

P R O B L E M I

8, 1982

Č 194245

»... je naša bodočnost.«

Iztok Saksida: Beležke za razmotrivanje izjemnega položaja zvez mladine – množičnih front mladih v socializmu – kot tudi o nalogah, ki mladini – naši bodočnosti – neposredno predstojijo (Fragmenti)

Bernard Nežmah, Marcel Štefančič-junior: Samomor in usmerjeno izobraževanje

Iztok Saksida: Brezupen primer

Darko Štrajn: Samokritika nekaterih elementov pojmovanja v letu 1974, ali Ob 150-letnici republikanske vstaje v Parizu 5. in 6. junija 1832

Walter Benjamin: Pedagoški fragmenti

Prevod

Michel Foucault: Nadzorovanje in kaznovanje

Ortho- et Comp.

Rastko Močnik: Jezik-oslovje

Rudi V. Koritnik: Ali pa je pravopisu uspelo najti tudi svojega naslovnika?

Bernard Nežmah: O lepem govoru

Prosto spisje v ljudski šoli

Godba

Rastko Močnik: Godba skoz očala

Poštni predal 29a

Odgovor na prispevek Zorana Božiča v p.p. 29 v Delu 17. 4. 1982 (Matevž Krivic) – Delo ponudi okroglo mizo namesto objavitve nekaterih člankov (7. 5.) – Krivičeva pritožba Delu (12. 5.) – Delov odgovor Krivicu (14. 5.) – Krivičeva pritožba Tiskovnemu svetu SZDL (16. 5.) – Krivičev dopis TS, da kljub okrogli mizi v Delu 20. maja vztraja pri pritožbi (21. 5.) – Odgovor TS Krivicu (28. 5.) – Zapis razgovora pri podpredsedniku IS skupščine SRS Šinigoju 27. 5., o katerem piše Odprto pismo znanstvenih delavcev republiškim organom – neobjavljeni odmevi na objavo okrogle mize v Delu 29. 5. in 5. 6. (Mojca Apih, Cvetka Dragoš, Matevž Krivic, Bernard Nežmah, Neda Pagon-Brglez) – Pritožba na TS v zvezi z načinom objave okrogle mize (Rastko Močnik, 8. 6.) – Obvestilo Dela Krivicu, da njegovega odmeva ne objavijo (23. 6.) – Odmev na v Delu objavljen referat Borisa Majerja v CK ZKS 19. 7. (Anton Perenič) – O metodah pritiska in še o hujših rečeh (Krivic Delu, 26. 7.) – Vprašanje zakonitosti in spoštovanja samoupravnih pravic pri odločanju o spremembi mreže šol v Ljubljani (Matevž Krivic)

Intervju

Razgovor Radia Študent z Bracom Rotarjem

Nekaj popravkov k samocenzuri v Novi reviji

PROBLEMI 8, 1982 (222, letnik XX)

Uredništvo:

Miha Avanzo (glavni urednik), Miran Božovič, Mladen Dolar (odgovorni urednik), Branko Građišnik, Milan Jesih, Miha Kovač, Peter Mlakar, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Jože Vogrinc, Zdenko Vrdlovec.

Svet revije:

Miha Avanzo, Mladen Dolar, Uroš Kalčič, Sergej Kapus, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Boris A. Novak, Braco Rotar, Ivan Urbančič, Jože Vogrinc, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev); Jože Dežman, Valentin Kalan, Marko Kerševan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik sveta), Marko Švabič, Jadranka Vesel (delegati širše družbene skupnosti).

To številko je uredil Jože Vogrinc.

Revijo podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Tekoči račun: 50100-678-47163 z oznako »Za Probleme«.

Letna naročnina: 150 din (za tujino dvojno).

Izdajatelj: RK ZSMS.

Tisk: KRESIJA, Ljubljana

Uredništvo sprejema sodelavce vsak torek od 16. do 18. in četrtek od 10. do 12. ure v svojih prostorih na Gospodski 10/I.

Cena te številke je 20 din.

BELEŽKE ZA RAZMOTRIVANJE IZJEMNEGA POLOŽAJA ZVEZ MLADINE – MNOŽIČNIH FRONT MLADIH V SOCIALIZMU – KOT TUDI O NALOGAH, KI MLADINI – NAŠI BODOČNOSTI – NEPOSREDNO PREDSTOJIMO (FRAGMENTI)

FRAGMENT 1

Da bi, za potrebe obvladovanja mladine, kar najbolj in kar najbolj natančno zabeležil njen položaj, je stalinski poseg v to polje, do precioznosti, malone noro in v serijah, ki brstijo v slabo neskončnost, skušal izraziti razmerje med Komsomolom in Partijo. Serijsko brstenje teh izrazov že samo zase dokazuje, da gre za razmerje, ki je spodletelo v temelju – noben izmed izrazov razmeja ne ujame povsem, vsak naslednji izraz bo enkrat skušal dopolniti prejšnjega, o katerem sam diskurz ve, da ne zadošča in drugič, šlo mu bo za to, da raz-

merje ujame na ravni matema – ga zapiše kot enačbo. Toda, kolikor se bo vsak naslednji izraz znašel tudi v funkciji nadomeščajočega člena – členu, ki naj ima za nalogo vskočiti tam, kjer je prejšnjemu spodletelo, na kraju njegovega manka torej – mu že po njegovi funkciji ne pripada druga vloga mimo te, da s svojo manjkavostjo tako rekoč prikaže prejšnji člen kot bistveno nepopoln itd. In naj bo to kuriozitetna dejavnost – malone tako nora kot je bila nora dejavnost »referenta« – če bomo za začetek napravili tabelo izrazov razmerja med Komsomolom in Partijo, tabelo, ki bo, pač zavoljo narave stvari same, nujno nepopolna.

PARTIJA

- vodstvo
- dolgoletno in vztrajno delo pri vzgoji in organizaciji mladine
- posvečanje posebne pozornosti
- klic
- nov odnos do mladine
- pritegnitev delovne mladine k sodelovanju v revolucionarni borbi delavcev in kmetov
- delo preko množičnih organizacij mladine same
- vzajemnost
- krepkost vezi
- tesna povezanost

KOMSOMOL

- dete
- rezerva
- pomočnik
- velika sila
- jutrišnji dan domovine
- bodočnost naroda
- bližina po duhu
- toplina odziva
- up
- lahkota prisvajanja leninskih načel
- poklicanost
- odvisnost
- vzajemnost
- krepkost vezi
- tesna povezanost

AKTIVNO SODELOVANJE V BORBI ZA STVAR PARTIJE – VZGOJA V DUHU KOMUNIZMA V TEKU TE BORBE

- usmerjajoča sila
- naslon
- črpalec
- idejno vplivanje
- direktive
- številčno šibkejša
- vpliv
- obkrožanje
- gonilni jermen
- nepartijnost
- naslonitev
- poseben pomen
- dopolnilo
- instrument
- uvajalec
- aktivna prevodnost
- številčno močnejši
- posredovanje

- glas
- zadajateljka nalog
- nosilka ideje
- idejni vpliv
- velike naloge
- velike naloge

- širok program
- komunistične vzgoje
- direktive
- prepustitev pravice do široke iniciative

- praksa
- komunizem

- demokratični centralizem

- najtesnejše in najprisrčnejše vezi
- naslon

- vodstvo

- mati
- tradicija kot živi vir
- ljubezen in skrb
- bojna zveza
- veselje nad uspehi
- skrb
- odkrita beseda
- nelaskajoč odnos
- smer
- razgrnitev programov

Toliko naj torej zadošča kot prikaz nore razsežnosti v definiranju in vzpostavljanju razmerja med Komsomolom in Partijo.¹ Temeljno gre za razmerje obvladovanja in vedenja, ti dve funkciji, ki od znotraj obmejujeta politiški diskurz, kot bomo skušali prikazati kasneje, pa sta seveda vseskozi na strani Partije; primaren štos operacije, ko gre za sklop obvladovanja in vedenja, bo v tem, da bo mladina v figuri »naše bodočnosti« padla ven iz diskurza. Prav zaradi specifičnega zunanjega položaja mladine glede na diskurz, bo razmerje med Komsomolom in Partijo v bistvu konceptualno neulovljivo, torej nemožno ter skozinskoz neuspešno. Kar pa je v tem razmerju ljubezni – nikakor ne gre za ljubkovanje, ki ga imamo navado namenjati otroku in ga ne drugi strani dopolnjuje vsaj še en-drugečen-interes. In če se otrok prikazuje kot iracionalnost »od boga dana«, kot »sama po sebi iracionalnost, ki jo je treba obvladati, telo, ki ga je treba disciplinirati, nizkotnost, ki jo je treba preobraziti . . .«,² mladinec še zdaleč ne bo to. Res gre v obeh primerih za obvladovanje iracionalnosti, v tem je drugačen interes, katerega prva stran bo pri otroku ljubkovanje, toda iracionalnost, ki se veže na mladince, bo sekundarna – proizvod diskurzivne operacije,

- prinašanje
- predstavnik
- posrednik
- odsev
- usmernik
- mobilizator
- iniciator
- vzgajanje boljševiških potez
- vstopnica za v Partijo
- neprestano zanimanje za izobrazbo in kulturni razvoj
- ena izmed prvih stopnic v zavestnem življenju mladine
- formiranje kadrov
- poklicanost
- vzgojnost

- dejanski posredovalec
- pravica do široke iniciative

- biti na čelu poleta
- množičnost
- množična vzgoja
- pripravljalni razred
- propagandistična funkcija
- samostojnost
- demokratični centralizem

- najtesnejše in najprisrčnejše vezi
- množičnost-naslanjanje-nepartijskost
- ogromen pomen
- zagotovitev
- dosežki-slava
- politična in moralna vzgoja

- bojna zveza
- uspehi

- pomanjkljivosti in napake
- samokritika
- delovanje
- plodotvorno delovanje

ki se bo utemeljila skoz potlačitev bistvenega momenta te operacije – strahu pred mladino. In ta strah bo blizu tesnobi, kajti: moč Komsomola bo v tem, da je množična organizacija; da je številčno močnejši kot Partija; da je njegovo zaledje bistveno močnejše kot zaledje Partije itd.

Prav tako v tem razmerju ne bo šlo za to, da bi se dala Partija ljubiti tako, kot se da ljubiti oče otroku – ko gre za to, da bo oče v otroku blagovoliil priznati krepostnega služabnika Zakona, ki najde svoje veselje v tem, da se ga spoštuje kot takega, – kajti – če bo tako priznan, se bo otrok lahko obrnil k ljudstvu služabnikov in vzpostavil svojo mlado avtoriteto nad njim;³ te vrste ljubezen bo Komsomol prihranil za nekoga drugega.

Kar je v razmerju med Partijo in Komsomolom ljubezni, bo ta še najbližja ljubezni-strasti, »kolikor se jo je prakticalo v slogu, ki mu pravimo platonični ali strastno idealistični (. . .) nekaj takega, čemur običajno in povsem upravičeno pravimo norost – ki je kot – dvoumna povezanost čutnosti in

vzdržnosti, oprta na zelo razdelano tehniko, povezanost, ki je, tako se zdi, privzela obliko edinstvenega priležništva, brez fizičnega razmerja ali vsaj s fizičnimi razmerji, odlaganimi v nedogled.⁴ Da bo operacija obvladovanja in vedenja, ki jo opravlja Partija nad Komsomolom, videti uspešna, bo morala Partija

– Komsomolu posvetiti posebno pozornost

– iznajti instanco, katero razmerje s Komsomolom bo razmerje vzajemnega razumevanja in bo s tem odvrnjena pozornost Komsomola, ko gre za to, da ga Partija zgrabi za vrat in drži na vajetih.

Druga točka operacije je bila »uspela« že na samem začetku Komsomola, ali vsaj takrat, ko so delegati V. kongresa Komsomola, v pozdravnem pismu odsotnemu Leninu, zapisali, češ da bo »ruski Komsomol vedno pripravljen, da na Vaš poziv juriša tudi na debo«.⁵

Vendar bo to šele prva raven izpolnitve in ta se bo dopolnila ter prekrizala z drugo – ko bo šlo za definiranje ciljev in postavljanje nalog Komsomola. Kakšni cilji, katere naloge torej primarno predstojijo Komsomolu?

»Biti član Mladinske zveze, pomeni delati tako, da svoje delo in svoje moči posvetiš splošni stvari. V tem obstoja komunistična vzgoja. Samo v takem delu se bo mladinec ali mladinka vzgojila v pravega komunista.«⁶

Vemo že, da je Komsomol množična, vzgojna, nepartijska organizacija. Njegova skrb bodi, po definiciji, komunistična vzgoja. Pri tem vzbujajo pozornost samonanašajoči moment, ki ga implicira ta definicija Komsomola: Komsomol je organizacija, ki vzgaja, toda: vzgaja koga? če ne najprej in predvsem samega sebe. In ta vzgoja nima nič opraviti z vzgojo otroka, ko gre za vzgajanje na poti »k spoštovanju vzgojitelja, očeta in končno tudi Zakona«.⁷ Ta operacija, primarni in osnovni edukativni vzgib – vse to je že opravljeno. Komunistične vzgoje in njenega samonanašanja se pač drži nekaj slabe neskončnosti – ko naj se vzgojitelj, ki samega sebe vzgaja, realizira v neki megleni, povsem nedoločni bodočnosti. Pa vendar bo komunistična vzgoja deležna kar največje pozornosti – M. I. Kalinin ji pač ni zaman posvetil skrbi, s katero se da zapolniti srednje obsežno knjigo običajnega formata.⁸ Pri njej bo šlo torej še za nekaj več kot le za samonanašanje vzgojitelja in vzgajanca – v njej bo nekaj, kar bo deležno še prav posebne skrbi in ljubezni; ta nekaj bo seveda zagonetka, ki ima tudi svoje ime: splošna stvar.

Zdi se, da lahko izpeljemo tale niz: če v posvečanju splošni stvari obstoji komunistična vzgoja, če je cilj te vzgoje lik pravega komunista, potem se mora »splošna stvar« realizirati v nekem idealnem liku, ki bo veljal za vzornega in vrednega neomejene zaljubljenega predaje. S tem imamo idealni, nedosežni in vzorni lik ter objekt, ki se mu bo komsomolec predajal v zaljubljeni pozornosti, na enem kraju.

Videti bo, da tudi ta moment še ne zadošča za definiranje razmerja, ki se vzpostavlja na ravni Lenin-Stalin-Komsomol, vendar pa se, za zdaj, lahko vrnemo do tja, kjer idealni lik Lenina, ali raje klic tega svetlega lika, že zadošča komsomolcu »za juriš na nebo« – in že vemo: idealni lik komunista-Lenina se bo dopolnil s prav tako idealnim likom Stalina. Komsomol je namreč, v teku svoje zgodovine,

»neutrudno pomagal Partiji v njenem delu, organiziral mladino v borbi za stvar Lenina in Stalina, vzgajal mladino, da bo vredna zamenjava in mlada izpopolnitev partijskih vrst«.⁹

Da je predaja Komsomola »splošni stvari« zares neomejena, za to bomo v literaturi, ki se posveča temu odnosu, našli celo vrsto namigov. Vzemimo samo nekaj primerov:

– tovariš Stalin je odredil naloge Komsomola in mu pokazal pot razvoja

– tovariš Stalin, kot moder vrtnar, vzgaja mladike naroda

– tovariš Stalin je vzgojil celo pokolenje pogumnih in hrabrih ljudi

– ko so mogli predstavniki sovjetske mladine šli na razgovor

k tovarišu Stalinu, so se imeli navado vračati od njega – ogreti z njegovo očetovsko pozornostjo in skrbjo

Vsi primeri so vzeti iz brošure »Kakšen mora biti komsomolec«, ki jim, kot primernega, dodaja nekakšen »blitz posnetek« pogovora med Stalinom in govornikom na konferenci najboljših kombajnerjev, Borinom, leta 1935:

»Tovariš Stalin je vprašal:

Stalin: 'Koliko vam je let?'

Borin: 'Sedem in dvajset.'

Stalin: 'Saj ste videti zelo mladi!'

Borin: 'Mlad sem zato, ker živim v Sovjetski zemlji, kjer nas dobro vzgajajo in kjer je dobro živeti.'¹⁰

Pozoren bralec bo nemara čutil, kako brezsmiseln je navedeni pogovor, čeprav mu ne gre odrekati šaljive note. A prav zato gre: bolj bo takle pogovor prazen smisla, če naj tako rečem, več pomena bomo pritegnili vanj od drugod. In končno: če se že menite s, tako rekoč, vrhovno instanco smisla, z instanco, ki poganja celo mašinerijo, bo to, če gre za pogovor z mladim kombajnerjem, že povsem zadoščalo – saj pogovor, v vsej svoji skromnosti in revščini (ravno dovoljšnji, da bo brošurici »Kakšen . . .« veljala za zgledno, ko gre za to, da se zateče k bibličnemu obrazcu govora v prilikah), izraža tisto poglavitno – očetovsko pozornost in skrb na eni strani, sinovo nezmereno predajo »splošni stvari« na drugi strani – predajo, katere prva in glavna misel, njen dolg je pač tisti, ki je nezmeren, mora biti

»odpravljati nedostatke in vse tisto, kar ovira našo splošno stvar«.¹¹

Vendar pa ta izpolnitev v drugi točki operacije, za katero nam gre, še ne bo zadoščala – ostane posebna pozornost kot stalnica, ali raje os, okoli katere se bodo množili izrazi razmerja med Partijo in Komsomolom. Tu bi nemara lahko že našli napotila za konceptualizacijo izjemnega položaja Komsomola glede na stalinski diskurz. A že kar na začetku se bomo znašli pred tole težavo: prav tako kot posveča Komsomolu posebno pozornost Partija, jo posveča tudi disidentski diskurz – tej pozornosti namenjamo drugi del (drugi fragment) »Beležk za razmotrivanje«. Po drugi strani je moč reči tole: tako disident kot komsomolec se konstituirata tako, da ju, v funkciji objekta, proizvede sam diskurz, ki ju hkrati izloči, tako da se vzpostavljata v funkciji ozirajoč se – glede na diskurz. Toda: njuna vzpostavitev bo vendarle različna, razlika je na videz nepomembna, zato pa odločilna: – disident je figura, v katero bo stalinist tako rekoč odložil svojo željo, ki se mu mora, v procesu obsodbe, uprizoriti; – komsomolec bo sicer prejel isto, vendar tako, da bo stalinist videl v njem izpolnitev svoje želje – v bodočnosti. Kajti, bo dejal Stalin,

»Mladina je naša bodočnost, naš up, tovariši . . . Ne pozna stare navlake in si najlažje prisvaja leninska načela. In prav zato, ker si mladina najlažje prisvaja leninska načela, prav zato je poklicana, da vodi naprej zaostajajoče in kolebajoče«.¹²

Komsomol od tod dalje ne bo kaj več kot bolj ali manj precizen beletristični zmazek, v katerega bomo odložili – kolikor gre za to, da si stalinist svoje želje pač ne prizna, in je njegov napor v tem, da jo neprestano prelaga na ramena drugega, ta pa mu jo bo vrnil, kajpak spreverneno in do nerazpoznavnosti popačeno – in šele take želje bo zares stalinistova, natančno v trenutku, ki ga zaznamuje njegov spregled in v njem utemeljeno nepriznanje – Komsomol bo torej v tem položaju bolj ali manj zmazek, v katerega bomo odložili vse svoje »najsvetejše želje, najsvetejše račune, vse najbolj goreče upe« – skratka: bodočnost. In dolžnost komsomolca bo najprej ta, da to ve: namreč to, da bo njegov položaj še najlepše zabeležen v figuri slejkoprej izpostavljenega, a čezvse ljubljenega izmečka. In še tako ljubljeni – v naravi izmečkov je, da se vendarle od nas vseskoz ločujejo, pri tem pa bo teža ločitve, prizadetost, jok in stok – vse, kar pač sodi k ritualu ločitve, vselej na naši strani, nikoli na strani izmeč-

kov: stalinist bo tisti, ki bo kar naprej posvečal skrb mladini, se spuščal v dolge litanije, namenjal komsomolcem »priscrčne in včasih kar zelo laskave govore« – medtem ko bo pravemu komsomolcu dobesedno vseeno, kar zadeva skrb in prizadetost – jebe se mu, kot pravimo. Ta vseenost pa ni navadna, to, da se komsomolcu jebe, vpeljuje razsežnost smrti. Že Lenin je vedel, da je mladina vselej prva, ko gre za požrtvovalno borbo.¹³ Avtorji brošure »Kakšen mora biti komsomolec« pa ga bodo dopolnili takole:

»Kri Komsomola, junaka državljanske vojne, plamti na naših rdečih zastavah.«¹⁴

Osrednji dogodek, ki mu posveča brošura »Kakšen ...« največ strani, je Velika domovinska vojna in udeležba Komsomola v vojni vihri. Razen običajnih ugotovitev, kot so »obramba domovine pred nesramnim okupatorjem«, ali pa »borba za čast in svobodo ljubljene Sovjetske zemlje«, bo ključni poudarek – komsomolska predanost smrti.

»Želim iti v boj kot komsomolec« – te besede piše na deset tisoče mladih rodoljubov in jih potrjuje v boju z junaštvom in svojo krvjo.«¹⁵

Izjave samih komsomolcev, ki jih povzema brošura »Kakšen ...«, pa s smrtjo računajo že kar brezobzirmo, malone krvooločno – prav tu pride na svoj račun komsomolski »jebe se mi«:

»Vstopil sem v Komsomol tistega dne« – pripoveduje mlajši vodnik Kvitovski – 'ko je število Nemcev, ki sem jih uničil, bilo 100. Tega istega dne sem bil odlikovan z redom Rdeče zastave. Prisegel sem, da bom uničeval krutega okupatorja še bolj in da bom z junaško borbo proslavil naš slavnj, junaški Komsomol.«¹⁶

Ali pa, na isti strani,

»Prisegam, da bom uničeval fašistične gade kot boljševek, ne da bi mi bilo pri tem žal moči ali celo življenja.«

Toda: ne gre samo za »fašistične gade«, ki jih je treba uničevati – kajpak za ceno svojega pogina. Ubijanje »nacističnega mrčesa« pride na vrsto šele kasneje – takorekoč v drugi potezi; s prvo potezo bo komsomolec v tej igri vedno meril nase. Šele to bo tisto, kar ga v prvi vrsti odlikuje, ga dela za izjemnega pred vsem ostalim – pred Partijo in delovnim ljudstvom. In nenazadnje bo »sveta dolžnost – obramba domovine« naložena na vse rame – medtem ko bo komsomolec od sebe zahteval še nekaj več:

»O vedenju komsomolcev v borbi nam slikovito priča zapisnik s komsomolskega sestanka oddelka 62. armije. To je bilo v tistem času, ko je 62. armija prišla do Volge, da bi tam tvorila nepremagljiv zid obrambe Stalingrada.

Referat: O vedenju komsomolcev v borbi.

Odluk: Rajši v rovu umreti kot sramotno odstopiti.

Ne samo, da ne sme nikdo odstopiti, temveč se mora tako boriti, da tudi njegov sosed ne odstopi v položaja.

Vprašanje k referatu: Ali obstojajo upravičeni razlogi za zapustitev položaja?

Odgovor: Od upravičenih razlogov je upravičen samo eden – to je – smrt.«¹⁷

In ta komsomolska predanost smrti – to je tisto, kar stalinista navdaja s strahom: komsomolec se mu prikazuje kot nekakšne moraste sanje, ki se jih prav radi otresemo; prikazuje se mu kot tista točka, ki ga v funkciji realnosti njegove želje vseskozi presega – pač: objekt želje je tisti, ki jo poganja v svoji nedosegljivosti – in se ga ne bo nikoli otrešel.

Prav to je moral čutiti tudi komandir čete, ki je navedenemu zapisniku s komsomolskega sestanka dodal:

»Moramo vam pojasniti nekaj o govoru komsomolskega organizatorja. Marsikaj je tu govoril, tudi o smrti in je rekel, da domovina zahteva od nas smrt zaradi zmage. Izrazil se je seveda napačno. Domovina zahteva od nas zmago in ne smrt. Naravno, da se marsikdo tudi ne vrne iz boja – to je pač vojna. Junak je pač tisti, ki pametno in hrabro umira, ker s tem nam približa trenutek svobode. Toda dvakrat večji junak je tisti, ki zna premagati sovražnika in ostane živ.«¹⁸

Zadnji navedeni primer nas je, po ovinku, spet približal »splošni stvari«. Komsomol in »splošna stvar« se bosta ujeli še v nečem:

v vzornosti ali primernosti njihovih položajev. Komsomolec je, na tej ravni, tisti, ki se bori tako, da tudi »njegov sosed ne odstopi s položaja«. Sosed, za katerega gre, bo seveda bližnjik iz diskurza, ki mu komsomolec – njegov petit a – tokrat na vrat nastavlja zanko. Kasneje bomo skušali prikazati, kako se figura idealnega vzora (Stalin) kot tudi komsomolec-vzornik najmeta zunaj politike. Za zdaj lahko rečemo le tole: – mladina = bodočnost; v skozinsko odloženi bodočnosti – v tem smislu je določujoča – je mladina udeležena v politiki. Vse dotlej, ali ves čas, pa je njena temeljna dejavnost – komunistična vzgoja, ki je definirana kot posvetitev »splošni stvari«

– Stalinova »politiška krivda«, njegova »odgovornost za napake« in podobno, bo evidentirana naknadno, iz nekega, z ozirom nanj, prihodnjega položaja, ki to krivdo in odgovornost zabeleži v funkciji »bo bilo«. To je hkrati tudi edina možnost, skoz katero bodo govorniki po XX. kongresu VKP (b) (in na kongresu samem) uprizarjali svojo nedolžnost; edina priložnost, za katero se bo zdelo, kot da ponuja opore stalin-skim dedičem, da se operejo lastne krivde – svoje udeležbe v politiki

– obe figuri, ki se najmeta zunaj diskurza, ga pa vendarle prav onidve ženeta – in: šele glede nanju bo diskurz koherenten, videti bo v sebi sklenjen in cel – se v svoji izjemnosti in vzornosti medsebojno vzajemno podpirata

Po vsem tem zares ne bo več presenetljivo, če bo prvi odgovor Komsomola na izpad Hruščova in ostalih na XX. kongresu – prostalinski spektakel, izraz neomajne zavestobe in predanosti »splošni stvari«.

FRAGMENT 2

Na prvi pogled se bo zdelo, kot da Trocki¹ predlaga drugačno razmerje med Komsomolom in Partijo, oziroma drugače, med mladimi in starimi, od tistega, ki ga določa in vzpostavlja stalinški diskurz; kot da gre Trockemu za razmerje, v katerem bodo tudi mladi tako ali drugače udeleženi pri politiki. Vendar pa se Trockemu zatakne že kar na začetku, ko gre namreč za definicijo politike. Politika je, po Trockem,

»najvišji oblik vladanja«²

in ta ostaja, po njem,

»še vedno v rokah t. i. stare garde«.³

Kaj pove Trocki s tem, ko reče, da ostaja politika še vedno v rokah »stare garde«, naj ostane zanaprej odprto. Na tem mestu nas, za zdaj, bolj privlači tale podrobnost: prevod definiranja politike v hrvaščino – tj. politika kao najvišji oblik vladanja – namiguje na dvopomenskost, ki je skrita v besedici vladanje; ako oba pomena izpostavimo, bomo dobili:

– vladanje kot obvladovanje Drugega v figuri obmejlive množice s položaja gospodarja-dejavnika

– vladanje kot obnašanje ali vedenje.

Ta dvopomenskost v besedici vladanje, bo eksplicite opozarjala na razcep, ki obvladuje politički diskurz. In od tod bo – položaj dejavnika v političkem diskurzu vedno zamajan s pozicije obnašanja ali vedenja in obratno.

Prav eksplicitnost razcepa, ki obvladuje politički diskurz, bo hkrati tudi implicite postavljana zahteva po neki točki, ki ga bo obvladovala od zunaj ga s tem poenotila. Ali pa to pomeni, da bo ta točka obvladovanja od zunaj preprosti komplement razcepu, kolikor se vsede na kraju samega razcepa in ga na videz nadomešča, tako da ga v diskurzu zastopa? Ne, kolikor je vselej njegov učinek, kolikor razcep napravi to točko za točko oblasti. Hkrati pa bo o točka, od koder se bo razcep v vzratni smeri general in sicer ako, da bo diskurzivno verigo, ki ima svoj »začetek« v točki oblasti, obvladoval od znotraj. Zato bo mogoče govor oblasti brati edinole v njegovi dobesednosti in vselej zgrešiti njegov pomen – oblast bo

pač vedno prevarana, to je temeljna razsežnost, ki jo dela nedotakljivo. Vzemimo za primer slovito maoistično parolo iz petdesetih let, znano kot geslo »naj cvete sto cvetov«. Ko je Mao vrgel parolo a ulice, jo je ljudstvo vzelo zares – in pri tem spregledalo mesto, s katerega mu je bila parola podarjena. Geslo dneva je seveda rezultiralo v evrofiji cvetenja, ki je bilo v zadnji instanci videti kot grožnja a, takrat še mlado in Ljudsko republiko. Lahko predpostavimo, da je imel Mao na izbiri dve možnosti:

- da se odloči za represivni udar, ki naj v kali zaduši poskuse demokratizacije. Sklepamo lahko, da je bila pot že vnaprej onemogočena: državni aparat je bil še slaboten, po drugi strani je šlo še vedno zato, da se množice prepričajo o edinstvenosti in pravilnosti svoje odločitve za – socializem;
- da se odloči za korekcijo parole in kasnejšo umaknitev. Vemo, da se je Mao kot dober materialist odločil za drugo možnost.⁴ Pri tem je seveda bolj ali manj vseeno za kakšno korekcijo gre: poudarek je na mestu, pozornost množice je treba usmeriti h kraju, s katerega se parola izjavlja. Še več: niti ni potrebno, da se parola vzame z dnevnega reda, lahko celo ostane, kolikor gre vselej za označevalno operacijo in se ji s korekcijo, vsaj na videz dodaja le še en člen – le da se ta člen ne bo preprosto privešal ostalim, temveč bo, saj zastopa mesto, od koder se veriga proži, kot nekakšen učinek učinka, kot, denimo temu nulta točka oblasti v polju političnega diskurza; in prav ta praznost člena, ki se priveša bo tudi tisto, kar bo odvrnilo pozornost od izjave k položaju izjavljanja in rezultiralo v streznitvi, ki bo šla tako daleč, da bo geslo zares ob veljavo, pa čeprav bo ostalo » na dnevnem redu«.

V slovenskem jeziku bo opisana osnovna razsežnost razcepa političnega diskurza zabrisana, bo pa vendarle našla svojo priložnost na drugem kraju: obnašanje kot vedenje je vselej že zapisano vedenju – s tem pa izstopi razsežnost obnašanja kot diskurzivne dejavnosti in je, vzvratno prevajana (pač: nazaj v hrvaški jezik), odslej lahko politična razsežnost par excellence.

Od tod lahko izvedemo tale obrazec: politika je najvišja oblika obvladovanja na način vedenja; in je v tem smislu skoz in skoz racionalna dejavnost. Iracionalni moment pa bo kajpak tisto, kar naj politični diskurz obvlada in obmeji – tako rekoč priveže k vednosti, ki pa mu ni dostopna, oziroma mu ne more biti dostopna, kolikor naj bo obvladljiv. Glede na cepitev na vednost in obvladovanje, bo tudi iracionalni element zastopan v dveh vlogah:

- kot objekt obvladovanja oblasti
- kot učinek vedenja oblasti.

Iz križanja teh dveh ravni pa bomo spet dobili – na ravni učinka križanja – predpostavljeno točko, ki politični diskurz obvladuje od zunaj – torej točko oblasti. Tako da lahko na ravni učinkov političnega diskurza izločimo dva momenta, katerih odnos bo vzajemni in ljubezen med njima brezmejna:

- točko oblasti (suverena, vladarja itd.)
- iracionalni moment (množica, delovno ljudstvo, kot bo videti tudi mladina)⁵

Toda: v istem križanju se bo utemeljil tudi moment, v katerem bo katerakoli izmed iracionalnih tvorb presegala raven, na kateri jo bo imela politika za še obvladljivo: objekt obvladovanja bo na mestu, kjer je učinek vedenja, v funkciji presežnega objekta, nad katerim pa politični diskurz nima nobenega nadzora več.

Iracionalne tvorbe bodo tako vedno apolitične tvorbe – kot zunanja meja političnega diskurza. In kot zunanja meja bo katerakoli iracionalna tvorba strukturirajoči moment političnega diskurza. Ta pa bo v povratni spregi – pač koncesija, ki jo dobi od tega, da iracionalni moment nastopi v vlogi strukturirajočega člena – smel iracionalne tvorbe obvladovati, jih voditi, jih poganjati v tek, toda za ceno neobvladljivosti, ki v trenutku obvladovanja odloži politični diskurz na strani vedenja in obratno. Časovna struktura političnega

diskurza bo torej zaznamovana z nihanjem med obvladovanjem in vedenjem, skozinskoz racionalna, pa utemeljena v iracionalnem momentu, ki jo vselej že presega.

Vprašanje, ki ga zastavlja poseg Trockega, bo: kam naj se v tej, na hitro skicirani razpredelnici, zapiše mladina. Kot že rečeno: na prvi pogled gre Trockemu za to, da bi mladini nartil udeležbo v politiki. Pa vendar, že takoj spočetka uveljavlja omejitve, ki se zasnavlja na teje distinkciji:

- Boljševizem je bil v ilegali vedno partija mladih delavcev.⁶
- Menjševiki so se naslanjali na višje in starejše kroge delasklega razreda.⁷

Potem pa je – v odločilnem trenutku – mladina potegnila za seboj »ne samo zrele ljudi, temveč tudi starce«.⁸ Prav tu bo prišlo do odločilnega obrata; Trocki namreč nadaljuje takole:

»Navkljub temu je na vseh področjih postrevolucionarna generacija še vedno pod tutorstvom. Starejši voditelji ji predpisujejo, kaj in kako mora delati. Politika kot najvišja oblika obvladovanja/vedenja ostaja še naprej v rokah t. i. stare garde. In čeprav mladini namenjajo prisrčne in včasih kar zelo laskave govore, starejši ljubosumno bdijo nad svojim monopolom.«⁹ In končno bo Trocki vzel za svojega še osnovni obrazec, s katerim se je Partija v svojih govorih vselej obračala k mladini:

»Takšna je bila, po Engelsovi in Leninovi zamisli, perspektiva socialistične družbe: generacija, ki je prevzela oblast, t. j. stara garda, začenja z likvidacijo države, prihodnje generacije pa nalogo dokončujejo.«¹⁰

Če povzamemo, po naše, ključne postavke iz Trockijeve »Borbe ...« potlej bomo imeli najprej opraviti s temle protislovjem:

- boljševiki v ilegali so partija mladih delavcev, ki v odločilnem trenutku izvedejo revolucijo ter potegnejo za seboj zrele in starejše delavce. Toda, če so mladi delavci izvedli revolucijo, s tem še ni rečeno, da so prišli tudi na oblast, da jim je bila s tem dana udeležba v politiki. Kajti,

»viharnega 1917. leta so v tovarnah Petrograda, Moskve in mnogih drugih mest zrasle zveze delovne mladine, iz katerih je pomeneje zrasel Komsomol. (...) Večkrat so nastajale čisto samostojno – v borbi za svojo bodočnost je mladina vedno hrepenela za svetlim ciljem in za sodelovanje v političnem življenju. Že pri svojih prvih korakih je mladina naletela na skrbno pomoč v vodstvu Partije boljševikov. Boljševiki so gledali v delovni mladini svoj naslon in svojo zanesljivo rezervno. Na 6. kongresu v avgustu 1917 je Partija boljševikov prinesla poseben odlok o zvezah mladine.«¹¹

– menjševiki so partija starejših delavcev, ki se v odločilnem trenutku prepustijo revolucionarnemu toku – in v figuri t. i. stare garde ne pozabijo prevzeti oblasti. Če naj torej boljševiki nastopijo v polju politike, iz katerega so pred revolucijo izrinjeni, je pa to polje od nekdanj – tj. od razcepa v socialni demokraciji – privilegirano pobočje, na katerem bodo spodrsavali in mešetarili menjševiki, če naj boljševiki v figuri t. i. stare garde pridejo na oblast – se bodo morali preobraziti v menjševike.

Toda: razcep v socialni demokraciji lahko zapišemo tudi kot cepitev med obvladovanjem in vedenjem; obvladovanje bo, ob njihovi udeležbi v političnem življenju, na strani menjševikov, vedenje na strani boljševikov – privilegij, ki naj bo rezultat borbe in polemike izza časov »Iskre« dalje in je, mimogrede, eden izmed »uspešnih« manevrov leninske strategije iz ilegalnega obdobja. Vstop v politiko bodo torej boljševiki v poteku preobrazbe v menjševike, tj. med »staro gardo«, ko gre za to, da se v tabeli, ki jo zaznamuje cepitev politike na obvladovanje in vedelje, zapišejo na strani obvladovanja – ta vstop bodo boljševiki plačali z vedenjem. To pa seveda ne bo zadoščalo – kolikor obvladovanje ne more brez vedenja in obratno. Zato bo proces potekal tudi v drugi smeri: menjševiki – partija starih delavcev, t. i. stara garda – se bodo morali preobraziti v boljševike in šele ta dvojna levitev bo ravno zadosti, če naj se ustrezne obema funkcijama, ki ob-

vladujeta polje politiške prakse.

In če so boljševiki pred letom 1917 tisti, ki so izrinjeni iz politike – še pomnimo: boljševiki so partija mladih delavcev, boljševiki so partija bodočnosti itd. – in potisnjeni v ilegalo – in dodajmo mimogrede: efekt tega izrina bo bolj ali manj slabotna dejavnost in minimalna navzočnost ruske socialne demokracije v politični kulinariki za časa carizma; in omejen domet obeh polov: boljševikov in menjševikov – potlej bodo po letu 1917 v funkciji izrinka spet mladi delavci, Zveze delovne mladine, ki od 29. oktobra 1918 tvorijo »Rusko komunistično zvezo mladine«, katere generalni sekretar je 1936. leta, na X. kongresu RKZM, naj služi njegovo izvajanje za zgled, dejal tole:

»Čas je, da prenehamo z blebetanjem o finančnem in gospodarskem planu, o znižanju življenjskih stroškov, o usklajevanju dohodka in porabe, o setvi in ostalih nalogah oblasti, kot da mi o tem odločamo.«¹²

In dodajmo: če naj mladina že neha čenčati o zadevah politike, »kot da ona o tem odloča«, naj pa vsaj ob vsaki priliki služi za zgled. To bodi njena dejavnost – in v zglednosti, v punktih njegove primernosti, od ene točke k drugi, bo vpisan tudi historiat Komsomola. Zgledna pa je mladina z lahkoto, saj je

»skoraj v celoti plemenita, intuitivna, podvzetniška. V njenih globočinah živijo različna stremjenja, ki so pogosto še neizoblikovana, pa vendar je v njih moč slutiti pradavni heroizem, ki išče svoj cilj.«¹³

In kako bo delovna mladina zgledna? Delovna mladina bo zgledna tako, da bo

– v odločilnem trenutku potegnila za seboj vse ostale, posebej pa starejše in zrele delavce, v revolucionarni tok – kar bo vselej funkcija iracionalne tvorbe, ki pade ven iz politike, hkrati pa je, v ključnih momentih, točka, s katere se bo politiški diskurz struktural, ali raje prestruktural – ali pa tako, da bo, denimo, S. M. Kirov dejal:

»Mi boljševiki, ljudje, ki se znamo boriti, ne hraneč svoja življenja, smo včasih tudi z zavistjo gledali na junake, ki jih je tedaj dajal Komsomol.«¹⁴ Velja dodati, da se S. M. Kirov na tem mestu spominja Revolucije ter Velike državljanske vojne.

– »Komsomolci so razplamteli plamen socialističnega tekmovanja v tovarnah in na kolhozih«. Kajti, »leta 1929 je bil objavljen Leninov članek 'O socialističnem tekmovanju'. V naših podjetjih so se na iniciativo Komsomola organizirale stotine in tisoči delovnih brigad.«¹⁵

– V. kongres Komsomola je na Leninovo pismo – »enega zadnjih leninskih pozivov mladini« – odgovoril takole:

»Ruski Komsomol bo vedno pripravljen, da na VAŠ POZIV JURISA TUDI NA NEBO.«¹⁶

V kateri točki bo torej mladini pri Trockem vendarle spodletelo – njegov poseg pa bo, od tod dalje, bolj ali manj prefinjen demagoški trik, manevar, otvoritvena poteza, ki naj odpre polje

»za napad na vodstvene kroge«, ta napad pa naj črpa »poglavitno moč in potlačene in nezadovoljne mladine, oropane politiških pravic.«¹⁷

Najprej: Trockemu gre ves čas za to, da bi premostil razmik, ki loči mladino od sedanjosti, oziroma od »vsakdanjosti«, »vsakdanje realnosti«, ki bodi skozinsko zapisana politiki – mladina naj je, po njem, enakopravno, »tukaj in zdaj« udeležena v politiki, naj ima pravico odločati o najvažnejših rečeh, naj se izmakne tutorstvu t. i. stare garde, naj bo končno Komsomol druga partija – kar je samo zrcalna izjava osrednjega poučarka na X. kongresu Komsomola:

»Ne potrebujemo druge partije«, ki mu bo Trocki dodal:

»To je bilo odkrito priznanje, da bi Komsomol, če ne bo končno ukročen, lahko zagrozil s preraščanjem v drugo partijo.«¹⁸ In nazadnje: na odločilnem mestu, v citatni obliki, bo Trocki vendarle ohranil razdaljo, ki loči mladino od politične »vsakdanje realnosti« – spodrsilaj, ki ga lahko pripišemo na rovaš Trockijeve, malone patološke, zavzetosti za to, da bi

se ga vendarle imelo za pravovernega leninskega nadaljevalca in dediča – davno potem, ko mu je bil delež pri dediščini vendarle odtegnjen, ko sta ga že doletela tako kherem kot chammata, z dodatkom, ki ga obsoja na smrt. Če ponovimo:

»Generacija, ki je prevzela oblast, tj. stara garda, začenja z likvidacijo države, prihodnje generacije pa nalogo dokončujejo.«

FRAGMENT 3

Mladezen, vključeno v ZSMS, bomo imeli odslej za Mladince z veliko začetnico. Pri tej izpostavitvi, to velja poudariti, samo sledimo napotkom, ki smo jih dobili od mladinskih govoro na MPPŠ 82.

Vemo tudi, da se ZSMS v samoupravljalnem diskurzivnem vesolju vse doslej definira kot najširša fronta mladih, ki so, prek svoje organizacije, vključeni v SZDL kot najširšo fronto VSEH delovnih ljudi.

Če se opremo na nekaj izhodišč, ki jih je ponudilo predavanje tov. Šetinca na MPPŠ 82 in je bilo naslovljeno z »ZSMS kot najširša fronta mladih in njena dejavnost v SZDL«, nam gre lahko predvsem za razdelavo paradoksalnega položaja SZDL, položaja, ki se navezuje na artikulacijo tegale niza: ZSMS – najširša fronta mladih – je enakopravno vključena v SZDL kot najširšo fronto delovnih ljudi; ZSMS niso zaprta nobena vrata za delovanje v SZDL.

Če obnovimo: ZSMS je kot vsaka družbeno-politična organizacija vključena najprej v SZDL in seveda enakopravno participira v dejavnosti SZDL kot najširši fronti delovnih ljudi. Za začetek bo pozornost vzbujala tale podvojitve: ZSMS kot **najširša fronta mladih** enakopravno participira v SZDL kot **najširši fornti delovnih ljudi**. Vemo tudi, da je običajni in legalizirani postopek pri napravljanju društev in organizacij družbenopolitične ter družbene narave ta, da so z aktom ustanovitve hkrati že tudi enakopravni v SZDL in je v tem smislu vsako društvo in vsaka organizacija lahko to samo takrat, ko združuje občane v najširši fronti npr. borcev, če gre za ZZB ali počitničarjev, če gre za DPM, in podobno. Princip organiziranja je torej pri vseh društvih in organizacijah, vključno s SZDL, enak, tako da SZDL ni zgolj seštevek društev kot najširših front, temveč se tudi sama vzpostavlja in definira le kot najširša fronta. SZDL na tej ravni paradigmatično zastopa vsak člen paradigme – vsako organizacijo posebej in pa seveda še sama sebe. SZDL se tako cepi: na svoj položaj, ki ga zaseda v paradigmi in na svoje zastopstvo, ko gre za njeno paradigmatičnost. Če nekoliko poenostavimo: prizorišče naj bo sestanek, na katerem se srečajo predstavniki SZDL in ZSMS; enkrat bo SZDL nastopila v vlogi sogovornika, drugega v razgovoru, hkrati pa bo držala še mesto tretjega. Če za drugega v razgovoru velja, da bo prvemu govorniku vrnil njegovo lastno sporočilo v sprevrnjeni obliki, potlej bo moralo priti (pri naznačeni cepitvi, ki ji podlaga SZDL) do nesporazuma, celo do nemožnosti sporazumevanja: sogovornika bosta govorila drug mimo drugega – SZDL se pri tem ujame v mreže svoje cepitve, njeno sporočilo pa ves čas opisuje krog, katerega meje predstavlja: SZDL kot paradigmatičnost paradigme ter SZDL kot člen paradigme. In ko je tov. Šetinc v svojem predavanju na MPPŠ 82 izjavil približno in v povzetku, tole: ZSMS je enakopravni partner v SZDL, ZSMS niso zaprta nobena vrata, če gre za njeno dejavnost v SZDL, je s tem, po eni strani, zelo natančno izrazil paradoks, v katerem tiči SZDL kot najširša fronta delovnih ljudi, hkrati pa mu je ušlo še nekaj: v SZDL se lahko enakopravno združujejo organizacije in

društva kot najširše fronte svoje branže le, če sama ni to, za kar se ima; če naj SZDL vključuje vsako organizacijo, ali raje VSE organizacije in društva, se bo sama lahko vzpostavila in definirala le punktualno. Razmerje med SZDL in ZSMS je tako dvojno določeno: – notranja določitev: SZDL zastopa ZSMS, ki se v njej vključuje; SZDL se vzpostavlja kot punktualni šiv; – zunanja določitev – na tej ravni je razmerje med SZDL in ZSMS določeno negativno; gre za odnos medsebojnega izključevanja – na ravni ideologije in to razmerje povleče za seboj zoperstavljanja tudi na politični ravni, kjer gre za različne koncepte političnega boja, tudi na ravni strategije in taktike.

Toda: isti paradoks lahko izpeljemo tudi, ko gre za ZSMS; množico mladincev bodo tvorile podmnožice: mladinci-počitničarji, mladinci-taborniki, mladinci-športniki itd. ter Mladinci z veliko začetnico, ali v narekovanjih-kot dejavniki ZSMS. Tudi na tej ravni bomo lahko zabeležili razcep – ko se mladinec cepi na samega sebe in sebe-kot zastopnika, ko se zapiše z veliko začetnico – kolikor se seveda ZSMS vzpostavlja kot najširša fronta mladih.

Lahko domnevamo, da samoupravljalški diskurz opravlja podvajanje in cepitev na vseh ravneh družbeno-političnega organiziranja in lahko napravimo tale sklep: vsaka družbenopolitična organizacija kot najširša fronta, se bo znotraj samoupravljalškega diskurzivnega vesolja vzpostavljala in definirala točkovno. In dodajmo: ta razcep bo v samoupravljalškem-delegatskem sistemu segel tja do individua-samoupravljalca. Nemara bi lahko šli še dlje: podvojitve bo za dela že raven strukture; samoupravljalški diskurz torej ne bo nikoli celota, vselej bo vključeval element, ki ga bo spodbijal. Vzemimo za primer takle niz: intersubjektivna razmerja se v samoupravnem socializmu utemeljujejo v samoupravljanju. Na tej ravni bo samoupravljanje funkcioniralo kot moment, ki interpelira samoupravljalške subjekte. Hkrati pa se razlog za zagate in nesporazume na katerikoli ravni pripiše še ne dovolj razvitim samoupravnim odnosom – v tem primeru bo samoupravljanje funkcioniralo kot zunaj jezikovna točka, kot točka, ki pade ven iz ravni ideološkega diskurza in za katero se zdi, kot da sploh omogoči katerikoli govor. Samoupravljanje bo torej hkrati intersubjektivna vez in točka, ki to vez omogoči. Pojemovna dvojica socializem-komunizem, ki jo pozna real-socialistični diskurz, je nadomeščena z enim samim, cena, ki jo plačuje ta operacija, pa je podvajanje in distinkcija, ki zoperstavlja samoupravljanje drugim diskurzivnim celotam.

Podvojitve, ki smo jo zabeležili na ravni družbenopolitičnega organiziranja – gre nam še vedno za specifičen položaj ZSMS, ki lahko velja za izjemnega – bomo še najlepše zapisali s temle paradoksom: če naj imamo ZSMS za najširšo fronto VSEH mladih, velja predpostaviti ZSMS kot saturacijsko točko, kot točko šiva, ki množično organiziranje mladih napravi za možno – toda v družbenih organizacijah in društvi, kot so taborniška, počitnikarska itd. dejavnost, ne pa na ravni družbenopolitične dejavnosti. Samo tako bo ZSMS lahko zastopnik vseh mladih in kot zastopnik se zapiše z veliko začetnico ali v narekovanjih. Toda: na ravni zastopništva se bo ZSMS v razmerju do drugih družbenopolitičnih organizacij lahko vzpostavila le negativno – če ostanemo na predpostavljani sinhroni ravni. Ali drugače: cepitev ZSMS na sebe samo in na sebe-kot zastopnika vsebuje implicitno predpostavko odskoka – v tem momentu pa se najde možnost političnega konstituiranja ZSMS. In velja dodati, da je ta implicitna možnost tudi bistvena in potlačena razsežnost družbenopolitičnega organiziranja v razmerjih samoupravljanja.

Negativna vzpostavitev ZSMS v odnosu do katerekoli druge družbenopolitične organizacije, ki se uveljavlja in utemelji skoz potlačitev politične razsežnosti svojega organiziranja, pa vsebuje tudi možnost obrata, ki se bo oprl na potlačeno

razsežnost in napravil ZSMS za politično organizacijo, ki ima izdelan svoj politični program, svojo strategijo v političnem razrednem boju itd. – in se utemeljuje v ideološkem vesolju, različnem in izključujočem glede na vladajočo ideološko prakso, ki jo v razmerjih samoupravljanja zastopa linija ZK.

Na opisani podlagi lahko na hitro preletimo Osnotke predlogov programskih usmeritev za pričujoči 11. kongres ZSMS. Naše mnenje, je, da so ti osnutki prelomni dokument ZSMS – dokument, ki je, kjerkoli se je že nanj-naletelo, povzročal najmanj zadrego, če že ne ravno odkrito zavračanje. Najbolj odločilna je seveda vsaj delna zavrnitev, kritika in zahteva po kritiki, samokritiki in korekcijah s strani ZK. Odsev te zadrega je bila tudi MPPŠ 82 in ta spektakel velja malo podrobneje opisati.

Iz prijazne okolice, ki od nekdanj obkroža, vselej s soncem obsijani Tacen, ali raje usmerjeni izobraževalni program – miličništvo v Vikrčah – koder je vse do letos našla prijazno zatočišče in dobro postrežbo MPPŠ, se je morala MPPŠ 82 preseliti v oddaljeni, spodnjebavarski Maribor. Izbrana miadezen, to je že treba reči, se v novem okolju, mračnem in nič kaj razgibanem, obdana s trto in krompirjem, ni kdovekako dobro znašla. Razen te odurnosti, ki je pravzaprav obstranska, pa jo je mučilo še vse hujše zlo: domotožje, hrepenenje po varnem, domačem okolju, po domači hrani in besedi, ki krepi srce in giblje duha. In v Mariboru, tako kaže, je imelo primanjkovati obojega: MPPŠ 82 sicer ni ostala kar brez besed, bila pa je razpoložena za nekaj drugega: za zatikajoče govore, ko besede kar ne grejo z jezika, če pa že, potlej proti njihovi volji in še največ zato, da zadovolje nikoli zadovoljeni jezik. In prav zato je bilo na MPPŠ 82 vendarle nekaj povedanega. Zatikajoči govori, sami na sebi brezsmiselni, so bili pomenljivi toliko, kolikor so pričali za neko zagato, ali o neki zagati, v kateri se je nevede in nehote znašla ZSMS. In zakaj ravno zagata? Zanja je na voljo več možnosti:

– da bi bili Mladinci ob vsaki priliki slabi govorci, to je treba vnaprej zavrniti. Kajti Mladinci so, najprej in predvsem, dobri učenci, prva značilnost dobrega učenca pa bo vselej ta, da bo kar najbolje podkovan v govorniški veščini;

– da bi bila za zatikajoče govore kriva novo okolje in od tod izvirajoče domotožje, bo nemara že res, vendar pa to le ne zadošča. Ne zadošča preprosto že zato, ker gre takšne politični šoli že na prvi pogled za nekaj več ali manj kot zgolj vpetost v ideloške razsežnosti vsakdanjega blebetanja. Problematike, kateri se bo takšne šole vdajala, se vselej drži nekaj malega brezčasa, kolikor se njeni govori opirajo v protislovnih ideologije, v katere so včlenjeni in v tem smislu določujoči. Prav zato si tudi najbolj hladne glave niso mogle kaj, da bi ne bile deležne tega večnostnega paketa; in tokrat gre zares za glave, za tiste, ki že od vekomaj držijo MPPŠ skupaj in jo postavljajo na noge. Lahko pa gremo še dlje in rečemo takole: najbolj hladne glave so, zavaljivo svojega izpostavljenega položaja, tudi najbolj vročične glave in za preostanek – udeležence »iz baze« zares ni ostalo kaj dosti več kot zatikajoči govori, ki naj mladinsko »bazo« tudi zaznamujejo;

– ostane nam tale možnost: situacija, v kateri se je znašla MPPŠ 82, je nekaj prav posebnega. Do težav z artikulacijo bo v tem primeru prišlo zato, ker o prelomu, ali bolje v prelomu, za katerega nam gre, pač s težavo kaj rečemo; mehanizmi, ki naj govore vzdržijo na prejšnji ideološki prestavi, pa ne zadoščajo več. O prelomu samem, ko nam enkrat seže prek glave, bomo težko kaj rekli, še težje pa bo govoriti o čem drugem, če ne bo že povsem nemogoče – prelom, v katerem smo se znašli in za katerega nam gre, nas bo silil, da

se mu vseskozi vračamo – hote ali nehote, kar je v tem primeru obstransko. Za sam prelom – tako kot se artikulira, kot se govori in vselej gre samo zato, da se izgovarja – pa bo jezik takorekoč prevelik zalogaj; Zatikajoči govori MPPŠ 82 bodo za nas torej v zvezi z nekim prelomom, katerega artikulacija naj bo na meji nemožnosti in toliko je ta prelom sama točka artikulabilnosti, kar zadeva mladinske govore – saj gre za celoto ideološkega veselja, v katerega je vpeta ZSMS, oziroma ena izmed njenih uprizoritev – MPPŠ 82. Paradoks je, z drugimi besedami, v temle: medtem ko gre ZSMS za prelomno dejavnost, kar zadeva njene politične koncepte, bo prelom hkrati že nekaj, kar samo ZSMS presega; in to naj bo tisto odločilno mesto, ki bo Mladince spravljalo skoraj ob besedo.

Za konec in zaenkrat, lahko zgolj skiciramo nekaj najbolj odločilnih točk, ki jih ponuja branje Mladinskih »osnutkov predlogov ...« za 11. kongres:

- v »Osnutku predloga programske usmeritve za 11. kongres«, ni niti enkrat omenjena Zveza komunistov, oziroma razmerje med ZSMS in ZK;
- »Osntek predloga ...« ponuja vrsto predlogov in napotil za politično opredelitev Mladincev v danih ekonomskih in političnih razmerjih; na MPPŠ 82 je bilo večkrat eksplicite poudarjeno, da je ZSMS politična organizacija;
- če povzamemo opazke nekaterih budnejših Mladincev na MPPŠ, se »Uvod k osnutku predloga ...« bere kot Komunistični manifest, tu in tam ga celo dobesečno povzema;
- in končno: v »Osnutku predloga ključnih usmeritev 11. kongresa ZSMS«, je Zveza komunistov, oziroma specifično razmerje med ZSMS in ZK, zabeleženo le enkrat – na kraju, kjer gre za vpis perspektive ZSMS, ki je, če sledimo dokumentu, v njeni frontalnosti in množičnosti. Perspektiva ZSMS se bo, kot zatrjuje »Osntek ...«, med drugim uresničila tudi »s samostojnostjo in neodvisnostjo osnovnih organizacij in celotne ZSMS od različnih 'tutorjev'«.

OPOMBE K FRAGMENTU 1:

- ¹ Tabela izrazov razmerja med Komsomolom in Partijo je napravljena po brošuri z značilnim naslovom: Partija in Komsomol. Lahko imamo za gotovo, da bi obširnejše gradivo rezultiralo tudi v obširnejši tabeli – kolikor vsak stalinski prispevek na temo razmerja – poleg najbolj pogostih in ustaljenih – še včlenjenim izrazom dodaja svoj paket
- ² A. Grosreichtard, *Otrok in služabnik, Problemi-Razprave*, št. 201–202, str. 101
- ³ *ibid.*, str. 110
- ⁴ J. Lacan, *Psihoze, Problemi-Razprave*, št. 218–220, str. 99
- ⁵ Kakšen mora biti komsomolec, *Mladinska knjiga, Zal. GOZMS*, str. 14
- ⁶ *ibid.*, str. 11
- ⁷ A. Grosreichtard, *op. cit.*, str. 106
- ⁸ M. I. Kalinjin, *O komunističkom odgoju, Kultura*, 1947
- ⁹ Kakšen ... , *op. cit.*, str. 12
- ¹⁰ *ibid.*, str. 14
- ¹¹ *ibid.*, str. 30

¹² O. Mišakova, *Partija in Komsomol, Mladinska knjiga, Političnoorganizacijska bibl.*, 1948, str. 6–7; v isti register »uradnih« izjav o mladini, oziroma izjav, naslovljenih na mladino, bo sodila tudi nedavna poslanica 9. plenuma centralnega komiteja PZDP. V glasilu SZDL (*Delo*, 17. 7. 82) se je ta poslanica glasila takole:

»Mladini so s plenuma sporočili, da je socializem kljub vsem storjenim napakam, edina pot, ki poljskemu ljudstvu jamči razvoj in suverenost.«

Pri izjavi bo, na primer, značilno to, da se ima prav mladino za tisti pravi naslov, ko gre za jamstvo prihodnjega razvoja, medtem ko sama »vsebina« izjave (gre vendarle za razvoj in suverenost poljskega ljudstva) mladine sploh ne zadeva

¹³ O. Mišakova, *op. cit.*, str. 6

¹⁴ Kakšen ... , *op. cit.*, str. 8

¹⁵ *ibid.*, str. 16

¹⁶ *ibid.*, str. 16

¹⁷ *ibid.*, str. 23

¹⁸ *ibid.*, str. 23

OPOMBA K FRAGMENTU 2

¹ gre za branje prispevka Trockega z naslovom »Borba protiv mladine« – prispevka, ki je nastal leta 1936 ali kasneje (točnega podatka o času nastanka nimamo na voljo) – in ga imamo lahko za značilno trockistično lamentacijo ob priliki X. kongresa Komsomola. Tekst je preveden v: L. Trocki, *Izdana revolucija (Izbor iz djela) I, Otokar Keršovani, Rijeka*, 1973, str. 125 in dalje

² *ibid.*, str. 126

³ *ibid.*, str. 126

⁴ več o tem: I. Deutscher, *Rusija, Kina i Zapad, Bibl. »Pitanja«, Zagreb*, 1979, str. 117 in dalje

⁵ S tem bi nemara vsaj delno lahko pojasnili nenavadno ljubezen, ko gre za razmerje med vladarjem in podaniki – in je vladar v težavah, ki tarejo podanike, vedno tisti, ki ne bo kriv em instanca, na katero se velja obrniti s prošnjo, zahtevo in podobno. Prošnja kajpak ne bo izpolnjena, še manj zahteva – pa spet le zavoljo posredništva in ker je bila spodaj, pri spletkarskih dvorjanskih hudobah zadržana itd. Ali pa pripetljaj, ki se je imel zgoditi po slovitim XX. kongresu VKP (b) in ga je I. Deutscher (*op. cit.*, str. 57) zabeležil takole:

»Prostalinke demonstracije študentov v Tbilisiju so dogodek, prepoln zgodovinske ironije. Ali ni imeti za kaprico usode dejstvo, da se je prva svobodna poulična demonstracija, ki jo je po tolikih desetletjih videlo neko sovjetsko mesto, da se je prvi spontani izraz nesoglašanja in opozicije, oblikoval kot počastitev človeka, ki je neusmiljeno dušil vsako nesoglašanje in opozicijo?«

⁶ Lenin bi Trockega, že leta 1905 in s svoje strani, dopolnil takole: »Mi smo partija bodočnosti, a bodočnost pripada mladini. Mi smo partija novatorjev, a za novatorji vselej najrajši gre mladina. Mi smo partija požrtvovalne borbe proti stari gnilobi, a v požrtvovalno borbo gre vselej kot prva mladina.« (v: O. Mišakova, *Partija in Komsomol, Mladinska knjiga*, 1948, str. 6)

⁷ Trocki, *op. cit.*, str. 125

⁸ *ibid.*, str. 126

⁹ *ibid.*, str. 126

¹⁰ *ibid.*, str. 127

¹¹ Kakšen mora biti komsomolec, *Mladinska knjiga, Zal. GOZMS*, 1946, str. 4–5

¹² nav. Trocki, *op. cit.*, str. 131

¹³ *ibid.*, str. 129

¹⁴ Kakšen mora biti komsomolec, *op. cit.*, str. 8

¹⁵ *ibid.*, str. 9

¹⁶ *ibid.*, str. 14

¹⁷ Trocki, *op. cit.*, str. 131

¹⁸ *ibid.*, str. 132

Iztok Saksida

Samomor in usmerjeno izobraževanje

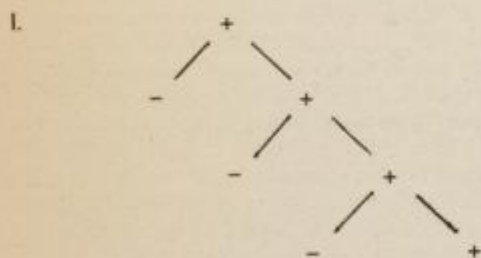
Družbene realnosti na sebi ni, ker je vsaka realnost že vedno posredovana skoz totalizirajoči diskurz šolskega sistema, kolikor je šolski sistem ideološki aparat države številka ena. Šolski sistem kot Uni-totalen in Cirkularen se vzdržuje ravno v nenehnem »histeričnem« opredeljevanju do »mitskega« preloma v »svoji« slabi preteklosti, do diskontinuitetne pratočke, v kateri se je šola zaprla vase kot totalni pozitivni univerzum: vso družbeno realnost, ki jo je pustila za zaporo, pa zaznamovala z negativnim predznakom. Šola tako povzame oziroma posrka vase vso vrednostno pozitivnost.

»Mitski prelom« pa se z nastopom kapitalistične in njej sledeče socialistične formacije zamrači, drugače povedano, ta pratočka je sicer konstitutivna, vendar že vedno premeščena, saj družbena realnost ne more več veljati za vrednostno negativnost, ko pa je že vedno posredovana skoz šolski sistem. Družbena realnost je že vedno produkt šolskega sistema, njegovega ireduktibilnega diskurza.

Šolski sistem ne more več veljati za vrednostno pozitivni člen neke totalizirajoče paradigmatike opozicije (+/-) ravno zato, ker mu odločilno umanjka ustrezen vrednostno negativni člen (družbena realnost to pač ne more več biti), zato pa šolski sistem sam v sebi poganja neko ponorelo razločevanje binariziranje, oziroma sam v sebi na zelo specifičen način proizvaja to konstitutivno potrebno vrednostno negativnost, do katere se potem lahko suvereno opredeljuje kot vrednostno privilegirana pozitivnost. (Ob tem nam osnovni konceptualni aparat proizvaja prav sam šolski sistem, v katerem velja binarna opozicija Pozitivno/Negativno kot temeljna deviza.)

Torej, šolski sistem kot tak tudi v »svetli« sedanjosti ne naha proizvajati vrednostno-opozicijskega para Šola/Ne-šola (kot Pozitivno/Negativno): topos njegove produkcije je njegovo Uni-totalno in Cirkularno srce.

Artikulacija šolskega sistema bi lahko potekala po shemi I. (Polje Šole je zaznamovano s plusom, polje Ne-Šole pa z minusom).

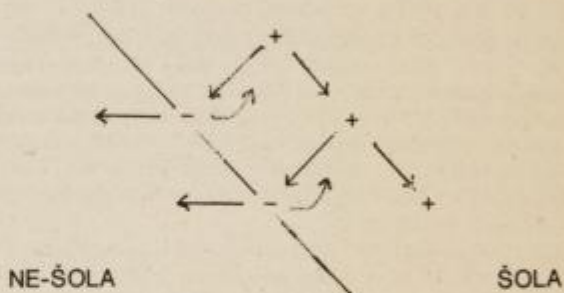
Komentar: negativni bi odpadali po levi strani, pozitivni pa bi napredovali po desni. Negativni deviantneži se ne bi vračali nazaj v šolsko mašinerijo, pač pa bi jih šolski mehanizem neposredno (ireduktibilno-brez preostanka) izvrgel ob koncu vsake sezone: in šolski sistem bi se lahko nemoteno postavil kot »čista« najfinejša pozitivnost.

V osnovni šoli je pogoj napredovanja uspešnost šolske prakse, prav nasprotno pa je neuspešnost šolske prakse pogoj za sprejem v posebno šolo, ki tako sama v sebi odpira tisto specifično »ničelno« polje, ki mora nujno priti pred vsako možnostjo reprezentacije. (V tem smislu posebna šola fungira kot virtualno mesto produkcije, kot točka resnice vsakega šolskega sistema: tako je posebna šola tista ideal-

na točka, ki ne daje odveze, niti ne jemlje grehov, pač pa »posebneža« neposredno vrže v neposredno proizvodnjo). Znotraj kozmosa posebne šole pozitivnost in negativnost (+ in -) ne veljata več teleološko vrednostno, »normativno«, temveč imata (v strogem smislu) zgolj označevalno/strukturno vrednost, imata isto distinktivno vlogo, isti negativnodiferencialni nivo (+ nima prave prednosti pred -, saj sta vendar oba -).

Vprašanje »ZAKAJ ŠOLSKI SISTEM NE POTEKA PO SHEMI I«, ni dobilo direktnega odgovora, odgovoriti pa bi mu poskušali s ponazoritvijo naslednje, II. sheme.

Problema šolskega sistema se lahko lotimo s »temeljem«, kakor so buržoazni ekonomisti tipa Ricardo začeli politično ekonomijo s samotnim lovcom na osamljenem otoku, ali pa se ga morda le ne lotimo s stališča, da so v ideologiji stvari obrnjene na glavo in tako evidentne, vsakdanje resnice le niso to, kar se kažejo. S tega stališča se analiza ne loteva razvoja šolskega sistema od enostavnih oblik k višjim, pač pa zgrabi mehanizme tega sistema v njihovi razviti formi.

Šola v svoji razviti formi ni več enostavno čiščenje rodu na izmečke in njegov »kleni« del, kajti izmeček lahko postane res izmeček ali pa se znova vrne v rod. Da možnost povratka ni sled filantropije, priča dejstvo, da za pravico do ponavljanja, popravnih izpitov niso potrebni dokazi o ovirah pri študiju. Minusi, ki izstopajo iz šole, lepo zasedajo mesta v proizvodnji, oziroma nadaljnji družbeni hierarhiji, in šolski sistem tako ohranja »stabilnost« družbene reprodukcije. (Ako je v veljavi obvezno osemletno šolanje, potem minusi, ki tu izstopajo, vstopajo v posebno šolo.)

Vračajoči se minus, ki ostaja v objemu šole, pa se s tem znajde v posebnem, zanj neprijetnem položaju.

Znak, s katerim se zaznamuje neuspešni šolski subjekt, je minus. Toda, če njegovo mesto izjavljanja ostaja šola, je v precepu, kajti rešiti mora »nalogo«, da se kot minus prepozna v plusu, da se kot neuspešen učenec, kot znamenje ne-šole, prepozna v šoli, v uspešnosti. Iz te nemožne pozicije se rešuje po dveh poteh:

1. Da prizna minus kot svoj znak, toda obenem sebe odtuji sebi. Drugače povedano, prizna, da je bil, da je minus, da je neuspešen, toda to je, je bil zaradi subjektivnih in objektivnih problemov (bolezen, lenoba, duševna neuravnovešenost, nemotiviranost, težave v družini, pristransko ocenjevanje . . .), da to, kot kar se je, kot kar se kaže, ni on sam.

2. Če pa se prepozna kot minus, kot neuspešen, če pravi »minus - to sem jaz«, mu je onemogočena identifikacija s šolo, ki je vendar pozitivna.

In iz kreppljev šolskega sistema se iztrga s samomorom. Na tem mestu se postavlja vprašanje, zakaj se subjekti odločajo za drugo pot, ko pa imajo pač vedno možnost odsko-ka od samega sebe. To je mogoče, kadar izjavo institucije,

da so minusi, razumejo dobesedno. Dobesedno pa jo lahko razumejo le, kadar se jim institucija kaže kot totalna, brez manka, oziroma kadar v to verjamejo.

Zakaj šolski aparat minuse znova vrača v svoj objem? Če bi bil šolski aparat preprosto trebljenje rodu, bi se opredeljeval do svoje zunanosti, do subjektov, ki jih je izvrigel, notranje opredeljen pa bi bil le ob koncu sezon. S tem, ko drži znak ne-šol znotraj same šole, pa je v vlogi hazarderja, ki poseduje aduta, s katerim lahko intervenira v vsakem trenutku. Logika šolskega sistema temelji na žrtvovanju neuspešnih, ki s tem vzpostavijo uspešno celoto. Žrtvuje del, da vzpostavi celoto. Toda s tem žrtvovanjem pridobi šola v celoti, šola nasploh, hkrati pa pridobi tudi žrtvenega kozla, ki ga preprosto ne posadi za tekoči trak, ampak ga znova vklopi v svojo mašinerijo, seveda na drugo mesto in v drugi preobleki. Let-

nik sestavljajo novinci, plusi na nižji stopnji, in ponavljalci, iz tega pa sledi, da se lahko šola kot celota vzpostavi prav s tem, da ji Posebna šola rabi za nulto točko.

Če si ogledamo še mesto Usmerjenega izobraževanja v okviru te analize, je povsem evidentno, da kljub parolam, pod katerimi inovatorji Usmerjenega izobraževanja izvajajo reformo, v temelju ostanejo zavezani shemi šolskega sistema. Razlika je v tem, da poprejšno mejo uspešnost /neuspešnost (5, 4, 3, 2, proti 1) premaknejo višje (v najbolj radikalnem primeru 5 proti 4, 3, 2, 1). To pa pomeni, da se bo število neuspešnih šolarjev znatno povečalo, s tem pa tudi število subjektov, ki se bodo iz nemožnosti svojega položaja odločali med prvo in drugo potjo.

Bernard Nežmah in Marcel Štefančič-Junior

BREZUPEN PRIMER

Naj gre za maj, ponavadi mesec cvetočih češenj. In naj bo maj tisti mesec, za katerega smo svoj čas radi rekli, da je, zavoljo koncentracije mladinskih kulturnih manifestacij najbolj brezkulturn mesec v letu. Znano pa je končno tudi to, da se je reklo realiziralo še v praksi, kar zagotovo priča o njegovi teoretski šepavosti. A če naše reklo že ni izpolnilo svoje dolžnosti v polju teorije, učinkovito je bilo vsaj kot političen slogan – v prid negodovanju njegovih nasprotnikov, v veselje njegovih pristašev.

Za našo rabo je dosti več ponujala Reportaža na Radiu Študent, neposredno potem, ko so bili vsi udeleženci, skoraj brez izjeme, za to, da naj prireditev odpade. Naj pojasnimo: gre za vzpon in propad 11. šole pod mostom, za osrednjo manifestacijo mladinske kulture v mesecu mladosti – organizator spektakla je bil UK ZSMS, oziroma Koordinacijski odbor za izvedbo 11. šole pod mostom; izvajalci za 11. šolo so se imeli pa nabrati z vseh vetrov, pomembna točka k vabilu za 11. šolo je torej: na tej veselici naj se prikaže VSA MLADA KULTURA in dodajmo kar takoj: v 11. šoli pod mostom se je uprizorila vsa mlada kultura brez izjeme. V omenjeni Reportaži na Radiu Študent pa je šlo za to, da se pokaže, kako je prireditev, katera je namenjena uprizoritvi vse mlade slovenske kulture, konceptualno nemožen projekt, nekaj, kar je bilo od nekdanj – in za vse večne čase – možno le tako, da ostaja ne-realizirano. In kako pojasniti ta, na prvi pogled očiten, nesporazum: na eni strani trditev, da se je v 11. šoli pod mostom uprizorila vsa mlada kultura, da pa je hkrati tak projekt konceptualno nemožen?

Problem, po naše, ne bo v tem, da obstoje neke objektivne sile, ki naj nekako od zunaj zavirajo in ovirajo bohotenje onega, kar se ima za VSO MLADO KULTURO, temveč v tem, da se VSA MLADA KULTURA uobliči le na ravni ideološkega blebetanja, ker so bili pogoji za govoričenje pač podani, z dobrohotno privolitvijo, ali celo zahtevkom »od zgoraj«. In če drži, da se ideološka mreža prej ali slej zatakne pri Birokratu, potem bo mejo blebetanju postavila mera Birokratovega uživanja. Z drugimi besedami: dokler se pleteniči in čveka, bo stvar legalizirana tudi »od zgoraj«, s strani Birokrata, na katerega se mladeženski čvek nenazadnje obrača, ali celo vrača; kolikor Birokratovo uživanje ni preprosta zunanja meja, saj gre končno za njegovo privolitvev in celo zahtevo po mladinski kulturi. Ko pa gre za uprizoritev v političnem polju, ko gre za praktično realizacijo, ki ne bo več VSA MLADINSKA KULTURA, temveč politična manifestacija, mora na-

stopiti tudi Birokratova sankcija, tako ali drugače mora stvar odpovedati, prepovedati, odložiti itd. Obširnejša analiza bi nemara lahko celo pokazala, da je Birokratova prepoved in odložitev v slabo neskončnost, implicitna postavka VSE MLADE KULTURE, da je prav točka prepovedi konstitutiven moment zanjo; to bo potlej tudi točka, ki napravi MLADO KULTURO v realnosti nemožno. A če gremo vendarle do kraja: realizacija tedna MLADE KULTURE, z imenom 11. šola pod mostom, naj bo torej nekaj, kar je Birokratovim očem odtegnjeno, nad čimer naj nima nadzora, kar mu uhaja, skratka, nikoli ni moč vedeti, kam bi jo lahko ubrala takšnale manifestacija, kakšnim razsežnostim bi se utegnila predati in podobno.

Prav zato je nemara najbolj privlačna točka, ki vzbuja pozornost, tole vprašanje: kam bom v tej godlji postavili organizatorja, Koordinacijski odbor za pripravo prireditve 11. šole pod mostom, v sklopu UK ZSMS. Za začetek je moč reči, da si je bil govor organizatorja še najbolj skakal v lase, ko je šlo za vprašanje koncepta, oziroma njegove izdelave. Organizator je najprej, in povsem ustrezno, lahko ugotovil, da tisto, kar naj se uprizori kot 11. šola pod mostom, torej VSA MLADINA KULTURA, ne more biti nekakšen koncept. Po drugi strani pa naj bi vendarle šlo za konceptualizacijo nekega polja; če povzamemo govore organizatorja: koncept 11. šole pod mostom je v tem, da se prireditev uprizori na Trgu Revolucije – v strogem centru Ljubljane torej – saj bi s to gesto eksplicite uprizorili prodor mladinske kulture iz priznanega, in recimo, celo politično privilegiranega obstranskega položaja, v center pozornosti, češ »naj nas vsi vidijo in nato še slišijo«. Ti VSI, ki naj vidijo, pa seveda niso vsakdo, gre zato, da bi se 11. šola pod mostom iz oči v oči spogledala z oblastjo – center bo najprej in predvsem kraj oblasti. In mimogrede, prav to bo tudi tisto, kar Birokrat ne bo mogel prenesti, niti tega ne more prenesti: da bi se spogledal iz oči v oči s presežkom, ki ga je odrinil na rob z imenom »mladinska kultura« in kjer ga lahko ima za učinek svoje dejavnosti – kot da gre za sogovornika. Prodor, ki ga je objubljala 11. šola pod mostom, pa zaznamuje nič manj in nič več kot nemožnost enekopravnega dialoga – dialog je enakopraven toliko, kolikor se mladinska kultura na ravni učinka podreja volji Birokrata, ki jo je nenazadnje vpostavil, toda v meri, v kateri tudi ona ponuja Birokratu oporo – kot učinku, kolikor ga imamo v funkciji oblasti; le da ga bomo našli na drugem kraju. V tem smislu sta Birokrat in mladinska kultura kom-

plementarna dvojica: eden rabi drugega, da se bo lahko vpostavil in obratno. Nemožnost enakopravnega dialoga, oziroma kraj njegovega kraha pa najde vzajemno, ljubečo se dvojico na ravni vzajemnega zanikovanja, ali raje izključevanja; tokrat gre seveda za razmerje ideologije. Toda: organizator 11. šole pod mostom je »temeljnemu konceptu prodora« dodal: vsaka predstavitev mesta uprizoritve VSE MLADE KULTURE pomeni hkrati zrušenje idejnega koncepta in napravi uprizoritev za neuprizorljivo.

Za Birokrata pa je uprizoritev VSE MLADE KULTURE mogoče le kje ob strani. Kar bo spet pomenilo: sploh ni možna, kolikor k njenemu temeljnemu konceptu sodi to, da prodira v center kot edino legitimno mesto njenega uprizarjanja. In če je Birokratova sankcija, kar zadeva izvedbo 11. šole, odločilna – nevednost organizatorja pa prav gotovo ni v tem, da tega ne bi vedel – si seveda v odločilnem trenutku ni mogel privoščiti, da bi bil izigran – povsem ustrezno svojemu položaju in pa položaju, ki ga zaseda mladinska kultura v samoupravljalnem ideološkem vesolju, je bil odredil, da se ima 11. šola pod mostom vršiti ob kraju – v Tivoliju, pri čemer naj bo smer njenega pogleda – nihče drug kot gozd; uprizoritev naj bi se namenila, kot je nekdo duhovito dodal, zajcem in vevericam.¹ Realnost uprizorljivosti mladinske kulture – ob kraju; pa tudi sicer sprejemljiva za zajce in veverice, kar še enkrat zaznamuje njen položaj v razmerju z vladajočo kulturo – je bilo hkrati tudi tisto, kar organizator UK ZSMS ni mogel kar brez miru požreti. In upravičeno se je pri tem skliceval na ideološko – po njegovem: konceptualno – nesprejemljivost Birokratove odločitve.

Za nameček zbuja pozornost še tale, na videz običajna in nedolžna zamenjava: tisto, kar se je imelo za koncept – prodor VSE MLADE KULTURE iz obrobja v center, kjer naj se prikaže kot uprizorjena celota – ni drugega kot taktika – taktika politično – razrednega boja. Za taktiko pa vemo, da je značilno najprej to, da je učinek nekega koncepta in vsak dober strateg ve, da je brez koncepta še vsaka taktika obvisela najmanj v zraku. In prav ta, navidez malenkostna za-

menjava je napravila za nujno, da se je taktika UK ZSMS iztekla v bolj ali manj abstraktno ponavljanje obrazca o prodoranju v center, ne pa nemara v artikulacijo napotkov, ki naj prodor napravijo praktično izvedljiv.

Tako se je organizator UK ZSMS znašel v paradoksalnem položaju: nasproti Birokratu – tistemu, ki poda zahtevo po mladinski kulturi »od zgoraj« – se je moral vesti kot ugodnik, kot avantparleur, ki mu bo BIROKRAT NAVAJAL NOVE IN NOVE PREDLOGE TER RAZLOGE – za govorjenje. Toda: v imenu koga govori organizator Birokratu? Zagotovo ne v imenu mladinske kulture, pač pa še največ v imenu lastnega užitka, ki bo organizatorja uobličil – na strani Birokrata. Se najlepše ga zaznamuje izraz zvodnika – posredovalca užitka, ki pa je to le, kolikor bo tudi on dobil svoj kos – katerega mera je Birokratov užitek in se z njim ujema. Ne zaznamuje ga torej le izraz posredovalca, temveč bo tudi prenašalec, v pomenu prenosa ali prestave.

In mladinska kultura? Razen tega, da je, nekje na robu, namenjena predvsem fauni in flori – dvema izmed privilegiranih učinkov usmerjenega izobraževanja – je tudi točka, ki pade ven iz transmisije užitka – zavezana izključno temu, da se o njej govori, da se jo takorekoč izgovarja – njena meja in pa tisto, v čemer je dejansko to, za kar se ima, bo torej zabeleženo izključno na strani govoričenja o njej. In kakor je – kar zadeva realnost – obrazec za jebanje »neuspelo srečanje«, bomo za mladinsko kulturo rekli, da je lahko le »brezupen primer«.

OPOMBA !: smer pogleda za mladinsko kulturo seveda spet ni čisto brez pomena; na tej ravni bi namreč mladinsko kulturo lahko definirali kot polje, kjer gre za to, da si ne-kultura in kultura, podajata roko. Ali bolje: gre za razmerje, negativen odnos, v katerem kultura podaja roko nekulturi, pri čemer bo to podajanje aludiralo na znamenito novelo P. Highsmith »The Hand« – na prizor, v katerem zaročencu, ki prosi za roko svojega dekleta, oče ponudi v zapestju odrazano roko ...

Iztok Saksida

SAMOKRITIKA NEKATERIH ELEMENTOV POJMOVANJA V LETU 1974, ali ob 150-letnici republikanske vstaje v Parizu 5. in 6. junija 1832

Zdi se, da se tematika mladine postavlja v nekakšnih ciklusih. Vrhunci treh ciklusov se precej presenetljivo ujemajo s štiriletnim diklusom od enega do drugega kongresa mladinske organizacije. Ob tem je kajpak zanimivo, da se vsaka štiri leta v našem prostoru proizvedejo pisanja, ki insistirajo na omenjeni tematiki in še več: ta pisanja ustvarjajo povsem varljiv videz o vedno novih »aspektih« te tematike. Tu zaudarja po ideologiji, ali akademsko povedano: po idealizmu. Da ne gre za hec, hoče podpisani avtor pokazati tudi s tem, da bo pravkar nakazano ostro stališče obrnil na samega sebe – tj. na svojo lasno diskurzivo prakso, ki je tudi zapadala ideologiji baš v polju tematike mladine.

Leta 1974 je namreč podpisani avtor v osmi številki XII. let-

nika Problemov-Razprav objavil tekst z naslovom »K vprašanju poenostavitve pojma mladine.« Zabavno pri vsem tem je to, da ta tekst na besedah obračunava z ideologijo, in to večinoma z »levičarsko«. Ta obračun pa pravzaprav temelji na iznajdevanju nekakšnih za tisti čas domnevno aktualnih aspektov tematike mladine. Da bi bralca tega teksta ne sili k brskanju med starimi letniki Problemov, se bomo spopadli z nekaterimi stališči teksta iz leta 1974 tako, da bomo določena stališča citirali v njihovi takratni artikulaciji. Pred tem pa je potrebno popraviti še eno od temeljnih napak, ki jo je avtor takrat zagrešil. Na strani 94 navedene številke Problemov avtor meni, da »se velja spomniti npr. Heinejevega navdušenja nad junaštvom študentov politehnike« in iz opom-

be izvemo, da gre za Heinejev opis republikanske vstaje v Parizu 5. in 6. junija 1832, opis, ki ga vsebuje deveto poglavje spisa **Razmere v Franciji**. Podpisani avtor je takrat oholo predpostavil, da mu ni potrebno citirati niti besede iz tega spisa, kakor da bi obstajali bralci, ki bi po napotkih različnih člankov kopali za odlomki, ki jih avtor navaja za svoj argument. Stopetdeseta obletnica republikanske vstaje v Parizu je lahko posebno dobrodošel povod, da napako iz leta 1974 popravimo. Kaj torej pravi Heine, kaj je l. 74 zamolčal podpisani avtor?

»Čeprav je bilo mogoče predvideti, da se bodo zgodili določeni neredi na Lamarqueovem¹ pogrebu, na katerem se je zbrala cela vojska nezadovoljnežev, nihče ni verjel, da bo ob tej priložnosti izbruhnili resnični upor. Vendar je morda sama misel, da so se vsi tako lepo znašli na kupu, vzpodbudila nekaj republikancev k improviziranju upora... Vzvišeno, a tudi grozljivo je izgledala posebno mladina vseh visokih šol v Parizu... – ah! na mnogih od teh obrazov sem tudi jaz opazil melanholične sence bližnje smrti, kakršno je zlahka mogoče napovedati samo mladim junakom. Kdorkoli je videl te mladeniče v njihovem noro drznem svobodnjaškem pijanstvu, je vsekakor čutil, da mnogi med njimi ne bodo več dolgo živeli. Mračen predznak je bil tudi zmagovalni voz, za katerim je vzklikajoč hodila ta bakhantska mladina, ker se na njem ni peljal živ, ampak mrtev triumfator.

Nesrečni Lamarque! Koliko krvi je bilo prelito zaradi tvojega pogreba!... Navdušena mladež, sveža kot rosa, je bila tista, ki je prelivala svojo kri za svoja najsvetejša občutja, za največjodušnejše sanje svoje duše. Po ulici St. Martin je tekla najboljša kri Francije...»

Iz navedenega dela Heinejevega spisa nam bo kmalu jasno zakaj je moral ostati zamolčan. Podpisani avtor namreč pravi (str. 93 navedene številke Problemov): Pojem mladine, ki nas tu zanima, se formira na presečišču pojmov: kultura, subkultura, izobraževanje, nova senzibilnost, revolucija, spopad generacij... Jasno! Kar je avtorja »zanimalo«, je lahko vzelo za svoj alibi Heineja samo tako, da je Heinejevo pisanje ostalo zamolčano.

Predvsem ne gre za nikakršno Heinejevo »navdušenje«, kar dokazuje odlomek iz nadaljevanja spisa: »Družba, ki se gosti za mizo Louisa Philipa, vsa opozicija s svojimi »comptes rendus«, s svojimi deputacijami, gospodje Odilon-Barrot, Lafitte in Argo – kako pasivne in izrabljene se zdijo te ofucane veličine, ti navidezno ugledni ljudje, če jih primerjamo z junaki ulice St. Martin, katerih imen nobeden ne pozna, ki so takorekoč brezimno umrli.« Če bi torej podpisani avtor že moral insistirati na rabi emocionalno nabitih terminov, bi se moglo tej Heinejevi observaciji reči vsaj žalost. To pa še ni vse. Podpisani avtor v članku iz leta 1974 precej govori o študentskih revoltih, pa mu ni prišlo na misel, da bi Heinejev tekst, oz. pravkar citirani odlomek primerjal s situacijo pariškega maja 68, ko se je podobno kot l. 1832 gospodje Odilon-Barrot & co., zbrala vsa opozicija pri Pompidouju in se v primerjavi z barikadami brezimnih študentov in delavcev zdela prav tako pasivna in ofucana. Seveda potem ni preostalo nič drugega kot »pojem mladine situirati v presečišče pojmov: kultura, subkultura itn.« In temu je podpisani avtor l. 74 mirno zapadel. Pri tem ga ni motilo niti ponavljane zgodovine, katerega bi v tem primeru zlahka diagnosticiral, pa potem pod njegovo lupino odkril, da je, ob vsej svoji nastrojenosti zoper ideologijo, v izhodišču dodobra zagazil v njeno močvirje. Dejstvo je sicer, da je avtor že l. 74 uspel dognati, da se v pojmu mladine kondenzirajo ideologije, ki »prekrivajo množico socialnih pojavov«, s čimer se je znašel v bližini ugotovitve (ki pa je ni izrekel), da je prav ideologem mladine osišče, okoli katerega se številna dejstva obračajo v ideologijo. Če bi podpisani avtor namreč to dognal, bi se morda dokopal do spoznanja o tem, da je tudi blebetanje o nekakšnih mladinskih problemih strukturni manever v polju vladajoče ideologije. Kar namreč običajno opisujejo za mladinske probleme, je povod za nastanek problema, ki se mirno še na-

prej sme imenovati za mladinskega. Poglejmo dva primera. Mladinski problem je (bilo) izobraževanje, ki je ustvarjalo reprodukcijo v okviru socialnih slojev, ki ni »usposabljal za poklice« itn. Ta pripoznano mladinski problem je torej kazalo rešiti: s čim drugim kot z reformo? Tako se je rodilo usmerjeno izobraževanje. Takoj po enem letu uvajanja reforme se je izkazalo, da bo usmerjeno izobraževanje ustvarjalo reprodukcijo v okviru socialnih slojev, da ne bo usposabljal za poklice, ki bodo obstajali, potem ko tisti, za katere je mladina bila usposabljana, ne bodo obstajali več. Toda evidentno je, da bo še naprej obstajal eden najbolj perečih »mladinskih« problemov.

Mladinski problem je tudi stanovanjski problem. V sedanjih okvirih razreševanja tega problema, ko na tem področju triumfira privatna iniciativa, je jasno, da ta »mladinski« problem lahko reši samo čas, v katerem predikati problema ne bodo več mladina. Medtem pa seveda nihče ne opazi, da gre za problem, ki je problem mladih, problem delavcev, problem borcev in upokojencev itn., skratka splošni problem, ki ga je bilo mogoče z razmestitvijo predikatov razparcelirati in njegovo razreševanje nasloviti samim razparcelirancem, ki naj ga vsak zase rešujejo s svojimi zahtevami naslovljenimi na »družbo« in uveljavljanji v samoupravnih mehanizmih razreševanja te problematike. Garancija večnosti problema ne rabi nikakršne eksplicitne izreke.

Toda vrnimo se od teh banalnosti k Heineju in spodaj podpisnemu avtorju. Heine – predstavnik najzlahtnejšega mladoheglovskega individualizma² se izkaže za temeljitejšega materialista kot naš avtor. Heine namreč jasno vidi interpeliranost mladine v dani historični konfliktni kontekst, v katerem je v primeru republikanske vstaje šlo kratkomalo za prelivanje krvi. Heine ne brodi po brozgi, ki jo spodaj podpisani avtor v svojem tekstu iz leta 1974 jemlje za legitimno v terminu subkulture. Za Heineja je mladina za pogrebni vozom »bakhantska«, predana »svobodnjaškemu pijanstvu« in prav spričo tega Heine na njenih licih bere, da je ta mladina zapisana smrti, o čemer pričajo »melanholične sence smrti.« Heine v tem primeru ve tisto, kar je znano Freudu in gospodični Lambotte na oddelku za psihoanalizo univerze v ST. Denisu, melanholija je narcisistična nevroza. Kajti kaj se dogaja melanholiku – glede na stadij zrcala – drugega, kot izguba objekta, ki je njegov lastni Jaz. V melanholiji je tako nujno vključen fantazem smrti. In ta se tudi dejansko realizira kot finalizacija narcisističnega projekta – Ich-ideala v bližini Drugega (A), katerega reprezentant se pelje na pogrebni voz: nesrečni Lamarque! Biti mlad in povrh še vključen skozi ideologem mladine v kakšno subkulturo, se pravi biti izigran v lastnem narcisizmu, biti zapisan melanholiji, na poti realizacije fantazma smrti.

Spodaj podpisani avtor v svojem tekstu iz l. 74 to konsekvenco samo sluti, ko citira Lennona in McCartneya (Yer Blues): »... I feel so suicidal (Even hate my rock and roll) Lonely, wanna die...« In še nekaj opazi: »Karakteristično pa je tudi to, da vladajoča apologetika še najbolj vneto pripoznava obstoj mladinske revolucije, s čimer pa se zlasti nakazuje, absorbicija zdaj že pervertiranih oblik »mladinskega protesta« v cirkulacijo blagovnega prometa.« (str. 96) Ko bi šlo samo za »absorbicijo v cirkulacijo blagovnega prometa«, bi bilo mogoče reči, da konsekvence niti niso tako zelo hude. Če bi namreč podpisani avtor znal brati Heineja, ali pa če bi upošteval nekatere doneske Ervina Hladnika (ki takrat sicer res niso še obstajali, kar pa ne more biti nikakršno opravičilo), bi mu bilo jasno tudi to, da se za tistim, kar je v tekstu iz l. 74 ideološko obremenjeno zapopadeno kot »absorbicija mladinskega protesta«, skriva mehanizem ideološke interpelacije mladine. Tu pa gre za historično formirano strukturo, ki jo je nazorno mogoče dešifrirati, pa spodaj podpisnemu avtorju iz teksta iz l. 74 samega sodeč, ta naloga sploh ni bila razvidna; jasno je tudi zakaj: v svojem »negativno-kritičnem« diskurzu je že bil žrtev omenjene ideološke interpelacije. Naivno je namreč mislil, da se ji je izmaknil že

s tem, ko je konstatiral: »... razkrajanje ideološke vsebine, vzpostavljene z izhodiščem v pojmu mladine **en général**.« Za kar pravzaprav gre, ni nikakršno razkrajanje ideološke vsebine, ampak samo njena fragmentarizacija, kar pa seveda pomeni le formo persistiranja vedno iste »ideološke vsebine«. To pomeni, da v svojem tekstu l. 74 naš avtor ni videl metonimije, v koordinatah revolucije nasploh in t. i. mladinske revolucije. Ni mu torej bilo jasno, da mladinska revolucija pomeni pokop revolucije nasploh, kar se je tako historično dejansko pokazalo v pariškem juniju 1832., da se bolj dejansko ne bi moglo pokazati. Spričo tega je jasno potrebno verjeti Heineju, da melanholičnih senc smrti na licih mladeži ni videl samo v svoji predstavi potem, ko je bila mladež že pobita, ampak da jih je faktično uzrl takrat, ko je mladež stopala za pogrebnim vozom. Kajti Heine je razumel zgodovino, kar pa se spodaj podpisane avtorju ni pimirilo – vsaj leta 1974 ne.

Opombi:

¹ Maximilien Lamarque (1770–1832), general, politik in znani oporečnik ter govornik v tedanji francoski skupščini. Po svojem profilu pravi frontovski eksponent.

² Na Heineja je gotovo naredil definitiven vtis razgovor z Maitreom (Heglom), ki ga opisuje v *Geständnisse*, b. 7, sl. 26: »Nekega lepega zvezdnatega večera sva oba stala eden poleg drugega ob oknu in jaz sem, dvaindvajsetletni mladi človek, pravkar pa sem tudi dobro jedel in pil kavo, z zanosom govoril o zvezdah in jih imenoval za prebivališče blaženih.

Učitelj pa je medtem mrmral predse: zvezde, hm, hm, hm! Zvezde so samo svetleči lišaji na nebu. – Za božjo voljo – sem vzkliknil – torej zgoraj ni srečnega lokala, kjer je po smrti nagrajena vrlina? On pa je ostro ošinil s svojimi bledinkastimi očmi in bridko dejal: Vi torej počete še napačno, ker ste negovali svojo bolno mater, in ker niste zastрупili njenega gospoda brata?«

Darko Štrajn

WALTER BENJAMIN: PEDAGOŠKI FRAGMENTI

*Trije teksti W. Benjamina, ki jih tukaj objavljamo, sodijo v polje »periferne« interesa tega avtorja, ali drugače: gre za »periferne« tekste glede na osrediščenost Benjaminovega pisanja v pogledu tistega branja, ki je tega misleca aktualiziralo. Vendar pa ne glede na to, ti teksti zastavljajo nek začetek odgovora na vprašanje o orientaciji materialističnega pretresa pedagogiki inherentne ideologije. Vse tri tekste smo povzeli iz: Walter Benjamin: *Über Kinder, Jugend und Erziehung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M, 1969.*

Program proletarskega gledališča za otroke

Uvodna pripomba

Sleherno proletarsko gibanje, ki se je odreklo shemi parlamentarne razprave, vidi med številnimi silami, ki jim nepriljubljeno stoji nasproti, kot najmočnejšo, pa tudi najbolj nevarno silo novo generacijo. Samogotovost parlamentarne to-poglavosti izhaja prav iz tega, da odrasli ostajajo med sabo. Nasprotno pa fraze nad otroci nimajo nobene moči. V enem letu je mogoče doseči, da jih otroci ponavljajo po vsej deželi. Vprašanje pa je, kako doseči, da se bo deset ali dvajset let postopalo po partijskem programu. K temu pa fraze ne zmorejo prav nič prispevati.

Proletarska vzgoja mora temeljiti na partijskem programu, oz. natančneje na razredni zavesti. Toda partijski program ni nikakršno sredstvo razredno zavedne vzgoje otrok, kajti sama po sebi nadvse pomembna ideologija učinkuje na otroka samo kot fraza. Zelo preprosto se sprašujemo in se tudi ne bomo nehali spraševati o sredstvih razredno zavedne vzgoje proletarskih otrok. Pri tem bomo v naslednjem razmišljanju pustili ob strani znanstveni pouk, kajti otroci morajo biti proletarsko vzgojeni mnogo prej, kot so proletarsko poučeni (v tehniki, razredni zgodovini, govornem izražanju itd.). Začenjamo s četrtem letom.

Buržoazna vzgoja majhnih otrok je v soglasju z razrednim stališčem buržoazije brez slehernega sistema. Samo po sebi je razumljivo, da ima buržoazija svoj vzgojni sistem. Nečlovečnost njegovih vsebin se razkriva prav v tem, da odpo-vejo pred majhnimi otroki. Na otroke te starosti lahko produktivno učinkuje samo resnica. Proletarska vzgoja majhnih otrok se mora od buržoazne razlikovati najprej po svojem sistemu. Sistem pa tu pomeni okvir. Za proletarijat bi bilo popolnoma neznosno, če bi, kakor v otroških vrtcih buržoazije, vsakih šest mesecev uvajali v pedagogiko novo metodo z najnovejšimi psihološkimi rafiniranostmi. Na vseh področjih – in tudi pedagogika ni nobena izjema – je zanimanje za »metodo« izrazito buržoazno stališče, ideologija nadaljnje brezbriznosti in lenarjenja. Proletarska vzgoja potrebuje potemtakem v vsakršnih okoliščinah najprej določen okvir, stvarno področje, **znotraj katerega se vzgaja, ne pa kot buržoazija idejo, h kateri se vzgaja.**

Sedaj bomo utemeljili, zakaj je proletarsko gledališče za otroke okvir proletarske vzgoje od četrtega do štirinajstega leta. Vzgoja otroka zahteva tole: zajeto mora biti njegovo celotno življenje.

Proletarska vzgoja pa zahteva: vzgajati je treba na omejenem področju.

To je pozitivna dialektika vprašanja. Ker pa se celotno življenje v svoji neizmerni polnosti prikazuje kot uokvirjeno in kot področje edinole v gledališču, je proletarsko gledališče za proletarskega otroka dialektično določen kraj vzgoje.

Shema napetosti

Pri tem puščamo ob strani vprašanje, ali se gledališče za otroke, o katerem govorimo, natanko ujema ali ne z velikim gledališčem na njegovih zgodovinskih vrhuncih. Z vsjo odločnostjo pa moramo poudariti, da to gledališče nima ničesar skupnega z gledališčem današnje buržoazije. Gledališče današnje buržoazije je ekonomsko pogojeno s profitom, sociološko pa je pred in za kulisami v prvi vrsti sredstvo za senzacijo. V proletarskem gledališču za otroke je popolnoma drugače. Tako

kot je prvi prijem boljševeikov dvignil kvišku rdečo zastavo, tako je bil njihov prvi instinkt organizirati otroke. V tej organizaciji se je kot središče razvilo proletarsko gledališče za otroke, temeljni motiv boljševeistične vzgoje. Za to dejstvo obstaja tudi nasprotni poskus, ki se ujema. Buržoaziji se ne zdi za otroke nič nevarnejšega kot gledališče. To ni samo preostanek starega strašila buržoazije, potujočega komedijanta, ki ugrablja otroke. Tu prihaja mnogo bolj do izraza tesnobna zavest o tem, da bo gledališče priklicalo največjo moč prihodnosti v otrocih. In ta zavest veleva buržoazni pedagogiki naj se varuje gledališča. Kako bo le-ta reagirala šele tam, kjer ji bo iz bližine postal očiten ogenj, v katerem se za otroke resničnost in igra spojita v tolikšno enotnost, da igrano trpljenje in igrani pretepi lahko preidejo v resnične.

Kljub temu pa predstave tega gledališča v nasprotju s predstavami velikega buržoaznega gledališča niso pravi cilj prizadevnega kolektivnega dela v otroških klubih. Do predstav prihaja nekako mimogrede, lahko bi rekli po pomoti, skorajda kot, da gre za vragolijo otrok, ki tako prekinejo nekaj v bistvu nikoli zaključeni študij. Vodja posveča temu zaključku le malo pozornosti. Zanimajo ga napetosti, ki se sproščajo v takih predstavah. Napetosti kolektivnega dela so vzgojitelji. Prenajgljeno, prepozno in premalo pretehtano vzgojno delo buržoaznega režiserja z buržoaznim igralcem v tem sistemu odpade. Zakaj? Ker se v otroškem klubu ne bi mogel obdržati noben vodja, ki bi se kjerkoli lotil izrazito buržoaznega poskusa delovati na otroke neposredno kot »moralna osebnost«. Tu ni moralnega učinkovanja. Tu ni neposrednega učinkovanja. (Na njem pa temelji režija v buržoaznem gledališču). Kar velja, je edinole neposredno vplivanje vodje na otroke s snovmi, nalogami, prireditvami. Neizogibne moralne izravnave in korekture prevzame kolektiv otrok sam. Zato morajo predstave gledališča za otroke delovati na odrasle kot prava moralna instanca. V gledališču za otroke ni nobenega mesta za vzvišeno občinstvo. Kdor še ni popolnoma poneumljen, se bo morda sramoval.

Toda tudi to ne pelje kaj dlje. Da bi lahko učinkovito delovala, proletarska gledališča za otroke neizprosno terjajo kolektiv kot občinstvo. Z eno besedo: razred. Tako kot ima po drugi strani edinole delavski razred nezmotljiv organ za življenje kolektivov. Takšni kolektivi so ljudski shod, vojska, tovarna. Takšen kolektiv pa so tudi otroci. In posebna pravica delavskega razreda je, da ima odprte oči za otroški kolektiv, ki ga buržoazija nikoli ni sposobna videti. Ta kolektiv izžareva ne samo najmočnejše, temveč tudi najbolj aktualne sile. Aktualnost otroškega oblikovanja in obnašanja je dejansko nedosegljiva. (Pri tem opozarjamo na znane razstave najnovejših otroških risb.) Odstranitev »moralne osebnosti« vodje osvobaja velikanske sile za pravo nalogo vzgoje: za opazovanje. Prav to je v srcu nesentimentalne ljubezni. Sleherna vzgojiteljska ljubezen, ki ji v devetih desetinah vseh primerov boljšega vedenja in boljšega hotenja opazovanje otroškega življenja samega ubije voljo in veselje, ni za nič. Je sentimentalna in prazna. Opazovanju – in tu se vzgoja šele zares začne – pa sta sleherno otroško dejanje in gesta signal. Ne toliko, kot to ugaja psihologu, signal nezavednega, latentnih pojavov, potlačitev, cenzur, temveč signal iz sveta, v katerem otrok živi in vlada. Novo spoznanje o otroku, ki se je izoblikovalo v ruskih otroških klubih, je pripeljalo do pravila: otrok živi v svojem svetu kot diktator. Zato »nauk o signalih« ni fraza. Skoraj vsaka otroška gesta je ukaz in signal v okolju, v katerega so znali vstopiti le redki genialni ljudje. Pred vsemi drugimi je to storil Jean Paul.

Naloga vodje je, da otroške signale osvobodi iz nevarnega področja čarodejstva gole fantazije in jih pripelje do izvedbe v snoveh. To se dogaja v raznih sekcijah. Če omenimo samo slikarstvo, vemo, da je tudi v tej obliki otroške dejavnosti poglavitna gesta. Konrad Fiedler je v svojih **Schriften über Kunst** prvi dokazal, da slikar ni človek, ki bi videl bolj naturalistično, poetično ali ekstatično kot drugi ljudje, temveč

človek, ki z roko bliže pogleda tam, kjer je oko ohromljeno, človek, ki poenjujočo inervacijo vidnih mišic spreminja v ustvarjalno inervacijo roke. Ustvarjalna inervacija v eksaktnem soglasju z receptivno inervacijo je sleherna otroška gesta. Razvoj te otroške geste v različne izrazne oblike, kot so izdelovanje pripomočkov, slikarstvo, recitacija, glasba, ples in improvizacija, spada v razne sekcije.

V vseh sekcijah ostaja v središču improvizacija: kajti konec koncev je prireditev le improvizirana sinteza teh oblik. Improvizacija obvladuje vse: je ozračje, v katerem se kažejo signali in signalizirajoče geste. In predstava ali gledališče morata biti sinteza teh gest prav zato, ker edina povzročata tisto nespregljivo enkratnost, v kateri otroška gesta eksistira kot v svojem pravem prostoru. Tisto, kar se kot zaokroženo »stvaritev« iztisne iz otrok, se po pristnosti nikoli ne more meriti z improvizacijo. Aristokratski diletantizem, ki je meril na takšne »umetnostne stvaritve« ubogih gojencev, je v resnici samo polnil njihove omare in spomin z ropotijo, ki je bila skrbno shranjena, da bi nato v spominu na zgodnjo mladost znova mučil svoje otroke. Sleherni otroški stvaritvi pa ne gre za »večnost« proizvodov, temveč za »trenutek« geste. Gledališče kot minljiva umetnost je otroška.

Schema razrešitve

Vzgojni zgradbi dela v sekcijah stoji nasproti predstava tako, kot stoji napetosti nasproti razrešitev. Vodja se pred njo popolnoma umakne. Kajti nobena pedagoška zvijačnost ne more predvidevati, kako bodo otroci naučene geste in spretnosti s tisočermi presenetljivimi variantami združili v gledališko totaliteto. Če premiera že poklicnemu igralcu pogosto daje priložnost za najbolj posrečene variante naštudirane vloge, pa pri otroku pomaga elementu variante do popolne prevlade. Predstava stoji nasproti vzgojnemu šolanju kot radikalna sprostitev igre, ki ji odrasel človek lahko edinole prisluhne.

Stiske buržoazne pedagogike in odrasle buržoazije si v zadnjem času dajejo duška v gibanju za »kulturo mladine«. Nasprotje, ki ga ta nova težnja skuša zakriti, se kaže v prizadevanjih meščanske kot sleherne politične družbe, da bi si pridobila energije mladine, ki se jih neposredno politično sploh ne da oživiti. Toliko manj šele energije otrok. »Kultura mladine« pa si prizadeva uresničiti neizvedljivi kompomis: mladostni zanos izprazni z idealističnimi refleksijami o sami sebi, da bi tako neopazno nadomestila formalne ideologije nemškega idealizma z vsebinami meščanskega razreda. Proletariat svojega razrednega interesa za podmladek ne sme pomešati z nečisimi sredstvi ideologije, katere cilj je podjarmiti otroško sugestibilnost. Disciplina, ki jo buržoazija zahteva od otrok, je njeno sramotno znamenje.

Proletariat **disciplinira** šele odrasle proletarce: njegova ideološka razredna vzgoja se začne šele s puberteto. Proletarska pedagogika kaže svojo premoč s tem, da otrokom zagotavlja izpolnitev njihovega otroštva. Kraj, kjer se to dogaja, zato ne sme biti izoliran pred razrednimi boji. Njihove vsebine in simboli bi lahko – ali bi celo morali – igrati najti svoje mesto v njem, toda formalnega gospostva nad otrokom ne morejo prevzeti. Tega ne bodo zahtevali. Zato proletariat tudi ne potrebuje tisoč in tisoč besed, s katerimi buržoazija maskira razredne boje svoje pedagogike. Brez težav se bo mogoče odreči »nepriustranskim«, »razumevajočim«, »vživljajočim se« praktikam in »otroke ljubečim« vzgojiteljicam.

Predstava je veliki ustvarjalni premor v vzgojnem delu. V svetu otrok je tisto, kar je bil v starih kulturah karneval. Najvišje postane najnižje in podobno kot je v Rimu v času saturnalijskega gospodar služil sužnju, tako otroci med predstavo stojijo na odru in poučujejo in vzgajajo pozorne vzgojitelje. Pokažejo se nove sile, pride do novih inervacij, o katerih vodja med delom ni ničesar slutil. Spozna jih šele v tej divji sprostitvi otroške fantazije. Otroci ki so tako igrali v gleda-

lišču, so v takšnih predstavah postali svobodni. V igranju se je izpolnilo njihovo otroštvo. S seboj ne nosijo nobenih ostankov, ki bi pozneje s solzavimi spomini na otroštvo zavirali nesentimentalno aktivnost. Hkrati je takšno gledališče edino koristno gledališče za otroškega gledalca. Kadar odrasli igrajo za otroke, pride do prisodarij.

V tem gledališču za otroke se kaže sila, ki bo uničila psevdorevolucionarno ravnanje najnovejšega buržoaznega gledališča. Kajti resnično revolucionarno ne deluje propadanje idej, ki tu in tam spodbuja k neizvedljivim akcijam in se izčrpa že ob prvem treznem premisleku na izhodu iz gledališča; resnično revolucionarno deluje **skriti signal** tistega, kar prihaja in kar govori iz otroške geste.

1928

Komunistična pedagogika

Psihologija in etika sta dva pola, okoli katerih se suče buržoazna pedagogika. Ne smemo misliti, češ da le-ta stagnira. V njej delujejo prizadevne in včasih tudi pomembne sile. Vendar pa ne morejo storiti ničesar proti temu, da je miselnost buržoazije kot na vseh drugih poročjih tudi tu nedialektično razklana in v sebi razdvojena. Na eni strani je vprašanje o naravi vzgajanca

– psihologija otroštva in mladostništva, na drugi pa cilj vzgoje

– popolni človek, državljani. Uradna pedagogika je postopek,

ki skuša tadva momenta – abstraktno naravno ndarjenost in himerični ideal – uskladiti enega z drugim in njeno napredovanje se kaže v tem, da silo čedalje bolj zamenjuje z zvijačo. Buržoazna družba hipostazira absolutno otroštvo ali mladostništvo, ki mu odreja nirvano tabornika, skavta, hipostazira pa tudi prav tako absolutno človečnost in buržoaznost, ki ju krasijo z atributi idealistične filozofije. V resnici pa sta oba druga drugo dopolnjujoči maski sposobnega, socialno zanesljivega meščana, ki se zaveda svojega mesta v družbi. Prav to je nezavedni značaj te vzgoje, ki mu ustreza strategija insinujacij in vživetij. »Otroci nas rabijo bolj kot pa mi njih« je neprizana maksima tega razreda, na kateri temeljijo tako najbolj subtilne spekulacije njegove pedagogike kot tudi njegova praksa razmnoževanja. Buržoaziji stoji njeno potomstvo nasproti kot dedič, razdedinjenim pa kot pomočnik, maščevalec, osvoboditelj. To je dovolj drastična razlika. Njene pedagoške posledice so neizmerne.

Proletarska pedagogika pa predvsem ne izhaja iz dveh abstraktnih podatkov, temveč iz enega konkretnega. Proletarski otrok je vrojen v svoj razred. Natančneje v podmladek svojega razreda, ne v družino. Od samega začetka je element tega podmladka in tistega, kar bo iz njega nastalo ne določa noben doktrinaren vzgojni cilj, temveč položaj njegovega razreda. Ta položaj ga obvladuje od prvega trenutka naprej, da, že v materinem telesu, kot življenje samo in stik z njim je kot nalašč za to, da se že od zgodnjih let v šoli trpljenja in pomanjkanja izostrijo njegova zavest. Njegova zavest pa ostane razredna zavest. Kajti proletarska družina ne varuje otroka pred ostrim socialnim spoznanjem prav nič bolje, kot ga njegov razcefrani poletni plašček varuje pred ostrim zimskim vetrom. Edwin Hoernle* navaja dovolj primerov revolucionarnih otroških organizacij, spontanosti šolskih stavk, stavk otrok pri pobiranju krompirja itd. Tisto, kar loči njegova razmišljanja tudi od najboljših in najbolj poštenih razmišljanj na meščanski strani, je to, da ne jemljejo resno samo otroka, samo otroške naravne, temveč tudi otrokov družbeni položaj, ki si ga »reformator šole« nikoli ne postavlja kot problem. Prav temu problemu je Hoernle posvetil prenicljivi končni odstavek svoje knjige. Ta obravnava »avstro-

marksistične reformatorje šole« in »psevdorevolucionarni pedagoški idealizem«, ki protestirajo proti »politizaciji otroka«. Toda – kot dokazuje Hoernle – ali so ljudska in poklicna šola, militarizem in cerkev, mladinska združenja in taborniki po svoji sicer prikriti, a vendarle eksaktni funkciji kaj drugega kot orodja antiproletarskega šolanja proletarcev? Njim nasproti stoji komunistična vzgoja, seveda ne defenzivno, ampak kot funkcija razrednega boja, boja razreda za otroke, ki mu pripadajo in za katere tudi obstaja.

Vzgoja je funkcija razrednega boja, pa vendar ne samo to. V soglasju s komunističnim credom je popolna izraba danega okolja v službi revolucionarnih ciljev. Ker pa to okolje ni samo boj, temveč delo, je ta vzgoja hkrati revolucionarna delovna vzgoja. V njenem programu daje pisanje najbolje, kar zmore. S tem pa v eni odločilni točki že vodi k programu boljševikov. V Leninovem času je v Rusiji prišlo do pomembnega spora med monotehnično in politehnično vzgojo. Specializacija, ali pa univerzalnost dela? Odgovor marksizma se glasi: univerzalnost. Samo kadar človek doživi najrazličnejše spremembe okolja in v slehernem okolju na novo vloži svoje energije v službo razreda, pride do tiste univerzalne pripravljenosti za akcijo, ki jo komunistični program postavlja nasproti tistemu, kar Lenin označuje kot »najbolj negativno značilnost stare buržoazne družbe«: nasproti razklanosti med teorijo in prakso. Pogumna in nepreračunljiva personalna politika Rusov je v celoti produkt te nove, ne humanistične in kontemplativne, temveč aktivne in praktične univerzalnosti: univerzalnosti pripravljenosti. Neizmerna možnost uporabe gole človekove delovne sile, ki jo kapital nenehno vtepa v zavest izkoriščancu, se znova pojavi na najvišji stopnji kot politehnična izobrazba človeka v nasprotju specialistično vzgojo. To so temeljni množične vzgoje, katere korist za doraščajoče je več kot očita.

Kljub temu pa vendarle ni mogoče brez pridržkov sprejeti Hoernlejeve formulacije, da se vzgoja otrok v ničemer bistveno ne loči od vzgoje množic odraslih. Tako kočljiva spoznanja nam priključijo v zavest, kako zaželjeno, oz. kako nujno bi bilo pričujoči politični ekspozé dopolniti s filozofskim. Toda doslej ni nobenih del, ki bi pripravljala pot marksistični, dialektični antropologiji proletarskega otroka (podobno kot tudi proučevanje odraslega proletarca po Marxu ni dognalo nič bistveno novega.) Ta antropologija bi ne bila nič drugega kot spopad s psihologijo otroka, ki bi jo morali nadomestiti izčrpani, po načelih marksistične dialektike izdelani protokoli tistih izkušenj, ki so bile pridobljene v proletarskih otroških vrtcih, mladinskih združenjih, gledališčih za otroke in taborniških organizacijah. Prav z njimi je treba čimprej dopolniti priročnik, o katerem govorimo.

To je resda priročnik, a kljub temu več kot samo to. V Nemčiji z izjemo političnih in ekonomskih študij ni nobene ortodoksno marksistične literature. To je poglaviti vzrok, da intelektualci – tudi levi – presenetljivo slabo poznajo marksizem. Hoernlejeva knjiga na eni najbolj elementarnih snovi, na pedagogiki, dokazuje z avtoritativno ostrino, kaj je ortodoksno marksistično mišljenje in kam vodi. Treba bi si jo bilo vzeti k srcu.

1929

Ruske igrače

Igrače slehernega ljudstva izhajajo v začetku iz domače obrti. Primitivno oblikovano bogastvo nižjega ljudstva, kmetov in rokodelcev sestavlja vse do danes trdno podlago za razvoj otroških igračk. V tem tudi ni nič čudnega. Za otroke sta v igračah pričujoča duh, iz katerega izhajajo proizvodi, ter celoten proces izdelave in ne samo njegov rezultat: zato seveda mnogo bolje razume primitivno oblikovan predmet, kot pa tistega, ki je nasledek kompliciranega postopka. V tem tiči – mimogrede rečeno – tudi utemeljeno jedro modernega prizadevanja po »primitivni« otroški igrački. Samo ko pri tem naši oblikovalci ne bi vse prepogosto pozabljali, da primitivno na otroka ne delujejo toliko konstruktivne, shematične oblike, temveč mnogo bolj celotna sestava njegove punčke ali psička – kolikor si seveda sploh lahko predstavlja, kako sta bila izdelana. Prav to hoče vedeti prav to mu šele ustvarja živ odnos do njegovih predmetov. Ker gre pri igračah prav za to, smemo reči, da imajo med Evropejci pravi smisel za igračo morda samo Nemci in Rusi.

Ne samo v Nemčiji, temveč po vsem svetu – nemška indust-

* Edwin Hoernle: Grundfragen der proletarischen Erziehung. Berlin 1929.

rija igrač je najbolj internacionalna – so znane drobcene skupine figur in živali, kmečke izbe v škatlici vžigalic, Noetove barke in črede ovac, kakršne izdelujejo v vaseh v Turingiji in Rudogorju, pa tudi okrog Nürnberga. Ruske igrače pa so na splošno neznane. Njihovo izdelovanje je kaj malo industrializirano in zunaj ruskih meja je od njih razširjeno le redko kaj drugega kot stereotipna figura »babuške«, kegljastega kosa lesa, pobarvanega po dolgem in počez, ki predstavlja kmetico.

V resnici pa so ruske igrače mnogo bolj bogate, mnogo bolj raznovrstne od drugih. Stopetdeset milijonov ljudi, ki prebivajo v tej deželi, je razdeljenih na stotine ljudstev in vsa ta ljudstva imajo bolj ali manj primitivno, bolj ali manj razvito umetnostno produkcijo. Tako obstajajo igrače v stoterih oblikovanih jeziki in v nadvse raznovrstnih gradivih. Les, glina, kost, blago, papir in papirmaše so uporabljeni bodisi sami ali pa v kombinacijah. Najpomembnejše gradivo pa je gotovo les. V tej deželi velikih gozdov v obdelavi lesa – v rezljanju, barvanju in lakiranju – skoraj povsod dosega mojstrstvo, ki mu ni primere. Od preprostih cepetavčkov iz bele in mehke vrbovine, od realistično izrezljanih krav, svinj in ovac do z ži-

vimi barvami prebarvanih in lakiranih šatulj, na katerih so prikazani kmet v trojki, kmetje okrog samovarja, žanjice ali pa drvriji pri delu, do velikih skupin s pošastmi, ki v plastiki povzemajo stare sage in legende, napolnjujejo lesene igrače, leseni izdelki trgovino za trgovino v najodličnejših ulicah v Moskvi, Leningradu, Kijevu, Harkovu in Odesi. Največjo tovrstno zbirko ima Muzej igrač v Moskvi. Tri vitrine v muzeju so polne glinastih igrač iz severne Rusije. Kmečki, robustni izraz teh lutk iz vjatkovske gubernije je do določene mere v nasprotju z njihovo materialno krhkostjo. Kljub temu pa so srečno prestale doglo pot in prav je, da so v moskovskem muzeju našle varno pribežališče. Kajti vé, kako dolgo bo ta kos ljudske umetnosti lahko kljuboval zmagoslavju tehnike, ki se danes širi po Rusiji. Povpraševanje po takšnih izdelkih vsaj v mestih gotovo že pojenjuje. Toda v svoji domovini tam daleč na severu ti predmeti nedvomno živijo še naprej: v kmečkih hišah jih ob prazničnih večerih tako kot nekdanj gnetejo iz gline, prebarvajo z živimi barvami in nato žgejo.

1930

Prevedel: Aleš Rojc

MICHEL FOUCAULT: NADZOROVANJE IN KAZNOVANJE*

DISCIPLINA

Prvo poglavje

Krotka telesa

Še na začetku XVII. stoletja so opisali takle idealen lik vojaka. Predvsem je vojak nekdo, ki ga prepoznamo od daleč; nosi znake: naravne znake svoje moči in poguma, pa tudi znamenja svojega ponosa; njegovo telo je znamenje njegove moči in hrabrosti; vojaškega poklica se mora sicer res naučiti postopoma – predvsem tako, da se bojuje – zato pa vojaški gibi in hoja, drža in položaj glave v dobršnem delu izhajajo iz telesne retorike časti: »Znaki, po katerih prepoznamo najsposobnejše v tem poklicu, so tile: to so živahni in čuječi ljudje s pokončno glavo, z izbočenimi prsmi,* s širokimi rameni, dolgimi rokami, s krepkimi prsti, z majhnim trebuhom, močnimi stegni, vitkimi nogami in suhimi stopali, človek s tako postavo pa je lahko le dejaven in močan«; vojak, ki je postal suličar, »bo moral med hojo ujeti kadenco korakov, da bi dosegel ker največjo prelest in resnost, kajti Sulica je častno orožje, ki si zasluži, da jo nosimo s trdnim in drznim prijemom!«.

Druga polovica XVIII. stoletja: vojak je postal nekaj, kar se izdeluje; iz testa brez oblike, iz okornega telesa izdelajo stroj, ki ga potrebujejo; postopoma so popravljali drže; pretehtana vadba počasi predela sleherni del telesa, mu zagospoduje, si ga vsega podredi, doseže, da je nenehno razpoložljivo, in se potihoma nadaljuje v avtomatizmu navad: skratka, iz telesa so »izgnali kmeta« in mu dali »videz vojaka«.2 Novince vadijo »nositi glavo pokonci in visoko; se držati vzravnano, ne da bi upogibali hrbet, izbočiti trebuh in prsi ter ulekniti hrbet; da pa bi se tega navadili, jih bodo postavili v tako držo: naslonili jih bodo na zid, tako da se ga bodo dotikali s petami, z meči, rameni in s pasom, pa tudi s hrbtno stranjo dlani, roke pa bodo obrnili navzven, ne da bi jih odmaknili od telesa... prav tako jih bodo naučili, naj nikoli ne upirajo oči v tla, temveč drzno zro v tiste, ki jim stojijo nasproti... naj nepremično čakajo na ukaz, ne da bi premikali glavo, roke ali noge... nazadnje pa še, naj hodijo z odločnimi koraki, s stegnjenimi koleno in zakolenjem, s spuščeni in navzven obrnjenimi prsti.«3

V klasični dobi so dejansko odkrili telo kot predmet in tarčo oblasti. Zlahka bi našli znake te velike pozornosti, ki so jo tedaj posvečali telesu – telesu, s katerim manipulirajo, ki ga oblikujejo, ki ga dresirajo, ki uboga, ki odgovarja, postaja spretno ali katerega moči se pomnožujejo. Velika knjiga o Človeku-stroju je bila napisana hkrati na dveh registrih: na anatomsko-metafizičnem registru, katerega prve strani je napisal Descartes, nadaljevali pa so ga zdravniki in filozofje; na tehnično-političnem registru, ki ga je tvoril cel skupek vo-

jaških, šolskih, bolnišničnih pravilnikov ter empirični in pre-mišljeni postopki za nadzorovanje in popravljanje telesnih dejavnosti. To sta precej različna registra, saj gre pri enem za podrejanje in uporabo, pri drugem pa za delovanje in raz-lago: koristno telo, razumljivo telo. Kljub temu pa imata stične točke. La Mettriejev *L'Homme-machine* * je hkrati materialistična redukcija duše in splošna teorija dresiranja, sredi med njima pa kraljuje pojem »krotkosti«, ki telesu, ki se ga da analizirati, pridružuje telo, s katerim se da manipulirati. Krotko je tisto telo, ki se ga da uporabiti, ki se ga da spremeniti in izpopolniti. Poleg tega sloviti avtomati niso bili zgolj pripomočki za ilustriranje organizma; bili so tudi politične lutke, pomanjšani modeli oblasti: taka je obsesija Friderika II, tega natančnega kralja majhnih strojev, dobro izurjenih regimentov in dolgih vaj.

Kaj je v teh shemah krotkosti, ki jim je XVIII. stoletje posvečalo tolikšno pozornost, tako zelo novega? Zagotovo ni bilo prvič, da je bilo telo predmet za tako oblastna in tako nujna investiranja; v sleherni družbi oblasti zelo na tesno obdajajo telo, ki mu nalagajo prisile, prepovedi ali obveznosti. Vendar pa je v teh tehnikah marsikaj novega. Najprej razsežnost nadzora: telesa ne obravnavajo več množično, na veliko, kolikor da bi bilo neločljiva enota, temveč ga obdelujejo v podrobnostih: na njem izvajajo pretanjeno prisilo, pridobivajo oprijemališča na sami ravni mehanike – premikov, gibov, drž, hitrosti: infinitezimalna oblast nad dejavnim telesom. Nato predmet nadzora: to niso ali niso več označevalni elementi obnašanja ali govornice telesa, temveč ekonomija učinkovitost gibov, njihova notranja organizacija; prisila bolj zadeva sile kakor znake; edina ceremonija, ki zares kaj velja, je ceramionja vaj. Nazadnje pa še modalnost: zajema nepretrgano, stalno prisilo, ki bolj bdi nad procesi dejavnosti kakor pa nad njenimi rezultati, izvršuje pa se po kodifikaciji, ki kar najtesneje kvadriljira* čas, prostor, premike. Te metode, ki omogočajo podroben nadzor dejavnosti telesa, ki zagotavljajo stalno podložnost njegovih sil in jim vsiljujejo razmerje krotkosti-uporabnosti, prav te metode lahko imenujemo »discipline«. Veliko disciplinskih postopkov je obstajalo že dolgo časa – v samostanih, v vojskah, tudi v delavnicah. Toda v XVII. in XVIII. stoletju so discipline postale splošne formule gospodovanja. Drugačne so od služabništva, ki je razmerje nenehnega, globalnega, masivnega, neanalitičnega in neomejenega gospodovanja, ki se uveljavlja v obliki posamične volje gospodarja, v ohliki njegove »muhe«. Drugačne so od vazalstva, ki je visoko kodirano, a oddaljeno razmerje podreditve in ki manj zadeva telesne dejavnosti kakor produkte dela in obredna znamenja zvestobe. Drugačne so tudi od asketizma in »disciplin« samostanske vrste, katerih cilj je, da bolj zagotavljajo odpovedi kakor pa povečanje uporabnosti, in katerih glavna funkcija je – če zajemajo uboga-nje bližnjega – da pri slehernem človeku povečujejo obvladovanje njegovega lastnega telesa. Zgodovinski trenutek disciplin je trenutek, ko nastane umetnost človeškega telesa, ki pa si ne prizadeva zgolj povečati njegove spretnosti, pa tudi ne poglobiti njegovo podložnost, temveč oblikovati razmerje, zaradi katerega bo v istem mehanizmu toliko

* Naslov izvirnika: *Surveiller et punir*, Gallinaurd, Pariz 1975, III. del: *La discipline*, str. 137–171, 1. pogl. *Les corps dociles*. Delo bo po predvidevanjih izšlo pri založbi Delavske Enotnosti na koncu letošnjega leta.

* V izvirniku: *l'estomac élevé*; v XVII. stoletju so uporabljali besedo *estomac* namesto *poitrine* (prсни koš), ki so jo imeli za vulgarno.

* Človek-stroj; Julian Offroy de La Mettrie je bil zdravnik in materialističen filozof v 1. polovici XVIII. stoletja.

* V izvirniku: *quadriller*

ubogljivejši, kolikor uporabnejši bo, in narobe. Tedaj se izoblikuje politika prisil, ki obdelujejo telo, preračunano manipulirajo z njegovimi elementi, njegovimi gibi in obnašanji. Človeško telo se znajde v oblastni mašineriji, ki ga preišče, ga razstavi in na novo sestavi. Pravkar nastaja »politična anatomija«, ki je prav tako tudi »mehanika oblasti«; določa, kako lahko zgrabimo telo drugih, pa ne preprosto zato, da bi počeli to, kar želimo, temveč, da bi delovali tako, kakor hočemo, s tehnikami, s hitrostjo in z učinkovitostjo, ki jo določamo. Disciplinarnost tako izdeluje podrejena in izurjena telesa, »krotka« telesa. Disciplinarnost povečuje sile telesa (v ekonomskih terminih uporabnosti) in te iste sile zmanjšuje (v političnih terminih ubogljivosti). Z eno besedo: ločuje oblast od telesa; na eni strani dela iz njega »sposobnost«, »zmožnost«, ki si jo prizadeva povečati; na drugi strani pa sprevrta energijo, moč, ki bi lahko iz tega povečanja sil izhajala, in jo spreminja v razmerje dosledne podložnosti. Če ekonomsko izkoriščanje ločuje silo in produkt dela, lahko rečemo, da disciplinarnost prisila vzpostavlja v telesu prisiljujočo vez med povečano spretnostjo in povečanim gospodovanjem.

»Iznajdbe« te nove politične anatomije ne smemo razumeti, kakor da je šlo za nenadno odkritje. Pač pa kot mnogovrstnost velikokrat neznatnih procesov z različnim izvirom, ki so povsod razpršeni, ki se križajo, se ponavljajo ali se posnemajo, se drug na drugega opirajo, se razlikujejo po aplikacijskih področjih, postajajo konvergentni in polagoma zarisujejo shemo splošne metode. Zelo kmalu jih najdemo na delu v kolegijih; pozneje pa v osnovnih šolah; polagoma so zajeli bolnišnični prostor; v nekaj desetletjih pa so restrukturirali vojaško organizacijo. Včasih so zelo hitro krožili od ene točke do druge (med vojsko in tehniškimi šolami ali med kolegiji in liceji), včasih pa počasneje in bolj diskretno (pritajena militarizacija velikih delavnic). Vselej ali skoraj vselej so se vsilili kot odgovor na zahteve razmer: tu je šlo za industrijsko novost, tam za ruske zmage. Kljub temu pa se v celoti uvrščajo med splošne in bistvene spremembe, ki se jih bomo potrudili razbrati.

Nikakor nam ne gre za to, da bi izdelovali zgodovino različnih disciplinskih institucij glede na to, kar utegne imeti sleherna izmed njih posebnega. Temveč za to, da ob vrsti primerov razkrijemo nekatere izmed najpomembnejših tehnik, ki so se od institucije do institucije najlaže posplošile. To so vselej natančne, velikokrat pa neznatne tehnike, ki pa so kljub temu pomembne: ker opredeljujejo določen način političnega in podrobnega investiranja telesa, novo »mikrofiziko« oblasti; in zato, ker od XVII. stoletja naprej neprenehoma pridobivajo čedalje obsežnejša področja, kakor da bi si prizadevale, da bi prekrile vse družbeno telo. Drobne zvižaje, ki pa imajo veliko difuzijsko moč, subtilne ureditve, ki so na videz nedolžne, dejansko pa so globoko sumljive, dispozitivni, ki se ravnavajo po sramotnih ekonomijah, ali pa izvajajo pritlikave prisile; kljub vsemu temu pa so prav ti dispozitivni prinašali spremembe kaznovalnega režima vse do začetka sodobnega časa. Če jih bomo hoteli opisati, se bomo morali ustavljati ob podrobnostih in paziti na drobnjarije: to pomeni, da ne bomo za sleherno figuro iskali pomena, temveč varnostni ukrep; da jih ne bomo zgolj videli v povezavi z delovanjem, temveč v koherenci taktike. To niso toliko zvižaje velikega uma, ki dela vse do sna in daje pomen stvarim brez pomena, kolikor so zvižaje pozorne »zlohotnosti«, ki se z vsem okorišča. Disciplinarnost je politična anatomija podrobnosti.

Da potolažimo nestrpnost, se spomnimo saškega maršala* : »Čeprav tisti, ki se ukvarjajo s podrobnostmi, veljajo za omejeence, se mi vendarle zdi, da je to najpomembnejše, saj je temelj, in da ni mogoče postaviti nobene stavbe in ne uveljaviti nobene metode, ne da bi poznali njena načela. Ni dovolj, da imamo občutek za arhitekturo. Vedeti moramo, kako

* Marechal de Saxe, vzdevek Maurica, grofa Saškega, nezakonskega sina Avgusta II, saškega volilnega kneza in kralja Poljske, maršal Francije v 1. polovici XVIII. stoletja. Znan vojskovodja.

se reže kamne.« O tem »rezanju kamnov« bi lahko napisali celo zgodovino – zgodovino utilitarne racionalizacije podrobnosti v moralnem knjigovodstvu in v političnem nadzoru. Ni se začela v klasični dobi; klasična doba jo je le pospešila in spremenila njen obseg, ji dala natančne instrumente in nemara našla nekaj njenih odmevov v računanju neskončno majhnega ali v opisovanju najpodrobnejših značilnosti naravnih bitij. Vsekakor pa je bila »podrobnost« že dolgo časa kategorija teologije in asketstva: sleherna podrobnost je pomembna, kajti za božji pogled ni nobena veličina nič pomembnejša kakor podrobnost, pa tudi tako majhnega ni nič, da ga ne bi zahtevala posamezna božja volja. V tem velikem izročilu o vzvišenosti podrobnosti so se brez težav namesnila vsa pikolovstva krščanske vzgoje, šolske in vojaške pedagogike in nazadnje vseh oblik dresiranja. Za disciplinarnega človeka ni – prav tako kakor ni za resničnega vernika – nobena podrobnost nepomembna, vendar ne toliko zaradi pomena, ki se v njej skriva, kakor zato, ker ima v njej oprijemaljšo oblast, ki ga hoče zagrabiti. Glede tega je značilna velika hvalnica »malenkostim« in njihovi večji pomembnosti, ki jo je pel Jean-Baptiste de La Salle v **Traktatu o dolžnostih bratov Krščanskih šol**⁵. Mistika vsakdanjosti se v njej združuje z disciplino drobnega. »Kako nevarno je zanemarjati malenkosti. Zelo tolažeče premišljevanje za dušo, kakršna je moja, ki je kaj malo primerna za velika dejanja, je misliti, da nas lahko zvestoba v malenkostih neopazno povzdigne do najodločnejše svetosti: kajti malenkosti so na voljo velikim stvarim... Ah, moj Boj, malenkosti, bodo rekli, le kaj lahko mi, šibki in urmljivi stvori, kakršni smo, storimo za vas velikega. Malenkosti – ali bi sploh storili kaj velikega, če bi imeli priložnost? Ali ne bi mislili, da presega naše moči? Malenkosti; kaj pa, če jih Bog odobrava in jih je voljan sprejeti kot velike stvari? Malenkosti; jih je kdo preskusil? Ali sodi o njih iz izkušnje? Malenkosti; potemtakem smo res krivi, če jih gledamo kot take in se jim odpovedujemo? Malenkosti; pa vendarle so prav one sčasoma oblikovale velike svetnike! Da, malenkosti; a veliki nagibi, velika čustva, velika vne-ma, velika zagnanost, zato pa velike zasluge, veliki zakladi, velike nagrade.«⁶ Natančnost, ureditev, dlakocepski pogled inšpekcij, nadzorovanje najmanjšega delca življenja in telesa bodo v okviru šole, kasarne, bolnišnice ali delavnice kmalu dali laicizirano vsebino, ekonomsko ali tehnično racionalnost temu mističnemu računu neznatnega in neskončnega. Zgodovina Podrobnosti v XVIII. stoletju, ki se je dogajala v znamenju Jeana-Baptista de La Salle, ki je oplazila Leibniza in Buffona, potekala čez Friderika II, prečila pedagogiko, medicino, vojaško taktiko in ekonomijo, bi se morala na koncu stoletja izteči v človeka, ki je sanjaril, da je novi Newton, pa ne več tisti Newton, ki se ukvarja z neznanstvom neba in s planetarnimi grotami, marveč tisti, ki se ukvarja z »majhnimi telesi«, z majhnimi gibanji, z majhnimi dejanji; v človeka, ki je Mongu* (»En sam svet je bilo treba odkriti«) odvrnil: »Kaj to pomeni? Kdo pa je kdaj mislil na ta drugi svet, na svet podrobnosti? Jaz sem že od petnajstega leta naprej verjel vanj. Tedaj sem se mu posvetil, ta spomin pa živi v meni kot fiksna ideja, ki me ne bo nikoli zapustila... Ta drugi svet je najpomembnejši izmed vseh, kar sem si domišljjal, da sem jih odkril: če le pomislim nanj, me zabolí v duši.«⁶ Ni ga sicer odkril, dobro pa vemo, da se je lotil njegove organizacije; in da je hotel okrog sebe ustvariti oblastni dispozitiv, ki bi mu omogočal, da bi v državi, ki ji je vladal, opazil tudi najmanjši dogodek; pričakoval je, da bo s strogo disciplino, ki jo je vpeljal, »obsegel celoto tega velikega stroja, pri tem pa mu ne bi mogla uiti niti najmanjša podrobnost«⁷.

* V izvirniku: **Frères des Écoles chrétiennes** – verska bratovščina, ki jo je 1680 ustanovil J.-B. de La Salle za šolanje dečkov. Včasih jo imenujejo tudi **frères de la Doctrine chrétienne**.

* Gaspard Monge, francoski matematik (1746–1818), začetnik opisne geometrije in eden ustanoviteljev Politehnične šole v Parizu.

Natančno opazovanje podrobnosti, hkrati pa še politično upoštevanje malenkosti za nadzorovanje in uporabo ljudi potekata skozi klasično dobo ter prinašata s seboj cel skupek tehnik, cel korpus postopkov in vednosti, opisov, receptov in podatkov. Iz teh malenkosti se je nedvomno rodil človek modernega humanizma.⁸

Umetnost razvrščanja

Disciplina se najprej loti razvrščanja posameznikov v prostoru. Za to uporablja več tehnik.

1. Disciplina včasih zahteva **zaporo**, specifikacijo kraja, ki je heterogen glede na vse druge in ki se zapira sam vase. Zavarovan kraj disciplinske monotonije. Dogajalo se je veliko »zapiranje« potepuhov in revežev; dogajala so se še druga, bolj diskretna, a zahrbtnjša in učinkovitejša zapiranja. Kolegiji: polagoma se uveljavlja samostanski model; internat se pojavi vsaj kot najučinkovitejši, če že ne najpopolnejši vzgojni režim; obvezen postane v Louis-le-Grandu*, ko so ga po odhodu jezuitov spremenili v zgleden kolegij.⁹ Kasarne: ustaliti je treba vojsko, to potepuško množico; preprečiti ropanje in nasilje; pomiriti prebivalce, ki težko prenašajo potujoče čete; izogniti se sporom s civilnimi oblastmi, ustaviti dezertiranje; nadzorovati stroške. Uredba iz 1719. predpisuje zidavo več sto kasarn po zgledu kasarn, ki so jih že postavili na Jugu; dosledno bodo zaprte: »Vse skupaj bo zaprto in obdano z zidanim obzidjem, visokim deset čevljev, ki bo obkrožalo omenjene paviljone v oddaljenosti trideset čevljev na vseh straneh« – to pa zato, da bi obdržali čete »v redu in disciplini in da bi častniki lahko zanje odgovarjali«¹⁰. 1745. so bile kasarne v približno 320 mestih; zmogljivost kasarn so 1775. cenili na približno 200 tisoč mož.¹⁰ Ob raztresenih delavnicah se razvijajo tudi veliki manufakturni prostori, ki so hkrati homogeni in dobro zamejeni: najprej združene manufakture, nato v drugi polovici XVIII. stoletja tovarne (Chaussadske fužine so zasedle ves polotok Médine med Nièvre in Loaro; Wilkinson je 1777., da bi postavil Indretovo tovarno, s pomočjo nasutij in nasipov uredil otok na Loari; Touffait je sezidal Le Creusot v dolini Charbonnière, ki jo je preoblikoval, v samo tovarno pa je postavil delavska stanovanja); pomenijo spremembo razsežnosti, hkrati pa še novo vrsto nadzora. Tovarna se odkrito približuje samostanu, trdnjavi, zaprtemu mestu; čuvaj »bo odprl vrata le ob vrnitvi delavcev, in to potem ko je zvon, ki oznanja nadaljevanje dela, že zvonil«; četrt ure pozneje nihče več ne bo imel pravice vstopiti; na koncu dneva bodo vodje delavnic vrnil ključe vratarju manufakture, ki bo tedaj spet zaprl vrata.¹¹ Gre namreč za to, da bi hkrati s koncentracijo produkcijskih sil iz njih potegnili kar največ ugodnosti in da bi nevtralizirali nevšečnosti take koncentracije (tatvine, prekinitve dela, agitacije in »rovarjenje«); da bi zavarovali materiale in orodja in obvladali delovne sile: »Red in urejenost, ki ju morajo vzdrževati, zahtevata, da so vsi delavci združeni pod isto streho, tako da lahko tisti izmed družabnikov, ki je zadolžen za vodenje manufakture, preprečuje in odpravlja zlorabe, do katerih bi utegnili priti med delavci, in jih že v načelu zavre.«¹²

2. Vendar načelo »zapore« v disciplinskih aparatih ni ne stalno ne nujno, pa tudi ne zadostno. Ti aparati obdelujejo prostor precej bolj prožno in bolj pretanjeno. Predvsem pa po načelu elementarne lokalizacije ali **kvadriljiranja**. Slehernemu posamezniku pripada mesto; v sleherni postor pa sodi posameznik. Izogniti se je treba razvrščanju celih skupin; razdreti kolektivne naselitve; analizirati zmedene, masivne ali nepregledne mnogovrstnosti. Disciplinski prostor teži k temu, da bi se razdelili na toliko delov, kolikor je teles ali elementov, ki jih je treba razvrstiti. Odpraviti je treba učinke nedognanih razvrstitev, nenadzorovano izginjanje posameznikov, njihovo difuzno kroženje, njihovo neuporabno in nevarno zgoščanje; to je taktika zoper dezerterstvo, pote-

puštvo, aglomeriranje. Gre za ugotavljanje navzočnosti in odsotnosti, za to, da zvemo, kje in kako naj najdemo posameznike, da vzpostavimo uporabne komunikacije, da pretrgamo druge, da lahko vsak trenutek nadzorujemo obnašanje vsakogar, ga ocenimo, ga sankcioniramo, izmerimo kvalitete ali zasluge. Potemtakem gre za postopek, ki omogoča spoznavanje, obvladovanje in uporabo. Disciplina organizira analitičen prostor.

Pa tudi glede tega se opre na star arhitekturni in verski postopek: na samostansko celico. Čeprav prostor disciplin odreja celice, ki postanejo povsem idealne, je to še zmeraj v temelju celičen prostor. Nujna je samota telesa in duše, pomeni določen asketizem: vsaj kdaj pa kdaj se morata sama spopasti s skušnjavo in se nemara soočiti z božjo strogostjo. »Sen je podoba smrti, spalnica je podoba groba ... spalnice so sicer skupne, zato pa so postelje razvrščene tako in se tako natančno zapirajo z zastori, da dekleta lahko ležejo in vstajajo, ne da bi videle druga drugo.«¹³ Toda to je še zelo okorna oblika.

3. Pravilo **funkcionalnih namestitev** bo v disciplinskih ustanovah polagoma kodiralo prostor, ki ga je arhitektura v splošnem pustila na voljo in ki je primeren za različne rabe. Določenih mest ne opredeljuje zgolj to, da ustrezajo potrebi po nadzorovanju, po prekinjanju nevarnih komunikacij, ampak tudi to, da ustvarjajo uporaben prostor. Proces se je jasno pokazal v bolnišnicah, zlasti v vojaških in mornariških bolnišnicah. Zdi se, da je v Franciji Rochefort rabil za poskus in zgled. Pristanišče, in to vojaško pristanišče, je – zaradi blagovnega prometa, zaradi prometa prostovoljno ali nasilno nanovačenih ljudi, mornarjev, ki se vkrcujejo ali izkrcujejo, bolezni in epidemij – kraj, kjer je veliko dezerterstva, tihočapstva in kužnosti: je križišče nevarnih mešanic, križpotje prepovedanih cirkulacij. Obmorska bolnišnica mora potemtakem zdraviti, a da bi to zmogla, mora biti filter, dispozitiv, ki določa in kvadriljira; zagotoviti mora obvladovanje vse te gibljivosti in gomazenja, s tem da razstavlja smešnost ilegalnosti in zla. Medicinsko nadzorovanje bolezni in okužb se ujema s celo vrsto drugih kontrol: vojaške nad dezertertji, davčne nad blagom, administrativne nad zdravili, obroki, zgotovitvi, ozdravitvami, smrtmi, simulacijami. Zato je nujno, da strogo distribuira in razpredalijo prostor. Prvi ukrepi, ki so jih uvedli v Rochefortu, so zadevali bolj stvari kakor ljudi, bolj dragoceno blago kakor bolnike. Davčno in ekonomsko nadzorovanje so uvedli prej kakor tehnike medicinskega opazovanja: zdravila so imeli v zaprtih skrinjah, vodili so register njihove uporabe; nekoliko pozneje so izdelali sistem, s katerim naj bi preverili natančno število bolnikov, njihovo identiteto, enote, iz katerih prihajajo; nato so določili pravila za njihovo prihajanje in odhajanje, prisilili so jih, da so ostali v svojih prostorih; na sleherni postelji so pripeli ime tistega, ki je v njej ležal; slehernega zdravljenega posameznika so vnesli v register, ki ga je moral zdravnik pregledati med vizito; pozneje so uvedli osamitev kužnih bolnikov in ločene postelje. Polagoma se je administrativni in politični prostor artikuliral v terapevtski prostor; težil je k temu, da individualizira telesa, bolezni, simptome, življenja in smrti; bil je realna slika hkratnih in skrbno ločenih posameznosti. Iz discipline je nastal medicinsko uporaben prostor.

V tovarnah, ki so se pojavile na koncu XVIII. stoletja, je načelo individualizirajočega kvadriljiranja postalo zapleteno. Gre hkrati za distribuiranje posameznikov v prostoru, v katerem se jih da osamiti in opazovati; a tudi za priključitev te deistribucije na produkcijski aparat, ki ima svoje lastne zahteve. Povezati je treba razvrstitev teles, prostorsko ureditev produkcijskega aparata in različne oblike dejavnosti v distribuciji »delovnih mest«. Po tem načelu se ravna Oberkampfova manufakture v Jouyu. Sestavljena je iz vrste delavnic, specificiranih glede na velike tipe operacij: za tiskarje, za popraviljalce, za koloriste, za delavke s čopičem, za graverje, za barvanje. Največje izmed poslopij postavi 1791.

* Luis-le-Grand, najstarejši kolegij v Parizu.

Toussaint Barré, dolgo je stodeset metrov, ima tri nadstropja. Pritličje je v glavnem namenjeno za tiskanje; v njem je 132 miz, postavljenih v dve vrsti vzdolž dvorane, v kateri je 88 oken; sleherni tiskar dela za svojo mizo, z njim pa njegov »odtiskovalec«, ki mora pripravljati in redčiti barve. Vsega skupaj 264 oseb. Na koncu vsake mize je nekakšen obešalnik, na katerega položi delavec platno, ki ga je pravkar potiskal, da se posuši.¹⁴ Če gremo skoz delavnico po osrednjem prehodu, je mogoče hkrati izvajati splošen in individualen nadzor: mogoče je ugotavljati navzočnost delavcev, njihovo prizadevnost, kvaliteto njihovega dela; mogoče je primerjati delavce drugega z drugim, jih razvrščati po spretnosti in hitrosti; mogoče je spremljati zaporedne stadije izdelave. Vse te razvrstitve tvorijo permanentno mrežo: v njej se zmešnjave razpletajo¹⁵: to se pravi, da se produkcija deli in da se delovni proces na eni strani artikulira po fazah, po stadijih ali elementarnih operacijah, na drugi strani pa glede na posameznika, ki ga opravlja, na posamezna telesa, ki se v njem trudijo: sleherni različico te sile – moč, hitrost, spretnost, stanovitost – lahko opazujemo, to se pravi, karakteriziramo, ocenjujemo, vknjižimo in povežemo s tistim, ki je njen posebni agent. Tako se delovna sila, ki je povsem razločno zvezana s celo vrsto posameznih teles, lahko razčleni na individualne enote. Ob nastanku velike industrije tiči za delitvijo produkcijskega procesa in v njej najdemo individualizirajoče razstavljanje delovne sile; razdelitve disciplinskega prostora so zagotovile prvo in drugo.

4. V disciplini so elementi zamenljivi med seboj, saj slehernega izmed njih opredeljuje mesto, ki ga zaseda v nekem nizu, in odmik, ki ga ločuje od drugih. Enota potemtakem ni ne teritorij (enota gospodovanja) ne kraj (rezidenčna enota), temveč **stopnja**: mesto ki ga imamo v kakšni klasifikaciji, točka, na kateri se sekata vodoravnica in navpičnica, presledek v nizu presledkov, po katerem se lahko premikamo od presledka do presledka. Disciplinarna geometrija stopnje in tehnike za spreminjanje razvrstitve.* Individualizira telesa, tako da jih lokalizira, toda ta lokalizacija jih ne pritrjuje, temveč jih distribuira in jih premika po relacijski mreži. Oglejmo si primer »razreda«. V jezuitskih kolegijih je bila organizacija, ki je bila hkrati binarna in masivna; razredi, v katerih je lahko bilo dvesto ali tristo učencev, so se delili na skupine po deset; sleherni izmed teh skupin je s svojim dekurionom* sodila v enega izmed taborov, v rimski ali kartažanski tabor; sleherni dekuriji je ustrezala dekurija na nasprotni strani. Splošna oblika je bila oblika vojne in tekmovanja; delo, pouk, razvrščanje so se dogajali v obliki boja, prek soočanja dveh vojsk; prispevek slehernega učenca se je uvrščal v ta splošni dvoboj; ta prispevek je zagotavljal zmago ali poraz enega izmed taborov; slehernemu učencu pa je bilo določeno mesto, ki je ustrezalo njegovi funkciji in njegovi bojovniški vrednosti v unitarni skupini njegove dokurije.¹⁶ Sicer pa lahko pripomnimo, da je ta rimska komedija omogočala, da so tekmovalne binarne vaje povezali s prostorsko dispozicijo, ki jo je navdihnili legija, z vrsto, hierarhijo in piramidnim nadzorom. Ne smemo pozabiti, da je v času razsvetljenstva rimski zgled igral dvojno vlogo: za njegovim republikanskim obličjem je tičala sama institucija svobode; za njegovim vojaškim obličjem pa idealna shema discipline. Rim XVIII. stoletja in revolucije je RIM Senata, a tudi Rim legije; Rim foruma, a tudi Rim vojaških taborov. Vse do cesarstva je rimska referenca dvoumno nosila pravni ideal državljanstva in tehniko disciplinskih postopkov. Vsekakor pa je v antični zgodovini, ki je ves čas delovala v jezuitskih kolegijih, tisto, kar je bilo dosledno disciplinsko, prevladovalo nad merjenjem sil in posnemanjem vojne. Polagoma – zlasti pa po 1762 – se šolski prostor razgrne; razred postaja

* V izvorniku besedna igra: **La discipline, art du rang et technique pour la transformation des arrangements.**

* Decurion je vojaška stopnja v rimski vojski – desetnik; decuria je enota iz desetih vojakov.

ne homogen, sestavljen je le še iz individualnih elementov, ki se pod učiteljevim pogledom razvrščajo drug ob drugem. V XVIII. stoletju začne »stopnja« v šolskem redu opredeljevati veliko obliko razvrščanja posameznikov: vrste učencev v razredu, hodniki, dvorišča; stopnja, ki so jo pripisovali vsakomur v zvezi s sleherni nalogo in slehernim preskusom; stopnja, ki jo dosega iz tedna v teden, iz meseca v mesec, iz leta v leto; razvrstitev starostnih razredov drugega za drugim; vrstni red poučevanih snovi in obravnavanih vprašanj glede na večanje stopnje težavnosti. V tem skupku obveznih razvrstitev zasede sleherni učenec glede na starost, na uspehe, na obnašanje zdaj to zdaj ono stopnjo; nenehno se premika po teh razpredelnicah – ene izmed njih so idealne in zaznamujejo hierarhijo vrednosti ali zmoglosti, druge pa morajo v prostor razreda ali kolegija materialno prevajati to razdelitev vrednosti in zaslug. To je večno premikanje, v katerem se posamezniki zaznamujejo v prostoru, ki ga členijo v vrste postavljeni presledki.

Organizacija zaporednega prostora je bila ena izmed velikih tehničnih sprememb osnovnega šolstva. Ta prostor je omogočil, da so presegli tradicionalni sistem (v katerem je učenec po nekaj minut delal z učiteljem, medtem pa je mešana skupina čakajočih ostala nedejavna in brez nadzora). S tem da je določil individualna mesta, je omogočil nadzorovanje vsakogar in hkrati delo vseh. Organiziral je novo ekonomijo učnega časa. Zaradi njega je šolski prostor začel delovati kot učilni stroj, a tudi kot stroj za nadziranje, za hierarhiziranje in nagrajevanje. J.-B. de La Salle je sanjal o razredu, ki bi bil prostorsko tako urejen, da bi hkrati omogočal celo vrsto razločkov: glede na stopnjo napredovanja učencev, glede na vrednost slehernega izmed njih, glede na njihov bolj ali manj dober značaj, glede na njihovo večje ali manjše prizadevanje, glede na snažnost in glede na premoženje staršev. Tedaj bi bila za učiteljev pogled, ki skrbno »klasificira«, učilnica ena sama velika tabela z veliko vstopi: »V vseh razredih bodo prostori, določeni za vse šolarje vseh lekcij, tako da bodo tisti, ki sodijo v eno lekcijo, na istem in za vselej določenem koncu. Šolarji iz najvišjih lekcij bodo v klopih, ki so najbližje steni, drugi pa se bodo po vrstnem redu lekcij razvrščali proti sredini učilnice... Sleherni izmed učencev bo imel svoj določen prostor in nihče izmed njih ga ne bo zaputil ali zamenjal, če ne bo tako ukazal ali v to privolil šolski nadzornik«. Ukreniti bo treba tako, da »bodo tisti, katerih starši so malomarni, in imajo mrčes, ločeni od tistih, ki so snažni in ga nimajo; da bo lahkomišeln in vetrnjaški učenec med dvema, ki sta pridna in resna, svobodnjaški učenec pa ali sam ali med dvema, ki sta pobožna.«¹⁷

Discipline, ki organizirajo »celice«, »mesta« in »stopnje«, izdelujejo kompleksne prostore: hkrati arhitekturne, funkcionalne in hierarhične. Ti prostori zagotavljajo ustalitev in omogočajo premikanje; režejo individualne segmente in vzpostavljajo operativne povezave; zaznamujejo mesta in nakazujejo vrednosti; zagotavljajo ubogljivost posameznikov, a tudi boljše izrabo časa in gibov. To so mešani prostori: realni so, ker se po njih ravna dispozicija poslopij, dvoran, pohoštva, a tudi idealni, saj se nanašajo na ureditev karakterizacij, ocen in hierarhij. Prva velika operacija, ki jo je izvršila disciplina, je potemtakem ta, da je vzpostavila »žive slike«, ki zmedene, jalove in nevarne množice spreminjajo v urejene mnogovrstnosti. Konstitucija »slik« je bila eden izmed velikih problemov znanstvene, politične in ekonomske tehnologije XVIII. stoletja: šlo je za ureditev rastlinskih in živalskih vrtov, hkrati še za izdelavo racionalnih klasifikacij živih bitij; za opazovanje, nadzorovanje in regulariziranje blagovnega in denarnega prometa in s tem za konstituiranje ekonomske tabele, ki bi lahko veljala za načelo bogatenja;

* V izvorniku: **tableau vivant**: izraz ima tri pomene, ki jih avtorjevo besedilo evocira, in sicer: živa slika, živa tabela in posnemanje znanih slik ali zgodovinskih dogodkov s kostumiranimi osebami, ki so razvrščene po prizorišču tako, kakor zahteva vsebina (te uprizoritve so bile v navadi od konca XVIII. do srede XIX. stoletja).

za nadzorovanje ljudi, za ugotavljanje njihove navzočnosti ali odsotnosti in za vzpostavljanje splošnega in stalnega registra oboroženih sil; za razvrstitev bolnikov, za to, da jih ločijo, za skrbno razdelitev bolnišničnega prostora in za izdelavo sistematične klasifikacije bolezni: toliko enakih operacij, v katerih sta obe konstituenti – distribucija in analiza, nadzor in razumljivost – solidarni med seboj. V XVIII. stoletju je tabela hkrati oblastna tehnika in vrednostna procedura. Gre za organiziranje mnogovrstnega, za pridobitev instrumenta, s katerim bi ga lahko pregledali in obvladali; gre za to, da mu vsilimo »red«. Kakor vojaškega poveljnika, o katerem je govoril Guibert, tudi naturalista, zdravnika, ekonomista, »zasiepljuje ogromnost, ga omamlja množica . . . neštete kombinacije, ki izhajajo iz mnogovrstnosti objektov; toliko pozornosti naenkrat je breme, ki presega njegove moči. Moderna znanost o vojni pa bi lahko, s tem da bi se izpopolnila in se približala pravim načelom, postala preprostejša in manj težka«; vojske »s preprostimi, analognimi taktikami, ki se lahko prilagode vsem premikom . . . bi bilo lažje premikati in voditi.«¹⁸. Taktika, prostorsko upravljanje z ljudmi; taksinomija, disciplinski prostor naravnih bitij; ekonomska tabela, urejeno gibanje bogastev

Vendar tabela v teh različnih registrih nima enake funkcije. V redu ekonomije omogoča merjenje kvantitet in analizo gibanj. V obliki taksinomije je njena funkcija karakteriziranje (s tem pa reduciranje individualnih posebnosti) in konstituiranje razredov (torej neupoštevanje števila). A v obliki disciplinskega razvrščanja je funkcija tabele, prav narobe, obravnavanje mnogovrstnosti zaradi nje same, njeno distribuiranje in pridobivanje kar največ učinkov iz nje. Medtem ko se naravna taksinomija postavlja na os, ki poteka od značilnosti h kategoriji, se disciplinska taktika postavlja na os, ki povezuje posamezno in mnogovrstno. Omogoča, da posameznika karakteriziramo kot posameznika, hkrati pa omogoča še ureditev dane mnogovrstnosti. Je prvi pogoj za nadzorovanje in uporabo skupka različnih elementov: je temelj za mikrofiziko neke določene oblasti, ki bi jo lahko imenovali »celična«.

Nadzorovanje dejavnosti

1. **Časovni raspored** je stara dediščina. Samostanske skupnosti so brez dvoma dajale zanj dosleden zgled. Hitro se je razširil. Njihovi trije glavni postopki – vzpostavljanje enot, prisiljevanje k določenim opravilom, urejanje ponavljajnih ciklusov – so se prav kmalu znašli v kolegijih, delavnicah in bolnišnicah. Nove discipline so se brez težav ustale v okviru starih shem; vzgajališča in dobrodelne ustanove so nadaljevale življenje in urejenost samostanov, katerih podatki so velikokrat bili. Strogi industrijski čas je dolgo časa ohranil religiozen potek; v XVII. stoletju je pravilnik velikih manufaktur določal vaje, ki naj bi členile delo: »Vse osebe . . . ki so prišle jutraj na delo, si bodo še pred delom najprej umile roke, izročile bogu svoje delo, se prekrizale in začele delati«¹⁹; toda še v XIX. stoletju se zgodi, ko hočejo v industriji uporabiti kmečko prebivalstvo, da se sklicujejo na kongregacije, da bi jih privadili na delo v delavnicah; delavce zapirajo v »tovarne-samostane«. Velika vojaška disciplina se je izoblikovala v protestantskih vojskah Mavricija Oranjskega in Gustava Adolfa s pomočjo ritmike časa, ki so ga členila pobožna opravila; v življenju vojske, je precej pozneje dejal Boussanelle, mora biti nekaj »popolnosti samega samostana«²⁰. Stoletja so bili verski redovi mojstri disciplin: bili so strokovnjaki za čas, veliki tehniki ritma in rednih dejavnosti. Toda discipline spremenijo te postopke časovne regularizacije, ki so jih podedovale. Najprej jih izpopolnijo. Začnejo šteti v četrtinah ure, v minutah, v sekundah. Seveda v vojski: Guibert je sistematično meril čas strelav, česar se je domislil Vauban. V osnovnih šolah postaja časovna delitev čedalje bolj podrobna; dejavnosti so bolj zvezane z ukazi, ki jih je treba takoj izvršiti: »ob zadnjem udarcu ure bo

eden izmed šolarjev zazvonil, ob prvem udarcu zvona bodo vsi učenci s prekrižanimi rokami in s pobešenimi očmi poklekli. Ko bo molitve konec, bo učitelj dal učencem znamenje, naj vstanejo, in drugo znamenje, naj pozdravijo Krista, in tretje, naj sedejo.«²¹ Na začetku XIX. stoletja bodo za vzajemno šolo* predložili takle časovni raspored: 8.45 prihod vaditelja, 8.25 poziv vaditelja, 8.56 prihod otrok in molitev, 9.0 otroci gredo v klopi, 9.04 prva tablica, 9.08 konec nareka, 9.12 druga tablica itn.²² Tudi progresivno razširjanje mezdništva povzroča zgoščeno kvadriliranje časa. »Če bi se zgodilo, da bi delavci prišli več kakor šetr ure po zvonjenju zvona«²³ . . .; »tisti izmed tovarišev, ki bi ga kdo zahteval, med delom in ki bi izgubil več kakor pet minut . . .; tisti, ki ne bo na delu ob določeni uri«²⁴ . . . Skušajo pa tudi zagotoviti kakovost porabljenega časa: nepretrgan nadzor, pritisk nadzorujočih, odprava vsega, kar bi lahko motilo in odvrčalo od dela; gre za vzpostavitev povsem koristnega časa: »Med delom je izrečno prepovedano zabavati tovariše z gibi ali kako drugače, igrati kakršnokoli igro, jesti, spat, pripovedovati zgodbe ali šale«²⁵; in celo med prekinitvijo za malico »ne bo nihče pripovedoval zgodb, pustolovščin ali se pogovarjal tako, da bi odvrčal delavce od dela«; »slehnemu delavcu je izrečno prepovedano, da bi s kakršnimkoli izgovorom že prinesel vino v manufakturo in pil v delavnicah«²⁶. Merjen in plačan čas mora biti tudi čas, ki je čist in brez pomanjkljivosti, kvaliteten čas, v katerem se telo ukvarja s svojim opravilom. Natančnost in prizadevnost sta poleg rednosti temeljni vrline disciplinskega časa. Toda to ni najnovejše. Drugi postopki so za discipline bolj značilni.

2. **Časovna obdelava dejanja.** Oglejmo si dva načina za nadziranje pohoda čete. Začetek XVII. stoletja: »Navaditi vojake, ki hodijo v koloni ali v bataljonu, da korakajo v ritmu bobna. Da bi to dosegli, je treba začeti z desno nogo, tako da se vsa četa ujame in dviguje isto nogo ob istem času.«²⁷ Sreda XVIII. stoletja, štiri vrste korakov: »Mali korak bo dolg en čevljev, dolžina navadnega koraka, pospešenega koraka in pohodnega koraka pa dva čevlja, vse to pa merjeno od ene do druge pete; mali in navadni korak bosta trajala eno sekundo, v tem času bosta storjena dva pospešena koraka; pohodni korak pa bo trajal nekaj več kakor eno sekundo. Korak na stran bo trajal prav tako eno sekundo: meril bo največ 18 palcev od ene pete do druge . . . Z navadnim korakom naprej bodo hodili s pokončno glavo in z vzravnanim telesom, pri tem pa ohranjali ravnotežje vselej samo na eni nogi, drugo pa bodo postavljali naprej z iztegnjenim zakolenjem ter z nekoliko navzven obrnjenimi in spuščeni prsti; tako se bodo neprisljleno dotikali tal, po katerih bodo morali hoditi, stopala pa bodo postavljali na zemljo tako, da se bo nanjo oprlo celo stopalo in ne bo udarilo ob tla.«²⁸ Med tema dvema predpisoma se je uveljavil nov snop prisil, drugačna stopnja natančnosti v razstavljanju gibov in premikov, drugačen način za prilagajanje telesa časovnim zahtevam. Uredba iz 1766 ne opredeljuje časovnega rasporeda – splošnega okvira za neko dejavnost; pomeni več kakor kolektiven in obvezen ritem, ki je vsiljen od zunaj; opredeljuje »program«, zagotavlja izdelavo samega dejanja; od znotraj nadzoruje njegovo dogajanje in njegove faze. Od oblike ukaza, ki je meril ali členil gibe, so prešli k mreži, ki je te gibe prisiljevala in nosila skoz vse njihovo nizanje. Izoblikovala se je nekakšna anatomsko-kronološka shema obnašanja. Dejanje je razstavljeno na elemente; položaj telesa, udov, sklepov je določen; slehnemu premiku so pripisani določena smer, razsežnost in trajanje; njihov vrstni red je predpisan. Čas prepaja telo, z njim pa vse natančne oblastne kontrole.

3. Iz tega izhaja **korelacija med telesom in gibom**. Disciplinska kontrola ni zgolj to, da uči ali da vsili vrsto določenih gibov; vsiljuje še najboljše razmerje med gibom in splošno

* V izvorniku *école mutuelle*: vrsta francoske osnovne šole na začetku XIX. stoletja.

držo telesa, ki je pogoj za učinkovitost in hitrost tega giba. Pri dobri uporabi telesa, ki obeta dobro izrabo časa, ne sme nič ostati nedejavno ali nekoristno: vse mora rabiti za oporo zahtevanemu dejanju. Dobro disciplinirano telo je dejaven kontekst celo pri najneznatnejšem gibu. Dobra pisava, denimo, zahteva telovadbo – celo rutino, katere strogi kod investira telo v celoti od nožnih prstov do konca kazalca. Telo mora biti vzravnano, le nekoliko zasukano in sproščeno na levi strani ter kar se da malo sklonjeno naprej, tako da se komolec naslanja na mizo, brada pa se lahko opira na pest, razen če to zadi preglednosti ni mogoče; leva noga mora biti pod mizo nekoliko bolj spredaj kakor desna. Med telesom in mizo mora biti za dva palca razdalje; kajti tako pišemo hitreje, hkrati pa ni za zdravje nič bolj škodljivega kakor če se navadimo, da se z želodcem pritiskamo ob mizo; del levece od komolca do dlani mora ležati na mizi. Desnica mora biti oddaljena od telesa približno za tri prste in približno za pet prstov mora molet čez mizo, ki se je sme le narahlo dotikati. Učitelj bo seznanil učence s tem, kakšno držo morajo imeti, ko pišejo, in jih popravljal bodisi z znamenjem, bodisi kako drugače, če se jim bo drža spremenila.²⁹ Disciplinirano telo je opora učinkovitega giba.

4. Povezava telo-objekt. Disciplinira opredeljuje sleherni razmerje, ki ga mora telo vzdrževati s predmetom, s katerim rokuje. Med prvim in drugim zarisuje natančno povezavo. »Postavite puško naprej. V treh stopnjah. Puško naj dvignete z desnico in jo približate telesu, tako da jo držijo navpično pred desnimi kolonom, konec cevi naj bo v višini oči, z levico naj jo sunkovito zagrabijo, roka pa naj bo pri tem stegnjena in stisnjena ob telo v višini pasu za sabljo. Med drugo stopnjo naj z levico prenesejo puško predse, jo z cevjo na notranji strani namestijo med obe očesi, pokončno, desna dlan naj jo zgrabi za kopito, roka naj bo stegnjena, ščitnik za petelina oprt na palec, leva dlan v višini utor, palec iztegnjen vzdolž cevi ob okrasni letvi. Med tretjo stopnjo naj levica spusti puško, tako da bo padla ob stegnu, desnica pa naj o dvigne z zaklepom navzven in pred prsmi, desnica naj bo napol stegnjena, komolec stisnjen k telesu, palec iztegnjen ob zaklepu, oprt na prvi vijak, petelin oprt na kazalec, cev pokonci.«³⁰ Tukaj imamo zgled za tisto, kar bi lahko imenovali instrumentalno kodiranje telesa. Sestoji iz razstavljanja giba v celoti na dva vzporedna niza: na niz elementov telesa, ki jih je treba premakniti (desnica, levica, različni prsti na roki, koleno, oko, komolec itn.) in niz elementov predmeta, s katerim rokuje (cev, utor, petelin, vijak itn.); nato postavi ene z drugimi v korelacijo s pomočjo določenega števila preprostih gibov (pritisniti, upogniti); nazadnje določi kanonično zaporedje, v katerem sleherni izmed teh korelacij zase de določeno mesto. Vojaški teoretiki XVIII. stoletja imenujejo to obvezno sintakso »manever«. Tradicionalni recept se umakne eksplicitnim in prisiljevalnim predpisom. Po vsej stični površini med telesom in predmetom, s katerim rokuje, se vrine oblast, ju med seboj zveže. Vzpostavlja kompleks telo-orožje, telo-instrument, telo-stroj. Neznansko daleč smo že od tistih oblik podrejanja, ki so od telesa zahtevale zgolj znake ali produkte, izrazne oblike ali rezultate dela. Pravila, ki jih postavlja oblast, so hkrati tudi konstrukcijski zakon operacije. In tako se pojavi značilnost disciplinske oblasti: njena funkcija je manj odvzemanje kakor sinteza, manj izsiljevanje produkta kakor prisilno povezovanje s produkcijskim aparatom.

5. Izčrpno uporabljanje. Načelo, ki je vodilo časovni razpored v tradicionalni obliki, je bilo v glavnem negativno; načelo nelenarjenja: prepovedano je zapravljati čas, ki ga prešteva Bog, plačujejo pa ljudje; časovni razpored naj bi omilil nevarnost potrate časa – moralne napake in gospodarske nepoštenosti. Disciplinira pa ureja pozitivno ekonomijo; uveljavlja načelo uporabe časa, ki teoretično nenehno narašča: to je bolj izčrpno kakor pa izraba; gre za to, da iz časa pridobi-

mo čedalje več razpoložljivih trenutkov, iz slehernega trenutka pa čedalje več uporabnih sil. To pomeni, da si morajo prizadevati, da bi intenzificirali uporabo slehernega hipa, kakor da je mogoče čas neskončno drobiti; ali vsaj, kakor da bi se lahko s čedalje bolj podrobno notranjo ureditvijo približevali idealni točki, v kateri bi se največja hitrost ujela z največjo učinkovitostjo. To je bila prav tista tehnika, ki so jo uveljavili v slovitih pravilnikih pruske pehote in ki jo je po zmagah Friderika II³¹ posnemala vsa Evropa: čim bolj razstavljamo čas, čimveč je njegovih podelitev, tem bolje ga razčlenjujemo in razgrinjamo njegove notranje elemente pred pogledom, ki jih nadzoruje, tem bolj lahko pospešimo operacijo ali pa jo vsaj priredimo najprimernejši hitrosti; od tod to urejanje akcijskega časa, ki je bilo tako pomembno v vojski in ki je postajalo pomembno s sleherni tehnologijo človeške dejavnosti: pruska uredba iz 1743. je predvidevala 6 stopenj za postavljanje puške k nogi, 4 za to, da jo iztegnejo, 13 za namestitve zadaj na rame itn. Tudi vzajemna šola je – z drugimi sredstvi – disponirana kot naprava za intenzificiranje uporabe časa; njena organizacija je omogočala, da so obračali linearno in zaporedno naravo učiteljevega učenja: urejala je kontrapunkt operacij, ki so jih hkrati izvrševale različne skupine učencev pod vodstvom vaditeljev in pomočnikov, tako da je bil sleherni trenutek, ki je potekel, poln mnogovrstnih, a urejenih dejavnosti; poleg tega pa je ritem, ki so ga vsiljevali signali, žvižgi, ukazi, vsem vsiljeval časovne norme, ki naj bi hkrati pospeševale proces učenja in poučevale hitrost kot vrlino³²; »edini cilj teh ukazov je ... navaditi otroke, da hitro in dobro izvršujejo iste operacije, da s hitrostjo kar se le da skrajšajo čas, ki je potreben za prehod od ene operacije k drugi.«³³

Prek te podrejevalne tehnike pa se sestavlja nov objekt; počasni nadomešča mehanično telo – telo, ki je sestavljeno iz trdnih delov in ga določajo gibi, njegova podoba pa je dolgo časa preganjala sanjače o disciplinski popolnosti. Ta novi predmet je naravno telo, ki vsebuje sile in je trajno: to telo je zmožno opravljati specificirane operacije, ki imajo svoj red, svoj čas, svoje notranje pogoje, svoje konstitutivne elemente. Ko je telo postalo tarča za nove oblastne mehanizme, je postalo dostopno za nove oblike vednosti. Gre bolj za telo vadbe kakor za telo spekulativne fizike; za telo, ki ga bolj manipulira oblast, kakor pa ga gibljejo življenjski duhovi; za telo uporabnega dresiranja, ne pa za telo racionalne mehanike, vendar pa se v njem prav zato oglašajo določeno število naravnih zahtev in zahtev funkcionalnih prisil. To telo je odkril Guibert, ko je kritiziral preveč izumetničene manevre. Telo zairisuje v vajah, ki mu jih nalagajo in ki se jim upira, svoje najpomembnejše korelacije in spontano zavrže tisto, česar ne more sprejeti: »Pojdite v večino naših vadbenih šol, pa boste videli vse te nesrečne vojake v prisilnih in pisiljenih državah, videli boste, kako se jim krčijo mišice, kri pa se jim ustavlja ... Proučimo namen narave in zgradbo človeškega telesa, pa bomo našli držo in obnašanje, ki ga ta zgradba jasno predpisuje za vojaka. Glava mora biti pokonci, dvignjena nad ramena, postavljena navpično mednje. Ne sme biti zasukana ne na levo ne na desno, kajti zaradi povezave med vratnimi vretenci in oplečjem, na katero so pripeta, se nobeno izmed njih ne more zasukati, ne da bi v isto smer narahlo potegnile eno izmed ramen, tedaj pa telo ne stoji več ravno, vojak ne more več hoditi naravnost naprej in izstopa iz vrste ... Kolčna kost, ki jo Uredba določa za mesto, kamor se mora opirati izrastek na kopitu, ni pri vseh ljudeh enako postavljena, tako morajo nekateri nositi puško bolj na desni, drugi pa bolj na levi. Prav tako zato, ker zgradba ni vselej enaka, je ščitnik za petelina zdaj bolj, zdaj manj pritisnjen ob telo, glede na to, ali je pri posamezniku zunanji del rame bolj ali manj mesnat, itn.«³⁴

Videli smo, kako se postopki disciplinske razvrstitve nameščajo med sodobne klasifikacijske tehnike in tabeliranje; pa tudi, kako mednje uvajajo specifični problem posameznikov in mnogovrstnosti. Prav tako se disciplinski nadzori de-

javnosti namestijo med vsemi – teoretskimi ali praktičnimi – raziskavami o naravni mašineriji teles; v tej mašineriji pa so začele odkrivati specifične procese; obnašanje in njegove organske zahteve bodo polagoma nadomestili preprosto fiziko gibanja. Telo, od katerega se zahteva, naj bo krotko tja do najmanjših operacij, postavlja nasproti možnosti za delovanje organizma in jih kaže. Korelativ disciplinske oblasti je individualnost, ki ni zgolj analitična in »celična«, temveč tudi naravna in »organska«.

Organizacija genez

1667. je edikt, s katerim so ustanovili gobelinško manufakturno, predvideval organiziranje šole. Šestdeset otrok, ki bi jih štipendirali, naj bi izbral superintendent kraljevih poslopij*, za nekaj časa naj bi jih zaupali učitelju, ki naj bi poskrbel za »njihovo vzgojo in učenje«, nato bi jih dali v uk k različnim tapiserijskim mojstrom manufakture (ti naj bi za to prejeli odškodnino, ki bi jo odtegnili od štipendije učencev); po šestih letih vajeništva, štirih letih služenja in po opravljenem kvalifikacijskem preskusu bi imeli pravico, da si »postavijo in imajo delavnico« v kateremkoli mestu v kraljestvu. Tukaj spet vidimo značilnosti korporativnega vajeništva: hkrati individualno in totalno razmerje odvisnosti od mojstra; statutarno določeno trajanje izobraževanja, ki se sklone s kvalifikacijskim preskusom, ki pa ga ne členi natančen program; globalna menjava med mojstrom, ki mora dati svojo vednost, in vajencem, ki mora prispevati svoje usluge, pomoč in velikokrat še plačilo. Oblika služabništva se meša s prenosom znanja.³⁵ 1737. z ediktom organizirajo risarsko šolo za gobelinške vajence; njen namen ni, da nadomesti uk pri mojstrih, temveč, da ga dopolni. Vendar pa vsebuje drugačno ureditev časa. Učenci hodijo v šolo vsak dan razen nedelj in praznikov. Kličejo jih po seznamu, ki je pritrjen na zid; odsotne zapišejo v register. Šola je razdeljena na tri razrede. Prvi je za tiste, ki sploh ne znajo risati; kopirati morajo predloge, ki so bolj ali manj težavne, pač glede na posameznikovo spretnost. Drugi je »za tiste, ki že poznajo nekaj načel« ali ki so končali prvi razred; slike morajo reproducirati »na pogled in ne da bi kakšno potezo prerisali«, pri tem pa morajo upoštevati zgolj risbo. V tretjem razredu se uče o barvah, izdelujejo paste, se uvajajo v teorijo in prakso barvilstva. Šolarji redno opravljajo individualne naloge; sleherni izmed teh vaj, zaznamovano z avtorjevim podpisom in z datumom izdelave, dobi v roke profesor; najboljše so nagrajene; ko jih na koncu leta zberejo in primerjajo, lahko ugotove napredovanja, trenutno vrednost, relativno mesto slehernega učenca; tedaj določijo tiste, ki lahko gredo v višji razred. V splošno knjigo, ki jo vodijo profesor in njegovi pomočniki, morajo vsak dan zapisati obnašanje učencev in vse, kar se dogaja v šoli; od časa do časa si jo ogleda inšpektor.³⁶ Gobelinška šola je le zgled za pomemben pojav: v klasični dobi se je razvila nova tehnika za obravnavanje časa posamičnih eksistenc; za upravljanje s časovnimi razmerji, z razmerji teles in sil; za to, da zagotovi kumuliranje trajanja, in za to, da v čedalje večji dobiček ali korist preobrne gibanje minevajočega časa. Kako naj kapitaliziramo čas posameznikov, ga v slehernem izmed njih, v njihovih telesih, v njihovih silah ali zmožnostih kumuliramo, in sicer tako, da ga lahko uporabljamo in nadzorujemo? Kako naj organiziramo dobičkanosna trajanja? Discipline, ki analizirajo prostor, ki razstavljajo in na novo sestavljajo dejavnosti, moramo razumeti tudi kot naprave za seštevanje in kapitaliziranje časa. To pa s štirimi postopki, ki jih zelo jasno kaže vojaška organizacija.

1. Trajanje je treba razdeliti na zaporedne ali vzporedne segmente, izmed katerih mora imeti sleherni specificiran čas. Ločijo, denimo čas vzgoje in obdobje vadbe; ne mešajo poučevanja novincev z vajami veteranov; odpirajo različne vo-

jaške šole za službo z orožjem (1764. so ustanovili Pariško šolo, 1776. so ustanovili dvanajst šol v provincah); poklicne vojake rekrutirajo kar najbolj mlade; vzamemo otroke, »jih damo posvojiti domovini, jih vzgajamo v posebnih šolah«³⁷; poučujemo po vrsti držo, nato hojo; nato ravnanje z orožjem, nato streljanje in se ne lotimo nobene dejavnosti, dokler prejšnje povsem ne obvladajo: »Ena največjih napak je, če vojaku pokažemo hkrati vse vaje«³⁸; čas razstavimo na ločene in lagojene stopnje. 2. Te stopnje je treba organizirati po analitični shemi – zaporedje kar se da preprostih elementov, ki se kombinirajo z naraščajočo kompleksnostjo. To zahteva, da se učenje ne ravna več po načelu analogijskega ponavljanja. V XVI. stoletju je vojaška vaja pomenila zlasti posnemanje celote ali dela spopada in je v splošnem povečevala vojakovo spretnost ali moč«³⁹. V XVIII. stoletju se navodilo »priročnika« ravna po načelu »elementov«, ne pa več »zgledeov«⁴⁰: preprosti gibi – položaj prstov, upogib noge, premikanje rok – ki so le še sestavine uporabnega obnašanja in ki ob tem zagotavljajo še splošno urjenje sile, spretnost in krotkost. 3. Finalizirati je treba časovne segmente, jim določiti konec, ki jih poudarja, in preskus, ki ima trojno funkcijo: da pokaže, ali je subjekt dosegel statuarno stopnjo, da zagotovi, da se njegova izučitev ujema z izučitvijo drugih, in da diferencira zmožnosti slehernega posameznika. Ko bodo naredniki, korporali itn., »katerih naloga je, da poučujejo druge, mislili, da so koga spravili tako daleč, da lahko prestopi v prvi razred, ga bodo najprej predstavili častnikom svoje enote, ki ga bodo pozorno preverili; če se jim ne bo zdel dovolj izurjen, ga ne bodo sprejeli tja; če pa se jim bo predstavljeno človek zdel primeren za sprejem, ga bodo ti častniki sami predlagali poveljniku regimenta, ki si ga bo ogledal, če se mu bo zdelo primerno, in naročil višjim častnikom, naj ga preskusijo. Že zaradi najmanjših napak ga bodo zavrnil, nihče pa ne bo mogel prestopiti iz drugega razreda v prvi, če ne bo prestal tega prvega izpita.«⁴⁰ 4. Vzpostaviti je treba serije serij; slehernemu je treba, glede na njegovo raven, starost, stopnjo, predpisati vaje, ki mu ustrezajo; namen skupnih vaj je diferenciranje, sleherni razlika pa prinaša posebne vaje. Na koncu sleherne serije se začno druge, ki se tudi same razvejujejo in se delijo naprej. Tako, da je sleherni posameznik zajet v časovno serijo, ki specifično opredeljuje njegovo raven ali stopnjo. To je disciplinska polifonija vaj: »Vojake drugega razreda bodo vsako jutro vadili naredniki, korporali, anspesadi,* vojaki prvega razreda... Vojake prvega razreda bo vsako nedeljo vadil poveljnik oddelka... korporale in anspesade pa bodo vsak torek popoldne vadili naredniki njihove enote, tudi te pa bodo vsakega 2., 12. in 22. v mesecu popoldne vadili višji častniki.«⁴¹

Prav ta disciplinski čas se polagoma uveljavlja v pedagoški praksi – specializira čas vzgoje in ga ločuje od odraslega časa, od časa poklicne usposobljenosti; razvršča različne stadije, ki jih ločujejo stopnjevani preskusi; določa programe, izmed katerih se mora sleherni dogajati v določeni fazi in ki vsebujejo čedalje težavnejše vaje; kvalificirajo posameznike glede na to, kako se gibljejo po teh nizih. Disciplinski čas je »uvajalski« čas tradicionalnega vzgajanja (globalen čas, ki ga nadzoruje zgolj učitelj, sankcionira pa en sam preskus) nadomestil s svojimi mnogovrstnimi in progresivnimi nizi. Izoblikuje se cela analitična pedagogika, ki je zelo natančna v podrobnostih (vse do najpreprostejših elementov razstavlja učno snov, v strnjene stopnje hierarhizira vse faze napredovanja), zgodovinsko pa zelo zgodnja (za veliko časa

* V izvorniku: *suit le principe de l'«élémentaire», et non plus de l'«exemplaire».*

* V izvorniku: *anspessade*: plemič, ki je služil v francoski pehoti v XVI. in XVII. stoletju; prva stopnja v vojaški hierarhiji, ki so jo 1762. odpravili. Izraz ima v francoščini še dve obliki: *lancespessade* in *ancepessade* – izvira pa iz italijanskega izraza *lancia spezzata*: telesni stražnik, privrženec, opričnik.

* V izvorniku: *bâtiments royaux*.

anticipira genetične analize ideologov,* tako da se zdi, da je njihov tehnični model). Demia je že čisto na začetku XVIII. stoletja hotel, naj se bralni uk razdeli na sedem ravni: prva naj bi bila za tiste, ki se šele učijo črke, druga za tiste, ki se učijo črkovati, tretja za tiste, ki se učijo povezovati zloge in tvoriti besede, četrta za tiste, ki latinščino berejo po stavkih ali od ločila do ločila, peta za tiste, ki začenjajo brati francoščino, šesta za tiste, ki so že bolj večji branja, sedma pa za tiste, ki berejo rokopise. Če pa bi bilo veliko učencev, bi morali vpeljati še podelitve; prvi razred bi moral vsebovati štiri razdelke: enega za tiste, ki se učijo »preprostih črk«, drugega za tiste, ki se učijo mešanih črk, tretjega za tiste, ki se uče okrajšane črke (â, è . . .); pa še enega za tiste, ki se uče dvojnih črk (ff, ss, tt, st). Drugi razred naj bi se delil na tri razdelke: za tiste, ki »vsako črko povedo na glas, preden črkujejo zlog D. O., DO«; za tiste, »ki črkujejo najtežje zloge, kakršni so bant, brand, spinx« itn.⁴² Sleherni postanek v kombinatoriki elementov se mora uvrstiti v veliki časovni niz, ki je hkrati naravno gibanje duha in zakonik za vzgojne procedure.

Če zaporedne dejavnosti uvrstimo v »niz«, to omogoča, da se oblast umesti v trajanje: vsak trenutek lahko podrobno kontrolira in punktualno posega vmes (diferencira, popravlja, kaznuje, odstranjuje); lahko karakterizira, to se pravi, uporablja posameznike glede na raven, ki jo dosegajo v nizih, po katerih se premikajo; lahko kumulira čas in dejavnost, potem pa ju spet totalizirana in uporabna najde v končnem rezultatu, ki je končna usposobljenost posameznika. Kopicijo razpršeni čas in se z njim okoriščajo ter še naprej obvladujejo trajanje, ki uhaja. Oblast se naveže neposredno na čas, zagotavlja njegovo kontrolo in jamči za uporabo.

Disciplinski postopki povzročajo, da se pojavi linearen čas, katerega trenutki se integrirajo drug z drugim, ki pa se usmerja h končni in stalni točki. Skratka, pojavi se »evolutiven« čas. Spomniti pa se moramo, da so nadzorne administrativne in ekonomske tehnike prav tisti trenutek povzročile, da se je pojavil družbeni čas serijske, usmerjene in kumulativne vrste: to je odkritje evolucije v terminih »prograsa«. Disciplinske tehnike pa so povzročile, da so nastali individualni nizi: to je odkritje evolucije v terminih »geneze«. Napredek družb, geneza individuov, ti dve veliki »odkritji« XVIII. stoletja, sta bržkone zvezani z novimi oblastnimi tehnikami in, natančneje, z novim načinom gospodarjenja in okoriščanja s časom s pomočjo segmentarnega razrezovanja, s pomočjo razvrščanja v nize, s pomočjo sinteze in totalizacije. Nekakšna makrofizika in nekakšna mikrofizika oblasti sta omogočili - seveda ne iznajdbe zgodovine (že lep čas ji ni bilo treba biti kaj takega), temveč - integracijo časovne, poudarjujoče, kontinuirane, kumulativne razsežnosti v izvrševanju kontrol in v praksi gospodstev. »Evolutivna« zgodovinskost, ki se je tedaj vzpostavila - pa tako globoko, da je še danes za marsikoga samoumevna - je zvezana z načinom delovanja oblasti. Nedvomno prav tako, kakor je bila »zgodovina-spominjanje« iz kronik, genealogij, podvigov, kraljestev in dejanj dolgo časa zvezana z neko drugo obliko oblasti. »Dinamika« kontinuiranih razvojev teži z novimi tehnikami podrejanja k temu, da bi nadomestila »dinastiko« svečanih dogodkov.

Vsekakor pa se zdi, da je drobni časovni kontinuum individualnosti-geneze prav tako kot individualnost-celica ali individualnost-organizem učinek in predmet discipline. V središču tega nizanja časa pa najdemo postopek, ki je za disciplino tisto, kar je »tabeliranje« za razdelitev posameznikov in celično razrezavo; ali pa to, kar je za ekonomijo dejavnosti in za organsko kontrolo »manever«. Gre za »vajo«. Vaja je

* Ideologi, privrženci filozofske šole Destutta de Tracyja, ki je na koncu XVIII. in na začetku XIX. stol nadaljeval izročilo Condillacovega senzualizma. Ideologi so bili, denimo, Benjamin Constant, Lamarck, Ampère.

tista tehnika, s katero telesom vsilimo hkrati ponavljalne in različne, a vselej stopnjevane naloge. Vaja s tem, da usmeri obnašanje h končnemu stanju, omogoča nenehno karakteriziranje posameznika bodisi v razmerju do tega konca, bodisi v razmerju do drugih posameznikov, bodisi v razmerju do vrste napredovanja. Tako v obliki kontinuitete in prisile zagotavlja določeno rast, določeno ubogljivost in določeno kvalifikacijo. Preden je vaja dobila to dosledno disciplinsko obliko, je preživela dolgo zgodovino: najdemo jo v vojaških, verskih in univerzitetnih praksah - zdaj kot iniciacijski obred, zdaj kot pripravljajno ceremonijo, zdaj kot teatersko ponovitev, zdaj kot preskus. Vsaj v vojsko in v šolo pa so pozno uvedli njeno linearno organizacijo, ki je kontinuirano progresivna, in njeno genetsko dogajanje v času. Brez dvoma pa imata verski izvir. Vsekakor se zdi, da se je šolski »program«, ki spremlja otroka vse do konca vzgoje in ki iz leta v leto, iz meseca v mesec, vsebuje vaje z naraščajočo kompleksnostjo, najprej pojavil v neki religiozni skupini, pri Bratih Skupnega življenja.⁴³ Možno je, da so se navdihovali pri Ruysbroecku in pri renski mistiki ter v vzgojo prenesli del duhovnih tehnik - pa ne zgolj v vzgojo duhovnikov, temveč v vzgojo magistratov in trgovcev: tema izpopolnitve, h kateri vodi zgledni učitelj, je pri njih postala tema profesorjevega avtoritarnega izpopolnjevanja učencev; čedalje strožje vaje, ki si jih nalaga asketsko življenje, postanejo naloge z naraščajočo kompleksnostjo, ki zaznamujejo progresivno doseganje vednosti in dobrega obnašanja; prizadevanje vse skupnosti za odrešitev postane kolektivno in stalno tekmovanje posameznikov, od katerih se vsak razvršča glede na druge. Nemara so prav postopki skupnega življenja in odrešitve bili prvo jedro metod, katerih namen je producirati individualno karakterizirane, a kolektivno uporabne zmožnosti.⁴⁴ Vaja v mistični ali asketski obliki je bila način za ureditev tuzemskega časa za doseg odrešitve. V zgodovini Zahoda se je njen pomen počasi sprevrgel, ohranila pa je nekatere značilnosti: rabi za ekonomiziranje življenjskega časa, za to, da ga kumulira v uporabno obliko, in za izvrševanje oblasti nad ljudmi s pomočjo tako urejenega časa. Ko vaja postane element politične tehnologije telesa in trajanja, ne kulminira proti enostranstvu, temveč teži k podrejanju, ki se nikoli ni končalo.

Sestava sil

»Začnimo tako, da porušimo stari predsodek, po katerem ljudje mislijo, da povečujejo moč vojaške enote, če jo povečajo v globino. Vsi fizični zakoni o gibanju se spremene v utvoro, ko jih hočemo prilagoditi taktiki.«⁴⁵ Tehnični problem pehote od konca XVII. stoletja naprej je bil, kako naj se otrese fizičnega modela množice. Enoto, ki je bila oborožena s sulicami in z mušketai - počasnimi, nenatančnimi, ki niso dopuščale, da bi si izbrali tarčo in merili - so uporabljali bodisi kot izstrelek, bodisi kot zid ali utrdbo: »strah zbujajoča pehota španske armade«; v tej množici so se vojaki razvrščali zlasti po starosti in po pogumu; najmanj izkušeni so bili v središču, njihova naloga pa je bila, da ustvarjajo težo in volumen, da dajejo enoti gostoto; najpogumenjši vojaki ali taki, ki so sloveli po spretnosti, pa so bili na vogalih in bokih. V klasični dobi so uvedli cel preplet pretanjenih artikulacij. Enota - regiment, bataljon, sekcija, pozneje pa še »divizija«⁴⁶ - je postala nekakšen stroj iz veliko kosov, ki se premikajo v razmerju drug do drugega ter tako ustvarjajo neko konfiguracijo in dosežejo specifičen rezultat. Zakaj je prišlo do te spremembe? Nekateri izmed razlogov so ekonomski: da bi slehernega posameznika naredili uporabnega, formiranje, vzdrževanje in oborožitev čet pa rentabilno; da bi slehernemu vojaki, dragoceni enoti, dali kar največjo učinkovitost. Ti ekonomski razlogi pa so lahko postali določevalski šele na podlagi neke tehniške spremembe: po iznajdbi puš-

* V izvorniku: *Frères de la Vie Commune*: Jan van Ruysbroek ali Ruysbroec je bil flamski mistični teolog (1293-1381).

ke⁴⁷; ker je bila natančnejša in hitrejša kakor mušketa, je prišla do veljave vojakova izurjenost; ker je lažje zadela določeno tarčo, je omogočala, da so na individualni ravni izkoristili moč ognja; narobe pa je slehernega vojaka spremenila v možno tarčo in zato zahtevala večjo gibljivost; povzročila je potemtakem, da je izginila določena tehnika množic in da jo je nadomestila umetnost, ki je razvrščala enote in ljudi v raztegnjene linije, ki so bile relativno okretne in gibljive. Zato je postalo nujno, da iznajdejo celo preračunano prakso za individualne in kolektivne namestitve, za premike skupin ali osamljenih elementov, za spreminjanje položaja, za prehod od ene dispozicije k drugi; skratka, da iznajdejo mašinerijo, katere načelo ni več gibljiva ali nagibna množica, temveč geometrija deljivih segmentov, njen temeljni element pa gibljiv vojak s puško;⁴⁸ nedvomno pa so še nižji elementi od samega vojaka, to so minimalni gibi, časi za elementarne akcije, fragmenti prostora, ki ga zasedajo ali po kateremse gibljejo.

Enaki problemi se pojavijo, ko gre za to, da se vzpostavi produktivna sila, katere učinek mora preseirati vsoto elementarnih sil, ki jo sestavljajo:

»Vsekakor je specifična produktivna sila kombiniranega delovnega dneva enaka družbeni produktivni sili dela ali produktivni sili družbenega dela – ne glede na to, ali nastaja ta povečana produktivna sila kombiniranega delovnega dneva v danem primeru zato, ker povečuje mehanično silo dela, ali ker razširja območje njegovega učinkovanja, ali ker zožuje območje produkcijskega procesa sorazmerno z obsegom produkcije . . . Ta specifična produktivna sila kombiniranega delovnega dneva izvira iz kooperacije same.«⁴⁹

Tako se pojavi nova zahteva, ki ji mora disciplina ustreči: skonstruirati je treba stroj, katerega učinek bo maksimalizirala usklajena artikulacija elementarnih kosov, iz katerih je sestavljen. Disciplina ni več preprosto umetnost delitve teles, umetnost pridobivanja časa iz njih in kumulacije tega časa, temveč umetnost sestavljanja sil, ki tvorijo učinkovit aparat. Ta zahteva se kaže na več načinov:

1. Posamezno telo postane element, ki ga lahko namestimo, premikamo, pripnemo na druge elemente. Njegov pogum ali njegova sila nista več glavni spremenljivki, ki ga opredeljujeta; pač pa ga opredeljuje mesto, ki ga zaseda, presledek, ki ga pokriva, rednost, urejenost, po katerih se ravna, ko se prestavlja. Navaden vojak je predvsem fragment gibljivega prostora, šele nato gre za pogum ali čast. Guibert označuje vojaka takole: »Ko nosi orožje, zaseda dva čevlja v največjem premeru, to se pravi, od enega konca do drugega, in približno en čevelj, kjer je najširši, to je, od prsi do ramen; k temu je treba dodati še čevelj dejanskega presledka do moža, ki hodi za njim; to pomeni, da pride na vojaka dva čevlja v vsako smer, in kaže, da pehotna četa v boju – bodisi čelno, bodisi v globino – zaseda toliko čevljev, kolikor vrst ima.«⁵⁰ To je funkcionalna redukcija telesa. Pa tudi uvrstitev tega telesa-segmenta v celoto, s katero se povezuje. Vojak, katerega telo je bilo zdresirano, da bi kos za kosom delovalo za določene operacije, mora tudi sam biti element v mehanizmu na neki drugi ravni. Najprej bodo poučevali vojake »posamič, nato pa dva in dva, pozneje pa v večjem številu . . . Pri ravnanju z orožjem bodo vojake, potem ko jih bodo ločeno tega naučili, vadili po dva in dva, pri čemer bodo alternativno zamenjevali mesta, da bi se tisti na levi naučili ravnati po tistem na desni.«⁵¹ Telo se konstituira kot del stroja z veliko segmenti.

2. Tudi različni kronološki nizi so deli, ki jih mora disciplina kombinirati, da izoblikuje sestavljen čas. Čas enih se mora prilagoditi času drugih, tako da je mogoče iz slehernega potegniti največjo količino sil in jih kombinirati v najboljši rezultat. Servan je tako sanjaril o vojaškem aparatu, ki bi pokrival vse ozemlje naroda in v katerem bi bil vsakdo nenehno, a na

različne načine zaposlen v skladu z razvojnim segmentom, z genetično sekvenco, v kateri bi se znašel. Vojaško življenje naj bi se začelo v najzgodnejši mladosti, ko bi otroka v »vojaških dvorcih«* učili orožnega poklica; končalo pa bi se v istih dvorcih, ko bi veterani do zadnjega dne učili otroke, urili novince, vodili vaje vojakov, jih nadzorovali, ko bi opravljali javno koristna dela, in nazadnje vzdrževali v deželi red medtem ko bi se čete bojevale na mejah. V življenju ni nobenega trenutka, ki iz njega ne bi mogli pridobiti sil, če jih le znamo diferencirati in kombinirati z drugimi. V velike delavnice prav tako vabijo otroke in starce; ti lahko opravljajo preprosta opravila, tako da zanje ni treba uporabljati delavcev, ki imajo še precej drugih spretnosti, poleg tega pa so še cenena delovna sila; naposled pa niso več nikomur v breme, če delajo: »Delovno človeštvo,« je dejal neki financarski uravnik v zvezi z nekim podjetjem v Angersu, »lahko v tej manufakturi od desetega leta do starosti dobi sredstva zoper brezdelje in bedo, ki iz njega izhaja.«⁵² Nedvomno pa bo to prirejanje različnih kronologij najbolj subtilno v osnovnem šolstvu. Kompleksni urni mehanizem vzajemne šole bodo zidali kolesje za kolesjem od XVII. stoletja pa vse dotlej, ko bodo na začetku XIX. stoletja uvedli Lancastrovo metodo: najprej so najstarejšim učencem zaupali preproste nadzorovalske naloge, nato so morali nadzorovati delo, nato še poučevati; tako je bil nazadnje ves čas učencev zaseden bodisi s tem, da so pučevali, bodisi s tem, da so jih poučevali. Šola postane učilni aparat, v katerem slehernega učenca, sleherni raven in sleherni trenutek, če jih pravilno kombiniramo, nenehno uporabljajo v splošnem procesu poučevanja. Eden izmed velikih zagovornikov vzajemne šole podaja merilo tega napredovanja: »Učitelj, ki bi hotel v šoli s 360 otroki med triurnim poukom slehernega učenca posebej poučiti, bi lahko slehernemu učencu posvetil zgolj pol minute. Po novi metodi pa vseh 360 učencev dve uri in pol piše, bere ali računa.«⁵³

3. Ta skrbno pretehtana kombinacija sil zahteva natančen sistem poveljevanja. Sleherni dejavnost discipliniranega posameznika morajo členiti in podpirati ukazi, ki so učinkoviti le, če so kratki in jasni; ukaza ni treba razlagati, celo ne formulirati; potrebno je in dovolj je, da sproži zaželeno obnašanje. Razmerje med gospodarjem discipline in tistim, ki mu je podrejen, je signalizacijsko: ne gre za razumevanje ukaza, temveč za znanje signala, za takojšnje reagiranje nanj v skladu z bolj ali manj umetnim vnaprej določenim kodom. Gre za to, da se telo postavi v majhen svet signalov, s slehernim izmed teh signalov pa je zvezan obvezen odgovor, in to en sam: tehnika dresiranja, »ki despotsko povsem izključuje tudi najmanjšo predstavo in najmanjše negotovanje«; discipliniran vojak »začne ubogati, karkoli mu ukažejo; njegova ubogljivost je hitra in slepa; videz nepokorščine, najmanjše obotavljanje bi bila zločin.«⁵⁴ Enako je treba uriti šolarje: malo besed, nič razlage, v skrajnem primeru popolna tišina, ki jo prekinjajo zgolj signali – zvonci, ploski, gibi, zgolj učiteljev pogled, pa še tista majhna lesena naprava, ki so jo uporabljali Bratje krščanskih šol; pravili so ji kar »signal«, v njeni samodejni krotkosti pa sta bržkone tičala hkrati tehniška poveljevanja in morala ubogljivosti. »Signal se uporablja predvsem in v glavnem zato, da naenkrat pritegne poglede vseh šolarjev k učitelju in da postanejo pozorni na to, s čimer jih hoče seznaniti. Tako bo vselej, ko bo hotel pritegniti pozornost otrok in končati vajo, udaril le enkrat. Dobremu šolarju se bo vselej, ko bo zaslišal zvok signala, zazdelo, da sliši učiteljev glas ali raje glas samega Boga, ki ga kliče po imenu. Tedaj bo čutil kakor mladi Samuel in na dnu duše z njim dejal: Gospod, tukaj sem.« Učenec se bo moral naučiti kod signalov in avtomatično odgovarjati na slehernega izmed njih. »Ko bo molitev opravljena, bo učitelj udaril na signal in gledal otroka, ki naj bi bral, dal mu bo znamenje, naj začne. Tistega, ki bere, bo ustavil tako, da bo udaril na sig-

* V izvorniku: »*manoirs militaires*«.

nal . . . Če bo hotel dati tistemu, ki bere, znamenje, naj ponovi, ker je slabo izgovoril črko, zlog ali besedo, bo udaril dvakrat zaporedoma, in to s kratkim presledkom. Če potem, ko bo že ponavljal, ne bo začel z besedo, ki jo je bil slabo izgovoril, ker jih je po njej prebral še nekaj, bo učitelj udaril trikrat zaporedoma in mu tako dal znamenje, naj se vrne še za nekaj besed; to znamenje pa bo dajal še naprej, dokler učenec ne bo prišel do zloga ali besede, ki jo je bil slabo povedal.«⁵⁵ Vzajemna šola bo še presegla to nadzorovanje obnašanja s sistemom signalov, na katere je treba reagirati v trenutku. Celo besedni ukazi morajo učinkovati kot elementi signalizacije: »Pojdite v klopi. Ob besedi **pojdite** otroci glasno položijo desnico na mizo, hkrati pa potisnejo nogo v klop; ob besedah **v klopi** dajo v klop drugo nogo in sedejo za tablice . . . **Primate tablice**; ob besedi **primate** ponesejo otroci desnico k vrvici, ki rabi za obešanje tablice na žebelj, ki je pred njimi, z levico pa primejo tablico na sredi; ob besedi **tablice** jo snamejo in položijo na mizo.«⁵⁶

Če povzamemo, lahko rečemo, da disciplina iz teles, ki jih nadzoruje, izdeluje štiri vrste individualnosti ali, bolj individualnost, ki je obdarjena s štirimi značilnostmi: je celična (zaradi načina prostorske razdelitve), je organična (zaradi kodiranja dejavnosti), je genetična (zaradi komuliranja časa), je kombinatorna (zaradi sestavljanja sil). Da bi to dosegla, uporablja štiri velike tehnike: konstruira tabele, predpisuje premikanje, nalaga vaje, nazadnje pa še ureja »taktike«, da si zagotovi kombinacijo sil. Taktika, umetnost, ki z lokaliziranimi telesi, kodiranimi dejavnostmi in privzgojenimi veččinami konstruira aparate, ki s pretehtano kombinacijo različnih sil povečujejo njihove produkte, je nedvomno najvišja oblika disciplinske prakse. Teoretiki XVIII. stoletja so v tej vednosti videli splošni temelj sleherne vojaške prakse od nadzora in urjenja individualnih teles do uporabe specifičnih sil pri najbolj kompleksnih mnogovrstnostih. Gre za arhitekturo, anatomijo, mehaniko, ekonomijo disciplinskega telesa: »V očeh večine vojakov je taktika zgolj veja obsežne znanosti o vojni, v mojih pa je temelj te znanosti; je ta znanost sama, saj uči, kako je treba sestavljati čete, jih razvrščati, jih premikati, jih postavljati za boj; saj lahko zgolj ona odtehta število in ravna z množico; nazadnje pa bo obsegla še poznavanje ljudi, orožja, napetosti in okoliščin, kajti vsa ta spoznanja skupaj morajo določati te premike.«⁵⁷ Ali pa: »Ta izraz (taktika) . . . daje predstavo o medsebojnem položaju ljudi, ki sestavljajo kakršnokoli četo, o položaju čet, ki sestavljajo armado, o njihovem gibanju in dejanjih, o razmerjih, ki so med njimi.«⁵⁸

Čisto mogoče je, da je vojna kot strategija nadaljevanje politike. Vendar pa ne smemo pozabiti, da »politike« sicer nemale niso pojmovali kot pravo in neposredno nadaljevanje vojne, zagotovo pa so jo pojmovali vsaj kot nadaljevanje vo-

jaškega modela, ki je bil temeljno sredstvo za preprečevanje civilnega nereda. Politika kot tehnika notranjega miru in reda je poskušala udejaniti dispozitiv popolne vojske, disciplinirane množice, pokorne in uporabne čete, regimenta v taboru in na bojiščih, pri premiku in pri vaji. Vojska v velikih državah XVIII. stoletja nedvomno zagotavlja državljanski mir, ker je realna sila, nenehno grozeč meč, pa tudi zato, ker je tehnika in vednost, ki svojo shemo lahko projicirata na družbeno telo. Če sta politika in vojna povezani prek strategije, sta tudi armada in politika povezani prek taktike. Strategija omogoča, da razumemo vojno kot enega izmed načinov za izvajanje politike med državami; taktika pa omogoča, da razumemo vojsko kot načelo za vzdrževanje odsotnosti vojne v občanski družbi. V klasični dobi je nastala velika politična in vojaška strategija, po kateri narodi merijo svoje ekonomske in demografske moči; tedaj pa je tudi nastala podrobna vojaška in politična taktika, s katero v državah nadzorujejo individualna telesa in sile. »Vojaštvo* – vojaška institucija, vojakova oseba, vojaška znanost, ki se tako zelo razlikuje od tega, kar je nekdanje bilo značilno za »vojščaka« – se v tem obdobju specializira na spoju med vojno in hrupom bitke na eni strani ter redom in ubogljivim molkom miru na drugi. Zgodovinarji idej radi pripisujejo sanje o idealni družbi filozofom in pravnikom XVIII. stoletja; obstajal pa je tudi vojaški sen o družbi; njegova temeljna referenca ni bilo naravno stanje, temveč skrbno hierarhizirano kolesje stroja, ne prvotna pogodba, temveč nenehne prisile, ne temeljne pravice, temveč neskončno stopnjevana dresiranje, ne splošna volja, temveč samodejna pokorščina.

»Ustvariti bi bilo treba nacionalno disciplino,« je dejal Guibert. »Država, ki jo upodabljam, bo imela preprosto, trdo administracijo, ki ji bo lahko vladati. Podobna bo tistim velikim strojem, ki s preprostimi gonili producirajo velike učinke; sila te države bo nastala iz sile te administracije, njen razcvet pa iz njenega razcveta. Čas, ki vse razdira, bo še povečal njeno moč. Ovrigel bo tisti vulgarni predsodek, ki pravi, da so cesarstva podvržena nujnemu zakonu propada in uničenja.«⁵⁹ Ni daleč do napoleonskega režima in z njim do tiste oblike države, ki ga bo preživela, ne smemo pa pozabiti, da so to državo pripravljali pravniki, pa tudi vojaki, državni svetniki in podčastniki, moške zakona in moške tabore. Rimska referenca, ki je spremljala to oblikovanje, vsebuje prav ta dvojni kazalec: državljan in legionarji, zakon in manever. Medtem ko so pravniki ali filozofje iskali v pogodbi prvotni zgled za konstruiranje ali rekonstruiranje družbenega telesa, so vojaki, z njimi pa še tehniki discipline, izdelovali postopek za individualno in kolektivno prisilo teles.

Prevod: Braco Rotar

¹ L. de Montgommery, *La Milice FRANCAISE*, izdaja 1963, str. 6 in 7.

² Uredba 20. marca 1764.

³ Ibid.

⁴ Maréchal de Saxe, *Mes rêveries*; t. I, Predgovor, str. 5.

⁵ J.-B. de La Salle, *Traité sur les obligations des frères des Écoles chrétiennes*, izdaja 17, str. 238-239.

⁶ E. Geofroy Saint-Hilaire pripisuje to izjavo Bonapartu v zvezi z Uvodom k *Notions synthétiques et historiques de philosophie naturelle*.

⁷ J. B. Treilhard, *Motifs du code d'instruction criminelle*, 1808, str. 14.

⁸ Primeri, ki jih bom izbral, so iz vojaških, medicinskih, šolskih in industrijskih ustanov. Druge primere pa bi lahko našli v kolonizaciji, suženstvu, v negi v zgodnjem otroštvu.

* V izvirniku: "Le militaire."

- ⁸ Cf. Ph. Ariès, *L'Enfant et la famille*, 1960, str. 308–313, in G. Snyders, *La pédagogie en France aux VIIe et XVIIIe siècles*, 1965, str. 35–41.
- ⁹ *L'Ordonnance militaire*, t. XII, 25. september 1719.
- ¹⁰ Daisy, *Le royaume de France*, 1745, str. 201–209; anonimna spomenica, 1775 (Dépot de la guerre, 3689, f. 156). A. Naverau, *Le Logement et les ustensiles des gens de guerre de 1439 à 1789*, 1924, str. 132–135.
- ¹¹ *Projet de règlement pour l'aciérie d'Amboise*, Archives nationales, f. 12 1301.
- ¹² Spomenica kralju v zvezi s tovarno jadvovine v Angersu, v: V. Dauphin, *Recherches sur l'industrie textile en Anjou*, 1913, str. 199.
- ¹³ *Règlement pour la communauté des filles du Bon pasteur*, v: Delamare, *Traité de Police*, knjiga III, naslov V, str. 507.
- ¹⁴ Pravilnik delavnice v Saint-Mauru, B. N., Ms. coll. Delamare. *Manufactures III*.
- ¹⁵ Cf. to, kar je dejal La Méthrie, ko je obiskal Le Creusot: »Za tako lepo ustanovo in za tako veliko količino različnih del morajo biti plosnja dovolj razsežna, da v njih ne bi prihajalo do zmešnjave med delavci v delovnem času« (Journal de physique, t. XXX, 1787, str. 66).
- ¹⁶ Cf. C. de Rochemonteix, *Un collège au XVIIe siècle*, 1889, t. III, str. 51 in nasl.
- ¹⁷ J.-B. de La Salle *Conduite des écoles chrétiennes*, B. N., Ms 11759, str. 248–249. Nekoliko prej je Batencour predlagal, naj učilnice razdelijo na tri dele: »Najbolj časten del je za tiste, ki se uče latinščine . . . Želeti bi bilo, da bi bilo okrog miz toliko prostorov, kolikor bo piscev, da bi se izognili zmešnjavam, ki jih ponavadi uganjajo lenuhi.« Drugi del je za tiste, ki se uče brati: klop za bogate, klop za revne, »da se mrčes ne bi prenašal«. Tretji prostor pa naj bi bil za novince: »Ko smo spoznali njihovo zmožnost, jim določimo prostor« (M. I. D. B. *Instruction méthodique pour l'école paroissiale*, 1669, str. 56–57).
- ¹⁸ J. A. de Guibert, *Essai général de tactique*, 1772, I, Uvodna beseda, str. XXXVI.
- ¹⁹ 1. člen pravilnika delavnice v Saint-Mauru.
- ²⁰ L. de Boussanelle, *Le Bon militaire*, 1770, str. 2. O verski naravi discipline v švedski armadi cf. *The Swedish Discipline*, London 1632.
- ²¹ J.-B. de La Salle, *Conduites des écoles chrétiennes*, B. N., Ms 11759, str. 27–28.
- ²² Bally, citirano v: R. R. Tronchot, *L'Enseignement mutuel en France*, natipkana teza, I, str. 221.
- ²³ *Projet de règlement pour la fabrique d'Amboise*, čl. 2. Archives Nationales, F 12 1301. Pojasnjeno je, da to velja tudi za tiste, ki delajo na kose.
- ²⁴ Začasni pravilnik za delavnico M. S. Oppenheima, 1809, čl. 7–8, v: Hayem, *Mémoires et documents pour revenir à l'histoire du commerce*.
- ²⁵ Pravilnik za delavnico M. S. Oppenheima, čl. 16.
- ²⁶ *Projet de règlement pour la fabrique d'Amboise*, čl. 4.
- ²⁷ de Montgommery, *La Milice française*, izd. 1636, str. 86.
- ²⁸ Ordonnance du 1er janvier 1766 pour régler l'exercice de l'infanterie.
- ²⁹ J.-B. de La Salle, *Conduite des écoles chrétiennes*, izd. 1828, str. 63–64.
- ³⁰ Ordonnance du 1er janvier 1766, naslov XI, čl. 2.
- ³¹ Uspeh pruskih čet lahko pripišemo le »njihovi izvrstni disciplini in izurjenosti; potemtakem izbirava je ni nekaj nepomembnega; v Prusiji so se s tem prizadevno in brez oddiha ukvarjali štrideset let« (Maréchal de Saxe, Pismo grofu D'Argensonu, 25. februar 1750. Arsenal Ms. 2701 in *Mes rêveries*, t. II, str. 249).
- ³² Pisalne vaje: . . . » 9: Roke na kolena. To povelje damo tako, da pozvonimo z zvoncem; 10: roke na mizo, glavo pokonci; 11: osnažite tablice: vsi obrižejo tablice; z malo sline ali bolje, z raševinasto krpo; 12: pokažite tablice; 13: vaditelji pregledjte. Ogedali si bodo tablice svojih pomočnikov, nato pa tablice v svojih klopeh. Pomočniki si bodo ogedali tablice v svojih klopeh, vsi pa bodo ostali na svojih mestih.
- ³³ Samuel Bernard, Poročilo 30. oktobra 1816 društvu za vzajemno poučevanje.
- ³⁴ J. A. de Guibert, *Essai général du tactique*, 1772, I, str. 21–22.
- ³⁵ Ta mešanica se je jasno pokaže v nekaterih določbah vajeniške pogodbe: mojster morda dati učencu – za njegov denar in delo – vse svoje znanje, ne da bi zase ohranil kakšno skrivnost; sicer mora plačati globo. Cf., denimo, F. Grosrenaud, *La Corporation ouvrière à Besançon*, 1907, str. 62.
- ³⁶ Cf. E. Gerspach, *La Manufacture des Gobelins*, 1982.
- ³⁷ To je bil načrt J. Servana, *Le Soldat citoyen*, 1780, str. 456.
- ³⁸ uredba iz 1743 za prusko pehoto, Arsenal, Ms. 4076.
- ³⁹ F. de la Noue je na koncu XVI. stoletja priporočal ustanovitev vojaških akademij, hotel je, da bi tam učili »ravnati s konji, teči v naskok v kamižoli, včasih pa tudi oborožen, potegniti orožje, voltžirati, skakati; če dodamo še plavanje in bojevanje, je le še bolje, kajti vse to človeka krepi in ga dela bolj spretnega.« *Discours politiques et militaires*, izdaja iz 1614, str. 181–182.
- ⁴⁰ *Instruciton pour l'exercice de l'infanterie*, 14. maj 1754.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² Demia, *Règlement pour les écoles de la ville de Lyon*, 1716, str. 19–20.
- ⁴³ Cf. G. Codina Meir, *Aux sources de la pédagogie des Jésuites*, 1968, str. 160 in nasl.
- ⁴⁴ S posredovanjem šol v Liègu, Devenportu, Zwollu, Weselu; pa tudi zaradi Jeana Sturma, zaradi njegove spomenice iz 1538 v zvezi z organiziranjem gimnazije v Strassbourgu. Cf. *Bulletin de la société d'histoire du protestantisme*, t. XXV, str. 499–505. Pripomniti moramo, da so razmerja med vojsko, versko organizacijo in pedagogiko zelo kompleksna. »Dekurijo«, enoto rimske armade, znova najdemo v benediktinskih samostanih kot delovno in nedvomno tudi kot nadzorno enoto. Bratovščina skupnega življenja si jo je od tam sposodila in jo prenesla v svojo pedagoško organizacijo: učence so razvrstili po 10. To enoto so v scenografijo svojih kolegijev prevzeli jezuiti in tako vanjo uvedli vojaški model. A tudi dekurijo so razpustili in jo nadomestili s še bolj vojaško shemo vrst, kolon in črt.
- ⁴⁵ J. A. de Guibert, *Essai général de tactique*, 1772, I, str. 18. Po pravici povedano je, kakor bomo videli, ta zelo stari problem postal spet aktualen v XVIII. stoletju zaradi ekonomskih in tehniških razlogov; omenjeni »predsodek« pa so ob Guibertu velikokrat obravnavali (okrog Folarda, Pireha, Mesnil-Duranda).
- ⁴⁶ V pomenu, v katerem so ta izraz uporabljali po 1759: oddelek.
- ⁴⁷ V grobem lahko datiramo gibanje, ki je splošno uveljavilo puško, po bitki pri Steinkerquu (1699).
- ⁴⁸ V zvezi s to pomembnostjo geometrije glej J. de Beausobre: »Prizorišče vojne je v glavnem geometrično . . . Razvrstitev bataljona ali eskadrona po vsej fronti in po taki višini je zgolj učinek neke globoke, še neznane geometrije« (*Commentaire sur les défenses des places*, 1757, t. II, str. 307).
- ⁴⁹ K. Marx, *Kapital*, knj. I, 4. oddelek, XI. poglavje, str. 375–375, slov, izd. Marx večkrat poudarja analogijo med problemi delitve de-

la in problemi vojaške taktike. Denimo: »Prav tako kakor se napadalna sila konjeniškega eskadrona ali pa odporna sila pehotnega polka bistveno razlikuje od vsote napadalne in odporne moči, ki jo razvija vsak posamezen konjenik in pešec, se razlikuje tudi vsota mehaničnih sil posameznih delavcev od družbene sile, ki se razvija tedaj, kadar sodeluje mnogo rok v isti operaciji.« (ibid., str. 371).

⁵⁰ J. A. Guibert, *Essai général de tactique*, 1772, t. I, str. 27.

⁵² Harvouin, Rapport sur la généralité de Tours, v: P. Marchegay, *Archives d'Anjou*, t. II, 1850, str. 360.

⁵³ Samuel Bernard, Rapport du 30 octobre 1816, à la société de l'enseignement mutuel.

⁵⁴ de Boussanelle, *Le Bon Militaire*, 1770, str. 2.

⁵⁶ J.-B. de La Salle, *Conduite des Ecoles Chrétiennes*, 1828, str.

137–138. Cf. tudi Ch. Demia, *Règlement pour les écoles de la ville de Lyon*, 1716, str. 21.

⁵⁶ *Journal pour instruction élémentaire*, april 1816. Cf. R. R. Tronchot, *L'enseignement mutuel en France*, daktilografirana teza, I; preračunal je, da so učenci morali prejeti več kakor 200 povelj na dan (ne da bi šteli še izjemne ukaze); zgolj dopoldne 26 povelj z glasom, 23 z znamenji, 37 z zvoncem in 24 s piščalko, to se pravi, pisk ali zvonjenje vsako 3. minuto.

⁵⁷ J. A. de Guibert, *Essai général de la tactique*, 1772, str. 4.

⁵⁸ P. July de Maizeroy, *Théorie de la guerre*, 1777, str. 2.

⁵⁹ J. A. de Guibert, *Essai général de tactique*, 1772. Uvodna razprava, str. XXIII–XXIV. Cf. tisto, kar pravi Marx v zvezi z vojsko in z oblikami buržoazne družbe (pismo Engelsu 25. septembra 1857).

JEZIK – OSLOVJE

Pravopis je vselej konkretno zgodovinsko dejanje, ki se umešča na raven ideologije, razumljene v pomenu, ki ga tej besedi daje materialistična teorija; skušal bom celo zadevo pojasniti v dveh razsežnostih: v zgodovinski – se pravi diahroni – in v sinhroni razsežnosti razmerja med pravopisom in sedanjim stanjem v jezikoslovni vedi.

V zgodovinski osi sem si izbral primer izpred časov prvega slovenskega pravopisja, zlasti zato, ker je ta primer zadosti oddaljen, da nas ne more več zanimati v svoji strastni obliki, ampak se nam bolj kaže njegov epistemološki relief; drugič pa zato, ker se je ta boj bojeval okoli zelo natančno določenih slovničnih morfoloških vprašanj. Mislim tisto dogajanje na polovici 19. stoletja, ki mu je Blaž Potočnik nadel ime, ki je potem obveljalo – in to je **novoooblikarski vihar**. Šlo je za to, ali naj Slovenci začnejo pisati »dekletom« namesto »dekletam« – kot je naslov Prešernovi pesmi –, ali naj začnejo pisati »lepega« namesto »lepiga«, kot dotlej, naj pišejo »visoka nebesa« namesto »visoke nebesa«, »lepša dekleta« ali »lepše dekleta« namesto »lepši dekleta«, »z rakom« namesto »z rakam« itn.

Prvo, kar je za nas zanimivo, je, da se ta spor začne v trenutku, ko je slovenščina po zgodovinskih dogajanjih poklicana, da začne delovati kot nacionalni jezik v ideoloških aparatih države: z revolucijo leta 1848, ko se postavi vprašanja, kakšen splošen slovenski jezik naj uvedejo v slovenske šole in urade; leta 1849, ko začno prevajati avstrijski državni zakonik (najprej ga prevaja Miklošič, potem pa Cigale); leta 1850 se to postavi že kot splošna in ne več kot delna problematika prevajanja; in leta 1853 nazadnje Novice – kot osrednji organ takratnega slovenskega govorjenja, oprostite, pisanja – sprejmejo nove oblike. Vsaj tisti del novih oblik, ki je obveljal do danes.

Takrat so se izoblikovali trije tabori. Pomembno je, da je celoten spor začel Matija Majer z izrazito radikalno ilirskih stališč. Njegova vizija je bila prek ilirskega jezika izoblikovati splošen jugoslovanski jezik in prek tega splošen slovanski jezik. Zato so bili njegovi posegi širši. Predvidel je – mislim – osem točk novih oblik. Zanimivo pa je, da se je ukvarjal s problemi, ki so za razumevanje med Slovenci in Hrvati postranski, ni se pa dotaknil osrednjih problemov, kot so leksikalna in sintaktična vprašanja. Tej težnji sta se umirjeno konservativno uprla Bleiweis in novičarski krog, ki sta se zavzemala za razumljiv jezik. Takrat se je v krogu konservativnega pogleda na jezik izoblikoval ta argumentni aparat, ki je še danes aktualen v naših razpravah. Skratka, Bleiweis se je zavzel za razumljiv jezik, za splošno ljudsko govorico in je prepustil eksperimentiranje intelektualni eliti. Za prvo nalogo Novic in z njimi povezanega delovanja je določil splošno kulturno in prosvetno povzdigo preprostega ljudstva. Program označujem za zmerno konservativen zato, ker je kljub konservativni noti močno odstopal od sedanjega pogleda političnih elit, ki prav nasprotno skušajo ovirati prosvetno povzdigo preprostega ljudstva. Danes je tendenca k metodičnemu zniževanju izobrazbene ravni širokih ljudskih množic, kakor se realizira v usmerjenem izobraževanju.

Zato moramo Bleiweisa zelo previdno valorizirati in biti pozorni na njegove progresistične in realne težnje. – V sredini je bila pa tista tendenca, ki je na koncu zmagala. To je bil dunajski krog napredne inteligence okrog Cigaleta in Luke Svetca oziroma okrog glasila Slovenija. Njihovi argumenti so bili zgodovinski. Sklicevali so se na praslovanščino, torej na staroslovanščino, in poudarjali so, da je norma starih oblik kranjska, da pa je treba upoštevati tudi obrobne sloven-

ske dialekte.

Morala, ki jo skušam potegniti iz te zgodbe, je tale:

Prvič – jezik je vezivo ideoloških aparatov in zlasti deluje kot vezivo najpomembnejših aparatov, ki vzpostavljajo razmerje med državo in narodom in konstituirajo narodno občestvo kot jezikovno občestvo. To se pravi, jezik je vezivo, na katerem kot na materialni bazi temeljijo šole, državni uradi, pravni sistem, množična občila in literatura.

Drugič – da se jezikovna vprašanja postavljajo v ideološki obliki, to se pravi v obliki, ki ni teleološko naravnana k tistim rešitvam, ki potem obveljajo v zgodovini.

Namreč, rešitev vprašanja novih oblik je pobočna, je lateralna glede na smer, v kateri se ta vprašanja v svojem času postavljajo. Takrat se postavlja vprašanje, ali ilirizem ali slovenska avtohtonost, ali vseslovanski, panslovanski jezik ali ohranjanje domačega jezika, in takrat so slovenski intelektualci zelo romantično naravnani. Zaupajo v prihodnost slovanstva, v skupni jezik, v skupno državo itn. Rešitev pa je ta, da se skoz nove oblike uveljavi obča slovenska norma, enoten slovenski prostor.

Bistven element, ki ga hočem poudariti, je pa ta: da rešitve ni mogoče izpeljati iz striktno jezikovnega problemskega obzorja. Če je namreč Bleiweisova argumentacija **sinhrona**, je argumentacija progresistov (Cigaleta, Svetca in kompanije) diahrona, in je odločitev zunaj jezikovna in se mora opirati na ideološke, političnonacionalne argumente, ki niso zavestno v središču razprave.

Pravopis se umešča prav v to polje neodločljivosti, ki je v jeziku vselej načelno navzoča. Ravno v jeziku, kot človeški govoric, ki ni enosmiselna, kot so živalski signaletski sistemi. Zato tudi današnji pravopis ne more računati na pomoč sodobne lingvistike. Sodobna lingvistika mu lahko pripravi polje, lahko mu razvrsti dileme, ne more mu pa postaviti enosmiselnih vodil za tista vprašanja, s katerimi se pravopis kot pravopis ukvarja in ki so pravzaprav neodločljiva.

Omenil bi še to, da si je strukturalna lingvistika še lahko želela univerzalno opisati polje jezika, zadnji tak poskus je generativna gramatika, ki se spontano sprevrže v neki drug metodološki pogled, ki danes v lingvistiki prevladuje, in to je v analizo mejnih in posamičnih izjav, ki določajo samo koordinatno tistega polja izjav, ki lahko v nekem jeziku veljajo za pravilne oziroma za normalne. Če vzamem primer. Sodobna lingvistika se ukvarja s takimi problemi, kakršen je, recimo, problem nevtralizacije opozicije množina/edina. Mi rečemo »Turek je oblegal Dunaj« ali »Turki so oblegali Dunaj« in je pomen teh dveh stavkov enak. Lahko tudi rečemo »Američan je prvi stopil na Luno« ali »Američani so prvi stopili na Luno« in spet je pomen isti, čeprav je referencialno pravilna samo prva izjava, pri Turkih pa je referencialno pravilna samo množina. Ne moremo pa danes reči – »Argentinec sega po Falklandih.« Lahko pa rečemo »Galtieri je okupiral Falklandske otoke«. Ali pa primer, ki je genialen, primer tipične politične izjave. Johnson je v času vietnamske vojne izjavil: »Ne bom prvi predsednik, ki je izgubil vojno.« To lahko pomeni ali »zgubil bom vojno, vendar ne bom prvi predsednik, ki jo je;« lahko pa tudi pomeni – »ne bom zgubil vojne, če bi jo, bi bil prvi predsednik.« To je tipičen primer politične izjave, ki je – čeprav malo ekstremen – skušal zamegliti zadevo z zainteresiranega stališča.

Skratka, danes se pravopisno podjetje – kot sicer zmerom, ampak mogoče danes še bolj radikalno, ker je lingvistična veda postala bolj skeptična – danes se pravopisno početje giblje v primežu dvojne nemožnosti. Nemogoče je zaupati v

nevtralen, univerzalističen jezikovni kodeks, drugič pa se ni mogoče sklicevati na rabo, ker je raba vselej družbeno in zgodovinsko strukturirana. Prevladujočo rabo določa tisti, ki ima družbeno prevlado, monopol nad javnim govorjenjem, in to danes niso sloji, ki bi znali govoriti dober jezik, kolikor sploh še lahko rečemo, da je to jezik, da to ni signaletika istega tipa kot prometni znaki. Zelo mi je bilo všeč, da sem našel pri Glonarju leta 1936 že popolnoma razsvetljeno ugotovitev, da je pravopisje zmeraj v tem položaju. On namreč pravi v uvodu k svojemu slovarju slovenskega jezika takole: »Nam tukaj prav nič ne pomaga ne tradicija niti ne uzus.« Zato se pravopis ne more sklicevati ali naslavlja na matersko kompetenco naravnega govorca. Danes zveni že karikaturalno, če kdo to naredi, čeprav nekateri – sicer redki – to delajo. V teoretskih spisih o jezikoslovju z veliko težavo lahko deduciramo, da Chomsky v generativni gramatiki še predpostavlja naravno kompetenco. Moramo delati razne prevale in salto mortale. Prav neprijetno je videti, če kak lingvist to brutalno izjavi. Čeprav, kar se tiče naravnega govorca, je to sicer fikcija, a na drugi strani je to fikcija, ki realno deluje, ker je ideološka fikcija. Lahko takoj dam primer: če bi Maršovec prišel na Zemljo v Slovenijo in bi se hotel sporazumeti z domačini, z domorodci in bi dobil v roke dva slovarja, denimo slovensko-nemškega in nemško-slovenskega, bi lahko našel na tale problem – da bi pogledal pod besedo »jezik« in bi našel nemški prevod »Sprache, Rede, Zunge, Stil« itn.; potem bi rekel, no, pa poglejmo, kaj pomeni »Sprache« v nemščini in bi našel slovenski prevod »govor, govornica, jezik,« in spet »stil«. Skratka, »Sprache« je eden izmed pomenov slovenske besede »jezik«, isto pa velja za slovensko besedo »jezik,« ki je le eden izmed pomenov za nemško besedo »Sprache.« Maršovec, ki bi verjetno bil logičist, če ne, ne bi prišel na Zemljo, bi bil tukaj izgubljen. Medtem ko naravni materski govorec nemščine ali slovenščine ni. Stvar mu je jasna, čeprav ni logično uobličljiva, ni je mogoče formulirati v binarni, enosmiselni logiki. Celo v teoriji množic je to patološka množica.

Skratka, ravno zato, ker je pravopis neki arbitraren poseg, je nujno potrebno reči tole: jasno, da pravopisci niso odgovorni za konkretno zgodovinsko situacijo in njene težave, je pa neodgovorno, če ne upoštevajo konkretnega razmerja na področju jezika in konkretnih dominacij, v katere oni tvorno posegajo. V sedanjem trenutku bi se zavzemal za zmerno konservativen in zmerno normativen tradicionalističen pravopis.

Za konec opomba o nekem geslu, ki straši danes po Slovenskem. In to je geslo zavzemanja za klen jezik. Zanimal me je pomen besede »klen«, ki se uporablja v današnjem govoru samo v tej povezavi in je nekakšen hapaks sedanje rabe. Slovenski pravopis iz leta 1962 navaja te možne, torej kanični primere za uporabo besede **klen**: kleno žito, klen rod, klen slog. Torej: natura – »kleno žito«, kultura – »klen slog«, »klen rod« je pa tisto, kar je napol natura napol kultura, skratka, sorodstvene strukture po Lévi-Straussu. Po Lévi-Straussu ustreza trojna uporaba besede »klen« trojnemu registru menjav v družbi. Menjava dobrin – žito, menjava žensk – sorodstvene strukture, menjava besed – slog, se pravi diskurzivne prakse.

Ti trije temeljni sistemi – ekonomija, sorodstvene strukture in diskurzivne prakse – se ves čas prepletajo, vendar nikoli ne koincidirajo. Zlasti ne točkovno. Vendar slovenščina očitno pozna eno točko, kjer se ti trije sistemi enosmiselno ujemajo, in to je **klenost**, kot moralno-nravstvena zahteva menjave na vseh treh področjih. Kar pomeni, da je »klen« tisti ničelni označevalec v slovenskem jeziku, ki deluje na način, kateremu Polinezijci pravijo **mana**. Torej ničelni označevalec z izrazito magičnim učinkom presežnega smisla, ki pa sam na sebi čisto nič ne pomeni. Da ne bi mislili, da tukaj konstruiram, lahko te besede oprem na to, da konsultiram tudi poprejšnje pravopise – vsaj nekatere. Ko sem to naredil,

sem ugotovil, da se magična narava besede **klen** krepi. Slovenski pravopis iz leta 1950 je poznal samo kleno žito in klen slog, ne zahteva še klenega rodu; leta 1935 tudi samo kleno žito in klen slog; krajša izdaja, mala izdaja Ramovševega in Breznikovega pravopisa se zadovolji celo samo s klenim žitom. Glonar podobno pozna samo kleno zrno in kleno besedo. Šele v dandanašnjih časih Slovenci postanemo pravi Polinezijci in dobimo pravo čarovno besedo, ko pridemo k naturi in kulturi še osnovno, bistveno komponento sorodstvenih struktur in klenega plojenja.

Poskusimo dognati, kakšen je položaj besed, ki so navedene v slovenskem pravopisu, kakšen je njihov status.

Vsi nekako mislimo, da so besede v pravopisu tako kot tiste idealne besede, ki so v glavi vsakega naravnega govorca. Vendar je kolega Saksida v jezikovnih pogovorih Radia Študent postavil vprašanje o naslovniku **Slovenskega pravopisa**, kar pomeni, da je obravnaval pravopis kot diskurz, kot niz izjav. Pravopis potemtakem ni nekakšen idealni slovar, ampak slovar, ki ga nekdo kot neke vrste govor nekemu sporoča. Мене zanima, kakšen je status besed v tem diskurzu, ki se imenuje slovenski pravopis.

Slovenski pravopis pa tudi ni samo slovar, ne obsega samo slovarskega dela, ampak prinaša tudi nekaj opozoril in groženj na začetku knjige. Na začetku te knjige Slovenski pravopis določa položaj nekaterih besed, vendar samo tistih, ki so slabe in ki jih označuje z zvezdico, puščico ali pa z ničlo. Najbolj zanimive so besede, ki so zaznamovane z ničlo: te besede so iz pravopisa izgnane in tako rekoč nastopajo v slovarju samo kot živa grožnja. O njih je rečeno takole: »še večje besedne in slogovne spake in najhujše nebodijhtreba so zaznamovane z ničlo.« Zanimivo je to, da so prepovedane tiste besede, ki jih ni treba. To se mi že zdi dober materialistični donesek. Seveda bi se motili, če bi mislili, da so prepovedane tiste besede, za katerih pomen obstajajo dobre slovenske besede. Večinoma sicer je tako, ampak včasih se zgodi, da so prepovedane tudi besede, za katere ni ustreznih slovenskih besed. Na primer: prepovedano je uporabljati izraz **v izogib**, denimo v izogib nevščnostim, kakor piše v raznih oblastnih aktih. Po slovensko moramo reči s celim stavkom: »da se izognemo.« In čeprav je »izogib« zelo ekonomičen, ga v tem pomenu ne smemo uporabiti v slovenščini.

Gre pa za tole: če so nekatere besede v položaju prepovedank ali nebodijhtreba, to pomeni, da je s tem status vseh ostalih pravilnih dobrih besed v pravopisu že določen z neko spodnjo mejo. Zanimalo bi me seveda, kakšna bi bila zgornja meja tega pravopisa. Mislim, da so to tiste besede – lahko bi rekli, da so to tiste besede – ki obstajajo samo v pravopisu in ki jih nihče ne uporablja. To so t.i. klene slovenske besede, kakršna je npr. »ceper«. Če pogledamo pod »ceper«, vidimo, da omeni »cemper«, no, in zdaj gremo pogledat pod »cemper«, in vidimo, a »cemper« pomeni »ceper«. Skratka, klena beseda pomeni drugo kleno besedo. Noben bog in noben Slovenec ne ve, kaj ena ali druga ali obe skupaj v resnici pomenita, čeprav je Martin Krpan uporabljal to besedo. Samo to je bil zadnji živi človek, ki sem ga srečal, da je z njo rokoval, vsaj na jeziku.

Zanimivost glede tega položaja besed v pravopisu je tale: te besede v pravopisu ne nastopajo v svoji referencialni funkciji; se pravi, ne delujejo kot znaki, ki pomenijo stvari, ideje, stvarna stanja in tako naprej, ampak nastopajo besede v razmerjih do drugih besed. Referencialna raven se odpre šele, ko jaz poberem besedo ven iz te knjige in jo uporabim v nekem stavku. Skratka, besede v pravopisu nimajo referencialne funkcije, pač pa so medbesedno povezane. Raven, na kateri delujejo, je pomenska raven.

Na primer: če rečem – »mladinec je mlad možki.« To je med-

besedna zveza. To je sinonimija. Pojasnil sem besedo »mladinec« z drugima dvema besedama – »mlad moški«. Vendar je ta medbesedna zveza, enakopomenskost, omogočena s tem, da imata oba dela stavka istega referenta. Namreč nekega mladince. A »mladinec« je lahko tudi »član Zveze mladine«. Zdaj seveda vidimo, da je mladinec slab zgled, vsaj v tem zadnjem primeru, kjer referent ni enosmiseln, ampak je bolj političen kot dejanski. Če pa rečem: »mladinec je slab zgled« – v tem primeru beseda »mladinec« ne deluje več v referencialnem pomenu, ampak je sama odnosnica drugega sklopa besed, namreč: »biti slab zgled.« To je pa čisti medbesedni odnos. In je beseda mladinec v istem položaju, kot če bi rekel: »MLADINEC je beseda z osmimi črkami«. Skratka, v tem položaju so besede v pravopisu – v položaju tipa »mladinec je slab zgled,« kjer ne mislim na mladince, ki popiva, je punker, preklinja . . . ta je tudi slab zgled, a v referencialnem pomenu; mislim ga marveč v medbesednem pomenu, da je beseda »mladinec« slab zgled za razpravo o jeziku in pravopisu.

Prav v tem drugem razmerju občujejo med seboj besede v pravopisu. Takoj vidimo, da ta drugi pomen lahko vključuje prvega v nekem čisto določenem primeru: v pravopisnem slovarju so sicer besede med seboj povezane na pomenski, to je, na nerefencialni ravni, **razen kadar ena beseda drugo vzame za svojega referenta.** Pojasnimo to z zgledom. Če rečem: »mladinec je beseda z osmimi črkami;« v tem primeru je drugi del stavka vzlet za svojega referenta besedo »mladinec«, ki bi jo lahko pisal v narekovaju. Moramo reči, da so povojni pravopisi naredili velik napredek v tej smeri likvidacije referencialne ravni. Še Breznik je imel leta 1935 – pred vojno – referencialno raven navzočo, in zanimivo je, da je za Slovence referent nemška beseda. Na primer: Breznik pojasnjuje besedo »gospošček« in napiše zraven »Hochstapler«. Če hočem vedeti, kaj pomeni ta nenavadna beseda »gospošček«, to spoznam iz njenega referenta, ki se glasi v nemščini – »Hochstapler«. Skratka, naravni jezik sveta za Slovence je nemščina, vsaj še leta 35. V Levčevem pravopisu je nemščina še masovno prisotna, pred Levcem pa sploh ni pravopisa, ampak so samo slovarji. Najboljši so seveda slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarji. Takrat smo še živeli v Evropi.

Zdaj imam torej v glavnem status besede. Besede v slovenskem pravopisu so v dveh statusih. Bodisi so z drugimi besedami povezane pomensko bodisi so z drugimi besedami povezane referencialno (se pravi – so ali referenti drugih besed ali pa jemljejo druge besede za referente).

Zdaj me zanima, ali je mogoče ta status povezati s spodnjo mejo iz z nebodijetrebja.

Ta beseda »nebodijetrebja, najhujše nebodijetrebja« je zelo dragocena, ker je nenavadna. V dokumentu prave slovenščine se prvič pojavi v Pleteršnikovem slovarju leta 1894. To lahko natančno določimo, zato ker leta 1893 izide tretja izdaja Janežičevega slovarja, ki te besede še nima. Torej takrat ta beseda še ni del pravega besednega zaklada slovenščine, medtem ko 4. izdaja Janežičevega slovarja iz leta 1908 to besedo že pozna, zato ker jo iz Pleteršnika pobere. Pleteršnik pravi: »nebodigatreba – moškega spola, indeclinabile«, skratka beseda, ki se ne sklanja. Ta beseda se res ne sklanja, ima pa kljub temu dvojino in množino. Ima tudi nebodijetrebja in ima nebodijutrebja. Zanimivo je, da ima v ednini ženski in moški spol in srednji spol: imamo nebodigatreba, nebodijetrebja; medtem ko je v dvojnini in množini seksualno nedoločljiva. Kvalificira se za zelo izjemno, enkratno slovensko besedo, ker se pregiba na sredini in ne na koncu kot večina drugih slovenskih besed. Pleteršnik ima potem še eno, skrajšano varianto te besede, ki se glasi – »neboditrebja.« Zgled, ki gre k tej neboditrebja besedi, je tale: »mačkama za neboditrebja k skladi pride pes« – Levstik, **Zbrani spisi.** Skratka, če je domnevni vir Levstik, lahko rečemo, da je to skrajno sumljiv avtor, kajti ta avtor je bil v svoji mladosti, ko še ni bil očitno nor, nagnjen k tvorbi te vrste be-

sed tipa Najdihojca, Pedenjčlovek, Laketbrada, in domnevamo lahko, da je to njegov privatni izum. To se pravi, da je to poetična invencija, ne pa slovenska beseda.

Zato se lahko vprašamo, ali je beseda nebodijetrebja sama nebodijetrebja, v dobrem starem Russellovem stilu. To sicer ni paradoks, ker ločimo referenco od pomena, ampak vseeno bi bilo lepo iz tega narediti paradoks in reči; če je nebodijetrebja, potem jo je treba izgnati, če jo pa izženemo, ne bomo imeli nobene besede, s katero bi lahko pregnali vse nebodijetrebja – in če jih ne moremo pregnati, potem beseda nebodijetrebja ni več nebodijetrebja, če pa ni nebodijetrebja, pa ne vemo, zakaj se tako imenuje. Skratka – to je to.

No, še bolj zanimiva je družina, h kateri spada ta nebodijetrebja. Družina tipa Laketbrada; Ko **Pravopis** v uvodnem delu obravnava pisavo sestavljenih besed, navaja namreč celo družino teh izjemnih besed. Ta družina je zelo zanimiva. Sem spadajo namreč: nepridiprav, pridanič, in nebodigatreba, skratka ljudje, ki nam gredo na živce in ki jih imenujemo tako, zato ker jih nočemo zmerjati s hujšimi besedami. Potem pa zlasti tele besede: bognasvaruj, kar pomeni hudiča; bogpomagaj, vbogajme, vnebohod, očenaš. Skratka – en sklop je medčloveško sramotenje, drugi sklop sta pa hudič in dobri bog. Gre za področje, kjer tabuji šibajo sem in tja. Potem je še ena taka beseda, in sicer posilživ, menda neka rastlina, zveni pa kot živi mrtvec . . . Očitno so te besede predestinirane, da nastopajo na kraju jezikovnega tabuja. To so besede, ki stojijo namesto nekih drugih besed, ki se jih ne sme uporabljati. Besede tipa: vampir ali hudič. Ne kliči hudiča, ker bo še prehitro prišel. Sumimo lahko tudi, da beseda nebodijetrebja stoji namesto neke druge besede, ki je prepovedana, in ker je prepovedana, je ni nikoli nihče izgovoril in je zato nihče več ne pozna. Ta beseda je zato zelo freudovska beseda.

Lahko se vprašamo, kakšen status imajo besede, za katere se reče, da so nebodijetrebja, oziroma splošneje: kakšen je status besed, ki jih neka druga beseda vzame za svojega referenta. Bodisi da o njih govori, da so nebodijetrebja, bodisi da o njih govori, da so lepe slovenske besede. Če rečem: »hudič je lepa slovenska beseda«, sem s tem besedo »hudič« postavil v to referencialno pozicijo. Ne vem, ali ta beseda tukaj nastopa kot stvar, kot tista stvar, ki jo lahko tudi nosijo v žepu, zato ker so se odpovedali jeziku – tako je vsaj predlagala jezikovna komisija Akademije v Lagadu, če naj verjamemo Swiftovemu poročilu – in raje komunicirajo praktično, neposredno s stvarmi in brez okolišenja z besedami. Ali pa je ta beseda v referencialni poziciji na nasprotni strani referencialnega razmerja in pomeni neko drugo besedo, ki je sicer v vseh točkah enaka tej besedi, ki tukaj stoji, vendar ni ista beseda. Je samo znak same sebe. Naenkrat se mi zgodi kaj? to se mi zgodi, da beseda, o kateri izjavljam, da je dobra, slaba, prepovedana, zaželena ali kljena, začne delovati ali kot beseda, znak same sebe, ali kot stvar. Skratka: opozicija ali nasprotje, skozi katero naivno mislimo besedo, kadar rečemo »besede so znaki, ki pomenijo stvari« – to nasprotje se preseli v samo besedo in kar naenkrat beseda postane znak same sebe, znak besede – ali pa stvar, ki nič ne pomeni oziroma jo pomeni neka druga stvar, namreč beseda. To se mi zdi zelo lepo, ker kar naenkrat zgubimo te besede ravno kot besede, s katerimi se da kaj zaznamovati. Zato bi jaz rekel, da je beseda **nebodijetrebja** spodnja meja slovenskega pravopisa, ker je prva beseda v pravopisu – ali ker je zadnja oziroma prva prepovedana beseda, ki lahko pride v pravo slovenščino. Na drugi strani je torej edina beseda, ki ne more stati v referencialni poziciji, kajti v referencialni poziciji bi lahko stala samo v razmerju do same sebe, kar bi nas pripeljalo do tistega paradoksa. Beseda »nebodijetrebja« ne more biti v referencialni poziciji, ker bi bila lahko samo nebodijetrebja. To pa bi podrl cel pravopis, ker bi se moral odpovedati prepovedi.

Na zgornji meji imamo besedo »klen«. Imamo klene besede in med temi klenimi besedami imamo besedo, ki se ji reče

klen. Danes marsikdo šari s kleno slovenščino, noben Slovenec pa seveda ne ve, kaj pomeni beseda **klen**, četudi med drugim pomeni tudi neko ribo. Ampak v pomenu **klena beseda** je to seveda beseda brez pomena, ki ne pomeni nič drugega kot samo klenost. To je tista beseda, ki je zadnja v slovenskem pravopisu zato, ker lahko vzame edinole samo sebe v referencialno pozicijo in ki ni nič drugega kot beseda, ki pomeni samo sebe. Neko čisto mistiko.

Na Radiu Študent sem že govoril o tem, da je beseda »klen« tista, s katero se označuje kleno žito, klen rod in klen slog in kjer pridejo skupaj tiste tri ravni družbenih menjav, ki so drugače v skrajno problematičnih razmerjih. Žito – menjava dobrin, rod – menjava žensk, sorodstvene strukture; vemo pa, kaj si mislimo o ljudeh, ki se poročijo zaradi dobrin, na primer. To ni zelo kleno in klen rod ne prihaja iz takih zvez. Skratka, v besedi klen pridejo vse te menjave enosmiselno in zelo plemenito skupaj.

Slovenski pravopis po mojem niha med nebodijhtreba in klenimi besedami in zato so vse besede v slovenskem pravopisu v tej problematični poziciji, ko ne vemo, ali so stvari ali pa so to znaki nekih drugih besed, ki tičijo za njimi v našem možganskem computerju. Slovenski pravopis besed ne fiksira, ampak jih šele totalno razgani, besedišče z njim postane popolnoma neujemljivo. In zato se lahko prepiramo, ali se piše »socializem« ali »socializem«; v tem primeru gledamo na besedo kot na stvar in razpravljamo, ali se piše Leibnizov ali Leibničev ali celo Leibnizev. Lahko pa se tudi gremo, nasprotno, platoniste, in razpravljamo o duhu – tem babbavu – slovenskega jezika.

Opomba: Besedilo je magnetogramski zapis dveh pogovorov za Radio Študent aprila in maja 1982.

Rastko Močnik

ALI PA JE PRAVOPISU USPELO NAJTI TUDI SVOJEGA NASLOVNIKA?

V javni razpravi o »Načrtu pravil za novi slovenski pravopis« je dolgo, pa seveda ne predolgo, ostalo skrivnost, kdo je tisti, kateremu je »Pravopis« namenjen, na kateri naslov se bo de neki pošiljal, in ali se pošilja k pravilnemu naslovniku. Na prvi pogled bi se nemara zdelo, da so pravi naslovniki »Pravopisa« vsi Slovenci. Pa vendar bo nujno tej trditvi oporekati, prav tako kot ni moč reči, da so vsi Slovenci tisti, ki bodo govorili slovenski jezik. Pač pa je, povsem upravičeno, vztrajati, tako je bil napravljen tudi »Splošni uvod v Načrt pravil . . .«, na tem, da bodi »jezik last vsega ljudstva, saj rabi vsakomur od preprostega človeka iz ljudstva do novinarja, znanstvenika, pisatelja in politika . . .«. Da pa jezik le ni samo to, ve tudi »Splošni uvod v Načrt pravil . . .«; že naslednji njegov stavek je dostavek, hkrati pa nekako prepreči prejšnjega: »Jezik ni le zgolj navadno sredstvo medsebojnega sporazumevanja, marveč je hkrati narodno-družbena in živa vez med vsemi, ki ga govore in pišejo.«

Ta drugi stavek iz »Splošnega uvoda« razpada na dva dela: v prvem delu ima za nalogo dopolniti prejšnjega, tako, da pove, da je jezik kot »last vsega ljudstva« v funkciji »zgolj navadnega sredstva medsebojnega sporazumevanja«. Drugi del pa jeziku pripisuje dejavnost, ki prvo hkrati presega, hkrati pa je nekako pod njo. Ko gre za to, da se jezik kot družbena vez najde pod črto jezika v funkciji lastnine, bo izključitev potekala na ravni ideološkega diskurza: jezik bo v tem primeru last ljudstva za neko specifično ideološko prakso, a to še ne bo zadoščalo: operacija, v kateri ljudstvo postane lastnik jezika, je možna le tako, da se ljudstvu z isto potezo lastništvo še vzame – gre za potezo, v kateri jezik kot družbena vez najde jezik kot last ljudstva pod črto. To drugo potezo lahko zapišemo tudi takole:

Slovenski jezik = last vsega ljudstva

Slovenski jezik rabi: preprostemu človeku iz ljudstva

novinarju
znanstveniku
pisatelju
politiku

Lista dejavnosti, katerim rabi slovenski jezik, je sama po sebi pomemben prispevek k razdelavi specifične ideologije, katere privilegirani kraj je, vsaj za našo zdajšnjo rabo – »Pravopis«. Pa vendar: pozornost zaenkrat priteguje mesto, na katerem se ljudstvo najde takorekoč podvojeno: naštetim profesijam – pač zgledim kar zadeva slovenski ideološki univerzum – se bo dodalo še nekaj, kar samo po sebi ni ravno profesija, je pa zato ljudstvo v svoji partikularnosti. Od tod je moč postaviti vsaj dve vprašanji:

– kakšno vlogo bo imela partikularnost, ki sama zase ne pomeni nič – nič pa ne pomeni kar tako, zavoljo malih radosti, temveč zato, ker je smiselna nekje drugje: kot občost v funkciji lasti jezika

– kaj napravi množico partikularnih praktik, ko gre za rabo jezika, konsistentno, takorekoč lastno jeziku – njihov pomen je kajpada, na splošno vzeto, ogromen, zato pa bodo toliko manj smiselne. Z drugimi besedami: na vprašanje, ali lahko splošna raven, ki jo ponazarja stavek »jezik je last vsega ljudstva«, že tudi zastopa vsak člen v paradigmi »rabe slovenskega jezika«, je treba odgovoriti odklonilno; zastopnik je lahko le ena izmed partikularnosti, velja pa pripomniti: ni vsaka partikularnost dobra za tak maneuver, ali še bolje: dobra bo samo ena – ljudstvo samo – ceno za to koncesijo zastopstva in svoje vloge v funkciji nosilca, ali pa raje kar tovrstna smisla, pa ljudstvo plača s tem, da se ga iz lastništva, ko gre za jezik v partikularnih rabah – izključi. In večna resnica je, da ljudstvo definira najprej to, da je že po naravi mutasto. Zagotovo pa bi se prenažljivi, če bi iz njegove mutavosti že kar preprosto sklepali tudi na njegovo gluhost. Če torej sledimo »Splošnem uvodu v Načrt pravil . . .«, bo jezik v lasti množice partikularnih rab slovenskega jezika, te rabe pa se bodo – kot celota slovenskega jezika – utemeljile skoz operacijo izključitve figure »vse ljudstvo«, ki se ji hkrati prizna izključno lastništvo nad jezikom. S tem pa seveda še ni rečeno, da bo ta množica porabnikov slovenskega jezika tudi pravilni naslov, na katerega se bo obrnil »Pravopis«. Ti porabniki jezika se bodo morali namreč ujeti v mreže odgovora na tole vprašanje:

V kakšnem razmerju sta si pa jezik in »Pravopis«?

»Splošni uvod v Načrt pravil...« bo odgovoril takole:

»naloga vsakega pravopisa je, da umno izbira in usmerja govorjeno in pisano besedo ter določa jeziku mesto, ki mu gre, da bosta govorica in pisanje v njem najlepša in najustreznejša.« »Splošni uvod...« se v svoji gotovosti zares ne da zmesi: dvoumnost, na katero naletimo, ko gre za jezikovno lastništvo in jezikovno rabo, se bo – na veselje vseh nevernikov tega in onega sveta – tokrat dopolnila z drugo; »Pravopis« pa naj medtem – dela kozolce – gre pač za dejavnost, katerim so nekoč rekali da jih je »dal bog!«.

– enkrat je »Pravopis« mesto, s katerega se »umno izbira in usmerja govorjeno in pisano besedo«

– drugič je »Pravopis« točka, s katere se »določa jeziku mesto«

»Pravopis« je torej najprej jezik sam, nekakšno mesto normativnosti v jeziku samem, hkrati pa je še točka, v kateri se bo jeziku – »Pravopisu« – določilo mesto; »Pravopis« bo tisti moment jezika, ali v jeziku, ko se jezik odmakne od samega sebe, moment samonanašanja jezika – da bi se jezik imel za celoto jezikovnih dejstev, ki se tako ali drugače realizirajo v ustreznih jezikovnih rabi. »Pravopis« pa je, v trenutku, ko nastopi kot točka določitve mesta jezika, videti še nekaj več ali manj kot zgolj odmik jezika od samega sebe – ideološka praksa, ki si nalaga izdelavo »Pravopisa«, ga mora imeti za zunajjezikovno instanco, v kateri se bo jezik kot celota ogledoval in spoznal kot tak. Pa vendar: v čem naj se jezik ogleduje in spozna, če ne v jeziku samem. Če bo za »Pravopis« v enem od njegovih momentov videti, da je tista »ta prava« naprava, ki naj v funkciji točke zašije jezik v celoto, bo že v naslednjem njegovem trenutku nastopil v funkciji mesta – in ta določitev nikakor ni kronološka, temveč topografska. Mesto pa bo drugemu mestu v odsevu vračalo najprej in predvsem njegovo – nepopolnost, ne-celost – tako nekako ko je to slučaj pri igri »med dvema ognjema«, ko gre obema nasprotnima ekipama izključno in vzajemno za to, da se pogodijo »slaba mesta« v polju drugega.

Aporijo, ki se zdi na prvi pogled nerešljiva, bo zakrpala vpo-tegitev instance porabnika: da se bo jezik le imel za celoto, bo moral nekam odložiti naznačeni razcep, ki ga doleti v funkciji njegove vzpostovitve; odložil ga bo v porabnika, v govorilo in sicer tako, da bo ta pozvan v brisan prostor, ki nastane, ko se »Pravopis« – jezik, ki »umno izbira in usmerja« odamkne od mesta, ki ga določa – jeziku. Pa vendar: instanca porabnika še vedno ne bo dovolj, ko gre za vprašanje o naslovniku »Pravopisa«. Če bomo rekli, da je jezik v svojem samonanašanju tudi edini legitimni naslovník »Pravopisa«, dobimo odgovor, ki je vsaj kot približek lahko že sprejemljiv. »Pravopis« se bo torej pošiljal, ali naslavljal – nazaj, sam nase. Toda, ali gre res za vzratni poteg, za nekakšno krožno potovanje, na katerem bo »Pravopis«, zdaj v položaju pošiljalca zdaj spet v položaju naslovnika in obratno. Kar je vmes, med obema instancama, pa bodi namenjeno govorilo na vpoklic. Govorilo je tako prikrajšano na obeh krajih, je nekako pri kraju, ali ob kraju, medtem ko si »Pravopis« dela poklone na obeh straneh. Prav to je tisto, kar si »Pravopis« in vse kar sodi k njemu, ne sme privoščiti. Zato tudi odgovor: »Pravopis« se naslavlja sam nase sicer zadošča, le da s tem ni nič manj pomanjkljiv. Odločilno je nameč to, da si »Pravopis« nekaj ne sme privoščiti.

V polemikah okoli »Načrta pravil...« je tovariš Toporišič, v enem izmed svojih odgovorov Zoji Skušek-Močnik, uobličil figuro, ki je vredna vse pozornosti. Svojo sogovornico je namreč zavrnil nekako takole: »Pravopis« pa je namenjen in se naslavlja na srednji razred, na osrednjega Slovence, na Slovence, ki ga v statističnih tabelah vodimo v rubriki »povpre-

čen«. Na vprašanje, kaj vse neki je lahko takle srednji razred, povprečen Slovenec, sicer pri tovarišu Toporišču ne nadjemo kakih napotil, lahko pa poskusimo z nekaj delnimi rešitvami:

– srednji razred je nekakšna mešanica ali zmešnjava, v kateri se zagotovo nihče, niti ne znajde niti ne najde, ker to zmešnjavo bistveno določa to, da je utopična; srednjega razreda torej ni, bi kdo rekel, a prav to je ravno že zadosti, da bo za vladajočo ideologijo, oziroma govorilo, ki se v njej najde zatečeno, srednji razred veljal za argument čez vse, za nekakšno poslednjo reč – pravzaprav rešenje telo

– srednji razred pa ni niti še dozdevek, nikakršna realnost torej ni

– srednji razred bomo lahko imeli tudi za gospodarja govorice v nekem jeziku. Po ovinku smo torej spet pri zadevah lastništva, ko gre za jezik; srednji razred je zato »vse ljudstvo«, ki ga poznamo iz »Splošnega uvoda v Načrt pravil...«. Manever tovariša Toporišiča in manevar »Splošnega uvoda...« se, kot je videti, ujema in dopolnjujeta: ljudstvo bo hkrati lastnik jezika in naslovník »Pravopisa«; kot lastnik jezika bo točka, ki naj jeziku določa njegovo mesto, kot naslovník »Pravopisa« se znajde na kraju »umno izbrane in usmerjene govorene in pisane besede«. Ljudstvo je potemtakem lastnik, ki z isto potezo tudi ni lastnik, je tako rekoč v lasti – »Pravopisa« – medtem ko bo v figuri srednjega razreda gospodar z določeno hibo: od tega, da bi bil »zares« gospodar, se loči v funkciji svoje osrednjosti, ki ga napravljaja najprej in predvsem za zastopnika. Pri tem pa, ko že ne more biti drugega kot zastopnik, zastopa vendarle le osrednje mesto, osrednjost v osnovni označevalni matrici, praznino ali razmak, ki loči eno in drugo – z drugimi besedami: takle osrednji Slovenec ne zastopa nobenega drugega interesa mimo manka interesa samega; zastopa torej le samega sebe v razliki do sebe – in se s tem giblje na ravni, ki smo jo prej izločili kot raven »Pravopisa« samega. »Pravopis« in srednji razred bosta, po metafori, tako rekoč deželi, katerih odnosi temeljijo na vzajemnem sodelovanju in prijateljskih vezah. In resnično res: razpravljalcem v zadevah »Pravopisa« bodo odtlej, po tem vprašanju, usta za vedno zaprta – in to zelo uspešno.

Je pa »srednji razred« svojo nalogo – spet uspešno – opravil še na neki drugi ravni: kmet kot figura naravnega govorca slovenskega jezika je končno presežen in nadomeščen – kar se, mimogrede, lepo ujema s trenutkom, ko Slovenci končno postanejo še domorodci ali polinezijci kot se je na nekem mestu zelo posrečeno izrazil R. Močnik. In ta nadomestek je prišel prav o pravem času: kajti zdaj, ko se že vsak kmet lahko zabava z branjem osrednjih slovenskih priobčil, je nastopil še čas, ko se mora istemu kmetu jezik tudi vzeti – seveda v imenu srednjega razreda. Legitimni naradni govorec nacionalnega občestva mora pač biti vselej utopičen – kako naj sicer, s »Pravopisom« vred, vzdrži v funkciji presežnega uživanja? In če figura kmeta v vlogi naravnega govorca »slovenšč'ne cele« nastopi nekako na ravni prvobitne akumulacije, ko gre za menjavo dobrin, žensk in besed, smo se s figuro srednjega razreda končno vključili še na ravni mednarodne izmenjave.

Seveda pa to še ni noben ugovor proti »Pravopisu« same-mu. Prej gre za zagovor, kajti: prav ta moment, ko se »Pravopis« najde v funkciji čistega luksuza – saj gre vendar za predmet užitka par excellence – prav to ga šele zares opraviči – tako v očeh njegovih tvorcev kot tudi v očeh porabnikov...

Rudi V. Koritnik

O LEPEM GOVORU

V rubriki Dela »Pod prisego« bi lahko našli tudi naslednjo »iskrico« – Na vprašanje sodnika, zakaj je zabodel Janeza P., je obtoženi Stjepan Č. odgovoril: »Z Janezom sva se spoznala v bifeju . . . sredi prepira pa mi je Janez zabrusil: Jebem ti majko!, in jaz sem ga . . .«.

Na sodišču bi tožitelj lahko nastopil z argumentom, da v trenutku, ko je pokojni Janez P. izjavil – Jebem ti majko –, ta izjava ni bila resnična, če pa ni bila resnična, potem Stjepan Č. ni imel nobenega razloga, da poseže po nožu. Ta dokazni postopek bi bil legitim za sodnika, ki bi sodil, da se besede nanašajo na referente, seveda za ceno, da iz Stjepana Č. naredi ploskega bedaka. Pogoja, da se bedakom v sodobnih družbah ne sodi, ter, da nekaznovano lahko mori le oblast (seveda v interesu ljudstva), pa lahko sodstvo izpolni edino v upoštevanjem predpostavke, da se besede ne nanašajo na referente, temveč na druge besede.

Na tem mestu bi lahko postavili tezo, da z umestitvijo kletvic jebem ti . . . v govor, v govoru samem zaznamujejo pretrgan (po)–govor.

Z izjavo »Jebem ti majko!« se njen izjavljalec ne obrača do sogovornika več kot do enakopravnega sobesednika, kolikor je govor sploh lahko enakopraven, ampak kot oče do sina in, kjer je ta odnos, odnos podrejanja, je edini adekvaten odgovor, ako noče pretrgati pogovora, da ga nagovorjeni zakolje. V civilizacijah, kjer običaj ubijanja očetov vsaj v realnosti ni več aktualen, je to še edini možni način, da vsaj metaforično pobijajo očete v realnem.

To velja, kolikor naslovnik razume kletvico dobesedno. Ob metaforičnem razumevanju pa je stvar v tem, da izjavljalec kletvice razume – da bi se lahko postavil na mesto očeta, a se ne bo –, ob tem pa mu postane hvaležen, se pravi prijatelj, toda, da ga sploh lahko metaforično razume, morata biti prijatelja že pred tem.

Pretrgan govor se lahko zaznamuje tudi z izjavo – Jebem ti sestro –. Ako naslovnik te izjave ni poročen, oziroma še slabše, če ne jebe, se znajde v situaciji neuspele menjave, ko mu ti jebeš sestro, a on ne jebe nič in takrat pač najebeš ti.¹

Boljše se godi tistim, ki sogovorniku »jebejo« tetko ali oca. Če mu »jebejo« tetko, vzpostavijo odnos stric-nečak in v sodobnih družbah, kjer stric ni več v funkciji posrednika pri menjava žena, tudi odnos stric-nečak ni odnos podrejanja.²

Ker spolna umestitev ni nekaj fiksnega, z rojstvom (tj. biološko, naravno) danega, lahko oca »jebe« mati, odnos matičin pa postavi izjavljalec kletvice v povsem drugačno polje, zato je razumljiva njena znatno nižja frekvenca pojavljanja. Bog je ustvaril človeka po svoji podobi. Ker pri tem ni jebal, bi izjavo – Jebam ti Boga – lahko ustrezno nadomestili z – Ustvarim ti Boga –. Toda Sveto Pismo ne omenja ustvarjanja Boga, in kolikor je nagovorjeni poslušni kristjan, je izjava – Jebem ti Boga – izjava nevernika, do katerega ima vernik zgolj pomiljoč odnos.

Bog-oče ima Boga-sina in božje sinove. In res, Bog je jebal, da je postal Bog-oče in dobil Sina, medtem ko Bog ni jebal, ko je ustvaril človeštvo. S tem, da ti drugi »jebe« Boga, se to tebe ne tiče, kajti ti nisi božji Sin, ampak si le božji sin. Možnost, da vzpostaviš »želeni« odnos do drugega, bi bila, ako bi Bog ustvaril samega sebe, toda s tem bi se postavil v isto vrsto s človekom in Bog ne bi bil več Bog, kajti Bog je Bog ravno s tem, da za razliko od ljudi pri njem ni vprašanja začetka.

Z izjavo – Jebem ti Boga – ne moreš vzpostaviti razmerje oče-sin z vernikom, če pa »jebeš« Boga neverniku, se to njega tako ali tako ne dotika.

Izjava – Jebem ti sunce – je popolna nemožnost tako jebanja kot vzpostavitve kateregakoli odnosa, razen ne-odnosa do drugega. Tako, kot najbolj radikalen znak pretrganega govora v samem govoru, ta kletvica ne povleče za seboj »odgovor« drugega, temveč prej zahteva »odgovor« od samega izjavljalca.

P. S. Bralcem ne priporočam, da to razpravljanje verificirajo v realnosti.

Bernard Nežmah

PROSTO SPISJE V LJUDSKI ŠOLI

1. Na tepežni dan

a) Spisi najbolj nadarjenih učencev

Že pred par dnevi mi je rekel bratranec: »Le počakaj, na tepežnico pa pridem k vam, kako te bom natepell!« Jaz odvrnem: »Oh! le pridi, bom se ti že skrila.« V soboto zjutraj prileti mlajša sestra k meni ter zakriči: »SKRIJ SE, SKRIJ!« In že sem slišala, kako so v kuhinji vriskali, ker so jih tepežkarji topli. Sestra je ravno pometala sobo in že so bili pri njej. Jaz sem takoj planila iz postelje in vrgla nase obleko, a nisem več utegnila zbežati v drugo sobo, kajti bila sem že tepena.

Zdaj sem skočila na klop, pa sem pri tem trknila z nogo v posteljo tako, da sem imela zadosti. Nato se hitro skrijem pod odejo. Tepežkarji začno s šibami udrihati po meni. Jaz pa jim zakličem: »Le tepite me, saj me tako nič ne boli!« Čez nekaj časa pa le pokukam izpod odeje in skočim iz postelje. Pod posteljo je bil moj bratranec, na klopi pa mlajša sestra. Pri nas je dobil vsak tepežkar velik kos potice in po eno desetico. Potem sem še jaz hlapce enkrat natepla. Nazadje sem še rekla pastirju: »Tebe bi še smeli tepežkarji bolj natepsti!« (Robnik Marjeta)

² Temeljna sorodstvena struktura (SA) je vzpostavljena prek dveh korelativnih parov opozicij,

OČE – SIN	STRIC – NEČAK
BRAT – SESTRA	MOŽ – ŽENA

kjer je stric tisti člen, ki omogoči vzpostavitev strukture, ki zagotavlja uspešno menjavo žena.

¹ Po Lévi-Straussu s tem, da se odrečeš ženskam svojega totema (sestram), omogočiš menjavo in v zameno dobiš ženske, ki so se jim odrekli pripadniki drugega totema. O tem več v Claude Lévi-Strauss Strukturalna antropologija (SA).

b) Spisi srednje nadarjenih učencev

Vedno sem že pričakoval tepežnega dneva. V petek zvečer sem si pripravil šibo. Zjutraj sem se zgodaj zbudil in šel na tepežnico. Najprej sem šel k sosеду. Tamkaj sem dobil sedem dinarjev. Potem sem šel domov k zajuterku. Ko sem se najedel, sva začela z bratom doma vse od kraja pretepati. Najprej sva mater, potem deklo. Očeta pa nisva mogla, ker so že zgodaj šli s konji na vožnjo. Šla sva torej z bratom k drugemu sosеду, ali tamkaj so še vsi spali. Zato sva zunaj pred okni vpila na ves glas: »Pametva, pametval« (Robnik Jožef)

c) Spisi slabo nadarjenih učencev

Že ves teden sem mislil na tepežni dan. In res je prišel 28. grudnia. Že zjutraj ob peti sem šel tepst ljudi. Ko pridem v hišo, začnem tepsti. Ko sem že pretepel vse hlapce in deklo, sem dobil dva kosa kruha in 40 v. Voščil sem jim tudi veselo Novo leto. Ko pridem v drugo hišo, tam so se mi vsi hlapci in deklo poskrili, a jaz sem jih le našel. Tamkaj sem dobil tri kose kruha in 40 v. Tudi tukaj sem jim voščil veselo Novo leto. Ko sem prišel domov sem preštel kruh in denar. Imel sem pet kosov kruha in 80 v. Žal mi je, da sem tolikokrat padel. Tako je minil tepežni dan. (Jelenko Anton)

2. Ogenj v tovarni za vžigalice

a) Spisi najbolj nadarjenih učencev

V soboto zvečer je začelo močno žvižgati v tovarni za vžigalice. Jaz pa nisem takoj vedela, kaj to pomeni. Čez nekaj časa prileti sosed ter pravi: »Tovarna gori!« Zelo smo se ust-rašili, ker smo se bali, da bi se ogenj razširil. Naenkrat se je zaslišalo močno ropotanje s ceste. Pripeljali so se namreč ognjegasci, ki so začeli s svojo brizgalnico gasiti ogenj. Pred tovarno se je zbralo velika množica ljudi. Nekateri so pomagali gasiti, nekateri pa so samo stali in gledali. Ljudje, ki sta-

nujejo okoli tovarne, so bili v velikem strahu, nekateri pa so se celo glasno jokali, ker so se bali, da ne bi imeli več za-služka, ako bi tovarna zgorela. Meni so se zelo usmili. Hvala Bogu, da so ogenj kmalu pogasili! (Kangler Magdalena)

b) Spisi srednje nadarjenih učencev

V soboto smo zaslišali neko žvižganje. Ugibali smo, kaj li to pomeni. Potem pa rečejo oče: »Fabrika goril!« Po vasi se je začulo trobentanje. V hiši, kjer se hrani gasilno orodje, smo zagledali luč. Naenkrat so prišli s konji in že so brizgalnico peljali po vasi. Oče in brat sta šla na trato vrh naše hiše. Oče pravijo: »Kadi se, gori pa nič.« In res je bilo do pokopališča vse v dimu. V velikem strahu smo bili. Jaz sem kar trepetala in sem vedno povpraševala mater: »Mati, k nam ne bo prišel ogenj?« V ruškem zvoniku je začelo biti plat zvona. Oče in brat sta letela gasit. Tudi selniški ognjegasci so prišli pomagat. Tako so kmalu pogasili ogenj. Oče so nam potem doma pravili, da se je zato užgalo, ker so delavci delali čez določeno uro in jih je Bog zaradi tega kaznoval. (Kaiser Antonija)

c) Spisi slabo nadarjenih učencev

V soboto je ves dan lepo solnce sijalo. In potem, ko se je zmračilo, smo se vsi skupaj zbrali v hiši. Potem so mati prinesli večerjo. Ko smo se navečerjali, smo pa molili. Ker pa še ni bilo pozno, je brat čital lepe povesti iz knjižice, ki sem jo jaz dobil v šoli. Pa kar naenkrat smo zaslišali žvižganje. Mislili smo, da vlak žvižga. Potem, ko smo spoznali, da je to v tovarni, ne pa vlak, smo šli na sosedovo njivo, tam smo videli, kako se je kadilo. In slišali smo, kako znamenje so da-jali, da je ogenj v strehi. Dalje pa ne vem, ker smo šli spat. (Potočnik Alojzij)

Povzeto po: Prosto spisje v ljudski šoli, M. Lichtenwallner, 1. snopič. natisnila Učieljska tiskarna v Ljubljani 1908, str. 51, 52, 69, 70 in 71.

GODBA SKOZ OČALA*

Svojemu predavanju sem izbral nekoliko ortopedski naslov – GODBA SKOZ OČALA – in glede na to, da sem razumel povabilo organizatorjev bolj kot poziv k retorični ekserciciji, se pravi k stilistični vaji, naj se najprej zadržim pri ortopedski razsežnosti tega naslova. Kot veste, prihaja beseda ortopedija iz dveh grških besed, od katerih ena pomeni pravo, pravilnost – kot pri pravopisu – druga pa presenetljivo pomeni otroka – kot pri pedagogiji, pedagogiki, pedofiliji itn. Ortopedija se mi zdi zlasti aktualna veda v našem času, in ta naslov je, kot prvič mišljen kot hommage našemu času, ko je spravljjanje otrok na pravo pot postalo glavni državni šport. In drugič je ta naslov mišljen kot hommage našemu času, saj beseda ortho –, orthopaidia pomeni in pove, da je pred instanco pravega, pravilnega vsakdo otrok, pa naj bo odrasel ali otrok. V teh dveh točkah, v tej dvojni hommage duhu našega časa je vsebovan tudi razlog, zakaj sem prekršil svojo običajno previdnost in se spustil na področje, na katerem sem diletant – to se pravi, na področje glasbe.

Naj takoj povem, da sem diletant v dvojnem pomenu: in to v starem in v novem. V svojem nagnjenju do starega si tudi starega pomena besede ne pustim odvzeti, in stari pomen besede diletant je pač dilettante – človek, ki ga nekaj veseli, oziroma, ki v nečem uživa. Temu bi rekli človeški pomen te besede. V današnjem, sodobnem pomenu, v strokovnem pomenu te besede, ki ustreza tehnokratskemu duhu časa, pa diletant pomeni neizvedenec, nestrokovnjak. V tem novem pomenu pomeni diletant šarlatana – nekoga, ki v stvari, v katero se spušča, ni izveden, se ne spozna nanjo, in to velja tudi zame, kadar govorimo o glasbi.

Skratka, čeprav me glasba veseli, se nanjo ne spoznam, kar nas postavi pred vprašanje, s katerim se bom malo pozneje ukvarjal: kako, da nas lahko nekaj veseli, četudi se na to ne spoznamo. Ali: iz lastne skušnje vemo, da nas veselijo zlasti stvari, na katere se ne spoznamo in se ne bomo nikoli zadosti spoznali: zlasti se ne spoznamo na stvari, v katerih uživamo, v čemer je tudi del tega užitka.

Začel sem torej z hommage, in čas je, da vam povem, kaj ta beseda pomeni. Piše se z dvema m in prihaja iz francoščine in pomeni poklon in ta poklon je mišljen resno, kakor so to mislili resno v časih, ko so poklone še jemali resno; namreč v času, ko so ljudje še dali nekaj na svojo čast – in beseda hommage pomeni slovesno zaobljubo pokorščine svojemu gospodu. Izpeljana je iz om, ome – francoska beseda, ki pomeni človeka (**homme**); torej **ome** je človek, kolikor ni svoboden, se pravi človek nasploh v našem današnjem času. Velja za nas vse. Ta etimološki pomen, ta etimološka nit je vseeno lahko še nekoliko bolj zanimiva, ker če gremo čisto nazaj, pridemo do indoevropskega korena **khem**, od koder ne izvira samo človek v svoji latinski varianti – homo – in in ne izvira samo zemlja v svoji grški varianti – **hton** – in v latinski, bolj znani varianti – **humus** –, pač pa izvira tudi iz humusa izpeljana beseda – **humilis** –, ki pomeni ponižen, nizek ali pritličjen. Moja hommage je torej mišljena po antifrazi, se pravi po nasprotni stavi in recimo, da jo v luči celotne etimološke mreže lahko prevedemo takole: v imenu lojalnosti, pripadnosti človečnosti odpovedati pokorščino pritličnemu duhu našega časa.

Odločil sem se torej govoriti nekoliko patetično o glasbi kot človek. In v tem primeru se kaj hitro pokaže, kako krhka je

ta kategorija človeka, človeka nasploh. In zato mi je prišla prav ta prva **differentia specifica**, ki jo nosim na nosu, namreč, da sem jaz človek, ki nosi ta ortopedski pripomoček – očala. V tem primeru bi torej šlo za ortoskopijo, za pravi način gledanja, ki pa bi bila popolnoma deplasirana glede na to, da je glasba nekaj, kar se prav gotovo ne obrača na oko. In zatorej je moj naslov, prav kolikor je skoptičen, tudi skeptičen, in mimogrede rečeno je etimologija obeh besed ista, namreč **spek**, spektator in spekulacija in skoz dvom lahko kaj ugledamo – to je kartezijanski moment, ki smo mu mi vsaj nekoliko še zavezani. Skratka, če nimam ušesa za glasbo, se je pač moram lotevati s tistim čutom, ki mi preostane, se pravi s pomočjo očesa, a oko mi je kilavo, brljivo in potrebuje očala.

Naj bo torej prvi pomen tega naslova metaforičen: opozorilo, da je govorec diletant in da izkorišča dobro voljo in naklonjenost, ki jo veččaki včasih pokažejo do neukih. Vse neumnosti, ki jih bom povedal, so mi po tej naklonjenosti že vnaprej odpuščene, saj sem vendar naivko, torej diletant. Če pa bo slepa kura, v tem primeru – gluha kura –, našla kakšno zrno, bo to štelo dvakrat v dobro, saj ga je našla, čeprav je brljava in gluha.

Če sem kot diletant zahteval zase pravico, da se izrečem o glasbi, očitno torej govorim kot človek, človek nasploh; in če sem naredil to gesto, me ni treba takoj za ušesa po marksistično, češ – legitimiraš se s fikcijo človeka nasploh, ki je povrh tega še zločesta, buržoazna fikcija. V tem diletantizmu govorjenja o glasbi imam imenitne prednike; če je mogoče malo primerjati z velikim, se lahko skličem kar na Hegla, ki svoje poglavje o glasbi v **Estetiki** sklene s temi besedami: »To so najpomembnejše stvari, ki se mi jih je posrečilo dojeti, občutiti ob poslušanju glasbe.« Za »dojeti« uprablja besedo »herausgehört«, ki jo srbski prevajalec zelo ustrezno prevaja – »dokučiti«. Skratka, nisem edini diletant, ki se je kdaj na to spravil; in to mi daje pogum, hkrati pa mi daje misliti, da je v diletantizmu še nakaj več kot zgolj človeškost, ali pa, da je človeškost, kot temeljno diletantska, kategorija, ki jo velja premisliti.

Zato se vračam – glede na to, da sem za svojo govorno nit izbral etimologijo, to je retoričen pristopek (jaz ne mislim, da obstaja prvoten jezik kot heideggerjanci), vendar se mi zdi uspešen retoričen postopek, glede na to, da se to, kar se zdajle dogaja, dogaja v govoru. Če sem že vzel etimologijo za govorno nit, bi si ogedali še etimologijo te besede – diletant –, ki je zanimiva, kolikor izvira iz neke skonstruirane starolatinske besede, ki je mogoče nikoli ni bilo, ki pa si je etimologi ne pustijo vzeti, ker jo nujno potrebujejo za svoje špekulacije. Ta beseda je **lax** in pomeni »zanka«, pa tudi »zapeljavanje«. Ena izmed zank, ki se niza v niti tega **laxa** ali **laxis**, je tudi angleški **lace** – čipka. Skratka, **lax** sicer v klasični latinščini ne obstaja, zato pa obstaja beseda **lactare**, ki jo vi seveda mislite v mlečnem pomenu, ampak to je samo homonimija, drugi pomen je pa »prevarati, zapeljati«, v zanjo ujeti, pač. Zanimivo pa je, da sestavljenka – **delectare** – (zdaj smo že pri diletantu) ne pomeni nič slabega, pač pa »naslajati, razveseljevati, zabavati« in delicije, ki jih vsi poznamo vsaj iz naslovov orientalskih restavracij: delicije kartazanske, **Délices de Carthage**, je neka restavracija v Parizu, kjer prodajajo kuskus; skratka, delicije so radost, naslada, veselje, uživanje, slast, ljubezen, in po metonimiji tudi ljubica, ljubček. To pa nastopa že v klasični poeziji. **Deliciae**

* Magnetogramski zapis predavanja v ŠKUC, 18. 6. 1982

meae so besede, s katerimi se rimski elegiki obračajo na svoje – lezbične sicer – izvoljenke. Torej beseda sama združuje prevaro in užitek in je zame zato dragocena, ker vam takoj pove, na kakšno definicijo človeka merim. Skratka, človek kot bitje užitka, pri katerem je pa ta njegov užitek neločljivo povezan s prevaro, ki je prav toliko lahko samoprevara in ki je prvenstveno samoprevara, sekundarno pa lahko tudi varanje drugega, v katerem je seveda nespodbiten užitek. Če smo torej začeli s temi filogenetskimi vprašanji, se moramo seveda ustaviti pri vprašanju odnosa, oziroma razlike med človekom in živaljo. Glede na to, da razen ptičev ni izpričana nobena živalska vrsta, ki bi producirala tone in da očitno ostaja ton kot ton – glasbeni ton kot nasprotje šuma – privilegij tiste živali, ki se imenuje **homo sapiens**. Skratka, če postavimo vprašanje glasbe takoj pod opozicijo – v luč opozicije med človekom in živaljo, se nam razodene, da je glasba ireduktibilna kulturna razsežnost in da je nekaj, kar nima nikakršne zveze z naravo, ker tudi pri ptičih pomeni komunikacijo – na primer: svadbeno petje, petelinje petje, ki niti ni tonsko toliko ubrano, je pa vsaj ptičje. To Lévi-Strauss izkorišča, ko napiše svojo analizo mitov in jo komponira na način muzikalnega adela: s fugami, uverturami, »bororochant« je na začetku, pa z različnimi scherzi itn. Skratka, on pravi nekako takole: »Glede na to, da raziskujemo univerzalne človeškega duha, ki jih upamo najti v mitih, bomo vzeli za model tisto, kar je najbolj univerzalno in najbolj človeško hkrati. In to je glasba«. On gre še naprej in reče: »Glasbeni jezik je edina govorica, skozi katero lahko mi, ki smo sodobni Evropejci, ki smo izgubili mitološko razsežnost, beremo mite.« K temu se mislim še vrniti.

Zdaj grem nazaj. K vprašanju, kako je z razliko med človekom in živaljo. Prvič v luči tega, da žival ni muzikalna, kar mi seveda daje neprijetne asociacije na ljudi, ki niso muzikalni – med katere spadam tudi sam in drugič, da človek kot užitek v glasbi povezuje svoj užitek s prevaro, oziroma je pri njem užitek z zmoto neločljivo povezan – ne samo etimološko. Etimološki komentar je bil samo pomagalo, da smo ta motiv vpeljali. Skratka, razlika na tej ravni med človekom in živaljo je v tem, da je živalska komunikacija nezmotljiva. Če gledate mravlje, ki lezejo iz sladkorne shrambe, vidite, da se dotaknejo, ko se srečajo, in se spoznajo in gredo naprej... in se zmerom uspešno srečajo... in uspešno prepoznajo, ker če pride neka druga mravlja iz drugega mravljišča, jo družno pohopsajo, da ne bi kradla sladkorja. Živali komunicirajo uspešno: vsak ptič najde svojo ptičico prek svojega petja, medtem ko pri človeku ta stvar ni tolikanj uspešna; je celo tolikanj neuspešna, da lahko v tem vidimo *differentio specifico* vrste človek.

In, ker govorimo danes o umetnosti, ne smemo pozabiti, da je ena izmed definicij umetnosti, za katero se jaz osebno sicer ne vnemam, vendarle platonistična definicija umetnosti, ki vidi v umetnosti laž, prevaro, se pravi komunikacijo, ki izkorišča temeljno značilnost človeške komunikacije, ki je v tem, da podleže zmoti, da je zmožna, sposobna prevare in zmote. Platonistični motiv je v evropski metafiziki že nekoliko oguljen, vendar na drugi strani tega razvoja – v informatiki kot ideologiji našega časa – srečamo podoben motiv, ko informatika za umetnostno govorico ugotavlja, da je mnogopomenska, ambivalentna ali vsaj redundantna. Informatika meni, da nam v umetnosti vsako stvar več kot enkrat, dvakrat povedo in poleg tega vam je ne povedo nikoli naravnost in ne veste, kaj vam pravzaprav govorijo. To je zanimivo protislovje. Pri informatičnem obravnavanju umetnosti, ko hkrati govorijo, da z umetnostjo poveste preveč in da poveste premalo – kolikor ste umetnik, ker nikoli ne poveste tistega, kar govorite. Važno je to, da oba pola metafizične tradicije umetnost takoj postavljata v to osnovno dimenzijo zmote, prevare; se pravi, v osnovno človeško dimenzijo, da torej ne moreta – kljub temu, da sta redukcionistična (s tem mislim bolj na platonizem kot na Platona) – mimo tega, čemur bi jaz rekel **označevalna** razsežnost umetnosti. Pri glasbi je ta

očitek še potenciran. Glasbo od nekdaj sumijo afektiranosti. Ta beseda – afekt – se bo pozneje še prikazala v našem govorjenju.

Vendar, naj bo žival še tako nezmotljiva, na nekem izbranem področju je nagnjena k zmoti. To lahko ponazorimo nazorno z nekim zgledom, ki nam je blizu. Namreč, odkar poznamo kokošje farme, obstaja tudi družbena potreba po petelinji spermi. Na kokošnjih farmah pridelujejo poleg jajc, po možnosti neoplojenih, tudi piščance. Ker produktivistična pamet sodobnih kokošjerejcev ve, da je naravni seks iracionalen, ne plodi kokoši po poti narave, temveč s pomočjo nečesa, kar petelinu nastavi in kar se imenuje **fantom** v žargonu sodobnih perutinarjev. Ta spontani lacinizem tega žargona – kokošjerejskega – me je zmeraj fasciniral; in jasno, ne bomo presenečeni, če pogledamo v Verbinčev slovar tujk in pod **fantom** najdemo: iz grškega **phantasma**, pomeni pa prikazen, slepilo, privid ali dozdevok. Dozdevok je seveda beseda, ki je v slovenščini postala lacinistična, četudi jo je, vsaj po Pleteršniku, kanonično uporabil škof Slomšek. Ta je zapisal: »Bog ne sodi po dozdevku.« No, in če smo že pri bogu, lahko nadaljujemo navzdol v kaskadi – človek počne po dozdevku še marsikaj drugega in ne samo sodi, medtem ko žival dozdevka ne pozna in zato jo lahko človek na dozdevok ujame. Če ne njo, pa vsaj njen boljši del – tisti, za katerega nam gre pri petelinih. Človek, ki je več označevalca, lahko petelina sheca s fantomom.

Kaj je fantom? Fantom je **Gestalt** kokoši. To je v psihologiji znana stvar. To je zbirka pertinentnih potez, po katerih petelin pozna kokoš; oziroma še bolje, zbirka pertinentnih potez, ki v petelinu sprožijo reproduktivno dejavnost. Petelin jasno ni saussurovec, zato ne pozna človeških zvijač. Pač pa eksperimentator, ki je spontan strukturalist že dolgo časa, tudi če ne ve, kako je s temi zadevami, lahko eksperimentalno določi, katere poteze so takšne, da v petelinu zbudijo instinkt reprodukcije vrste. Kar pomeni, da mi sicer ne vemo, kaj se dogaja v drobni petelinovi glavi, lahko pa predpostavljamo, da je v genetskem programu petelina, kot zastopnika vrste, neki skupek pertinentnih potez, ki mogoče ne pomenijo – niso leksikalizirane – »kokoš« – glede na to, da nič ne vemo o kokošji komunikaciji, oziroma vsaj jaz ne, pa me tudi ne zanima – pač pa quasi avtomatično sprožijo njegov genetični naskok, če lahko tako rečem. Lahko predvidevamo, da je **Gestalt** v programu, ki ga nosi s seboj to bitje – se pravi v tistem delu, kjer to bitje ni posameznik, ampak zastopnik vrste; ker to je tisti material, ki šiba od prapetelina do vsakega sedanjega petelina in naprej in glede na katerega je posameznik samo nosilec tega materiala. Tukaj torej vidite, da erotika, se pravi seksualnost, že pri petelinih človeka, oziroma petelina postavlja pred obličje smrti, in to je star literarni motiv; glede na to, da je Finžgar –, ki sicer ni postal škof, je bil pa vsaj duhovnik, župnik v Trnovem, v tem kraju sicer nesrečnega imena – napisal klasično novelo **Lov na petelina**. Divjega petelina se lovi, ko poje ljubezensko pesem, ker takrat baje zamiži; je sicer zelo plašen, ampak enkrat pa le pozabi nase, kot mi pozabljamo nase v teh trenutkih – vsaj govorimo tako – prepričujejo nas o tem, in zamiži – petelin očitno zelo iskreno misli – in takrat ga lahko ta mitološki slovenski gornik, ki vodi Finžgarja v pristno naravo, sklatai.

Ne glede na to, kakšna podoba je predmet petelinjega hrepenenja, lahko predvidevamo, da je v njegovem vrstnem materialu neka informatiška množica podatkov, ki zastopajo **Gestalt** kokoši oziroma te samice, ki ustreza petelinu. Ko on – recimo – ki gleda na svet skozi očala kokoši, naleti v realnem svetu, zunañjem svetu, na nekaj, kar pade v ta kalup, v ta stereotip, se mu sproži reproduktivna dejavnost. Ko mu informacijski **input** prinese te podatke, ki padejo v te pertinentne poteze, on pač začne to dejavnost – preveč govorim o tej dejavnosti – se začne reproducirati in zatorej ni potrebno, da bi fantom, ki ga uporablja eksperimentator ali košjerejec za svoje namene, vseboval kaj več kot zgolj te perti-

nentne poteze. Ni treba, da je to nagačena kokoš, ker bi bilo to tehnično težko izvedljivo, glede na to, da hočemo ujeti tisto stvar, ki jo bo izločil – reproduktivni material – ampak je to lahko neka določena gumijasta zadeva, prirejena tej tehnični uporabi. To bi bila Arkadija kokošje popolne komunikacije, skratka popolna shema stimulus-responz, dražljaj-odgovor. Popoln primer koincidence, četudi – kot vidimo – tudi ta popolni primer podleže prevari, če poseže vmes človek. Kakšno zvezo ima to z godbo?

Z godbo ima to mnogoterno zvezo. Glasbe smo se namreč lotili skoz tisto njeno razsežnost, ki je vsakomur dostopna, ki je torej za vsakogar veljavna – govoril sem: »človek« in te neumnosti – zdaj lahko rečem tudi **ome**, on, vsakdo, vsak človek; skratka, glasbe smo se lotili skoz njeno diletantsko razsežnost, in to razsežnost smo definirali za užitek. Vsakdo občuti ob glasbi neko določeno ugodje ali užitek in zanalašč ne uporabljam besede estetsko ugodje, da ne bi stvari preveč zapletel, da bi jo obdržal na primerno nizki ravni, kjer jo je mogoče uspešno obdelati. Torej rudimentarno. Na tem rudimentarno-užitkovnem nivoju.

Užitek smo torej povezali z možnostjo prevare, kjer smo si pomagali najprej z etimološkim oslovskim mostom, torej z etimologijo besede diletant, delectare, in to je bilo seveda retorično pomagalo, ki nas je pripeljalo do petelina, se pravi do prevare, ki je možna celo v živalskem svetu, kolikor gre za spolno dejavnost.

Zmoto smo sicer definirali, drugič, druga točka, zakaj je to z glasbo v zvezi: zmoto smo definirali kot specifično človeško razsežnost. Žival je lahko zapeljana v zmoto po človeku. Tukaj ni na delu prvenstveno želja petelinova, glede na to, da imamo razloge za sum, da to sploh ni želja, ampak pač neki avtomatizem naravne »potrebe«; pač pa je na delu eksperimentatorjeva ali perutninarjeva želja, ki ni v tem, da sproži petelinovo seksualno dejavnost (eksperimentator ni toliko perverzen), pač pa je na delu nejkova epistemofilija – ukaželjnost. Zanimiva je ta lateralnost: on hoče izvedeti nekaj o živalski psihologiji, pa heca petelina s fantomom; ali pa hoče zaslužiti denar s piščanci – v naših časih bolj verjetna želja, ker si pač lahko z denarjem privoščijo svoje užitke ali pa, kolikor je analno fiksiran, nabira denar kot denar, kot drek, ne? – torej ni na delu prvenstveno petelinova želja, ampak je fantom v bistvu objekt eksperimentatorjeve ali perutninarjeve želje in je pravzaprav petelin samo instrument, prek katerega ta želja deluje.

Določili smo, v imenu česa si jaz upam govoriti o nečem tako imenitnem, kot je glasba, in vendar govoriti kot diletant. Vendar je ta povezava kljub vsemu še vedno abstraktna. To pa zato, ker se vsaj zaenkrat še vedno giblje na percepcijski ravni, na ravni neke empirične sheme: jaz nekaj dojemam in potem to sproži neke kemične procese, ki pripeljejo do nekega določenega ugodja. Vendar sem to stvar že nekoliko konkretiziral; kolikor se nisem šel empirizma preproste vrste, ampak sem rekel, da je ta **Gestalt** fantoma – se pravi kokoš za perutninarskega petelina – zbirka, snopič pertinentnih, pomembnih diferencialnih potez, ki ustrezajo tisti notranji genetični podobi, kjerkoli jo že ta subjekt nosi. In tukaj se lahko vrnem k začetni metafori: kot sem rekel – petelin opazi fantoma ali kokoš skoz očala svoje genetske kokoši, skoz očala svojega genetskega programa. Tako lahko naslov zdaj še z druge strani motiviramo in se vprašamo: skoz kakšna – ne sicer očala – pač pa uhala, skoz kakšna uhala mi poslušamo glasbo?

Prehod je seveda nekoliko hiter zato, ker smo zamenjali register percepcije, ki ni tako nepomemben, kot je videti na prvi pogled. Zgled, ki smo ga vzeli, je vizualen, se pravi prostorski, medtem ko je glasba avditivna in torej temeljno časovna. Ta razlika med prostorom in časom je metafizično pomembna – o tem bomo govorili, ko bomo govorili o Heglu in proti koncu – vendar, da ne bi hiteli po nepotrebnem, si bomo avditivnost, se pravi slušnost, najprej pogledali v njeni naravni razsežnosti; se pravi, ne bomo šli takoj k tonu, pač pa si bo-

mo najprej ogledali šum, se pravi tisti naravni način obstoja slušnost, avditivnosti, tega registra.

Pri tem lahko navsezadnje ostanemo kar pri svojem petelinu, kajti komplement vizualni podobi, ki jo nosi petelin v sebi, je na strani kokoši, ki je očitno bolj sublimirana, slušna podoba – **image acoustique** – petelinjega petja. Zanimivo je, da petelinje petje, kolikor nastopa v kulturi, skandira čas: petelin zapoje ob zori, in mi ob petelinjem petju vemo, da se bliža ura vstajanja. Slovenska ljudska pesem je še bolj radikalna, ko petelinje petje neposredno povezuje z erotično prakso pri človeku – »Ne boj se zaspati, jaz imam petelinčke tri« – in potem šteje – »Ko prvi mi zapoje, je ura šele polnoči«, in potem drugi in tretji; »ko tretji mi zapoje, se dela beli dan –«; no, in ta naravni zvok petelinjega petja, ki nam naznanja beli dan, si lahko vzamemo za model, kako šum deluje na človeško uho. Namreč, tukaj deluje – vsaj po tej folkloristiki, v folklornem primeru –, deluje petelinje petje kot enosmiseln signal, ki pa ne more delovati brez komentarja. Ta fantič si verjetno ne bi upal niti v beli grad, če mu ne bi subjekt izjavljanja – predpostavljamo, da ženska – povedala, kaj pomeni prvič, drugič in tretjič. Ta šum je enosmiseln ravno, kolikor je lahko predmet komentarja, kolikor lahko postane jezikobjekt. Petelinje petje kot naravni šum ne more priti v kulturo, ne more postati jezik, ki karkoli pomeni, če ni že vnaprej postavljeno v pozicijo jezikaobjekta, ki našo artikularno govorico – v slovenskem folklornem primeru celo spevno govorico, glasbeno govorico – postavlja v položaj meta-govorice. Medtem ko je glasba rezistentna glede na komentar. Petelinje petje ne more delovati v kulturi drugače kot skoz komentar. Če si predpostavimo pripadnika civilizacije, ki ne pozna kokoši, ne ve, kaj pomeni, ko prvič mi zapoje. Tudi če vem, kaj je petelin in kaj je petelinje petje, še zmerom ni nujno, da vem, kaj pomeni, ko prvič mi zapoje, dokler me pač tista deva ne povabi v grad, celo v beli grad, in mi vse to razloži. Medtem ko glasba notorično – in to je pač moja težava, ki sem se lotil tega nevhvaležnega posla – ne mara komentarja. Interpretacija glasbe je problem. Empirično prelistajte **Delo**, in boste videli: kritike koncertov so sentimentalno impresionistične. Pojdite na glasbeno akademijo, pa vam bodo rekli drugače: tam je to, tole je trozvok in kaj jaz vem, kaj še – tehnično vam bodo razložili stvar; imate torej ta maksimalen razkorak, kjer ni intersubjektivnega elementa, ampak so striktno tehnične stvari. Tisti, ki imate izostreno oko, zadevo vidite tudi napisano v notah ali če poslušate, veste, kaj slišite; to je neposreden prevod v besedo, skratka tehničen komentar; kot če mi pokažejo sociološko tabelo – recimo: 50 % Slovencev je vernih, potem pa spodaj napiše sociolog tale komentar: več kot polovica Slovencev verjame v boga. Skratka, to je klinac! To ni nobena interpretacija, to je z drugimi besedami povedano isto jajce! Seveda nekdo drug mi na istem nivoju lahko reče: več kot polovica Slovencev je še zmerom v pristni metafizični razsežnosti, v biti, kajne, ker verjame v boga. Potem pride pa sociolog, pa reče: hja, ampak toliko in toliko procentov hodi v cerkev, pa ne verjame, toliko in toliko procentov verjame, pa ne hodi v cerkev, toliko in toliko procentov sicer verjame v boga, ampak ne v tistega, katerega cerkev obiskujejo, in tako dalje; potem pride še neki pametnjakovič, pa reče: ampak onih petdeset procentov, ki ne verjamejo v boga, so pa materialisti, in ti so še hujši verniki kot oni drugi, ki imajo dva tisoč let blasfemije za seboj.

Da se ne oddaljujemo od tega uhajajočega predmeta – očitno zelo uhajajočega, kajne – naj pač rečem preprosto tole: da glasba ne omogoča istega tipa interpretacije kot slikarstvo, kiparstvo, literatura, arhitektura. Jaz lahko berem še tako bedasto interpretacijo literarnega dela, in vendar je v njej zrno resnice, na katerega lahko navežem svojo pametnejšo razlago. Natančno lahko ločim interpretacijo, ki je **lege artis**, ki je kaj vredna, od sentimentalne kritike, kakršno srečam – recimo – v srednješolskem učbeniku. Lahko jo ločim tudi od poetološkega komentarja, kjer pravijo: to je metafo-

ra, to je metonimija, to je pa katahreza, kjer je pesnik pokazal drznost. Brž ko reče, da je pesnik pokazal drznost, je skočil s tehničnega na sentimentalni nivo. To jaz lahko natančno vem. Pri glasbi pa je tako, da ni drugega govora kot tehničen govor ali ta, kakršnega lahko berete na kulturni strani **Delo**. Pa niso sami krivi. **Delo** je sicer za marsikaj krivo, tukaj je enkrat kriva evropska kultura. Celó tako bi lahko rekli, da **Delo** na tej točki vstopa v evropsko kulturo, ki je kje drugje v **Delu** ni kaj dosti. Pač najde šibko točko v evropski kulturi, ki je zadosti šibka, da jo celo **Delo** lahko požre.

Meni gre zdaj za metafizične razsežnosti, ne za to banalnost pritličnega časa našega **Delo**. Gre za to: naravni šum ne more delovati – kot nič drugega iz narave – za človeka drugače kot tako, da človek to kultivira. Jaz grem lahko na Antarktiko pa rečem, Antarktika – sem na južnem polu, pa ima to zame pomen samo, če rečem: to je pa devetdeset stopinj ali Južni tečaj ali pa ima pomen zame, če rečem, kako prelestne bele planjave. Kar predpostavlja, da se ne bojim zmrzniti. Nekateri so šli tja – kot stotnik Scott – samomorilsko . . . so kultivirali Antarktiko. Zame torej to nič ne pomeni, dokler ne postane objekt kulturne govornice. Nasprotno pa glasbe ni treba kultivirati. Pozitivni del tega negativnega dejstva, da je hudič interpretirati muziko, je ta, da je ni treba interpretirati; ni je mogoče, ker je ni treba, ker je sama vselej že kultura, ker nobeno drugo živo bitje ne spušča tonov iz sebe, razen človeka in še ta jih proizvajajo zelo težko. Mora se kulturno potruditi, kultivirati svoj glas. Nekaterim to nikoli ne uspe. Glasba je eminentno kulturna razsežnost. Zato se je Lévi-Strauss takoj postavil na to stališče, ko raziskuje univerzalije človeškega duha. Že takoj na začetku piše **ouverture**. Očala, skoz katera poslušamo glasbo, ne morejo biti metalingvistična očala. Ne morejo biti taká očala, kot so ta: toliko in toliko dioptrije, skoz katero si jaz popravim naravni svet in ga vidim – baje – takega, kakršen je v resnici. Kar postane zanimivo, če grem gledat impresionistično sliko, ker – če dam špegle gor, vidim pikice, gledam kot tehnik slikarstva; če dam to stvar dol, vidim pa preveč impresionistično, bolj, kot je bilo mišljeno. Skratka – jaz ne bom nikoli videl impresionistov. Pa nekateri tukaj tudi ne.

Vsi govorimo proti meta-govornici že dolgo časa, ker jo povezuje z gospodstvom, ampak obstajata še dva načina – po krivem zanemarjena – za transfuzijo informacije: **kontekst** in tisto, čemur pravi Quine – ta sloviti logik – **kolateralna informacija**.

Kaj je kontekst? Kontekst ni to, kar je meta-govornica: da grem jaz za eno stopnico gor, pa gledam na spodnji sistem, pa rečem – zdaj sem v literarni teoriji, pa bom seciral Prešerna, kot nekateri delajo; ali pa, da grem še za eno stopnico više, pa gledam pomen Prešerna in njegove interpretacije v konstituciji slovenskega naroda. Ampak – kontekst je mesto enega označevalnega sistema med drugimi. Kar lahko razumem sinhrono ali pa diahrono.

Skratka, sinhrono bi bilo kontekstualno branje glasbe, če jo postavimo v kontekst z drugimi simbolnimi sistemi tipa slikarstvo, kiparstvo, literatura, govornica časopisa **Delo** – recimo, zakaj pa ne –, prometni znaki, manire pri mizi itn. Saj to se veže. Včasih so igrali med obedom – baročne slike nas o tem prepričujejo: medtem ko žrejo zadnjo večerjo, nekje tudi godejo zadržaj. In to spada k temu obredu, k tej požrtiji, ki je po naključju zadnja večerja, spada zraven ko psi, otroci, berači. To bi bilo sinhrono kontekstualno branje. Dihrono bi bilo pa v kontekstu lastne zgodovine. Če berem eno fazo glasbe skoz njeno poprejšnjo zgodovino, skozi druge faze v glasbeni govornici. Hegel kot znamenit filozof progressa je skušal premagati tudi to distinkcijo sinhronije in diahronije, ko je diahrono razvrstil umetnosti po ključu, ki je diahron, paradigmatički, skratka – od najbolj abstraktne arhitekture, kjer je substanca še dominantna in je duh še abstrakten, sam, prek klasične umetnosti, ki je skulptura in ponazarja, kako se lahko duh utelesi v posamičnem umotvoru, se pravi v statui boga, do romantičnih umetnosti, ki so diahrono najbolj

napredne in kjer se sinhrono duh že brani, in umetnost pokaže, da je duh tako velik, da ga nobena čutno nazorna zadeva ne more ustrezno predstaviti – in se umetnosti tega zavedajo. To romantične umetnosti vedo in imajo zato pač tisto značilno slabo vest. Slikarstvo, glasba kot središčna romantična umetnost in literatura, kjer je beseda tisti medij, kjer se edinole lahko duh ustrezno izrazi, ker je čutni del besede naključen. To bi bilo kontekstualno branje, s katerim bi si lahko pomagali, če nam meta-govornica odpove.

Drugo je pa kolateralna informacija. Kaj je kolateralna informacija? To je eksplicitna incidenca enega simbolnega sistema na drugega. To je kontekst, kolikor deluje punktualno, točkovno. Naj to ponazorim. Če se zbudim ob nekem določenem zvoku in hkrati, ko slišim ta zvok, neki določen zvok, za katerega ne vem, kaj je, ker sem se ravnokar zbudil – in v trenutku, ko se zbudim, zavoham tudi neki določen vonj, ki ga takoj prepoznam kot vonj gnojišča, si rečem, »aha, petelin na gnoju«. In vem, da je tisti zvok, ki sem ga mogoče še v spanju slišal, petelinje petje. To bi bila, recimo, kolateralna informacija za prepoznanje petelina oziroma njegovega petja, njegove produkcije.

Eksploatirajmo, ali vsaj poskušajmo eksploatirati ti dve poti, ti dve vrsti uhal ali očal ob vprašanju glasbe.

Vzemimo civilizacijski **kontekst**, se pravi civilizacijsko mitologijo o glasbi. No, tega ne bomo vzeli, zato ker nam ni treba, ker bomo prej prebrali Lévi-Straussa, ki bo rekel tole: »Glasba je za sodobnega Evropejca edina mitologija, ki je še ostala.« Kar pomeni, da je edina avtentična mitologija sodobnosti ali celo Mitologija z veliko začetnico. To pa pomeni, da glasbe sodobnikom ni mogoče dojemati drugače kot skoz njo samo kot svoj lastni medij. Očala za glasbo so glasba sama, ker je glasba sama svoja mitologija in ker je, pod številka ena, ni mogoče drugače dojemati kot skoz mitologijo, jo lahko dojemamo samo skoz njo samo in smo tukaj prišli do istega rezultata – negativnega sicer – vendar na isti ravni kot poprej, ko smo odšli na pot, namreč do ugotovitve, da glasba sama sebi zadošča. Jaz tu ne grem na to solipsistično, wittgensteinovsko konsekvenco, da moramo o tistem, o čemer ne moremo govoriti, pač molčati, ampak tukaj nam je pot zaprta. Mitološko branje odpade, ker je glasba že mitologija – baje – sama zase, vsaj po izjavah ljudi, ki se z mitologijo ukvarjajo bolj kot mi, ki mitologijo samo živimo; glasba je avtentična mitologija sodobnosti, zakaj? – iz preprostega razloga, ki ga je omenjal že Hegel, namreč iz razloga, da je tukaj nasprotje med konceptualnim in senzitivnim, med čutnim in pojmovnim prevladano na podoben način kot pri mitih. Pri mitih lahko rečemo: »jaguar=surovo=natura« za nekega južnoameriškega Indijanca. Vendar smo legitimni samo, dokler rečemo: »jaguar=surovo«, se pravi, dokler smo v istem registru. Ko rečemo haahaa seveda, to pomeni zanj naturo v nasprotju s kulturo, ki jo pomenijo ognjišče, kuhano pa arara – papiga pač, recimo – smo spet legitimni samo, dokler govorimo o teh čutno nazornih terminih, pač arara, kuhano, ko pa rečemo »kultura«, smo že Evropejci, pač etnologi, ki to stvar metalingvistično opisujemo. Pri glasbi je isto, samo da ni pozicije etnologa. Mogoče bi jo Indijanci lahko brali skoz svojo mitologijo, mi je ne moremo, ker smo vanjo potlačeni. Eno redkih področji, kjer smo noter potlačeni. Hvala bogu, kajne.

In zdaj, če nam je ta kontekstualna pot zaprta, gremo na **kolateralno** informacijo; in glede na to, da je to naše zborovanje kolateralna prireditev k jazzovskemu festivalu, bomo vzeli značilen primer kolateralne informacije, kakršno lahko slišimo v oddajah o jazzu, npr. na Radiu Študent. Mene so te zadeve zmeraj fascinirale, zato ker se nič ne spoznam na to. Namreč, kakšen tip kolateralne informacije vam dajo, ko vam rečejo: zdaj boste pa poslušali ta in ta komad. Ta in ta komad igrajo ti, pa ti, pa ti mandlci. Ti ljudje so se srečali dne tega in tega v New Yorku. Bobnar je prej igral z onim tam. Potem so se pa skregali, pa je prišel sem. Pa ta, kaj jaz vem, saksofonist, je prej igral v enem drugem sestavu, ki je potem

razpadel, zato – kaj jaz vem –, ker je nekdo požri preveč droge. Potem . . . No, najlepši komentarji so pa tisti – ne vem, če je to na Radiu Študent – ko pravijo: potem so pa zvečer trudni od napornega dne in od koncerta posedli, in je začel saksofonist improvizirati, drugi so se mu spontano pridružili in nastal je nov stil, ki ga imenujemo tako in tako. Skratka, kaj je to? To je pristna hagiografija; kakšna je zveza med temi podatki: dne tega in tega, na oni ulici v tisti kleti Harlema – in tistim, kar boste zdaj slišali?

Moj namen je, da pokažem, kako je ta komentar, ki obstaja in ki je zelo veljaven – recimo – ravno pri jazzu, striktno legitimen. Skratka, v čem je legitimitnost komentarja, ki sem ga nekoliko ironično poimenoval hagiografski komentar?

To seveda ni novo, je pa tukaj nekoliko zaostreno, ker je kult virtuozov in skladateljskega genija vsaj od romantike naprej izjemno navzoč. Lévi-Strauss pravi: »Marsičesa se da naučiti, celo sonete pisati se da naučiti, glasbe se pa ne da naučiti. To zmorejo samo bitja, podobna bogovom.« In Adorno, ki je bolj katastrofičen um in zato nagnjen k zlobi, pripominja, da je v romantični glasbi, virtuozni glasbi, denimo, pianistovskega tipa, končni plosk del glasbe, ker je celotna skladba tako narejena, da na koncu spontano zbudi pri publiku aplavz. V nekem smislu je torej že romantika konkretna muzika, ker zadnji ton ni ton, ampak je šum. In kolikor aplavza ni, skladba ni uspela. Že po tem vidite, da je aplavz njen legitimen del. Mi pa ne ploskamo, ali vsaj na ploskamo toliko, kolikor se pred poslušanjem jazzu predajamo nečemu, kar ima značilnosti kulta v bolj pristnem pomenu kot ta virtuoznost, ki je zmeraj na robu oziroma že decidirano v komercialni. Skratka, ta tip kolateralnega komentarja, ki je očitno edini legitimen vsaj pri tej zvrsti, ki pa vegetira tudi v drugi, klasični glasbi (če berete zadnje strani plošč) – ta vrsta komentarja nas postavlja pred vprašanje transferja, z vsemi povezanimi vprašanji, se pravi vprašanje ljubezni, česa še?, saj je zadosti; ljubezen je že dosti poučna; skratka, vprašanje transferja v muziki.

Transfer, torej kult godbenikov, tudi ni nič novega v zgodovini umetnosti, in domnevamo lahko, da ni nič novega zato, ker sploh ne spada k zgodovini, ampak spada še k naravi. Glede na to, da se je nekaj transferju podobnega zgodilo že pri kokoši, ko je takoj palila na petelinje petje. Ali pa pri petelinu, ki pade na to **image**, vizualno podobo kokoši. Orfej je tudi brenkal na svoje strune in so k njemu prišli, kaj vem kdo vse, pač, divje zveri, volcje in risi; glede na to, da je lazil po Trakiji, vsaj na stara leta; torej te balkanske zveri so prišle k njemu in so legle okoli njega in se pomirile, skratka, na svoj živalski preprost način so občutile nekaj ljubezni podobnega. In Hegel v svoji heglovski zlobi pripominja takole: »Že pri Orfejevih civilizatoričnih čudesih – to so Zivilisationswundern – torej že pri Orfejevih civilizatoričnih čudesih so toni in njihovo gibanje bili zadosti, da udomačijo divje zveri, ki so se zbirale in polegale okoli njega. Niso pa bili zadosti za ljudi, ki so zahtevali vsebino nekega višjega reda.« Orfej je sicer zblefiral volkove in rise in kar je bilo še tistih živali tam okoli; ni – in to je dokazano – pa tako dobro učinkoval na človeštvo, vsaj ne na njegov boljši del, to je na žensko človeštvo. Ker veste, da je Orfej baje z močjo svoje ljubljivosti, s tem, da je bil tako dober in tako zapeljiv, tako civilizatoričen, sicer zapeljal močve, da so ga bolj poslušali, kot se brigali za Tračanke, da so ga pa iz istega razloga Tračanke raztrgale. Ne vem, ali so bile opite bakhantinje ali ne, a raztrgale so ga in kose vrgle v reko, ta jih je odnesla v morje in glavo je seveda napravilo na pravi kraj. Na otok Lesbos. Človek hoče nekaj več kot žival, in to naj bi se pokazalo zlasti pri glasbi. Za Hegla je glasba romantična umetnost – kot slikarstvo in poezija, vendar stožerna romantična umetnost, romantična umetnost **par excellence**, kar seveda Heglu ni težko ugotoviti, glede na to, da živi v času romantike in da je muzika takrat dominantna. Čeprav – pazite –, če bi kdo nas zdaj vprašal, kaj je dominantno in v kakšnem času živimo, ne bi bili decidirani kot Hegel. Skratka, človek mora biti

Hegel, da lahko vidi tako kot Hegel. Za romantično umetnost je po njem značilen ta razcep, ki sem ga že omenil, med vsebino, ki je že samozavedno duhovna, in izrazom, ki je materialen. Vsebina romantične umetnosti je že univerzalen, samozavedajoči se duh, ki ve, da je materialni izraz alienacija in se ne more več adekvatno izraziti v materialnosti, kot se še lahko klasični duh, ki je še uposameznjen v telesu duha, v telesu – pardon – boga, ko bogovi še hodijo tako kot ljudje in ko so ljudje še lahko bogovom liki, se pravi podobni. Romantik ve, da ne bo bog, in zato tuguje. Skratka – sodobno rečeno – medij ali material romantičnih umetnosti je neadekvaten, in umetnost se tega zaveda, ker je vsebina tako velika, da je ne morete več izraziti. Vendar ima glasba tukaj prednost pred slikarstvom, kajti njen material je ton. Kar pomeni, da ni več vzeta iz narave, kot je vzeta barva iz narave (če vzamem rdečo glino iz narave pa packarim, tako kot tisti Indijanci, ki so nam zapustili v tistem kanjonu Severne Amerike rdeče odtise svojih rok, pač naravno slikarstvo), pač pa ga moram že proizvesti. Ton je tudi časovna kategorija v dvojnem smislu. Idealna kategorija znotraj materialnosti, ker je samo vibriranje zraka, ki ugasne v trenutku, ko je proizvedeno. Dokler je, je, ko zamre, je samo še v mojem duhu. Že eksistira samo idealno, in če hočem glasbo poslušati, jo moram poslušati v idealnem mediju. Ker si moram zapomniti tone, ki so bili prej, ki pa mi niso več materialno dani kot pri slikarstvu, ampak že idealno, duhovno v retenciji mojega spomina. Glasba je negativna materialnost, vendar še zmerom materialnost. In iz istega razloga je na strani subjekta ničelna točka subjektivnosti – abstraktna subjektivnost za Hegla. Abstraktnost glasbe je potemtakem dvojna.

Na eni strani povezava med toni ostaja nekaj zunanjega, ni organska. Toni med seboj niso organsko povezani na ta način, kot recimo – če ne bi bili deli arhitekture med seboj organsko povezani, bi se vse skupaj sesulo nam na glavo, oziroma ko se nam bo sesulo vse skupaj na glavo, bomo videli, da nekeje nekaj ni bilo organsko povezano. Medtem ko se toni med seboj povežejo – Hegel ima tukaj zelo lepo rečeno – za nekoga tretjega, se pravi, za subjekt, ki te tone poslušaja; to se pravi, da mora biti njihova enotnost proizvedena po subjektu, in če nekdo ne zna poslušati, mu nič ne pomaga, ker ne more proizvesti enotnosti glasbenega umetniškega dela. To pa zato – in to je druga abstraktnost glasbe – ker so toni, kakršni so, samo fizikalno dejstvo in je med njimi samo odnos enakosti in različnosti. Kaj to pomeni? Skratka, to so označevalci **par excellence**. Njihove medebojne odnose je mogoče matematično izraziti, in to jim Hegel šteje za zlo. Ker pravi: to je tako kot razmerja med številkami, ki jih lahko izrazimo s poljubnimi črkami – kot je pri nas v navadi v algebrini. Spontano se mu tukaj vrine metafora označevalca – se pravi črke. In je lepo, da pravi: to je enotnost samo za nekoga tretjega, in to je subjekt. Zanimivo je, da se Heglu tam, kjer govori o glasbi, hkrati tudi ves čas kot impliciten model prikazuje šala, čeprav on še ne ve tega, kar je dognal Freud, da tudi šalo pripovedujemo za tretjega. Oziroma, da se šali smejemo z mislijo na tretjega, namreč z mislijo na tistega, ki mu jo bomo pripovedovali in se bo potem smejal, pa ga bomo mi k temu zrajcali. Mi se smejemo, ko nam nekdo vic pove, ampak zato, ker vemo, da je nekje še nekdo tretji, ki ga bomo mi razveselili s tem vicem. Skratka, glasba je taka, da je njena enotnost samo v poslušajočem subjektu, ker je sama preveč diferencialna. In tukaj je epohalno – meni se zdi neverjetno –, kako Hegel, ki, prvič, nima smisla za glasbo in, drugič, zaradi svoje filozofije glasbe ne sme marati, somnambulno, to je, koncizno najde in združi hkrati moment subjektivnosti in moment diferencialnosti, se pravi, moment označevalca. Tako je recimo, na strani tona in percepcije. Vendar tudi navznoter, ko pride v uho in v tisto subjektivno notranjost – ali karkoli že je – tudi navznoter ta zadeva deluje abstraktno, in to zaradi bistvenega razloga – zdaj bom skrajšal, ker tam že čakajo praktični jazzisti –, namreč, zato, ker deluje na afekt in ne zbuja predstav; oziroma: predstave, ki

jih glasba zbuja, so arbitrarne. Glasba deluje na afekte. Če ne verjamate, on pravi *Empfindung* = občutek. Baudelaire je rekel: glasba deluje na vsakogar drugače, ampak predstave so iste. Jaz ne vem, mogoče je bilo takrat okrog 1857 tako, samo človek bi rekel, da je narobe res: glasba deluje na vse enako, samo predstave so različne. Afekti so pa podobni oziroma koincidirajo. In jasno, da bo filozof na afekt zilil ves svoj žolč. Ker, kaj je afekt? To je tisto partikularno, abstraktno, subjektivno in hkrati tisto, kar zapira subjekt vase, kar je zunaj komunikacije, zunaj medsebojnosti, partikularno: enkrat smo veseli, enkrat smo žalostni, skratka, abstraktna subjektivnost, nedoločena notranjost, nikoli ne moremo afektov dobro definirati, afekt je pač afektiven, skratka abstrakten.

Nas pa zanima ta moment afekta brez predstave. Zakaj glasba deluje bazično afektivno in je predstava pri njej problematična. Če zdaj pritegnemo teorijo označevalca, vemo, da se na označevalec kot, recimo, predstavo v psihizmu, večje določen afektivni naboj. Zato govorimo o prijetnih, neprijetnih predstavah in tako naprej. Če predstava pade pod potlačitev – če je travmatična, afekt ostane v zavesti, zato občutimo tesnobo, ki je ne moremo na nič navezati. Zakaj? Zato, ker je predstava potisnjena v nezavedno, afekt pa ostane, in ni nujno, da je tesnoba originavna, lahko je tudi užitek, tisti prekomerni – travmatičen užitek – vendar se afekti po tej logiki, po tej metapsihološki ekonomiji sprevračajo v ta obči ekvivalent afektov, ki je tesnoba. Skratka, glasba se giblje na ravni *Affektvepräsentanz*, ne pa na ravn *Vorstellungspräsentanz* v freudovski terminologiji. To, kar Hegel zameri glasbi, je, da je afekt brez predstave. Afekt, ki mu manjka nekaj, namreč druga stran označevalca, ki je predstava.

Zdaj si lahko tako predstavimo hegeljansko, kako deluje muzika: glasba zbuja afekte. K afektu se prislinijo predstave, ki so individualno arbitrarne. Vendar ni nujno, da k vsem afektom pride predstava, ali celo še več – zdaj gremo naprej; tega Hegel nikoli ne reče –, nujno je, da pride enkrat neki afekt, ki nima predstave. Zakaj? Zato, ker je tam predstava potlačena. Predstava, ki manjka. Zakaj pa manjka? Zato, ker je travmatična. Tista predstava, ki manjka, je pač predstava, ki je travmatična, travmatična je pa zato, ker je to tista predstava, ki bi koincidirala z realnim objektom. Tista, kjer bi nastopil objekt... Take predstave pa pravzaprav ni; zatorej manjka predstava, ki zmeraj manjka, ker je ni. Saj tisto je nemogoča predstava. Ker če se greste psihoanalizo, potem nekaj pride ven. Samo tisto je še vedno *Vorstellung*, je še zmerom samo neka predstava, katere smisel morate v razbrati iz neke mreže individualne subjektivne zgodovine.

Zdaj, ko smo prišli tako daleč, ko smo videli, da nas muzika ravno zato, ker je afektivna, postavlja v to bazično subjektivirajočo pozicijo afekta, ko je v veselju afektov neki afekt, kjer pa ni predstave, se lahko vprašamo, kakšni položaji so možni glede na vprašanje manjkajoče predstave.

Tukaj bom zdaj izbral tele, ki tamle kukajo noter skoz okna, in si bom vzel primer, in to je primer pasanta, ki ne bi buljil noter tako kot tle, ampak bi šel mimo in se gledal v šipi. To je v adolescenci pogost primer. Skratka, jaz gledam s te strani okna, in če on opazi, da sem ga zalotil pri njegovem narcističnem opraviilu, mu bo nerodno. Interesantno pri tem efemernem primeru je, da ni to dejanje pravzaprav nič posebnega, ni nič groznega, hkrati je pa občutek nelagodja izredno močan; to meni daje neko oblast nad tistim revežem, ki gre tam mimo, oblast, ki je ne zaslužim in ki je popolnoma nerazumljiva, ki pa lahko postane razumljiva. Je predstavljamo si nekoga, ki gre mimo, in se pogleda v steklo, zato ker ima črno piko na nosu ali pa mu je muha padla v oko. Če bi jaz pogledal ven skoz okno vanj, njemu ne bi bilo nerodno. Kar pomeni: nerodno mu je proporcionalno s tem, kolikor si je všeč v tisti podobi v oknu. Zakaj? Zato ker – kaj on projicira na tisto šipo, kolikor si je všeč? On projicira na tisto šipo, kolikor si je všeč, svojo narcisistično podobo, svoj ideal-

ni jaz – jaz, ki pa stojim za to podobo, stojim v točki, ki je za tem idealnim jazom in iz katere on misli, da je ljubljiv. Jaz stojim v točki, od koder on misli, da je ljubezni vreden, skratka v točki ideala jaza, in povrh sem ujel njegov pogled. Ujel sem njegov izraz, njegov pogled, njegovo željo in ga imam v oblasti, ker vem, kaj želi, in vem, kakšen je – oziroma, kakšen si želi biti. Skratka, kolikor ne ustrezam tej njegovi podobi, ki jo vidi v zrcalu, in to pač ne ustrezam – bodisi, da sem lepši, bodisi, da sem grši, vsekakor je malo verjetnosti, da bi bil jaz tisti izbrani objekt, od katerega bi si on želel biti ljubljen, – koliko ne ustrezam, sem jaz nekdo drug, in sicer veliki drugi, tisti, ki ga ima v rokah. Ravno v svoji odvratnosti sem tisti, ki ga oblađuje za ta kratek hip, ko mu je nerodno. Saj potem si reče: bežimo hitro, nič ni. To je situacija številka ena.

Situacija številka dve je, če bi bil jaz tak, da bi bil ustrezen njegovemu idealnemu jazu. Situacija, ki je situacija Wertherja, ko prvič zagleda Lotte in pade v ljubezen na prvi pogled. Zakaj? Ker Lotte ziblje otroka v naročju, in to je tista figura, ki je mlademu Wertherju idealna. On nosi, kot petelin nosi kokoš, v sebi očala tistega deteta, ki naj bi on bil. V trenutku, ko mu njegov idealni jaz sovpade s podobo v realnosti, se zaljubi. Ker pa ni petelin, ampak je Werther, to se pravi človek, je to zanj smrtonosno. Če bi bil petelin, bi naredil nekaj, kar si ne upam reči, ampak tudi Lotte ni kokoška.

To sta dve tipični transferencialni situaciji. Glede na to, da me že priganjajo – zdaj je ura šest – bi pač rekel to: eden izmed velikih mislecev glasbe, se pravi Adorno, govori slabo o jazzu. Zato ker ga baje eksploatira kulturna industrija. Potem Adorno naredi ta sklep: tista glasba, ki se pusti eksploatirati od kulturne industrije, je zanič. Zakaj? Isto bi lahko rekel o romantični muziki. Zanimivo je – mimogrede, če si ogledamo odnos Lévi-Straussa pa Adorna: Adorno najprej reče: muzika gre v maloro, ves svet gre v maloro; potem pa začne javkati – jazz je neka svinjska potegavščina. Medtem ko Lévi-Strauss reče:

svet gre v maloro, muzika gre v maloro, jazza pa sploh ne omeni, potem pa gre raziskovat indijanske mite. Tu vidite razliko; ne bomo rekel razliko med marksistom in strukturalistom, kjer se ima tudi Lévi-Strauss za marksista; ampak dve etični drži. Moja poanta je ta: – zelo brutalno in enostavno jo bom povedal, ker pač ni več dosti časa in ker je tudi meni pri pisanju te zadeve zmanjkalo časa; torej mi nekako idealno koincidira realni čas z mojim subjektivnim, poprejšnjim časom –, skratka, da Adorno lahko to reče, zato ker nima izkušnje kulturne industrije v časih, ko jazzovski model ni več prevladujoč. Kulturna industrija gre za fascinacijo, na množično psihologijo, na hipnozo torej, in na stereotip. Medtem ko gre jazz nasprotno na transfer v vsej dvoumnosti, na intelektualizacijo kot nasprotje množični psihologiji, na označevalec kot nasprotje hipnozi in na individualni sound – kot se reče –, v nasprotju s stereotipom. Zato ker pri jazzu ne gre za hipnozo, je potreben hagiografski komentar. Če bi šlo na hipnozo, bi bil potreben samo stereotip z eno potezo, s katero se jaz identificiram. Pride neki popevkar, ki je stereotipen, ima pa eno potezo, ki hipnotično deluje name. In padem v množično psihozo. Medtem ko me hagiografija iztrga ven iz tega.

Zdaj bom mogoče malo misteriozno končal, ker sem tole brutalno vpeljal, in sicer bom citiral nujnost... skušal bom prikazati, zakaj je transfer nujen za dojemanje sodobne umetnosti. Imam prijatelja, ki mu je ime Lado Kralj in ki je dramaturg DRAME. In ker je moj prijatelj, si ga lahko sposodim. Na Sterijinem pozorju, in to smo lahko videli na ljubljanski televiziji, so razpravljali o predstavi ljubljanske Drame; kritiki so ji očitali, da je tradicionalistična. Nakar se je javil dramaturg in je rekel: «Vi očitajte tej predstavi, da je tradicionalistična, ker ne veste, da smo prav to hoteli doseči.» V trenutku, ko vemo, da je to namensko, je pa predstava čisto drugačna. S tem je on zadel bistvo sodobne umetnosti. To je sicer samo teater, kjer so same predstave in predstave, ni nobenih afektov in je zato vse skupaj bluff. Vendar pri-

sluhnite tema dvema stavkoma: »Moja duša pa se je užalostila, in težko mi je bilo pri srcu.« Ali pa: »Ko se zlomi in poruši glavna podpora v življenju, težko je iti dalje.« Kdo je to napisal? Glede na to dušo pa težko pa žalost, rečemo: imamo enega, ki je patentiran za to, in to je Ivan Cankar. No, skratka – Ivan Cankar, fin de siecle. Presenetilo vas bo, da sicer fin de siecle je res, ni pa Ivan Cankar, ampak je Govekar. V trenutku, ko veste, da je to Govekar, je to sranje, sentimentalno, solzavo, jajce. In narobe, če bi vam prebral katerikoli stavek iz Cankarja: dokler ne bi vedeli, da je to napisal Ivan Cankar, bi rekli, kdo se tukaj cmizdi. Ko bi vedeli, da je to napisal Ivan Cankar, bi vedeli, da je to umetnost, legitimen moment – ne samo slovenske literature, ampak tudi evropske, svetovne, da je neoromantika, simbolizem itn. Potrebujete mandeljca zadaj, naj bo zamorec ali Ivan Cankar, da vam pove samo tole: tukaj notri je smisel. To vam pove ta figura. Tukaj notri je smisel, in kolikor poslušate kot diletant, potrebujete to oporo, da začnete razbirati strukturo. Strokovnjak verjetno lahko bere note, lahko posluša brez... (smrk) zamorca za saksofonom. Jaz ga potrebujem, ker mi bo on povedal, da je tukaj notri smisel. In tukaj imam oporo. Ko bom vedel, da je tukaj notri smisel, lahko ta smisel razberem. On mi nič ne pove, kakšen smisel je; on me lahko nateguje, kolikor hoče, lupa, samo rabim ga za garanta smiselnosti.

Za konec sem si mislil, da vam bom prebral še nekega avtorja, ki pravi takole: »Če pa se ta zunanost instrumenta popolnoma izgubi, če notranja glasba popolnoma prepoji to zunanjo stvar, potem se v tej virtuoznosti tuji instrument prikazuje kot neki popolnoma izoblikovani, omikani najpristnejši organ umetnikove duše. Še iz svoje mladosti se, denimo, spominjam nekega virtuozna na kitari, ki je za ta svoj neznatni instrument neokusno skladal velike udarne popevke. Če se ne motim, je bil po poklicu tkalec. In če ste z njim govorili, ste dobili vtis mirnega, vase zaprtega človeka. Kadar pa je začel igrati, tedaj je poslušalec pozabil na vso neokusnost njegove kompozicije, kakor je tudi sam – namreč izvajalec – pozabil nase in je proizvajal čarobne vtise, saj je v svoj instrument vnesel vso svojo dušo, ki tako rekoč ni poznala bolj vzvišenega izvajanja, kakor je bila ta eksekucija, s katero se ji je posrečilo, da je v teh tonih sama odmevala... Taka virtuoznost kaže na notranjo neomejeno svobodo, stori, da lahko uživamo celo v tistem, kar je nenavadno, tuje, (ne bom rekel, kaj piše original, ker bi s tem povedal, kdo je to napisal), barokno. Kakšna uboga glava namreč ni sposobna producirati originalnih umetnij; pri genialnih umetnikih pa te umetnije pričajo o njihovi neverjetni izurjenosti, Meisterschaft.« To je napisal Hegel. TAKO, ZDAJ BI KONČAL.

Rastko Močnik

Pojasnilo

Problemi tu priobčujejo tisto, česar ni moglo uradno glasilo najširše fronte naprednih sil. Ni moglo, ker so morali izpasti disonantni toni, če naj bi sirene, ki so zatrobile, bile vesoljna harmonija samoupravnih sfer.

Material je urejen kronološko: nekako od konca aprila pa do konca julija. Ne zajema vseh prispevkov za p.p. 29, ki jih Delo ni objavilo. Nekaterih nam znanih avtorjev zavrnjenih prispevkov nismo uspeli pravočasno najti, drugi so se odrekli objavi, tretji so v taki ali drugačni obliki svoje mnenje medtem že objavili drugod. Poleg zavrnjenih člankov priobčujemo še dokumente, katerih javnost bo pripomogla k razumevanju ne le člankov o šolski reformi, temveč predvsem tistega, čemur se običajno reče »uresničevanje reforme«. Datum, pomembni za razumevanje tu priobčenega, so navedeni v kazalu in med tekstom, dodamo naj le, da je bilo »odprto pismo« objavljeno v Delu 28. junija, nekaj dni kasneje pa v NR, tokrat z imeni podpisnikov.

Uredništvo

ZA POL PREVEČ UČENCEV V NEKDANJH GIMNAZIJAH

Kljub mojemu protestu proti diskvalifikatorskemu etiketiranju drugače mislečih z »zagovorniki ohranjanja starega« (vemo pa, kakšen politični prizvok take označbe objektivno imajo, še zlasti v diskusijah o usmerjenem izobraževanju) tovariš Zoran Božič s takim nedopustnim etiketiranjem tudi v svojem drugem prispevku (17. aprila) mirno nadaljuje. Med »zagovornike ohranjanja starega« je tokrat poleg Slavčeve izrecno prištel še Fajfarja in Globevnika in še celo Papiča, čeprav prispevka slednjega (ne le po mojem mnenju) nikakor ne bi mogli šteti med tiste, ki omejevanju vpisa na naravoslovno-matematično usmeritev v celoti in nedvoumno nasprotujejo.

Že njegov tovrstni očitek tov. Slavčevi je bil, kot sem zapisal že zadnjič, čisto podtikanje – da pa taka poteza za njegov način razpravljanja očitno ni bila zgolj slučajen in nenameren spodrslija, dokazuje to, da v drugem prispevku nadaljuje z enako nedopustnimi podtikanjem nasproti Fajfarju in Globevniku in tudi nasproti meni. Prvima dvema izrecno zabrusi: »Vendar, vidva trdita, da za uresničitev tega cilja ne potrebujemo ne srednješolske ne visokošolske reforme, ne, stvar je veliko bolj preprosta: gimnazijo je treba preimenovali...« itd. Pisca tega ne trdita ne izrecno ne med vrsticami. Nasprotno, celo z dokumenti Zavoda SRS za šolstvo dokazujeta le, da je tudi program naravoslovno-matematične usmeritve povsem v skladu s cilji reforme, in ne izražata nikakršnih dvomov ne v cilje reforme ne v skladnost programov drugih novih šol s temi cilji. Le problema morebitne prevelike zahtevnosti SVIO za določene vrste šol sta se mimogrede dotaknila – se morda ne bi smela? Sta zato že proti reformi?

Meni pa je tov. Božič podtaknil naslednje: »... nas hočete v enostavno prepričati, da s tem, ko pod drugim imenom ohranjamo nekdanjo gimnazijo, odpravljamo bistvene slabosti starega izobraževalnega sistema!« S čim po mojem mnenju odpravljamo bistvene slabosti starega sistema, sem povedal, vsaj upam, tako jasno, da bolj ne bi mogel, še celo večkrat: z dvigovanjem nivoja bivših poklicnih in tehniških šol itd. in ne z ustanavljanjem naravoslovno-matematične usmeritve. Da z ustanavljanjem slednje le vgrajujemo »v novi sistem tudi pozitivne elemente starega«, sem povedal prav tako jasno in povsem naravnost. Zakaj potem potvarjate moje misli, tov. Božič? Me res ne razumete ali gre le za premajhno pripravljeno za korektno soočanje misli in argumentov?

Tudi do lastnih misli in besed niste prav natančni: pišete, kot da ste že prvič zapisali »noben program ne sme biti samo priprava za študij na univerzi«, čeprav besedice »samo« v vašem prvem prispevku v resnici ni bilo. Pa je za vsebino misli zelo važna, veste: če jo citirana misel vsebuje, se z njo strinjam, kar dopušča, da je v nekaterih programih element »pripravljalnice za študij na univerzi« močnejše in v drugih šibkeje zastopan (da le noben program ni izključno pripravjalnica za nadaljnji študij) – če ne, pa ne. Vi pa take elastičnosti pri izvajanju omenjenega načela ne dopuščate (zlasti na drugih mestih in ne le tu, kjer ste besedico »samo« morda tudi le pomotoma izpustili) in v tem je bistvo zadeve. V kalupih torej, v katere hočemo na silo stlačiti vso pestrost najrazličnejših subjektivnih interesov in objektivnih družbenih potreb, ki pa takega nasilja enostavno ne prenesejo.

Ta vkalupljenost mišljenja gre tako daleč, da tov. Božič tudi ideje tistih, ki branimo obstoj šol z zahtevnejšimi programi, razume kot kalupe. Drugače očitno ne more in ne zna in ne npr. Fajfarju in Globevniku očita, da skušata vse »bistre glavice« skoncentrirati le na eni vrsti šol. Res vse? Morda večino – ne vem, kako sta pisca res mislila. A tudi če bi si kdo res zamislil tak kalup – življenje je, hvala bogu, preveč pestro in muhasto, da bi ga bilo mogoče stlačiti v kakršnekoli kalupe in šablone. Tudi če vpis na naravoslovno-matematično usmeritev ne bo omejen, se bodo še vedno našle bistre glavice, ki se bodo vpisovale tudi drugam: ene zaradi zgodnejšega zanimanja za določeno stroko, druge iz socialnih razlogov, tretje zaradi prijateljev, ki grede tudi tja, četrte zaradi podcenjevanja lastnih sposobnosti, ki se včasih tudi šele kasneje jasneje pokažejo (kljub manj vzpodbudnemu okolju), pete kdo ve zakaj. In tudi zato mora biti izobraževalni sistem elastičen, da omogoča čim lažje prehajanje iz smeri v smer in z nižje na višjo stopnjo, ne pa sistem enosmernih ulic s čim strožjimi prometniki, ki v kali zatirajo vsak ne-načrtovan in neprijavljen promet.

Pa bodi dovolj polemike o pedagoško-organizacijskih plateh spornega vprašanje. Mnogo bolj plodna za nadaljnjo razpravo se mi zdi smer, ki smo jo Fajfar, Globevnik in jaz morda premalo poudarili, zato pa jo je toliko bolj jasno in odločno postavil v osredje Stojan Šoba iz Novega mesta v sobotni prilogi 17. aprila: prednost naravoslovno-matematične usmeritve kot osnove za celo vrsto univerzitetnih študijev prav zaradi njene manj stroge usmerjenosti, torej zaradi njene širine in interdisciplinarnosti, kar je točno tisto, kar naša družba in še zlasti našo gospodarstvo perspektivno najbolj potrebuje. Prav rad bi slišal oziroma bral, ali so zagovorniki kar največjega omejevanja naravoslovno-matematične usmeritve Šobovim argumentom sposobni postaviti nasproti še kaj drugega kot morebitno »preverjanje« tudi njegovih misli na kopitu dogmatsko razumljivih citatov iz raznih usmerjevalno-izobraževalnih konceptov.

V sobotni prilogi oziroma v »poštnem predalu 29« sem se oglasil že večkrat, vendar sem na svoj zadnji prispevek o naravoslovno-matematični usmeritvi dobil neprimerno več pozitivnih odmevov (ne časopisnih) kot na vse prejšnje skupaj. Iz tega sklepam, kako živa je ta problematika v naši javnosti, vsaj v tistem delu, s katerim pogosteje prihajam v stik. Še posebej pa sem se zamislil nad dejstvom, da ti odmevi niso bili zgolj običajni »to si pa dobro napisal« (drugače misleči pač najbrž z enakimi besedami izražajo svojo podporo mojim nasprotnikom v tej polemiki), ampak da se mi je oglasilo tudi nekaj manj znanih ali celo neznanih ljudi z besedami »hvala, da ste to napisali«.

Med ljudmi očitno vlada prepričanje, ki najbrž ni čisto iz trte izvito, da kritično pisanje o teh problemih ni najbolj zaželeno in da je bolje biti tiho in kvečjemu zabavljati za vogali. Še zlasti pa zavira bolj sproščene javne diskusije o teh vprašanjih zmotno prepričanje, da vse znane reformne zablode in nesmisli izvirajo neposredno iz sklepov X. kongresa ZKJ in da bi zato nasprotovanje tem zablodom in nesmislom pomenilo tudi nasprotovanje politiki ZK. Že prvic sem se oglasil predvsem zato, da to zmotno prepričanje pomagam odstraniti, in zdaj bi rad to še močnejše poudaril. K takemu zmotnemu prepričanju in k takemu stanju našega javnega razpravljanja o teh vprašanjih seveda odločilno prispevajo vsi tisti, ki vsako kritično misel brž proglasijo za težnjo po vračanju na staro in s tem učinkovito preprečujejo, da kritika ne naraste v val, ki bi odnesel razne reformne stranpoti in nesmisle. Za te nesmisle torej niso krivi sklepi desetega kongresa ZKJ – nasprotno, ti sklepi so s svojo večkrat

poudarjeno zahtevo po ustvaritvi čimbolj elastičnega izobraževalnega sistema celo v očitnem nasprotju s togostjo in ozkostjo konceptov usmerjenega izobraževanja v nekaterih naših republikah, v Sloveniji pa predvsem s togostjo nekaterih načrtovalcev mreže šol, ki jim ne gre in ne gre v glavo, da se prav intelektualno sposobnejši del mladine pri 14 letih večinoma še ne more ustrezno ožje poklicno usmeriti in da to, kot je opozoril tovariš Šoba, tudi ne bi bilo v skladu z resničnimi družbenimi interesi.

Bila pa bi seveda tipična intelektualistična samopravara, če bi mislili, da se bo že s samimi časopisnimi prispevki kaj spremenilo ali da bodo zgolj pod vplivom takega pisanja nesmisle odpravili tisti, ki so jih zagrešili. Kvečjemu lahko morda javno razpravljanje in soočanje argumentov ohrabri tiste, ki so bili glede na okolje, v katerem delujejo, doslej prešibki, da bi se nesmiselom sami uprli – toda če se ne bo misel spremenila v akcijo prav vseh, ki enako ali podobno mislijo, seveda rezultata ne bo. Torej, delegati v izobraževalnih skupnostih (in vsi tisti, ki te delegate delegiramo in naj bi jim dajali tudi smernice, kakšna stališča naj tam zastopajo) – na delo! Odkrito povejmo, kaj o tem mislimo, potem pa naj pristojne skupščine izobraževalnih skupnosti sprejmejo odločitev, ki jo podpira večina, če mnenj ne bi bilo mogoče uskladiti. Seveda je iluzija misliti, da bi bilo takole izjasnjevanje možno organizirati spontano, ne da bi to organizirala in politično podprla organizacija, ki je v našem političnem sistemu za to poklicana, torej SZDL. In SZDL, za katero se čisto ugotavlja, da je premrtva, da politično ne deluje ob vprašanih, ki vzbujajo zanimanje javnosti, da ne sklicuje javnih tribunov o takih vprašanih itd. – bo zagrabila za to priložnost, ki se kar sama ponuja? Če je za tako razpravo o mreži šol v prihodnjem šolskem letu ta trenutke morda že prepozno, imam preprost predlog: dokler razprava ne bo izvedena, nasilno ne omejujmo vpisa na naravoslovno-matematično usmeritev, da nam ne bo kasneje žal – razpravo pa kljub temu izvedimo takoj sedaj, ko je zanimanje na vrhuncu, in njegove rezultate upoštevajmo eno leto kasneje. Razpošljevati šole, ukinjati oddelke, premeščati učitelje itd. ni tako težko – mnogo težje je kasneje tisto, kar si na hitro razbil, spet skupaj spraviti. Upajmo torej, da bo vendarle zmagal razum.

Matevž Krivic,
Ljubljana

Spoštovani tovariš KRIVIC!

Potem ko smo v PP 29 v sobotni prilogi objavili osem odmevov, ki jih je sprožil članek našega novinarja Janka Svetine z naslovom »Za pol preveč učencev v nekdanjih gimnazijah«, smo v zadnjem obdobju prejeli še več obsežnih pism – med njimi tudi Vašega – ki znova bodisi poudarjajo pomembnost naravoslovno-matematične usmeritve v okviru usmerjenega izobraževanja bodisi se ukvarjajo s celotno izobraževalno reformo. Ker zadnja pisma v vsebinskem smislu dejansko ne dopolnjujejo poglavitnih ugotovitev polemike, marveč samo dodatno terjajo, da moramo na odprta vprašanja in dileme pri uresničevanju šolske reforme čimprej poiskati ustrezne (konkretne) odgovore in rešitve, se je uredniški kolegij »Dela« odločil, da v uredništvu organizira pogovor za okroglo mizo, v katerem bomo nakazane probleme in nejasnosti pri izvajanju sprejetega koncepta usmerjenega izobraževanja osvetlili z vseh zornih kotov in predvsem storili vse, da naredimo korak naprej od doseganega opozarjanja in opisovanja stanja. Pri tem bomo za izhodišče pogovora uporabili tudi razmišljanja in pobude iz Vašega pisma, ki ga sicer v PP 29 ne bomo objavili, bi ga pa radi – seveda, če soglašate – dali na vpogled udeležencem okrogle mize. Seveda bomo na ta pogovor povabili tudi Vas.

S tovariškimi pozdravi!

Odgovorni urednik »Dela«
Boris DOLNIČAR

(Ljubljana, 7. 5. 1982)

Matevž Krivic
Ljubljana, Bratovševa pl. 8

UREDNIŠTVU DELA

Zadeva: Pritožba zoper zavrnitev objave prispevka – NUJNO!

Po 209. členu Ustave SRS imajo občani **pravico** v sredstvih javnega obveščanja izražati in **objavljati svoja mnenja**, ta sredstva pa so dolžna »objavljati za javnost pomembna **mnenja** in obvestila organov, organizacij in **občanov**«. Po 43. členu zakona o javnem obveščanju bi morala sredstva javnega obveščanja v svojih samoupravnih splošnih aktih podrobneje določiti pogoje za objavo takšnih sporočil (tj. mnenj in obvestil), organ, ki odloča o objavi, in organ, ki odloča o pritožbi zoper zavrnitev objave. Vse to v vaših splošnih aktih, ki sem jih na prošnjo dobil na vpogled, ni urejeno, s čimer je resno ovirano uresničevanje zgoraj omenjene ustavne pravice občana. Da bi kot pritožbeni organ v smislu 43. člena zakona o javnem obveščanju morda lahko nastopal Tiskovni svet RK SZDL, kot mi je to enkrat ustno omenil tov. Koprivc, tudi pravno ne pride v poštev, ker taka njegova pristojnost ni določena niti v splošnih aktih Dela niti v ustreznih aktih SZDL, ki sem si jih tudi ogledal pri sekretarju Tiskovnega sveta. Vašo zavrnitev torej lahko štejem za dokončno odločitev, kar je pogoj za uveljavljanje sodnega varstva ustavnih pravic po zakonu o upravnih sporih.

Kljub temu se pred sprožitvijo sodnega postopka še enkrat obračam na uredništvo s predlogom, da še enkrat pretehta in spremeni svojo odločitev, in sicer se ponovno obračam najprej na vas iz dveh razlogov: prvič zato, da mojo pritožbo izročite v reševanje pristojnemu pritožbenemu organu, če bi se naknadno ugotovilo, da po določbah kakšnega splošnega akta, ki ga jaz nisem videl, tak organ vendarle obstaja, in drugič zato, da se v nasprotnem primeru s spremenjeno odločitvijo uredništva samega izognemo sodnemu postopku, ki bo meni in vam dodatno kradel čas in živce. Prepričan sem namreč, da so argumenti zoper nenaravno prekinitve polemike v trenutku, ko je prišla do vrhunca, tako očitni in prepričljivi, da jim boste tudi vi pritrdili.

Pozdravljam seveda vašo odločitev o organiziranju okrogle mize, s čimer se Delo tudi aktivno (ne le z objavljanjem pism bralcev) vključuje v iskanje rešitev spornih vprašanj – nikakor pa ne vidim razloga, zakaj naj bi bilo do objave te okrogle mize (še le tretjo soboto od danes!) treba polemiko ustaviti, zlasti še, ker ste jo ustavili brez običajne vnaprejšnje napovedi in to v trenutku, ko ste naenkrat prejeli kar pet pism. Da bi v teh pismih ne bilo nič vsebinsko novega, seveda ne bo držalo, čeprav ste vi njihovo vsebino morda res tako ocenili. Ne glede na vaše subjektivne namene in ocene pa ostaja objektivno dejstvo, da ste polemiko nasilno in nenaravno prekinili točno v trenutku, ko bi v njej vsaj kvantitativno odločno »prevagala« ena stran in to seveda napačna: tista, ki uradne koncepte kritizira. Ko je bilo 3 : 1 za »ta prave« (ob enem dvoumnem pismu) in sem se pojavil jaz s svojim prvim prispevkom, sem imel z objavo, kot veste, velike težave in ste mi prispevek objavili po velikem omahovanju s tritedensko zamudo. Potem smo »mi« rezultat vendarle izenačili (4 pisma za, 4 proti, eno nejasno) – to ste še dopustili, več pa ne. Med petimi neobjavljenimi pismi je namreč samo še eno »ta pravo« (poudarjam, ne po vašem mnenju, take klasifikacije pism ne imputiram vam – vem le, in to z več strani, da bralci tako štejejo), čeprav tudi to kritično – štiri pa so do uradnih konceptov zelo kritična.

Vsaj kvantitativno bi se torej tehtnica z objavo neobjavljenih prispevkov odločno prevesila v eno stran (ali tudi kvalitativno, bi seveda lahko presodili bralci, če bi jim vi omogočili, da pisma preberejo) in prav to ste s prekinitvijo polemike preprečili. Je bil to tudi vaš namen? Če ni bil, lahko z naknadno objavo ta neljubi vtis še popravite. Lahko ste prepričani, da v nasprotnem primeru tudi o tem na okrogli mizi ne bom molčal.

Okrogla miza bi se torej odvijala v bistveno drugačni atmosferi, če bi bila pred njo tudi ta pisma javno objavljena – da ne govorimo o tem, da potek polemike nedvomno vpliva tudi na reševanje dilem okrog letošnjega vpisa. Te sicer niso tako hude kot tiste, predvidevane za prihodnje leto (pol manj vpisa), a še vedno dovolj hude, da so najbrž vredne še ene ali dveh strani vaše sobotne priloge.

Ob tem si ne morem kaj, da vam ne bi citiral vaših programskih izhodišč za leto 1982, v katerih izražate trdno odločenost, da zagotovite »vsaj nekajkrat na teden, če že ne vsak dan, po najmanj eno stran za mnenja, stališča in pobude, ki naj bi postali skupaj z drugimi deli časnika ogledalo demokratične širine samoupravljanja in socialistične skupnosti!« Samo citiram – komentiral bom na sodišču in na Tiskovnem svetu, če bo treba – in če tudi to ne bo za-

leglo, bom pa še javno pisal o tem. (Saj ni treba vseh petih pisem objaviti naenkrat in zamoriti cele sobotne priloge z enim samim problemom.

Naslednji stavek vaših programskih izhodišč je pa sploh tak, kot bi vam ga bil kdo podtaknil – kdo, ki bi vnaprej vedel, kaj se bo zgodilo v tej naši polemiki: »Takšen bralec potrebuje drugačen časnik, ... veliko večplastnosti pri predstavljanju posameznih tem, manj uredniškega doziranja, manj grobe uredniške selektivnosti...« itd.

Toliko o razlogih, ki govorijo zoper utemeljenost nenaravne prekinitev te polemike nasploh. Zavrnitev objave konkretno mojega prispevka pa se mi zdi sploh skregana s temeljnimi načeli in običaji uredniške politike v takih primerih. Ne zato, ker gre za moj prispevek, ampak zato, ker: 1. ste samo Božiču omogočili, da se oglasi dvakrat (od vseh udeležencev polemike), 2. ste mu s tem dovolili, da diskvalifikatorsko napade najprej Slavčevo, nato pa še Fajfarja, Globevnika in mene – odgovora na napad na zadnje tri pa nočete objaviti.

Mislím, da sem odgovoril dostojno in korektno, in tudi z vaše strani nisem slišal za kakšne pomisleke v tem smislu. Da pa tudi sam stori gesto dobre volje, sem pripravljen še nadalje ublažiti nekatere svoje očitke tov. Božiču, zlasti zato, da se s tem izognem formulacijam, ki bi utegnile po nepotrebnem razpihovati strast za nadaljnjim polemiziranjem. Tako lahko v prvi vrstici črtate besedo »diskvalifikatorskemu«, v peti vrstici besedo »nedopustnim«, v četrti in peti vrstici drugega odstavka besedi »enako nedopustnim«, v četrti in peti vrstici drugega odstavka besedi »enako nedopustnimi«, v tretji in četrti vrstici zadnjega odstavka na 2. strani besede »Drugeče očitno ne more in ne zna« ter na zadnji strani zadnji stavek (»Upajmo torej, da bo vendarle zmaga razum«).

Moj prispevek tudi ni samo odgovor Božiču. Že samo moje pobijanje »zmotnega prepričanja, da vse znane reformne zablode in nesmisli izvirajo neposredno iz sklepov X. kongresa ZKJ in da bi zato nasprotovanje tem zablodam in nesmislom pomenilo tudi nasprotovanje politiki ZK« prav gotovo sodi v kategorijo »mnenj (oziroma sporočil) občanov, ki so pomembna za javnost« v smislu zgoraj citiranih ustavnih in zakonskih določb. Neobjavljanje takih mnenj občanov objektivno pomeni podporo tistim nosilcem zgrešenih ali spornih konceptov (ne le v šolstvu, tudi drugod), ki kritiko na svoj račun preprečujejo s tem, da sebe proglašajo za edine prave tolmače politike ZK. In ker so to ljudje, ki zasedajo razne odločujoče položaje in mesta v forumih, njihovi kritiki pa navadno ne, je prav tisk (poleg sporadično sicer izvajane, a praviloma neučinkovite in neodmevne kritike v osnovnih organizacijah naših družbenopolitičnih organizacij) praktično edino sredstvo za spreminjanje takega stanja.

V isto kategorijo »za javnost pomembnih mnenj občanov« bi si upal uvrstiti tudi svoj poziv delegatom v izobraževalnih skupnostih in tistim, ki te delegate delegiramo, še posebej pa Socialistični zvezi, da ob takih vprašanjih ne deluje le forumsko – in morda še kaj. Pa bodi za sedaj dovolj.

Glede na to, da sem vam svoj neobjavljeni prispevek prinesel 20. aprila in da smo danes že 12. maja, upam, da lahko pričakujem (ustno) sporočilo o vašem stališču do pričujočega pisma oziroma pritožbe do petka, 14. maja, upoštevajoč pri tem tudi dejstvo, da se vaš uredniški kolegij itak sestaja dvakrat dnevno in da vam odločitev v tej zadevi, naj bo že pozitivna ali negativna, ne more vzeti dosti časa. Glede na datum okroglega mize (20. maj) namreč vidim smisel vaše morebitne pozitivne odločitve o moji pritožbi le v primeru, če vsaj nekatera pisma (med njimi vsekakor tudi moje kot prvo prispelo) objavite pred tem, to je v sobotni prilogi 15. maja. Iz povedanega je seveda razvidno, da je že dosedanje zavlačevanje precej zmanjšalo učinkovitost sodnega varstva moje pravice, ki mi je zakonsko sicer zagotovljeno, ker kljub zakonsko predpisani nujnosti takega postopka v enem tednu najbrž vendarle ne bo končan. V primeru vaše negativne odločitve bom tudi s tem verjetno vseeno poskusil, vsekakor pa bom vsaj post festum sprožil ustrezno obravnavo s pritožbo na Tiskovni svet RK SZDL.

S tovariškim pozdravom

Matevž Krivic

P. S. Prosim, da to pritožbo **takoj** dobijo v roke vsi člani uredniškega kolegija.

(Ljubljana, 12. 5. 1982)

Spoštovani tovariš Krivic,

Na vašo pismeno zahtevo z dne 12. maja 1982 je uredniški kolegij Dela vnovič obravnaval vaš neobjavljeni prispevek »Za pol preveč učencev v nekdanjih gimnazijah«, obravnaval je tudi vašo vnovično zahtevo, da se ta prispevek objavi čimprej, vsekakor pa pred objavo napovedanega širšega pogovora za »okroglo mizo«. Po razpravi je kolegij ostal pri svojem prvotnem sklepu, to je, da dospelih prispevkov (vašega in še drugih na to temo) ne objavimo in da jih na širšem in že napovedanem pogovoru avtorjev vseh neobjavljenih pisem ter družbenih delavcev, ki se po svoji funkciji ukvarjajo s preobrazbo izobraževanja in vzgoje, izkoristimo za poglobljeno razpravo o problemih izobraževalne reforme, predvsem seveda tistih, ki jih obravnavate v vaših spisih. Ta širši pogovor bomo, kot vam je znano, objavili v sobotni prilogi v obsegu, ki bo po potrebi znatno večji od običajnih »okroglih miz«, da bi se odzvali živemu interesu za to problematiko.

Na tej »okrogli mizi«, ki se je boste, kot upamo, udeležili, boste imeli vso možnost konfrontirati svoja stališča z mnenjem sogovornikov, kar bo po mnenju kolegija Dela bolj racionalno kot polemika v Poštnem predalu 29 in bo več prispevalo k razčiščenju odprtih vprašanj.

V upanju, da boste naš sklep in predvsem vabilo na okroglo mizo sprejeli, vas tovariško pozdravljamo.

Po naročilu uredniškega kolegija »Dela«
Vlado Šlamberger
pomočnik glavnega urednika

(Ljubljana, 14. 5. 1982)

Matevž Krivic
Ljubljana, Bratovševa pl. 8

Ljubljana, 16. 5. 1982

TISKOVNI SVET PRI RK SZDL

Dne 13. 5. 1982 zjutraj sem na uredništvu Dela oddal pismeno pritožbo zoper zavrnitev objave mojega in še štirih prispevkov v polemiki o omejevanju vpisa v naravoslovno-matematično usmeritev (fotokopije pritožbe in vseh petih prispevkov kakor tudi obeh pisem, ki sem jih s tem v zvezi doslej prejel od uredništva, prilagam). Dne 14. 5. sem od glavnega urednika tov. Koprivca po telefonu zvedel, da je uredništvo mojo pritožbo zavrnilo oziroma da mojega predloga, naj prispevke vendarle objavi, ni sprejelo, kakor tudi, da bom o tem še istega ali naslednjega dne (v petek ali v soboto) pismeno obveščen. Pisma doslej žal še nisem prejel, toda zaradi časovne stiske (okrogla miza o sporni problematiki, na katero smo povabljeni tudi avtorji neobjavljenih pisem, bo že 20. maja) sem prisiljen pisati to vlogo Tiskovnemu svetu že danes, da bi jo jutri lahko oddal in da bi Tiskovni svet oziroma njegov sekretariat, če bo spoznal vlogo za utemeljeno, lahko do četrta, 20. maja, še kaj storil za zagotovitev pravic prizadetih avtorjev, oziroma točneje, za to, da bi bila njihova mnenja, ki so po mojem mnenju nedvomno »pomembna za javnost« v smislu določb 209. člena Ustave SRS in 43. člena Zakona o javnem obveščanju, javnosti tudi predstavljena v neokrnjeni obliki.

Tov. Koprivc mi je v že omenjenem telefonskem razgovoru dne 14. 5. namreč rekel, da je bil začuden nad mojo pritožbo, ker da mi je v najinem prejšnjem telefonskem pogovoru že povedal, da bodo naši prispevki v okviru okrogle mize na nek način objavljeni (zdaj da razmišljajo o morebitni objavi v »okvirčkih« med tekstom okrogle mize ali podobno) in da torej v bistvu niso zavrtni; rekel je celo, da nekaj v tem smislu piše tudi v pismih, ki smo jih dobili. Da bi kaj takega po telefonu preslišal, močno dvomim, kaj piše v pismih, pa lahko preberete: samo, da nameravajo naše prispevke dati na vpogled udeležencem okrogle mize. In še to so sklenili šele na moj predlog – prvotno so namreč tudi nam nameravali postreči le z »izborom glavnih misli« iz naših pisem, ki naj bi ga pripravil njihov novinar.

Ponujanje objave posameznih stavkov ali odstavkov iz naših pism (najbrž seveda po izboru uredništva) razumem kot ponujanje drobtinic in ga odločno odklanjam, ker za svoje ustavne pravice ne nameravam barantati. Ali bom uporabil tudi možnost sodnega varstva teh pravic, ki mi ga zagotavlja ustava in zakon, ta trenutek še ne vem, ker zaradi dosedanjega zavlačevanja uredništva Dela z dokončno odločitvijo in zaradi časovne bližine okrogle mize najbrž ne bi bilo več učinkovito. Zato se obračam na Tiskovni svet (oziroma njegov sekretariat), ki najbrž lahko reagira manj formalno in zato hitreje, hkrati pa lahko poleg pravnih dovolj kompetentno presodi tudi politične implikacije nastalega položaja.

Možnosti, da bi se občanova ustavna pravica do objavljanja »mnenj, pomembnih za javnost«, zagotovila tudi s parcialnimi objavami njegovih misli v »okvirčkih« in na podobne načine, ne zavračam a priori in ne glede na okoliščine. Če bi bilo pisem npr. res izredno veliko število, bi bila morda tudi ta oblika dopustna. V konkretnem primeru pa nikakor ne gre za to. Vseh pet pisem bi lahko doslej že večkrat v celoti objavili (v sobotnih prilogah 24. aprila ter 8. in 15. maja), naenkrat ali postopoma, če bi to le hoteli. Da bi bila javnost že sita razpravljanja o tej temi, dvomim, da si bo kdo upal navesti kot razlog za nasilno prekinitev polemike, ker bi bil tak razlog preveč za lase privlečen. Res je sicer, da je najbrž že marsikdo z nestrpnostjo pričakoval, da se bodo po izrečenih kritikah oglasili tudi odgovorni posamezniki in organi – in uredništvu Dela je vsekar treba šteti v dobro, da je z organiziranjem okrogle mize javnosti omogočilo, da bo lahko slišala tudi njihova mnenja in stališča. Zakaj pa je bilo ob tem potrebno prekiniti polemiko prav v trenutku, ko je prišla do vrhunca in ko se še nikakor ni začela izčrpavati v ponavljanju? Očitno izključno in samo zato, da se nevdržnost nekaterih kritiziranih uradnih konceptov ne bi še bolj jasno pokazala še pred okroglo mizo in da v časopisu kritična mnenja ne bi prevladala nad tistimi, ki uradne koncepte branijo. Tov. Koprivc mi v vseh razgovorih o teh vprašanih kot glavni argument navaja svoje stališče, da uredništvo ni poštni nabiralnik in da ima pravico in dolžnost voditi neko uredniško politiko. Mislim, da je uredniška politika časopisa v samoupravni socialistični družbi v tem, katere teme in na kakšen novinarski način na svojih straneh obravnavajo – ne pa v tem, da neko perečo temo sicer odpro, nato pa se ustrašijo reakcije bralcev in najprej po njihovem mnenju preveč kritične prispevke zavračajo (Rastku Močniku menda že več prispevkov na to temo in tudi mojega prvega v tej polemiki so najprej zavrnili in ga objavili šele potem, ko sem napovedal pritožbo), ko količina kritičnih odmevov preraste za njih dopustno mejo, pa objavljanje prispevkov brez običajne vnaprejšnje napovedi preprosto prekinajo. In to naj se imenuje uredniška politika? Kaj je to drugega kot prav »uredniško doziranje in groba uredniška selektivnost pod krinko navidezne skrbi za bralčeve interese in potrebe, za čemer pa se lahko skriva manipuliranje z njim«, kot je to lepo zapisano v letošnji programski deklaraciji Dela samega?

Ponujeni »okvirčki« niso v tej praksi doziranja nič drugega kot poskus, pomiriti nazadovoljneže z malo večjo »dozo«, kot je običajno potrebna za to, da tisti, ki ima škarje in platno v svojih rokah, uveljavljajo svoj prav.

Toliko načelno. »Okvirčki« pa so tudi praktično povsem nesprejemljivi, saj postavljajo avtorje neobjavljenih prispevkov kot udeležence okrogle mize v zadnje in v nemogoč položaj. Če bi bil moj prispevek pred okroglo mizo objavljen, mi že napisanega ne bi bilo treba ponavljati, drugače misleči bi mojim pogledom lahko ugovarjali, jaz bi le ponavljati, drugače misleči bi mojim pogledom lahko ugovarjali, jaz bi le repliciral itd. – tako pa niti ne vem, katere moje misli bodo smele v »okvirčkih« zagledati beli dan in katerim bi moral priboriti to na sami okrogli mizi, kjer nas bo dvanajst in kjer človek svojih misli ne more oblikovati tako zbrano kot takrat, ko jih zapiše. Metoda »okvirčkov« je morda primerna, da se iz sicer konfuznega in dolgovznega pisanja reši kakšna dobra misel, ni pa primerna za trganje misli iz sestavkov, ki predstavljajo logično in sklenjeno celoto. Da vseh pet neobjavljenih prispevkov izrazito spada v to drugo kategorijo, najbrž ne bo sporno. Navsezadnje so jih napisali univerzitetni učitelji oziroma ljudje, ki so poklicno usposobljeni za pismeno izražanje svojih misli. Zato predlagam, da Tiskovni svet (oziroma njegov sekretariat) presodi predvsem to, ali te misli sodijo v ustavno kategorijo »mnenj občanov, pomembnih za javnost« in vrednih objave, poleg tega pa tudi to, ali je v duhu naših prizadevanj za demokratizacijo in podružbljanje sredstev javnega obveščanja omejevanje in zanimanje javnosti. Če bo na prvo vprašanje odgovoril pozitivno in na drugo negativno, prosim za hitro pobudo, ki bi omogočila, da se z uredništvom Dela še pred začetkom okrogle mize (v četrtek, 20. maja, ob 17. uri) dogovorimo o tem, kdaj bodo naši prispevki objavljeni, – da bi jih bralci lahko prebrali še pred okroglo mi-

zo in da bi na drugi strani mi, ki se bomo okrogle mize udeležili, pri tem vedeli, ali bodo naše zapisane misli objavljene ali pa jih moramo na okrogli mizi ustno ponavljati, kolikor bosta čas in potek okrogle mize to dopuščala.

Če do začetka okrogle mize vprašanje ne bo urejeno, bom v skladu s svojimi avtorskimi pravicami prepovedal vsako parcialno objavljanje svojega prispevka oziroma izvlečkov iz njega in nadaljeval postopek za varstvo svoje ustavne pravice, (pred sodiščem ali z javnim pisanjem, kolikor ne bo glede na potek okrogle mize to morda nepotrebno ali neprimerno, enako ravnanje pa bom predlagal tudi avtorjem drugih štirih neobjavljenih prispevkov.

Na koncu naj izrazim samo še svoje začudenje in razočaranje, da je v tako očitni stvari treba uporabiti toliko časa in truda in da se moraš sklicevati na svoje ustavne pravice, da bi dosegel nekaj, za kar bi morali biti kot družba skupno zainteresirani: svobodno javno razpravljanje o odprtih vprašanih – ob edinem pogoju, da je to razpravljanje dostojno in kulturno in da ni naperjeno zoper temelje naše družbene ureditve, kar tudi ustava postavlja kot edino mejo svoboščinam in pravicam človeka in občana, torej tudi občanovi pravici do objavljanja njegovih mnenj v sredstvih javnega obveščanja.

S tovariškim pozdravom

Matevž Krivic

Ob avtoriziranju besedila okrogle mize sem naknadno vendarle pristal na delno objavo svojega prispevka, ker je bilo Delo pripravljeno vsaj njegov drugi, bistveni del objaviti praktično v celoti in pri tem upoštevati moje zahteve.

Matevž Krivic

Ljubljana, Bratovševa pl. 8

Ljubljana, 21. 5. 1982

TISKOVI SVET RK SZDL

Ker domnevam, da bodo po včerajšnji okrogli mizi predstavniki Dela skušali prikazati mojo pritožbo Tiskovnemu svetu kot brezpredmetno, češ da so bile vse bistvene stvari iz neobjavljenih pisem povedane že na okrogli mizi, in tako z našo pripravljenostjo sodelovati tudi pod takimi pogoji na okrogli mizi igrati nas same želim poudariti, da v celoti vztrajam pri vseh točkah pritožbe, vključno s prepovedjo Delu, da bi v kakršnikoli obliki objavljalo odlomke iz mojega prispevka. Poznavalcem novinarstva se mi zdi odveč na široko razlagati, da je ustna razprava na okrogli mizi eno, pismena polemika, kjer lahko mnogo bolj zbrano in zaokroženo prikažeš svoje misli, pa nekaj povsem drugega, celo če bi šlo za isto vsebino (za kar pa gre le v zelo majhnem delu). Še več: razpravljalci na okrogli mizi so imeli pred seboj tekste neobjavljenih pisem, in so iz njih marsikdaj izhajali (ne avtorji – drugi!), tako da je tudi iz tega razloga nujno, da se isto omogoči tudi bralcem, saj brez tega kakšne izjave morda niti povsem razumljive ne bodo, zlasti pa jih bodo utegnili bralci dojemati v drugačnem kontekstu kot udeleženci. Enega avtorja (dr. Srncnika) zaradi bolezni niti ni bilo na okrogli mizi, da bi vsaj ustno lahko zagovarjal svoje poglede. Da je v njegovem prispevku vrsta izredno zanimivih navedb (=pomembnih za javnost=), se boste najbrž tudi vi strinjali.

Opozoril bi tudi na predlog v prispevku tov. Jelenca, ponovljen na sami okrogli mizi (in od Dela zavrnjen), naj bi Delo za strokovne in druge odmeve ob problematiki reforme šolstva odprlo morda celo posebno rubriko. Predlog je nato še dodatno podprl direktor Pedagoškega inštituta za argumentom, da bi bilo tako zbiranje ocen javnosti koristen in nujen pendant ocenam strokovnih institucij – tudi on brez uspeha, če odštejemo izjavo voditelja razprave, da bodo vsako mnenje strokovnjaka seveda (!) z veseljem objavili. Zakaj potem niti prispevkov Kordaša, Jelenca in Strmcnika nočejo objaviti? Jaz sem že povedal, zakaj. In vi?

S tovariškim pozdravom

Matevž Krivic

P. S.

Protestiram tudi proti nameri bela (napovedani včeraj v brezprizivnem tonu), da bodo iz teksta okrogle mize cenzurirali moj uvodni

ustni protest zoper zavrnitev objave petih prispevkov (ali tudi kasneje moje in druge replike na to temo, še ni jasno). Še enkrat: resnično hvala Delu, da je vsaj na okrogli mizi omogočilo kritiko nekaterih nesprejemljivih uradnih konceptov – istočasno pa najodločnejši protest proti cenzuri kritike, kadar se ta nanaša na Delo samo. Če je Delu in vam ljubše, da o tem napišem v Delo posebno pismo in v njem prikažem bralcem vse dosedanje cenzurne posege nasproti meni in drugi m udeležencem dosedanje razprave o usmerjenem izobraževanju, pa tudi prav. Drugače bi namreč o problematiki uresničevanja ustavne pravice občana do objavljanja svojih mnenj raje napisal bolj teoretično zastavljen prispevek v kakšno revijo.

Sekretariat Tiskovnega sveta

06. 50-S/27

28. 5. 1982

Spoštovani tovariš

MATEVŽ KRIVIC

Bratovševa ploščad 8

61000 LJUBLJANA

Sekretariat Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, je na svoji 27. seji, 24. maja 1982, obravnaval vašo pritožbo, ki ste jo 16. maja naslovili na Tiskovni svet, zaradi zavrnitve objave vašega in še štirih drugih prispevkov v Delu ob polemiki o omejevanju vpisa v naravoslovno-matematično usmeritev.

Sekretariat je glede vaše pritožbe menil naslednje:

– uredniška politika Dela pri obravnavanju objave prispevkov tovariša Mitevža Krivica je bila korektna, saj mu je bilo omogočeno izraziti svoje mnenje, predloge in pomisleke v obliki okrogle mize o tej problematiki, na katero je bil povabljen;

– sekretariat Tiskovnega sveta ni pristojen za razreševanje pravnega vidika te problematike.

Tovariški pozdrav!

Sekretar TS:

Boris Mužević

Pripomba M. Krivica:

Brez komentarja. Pri sprejemu te odločitve so sodelovali naslednji člani sekretariata Tiskovnega sveta: podpredsednik Lenart Šetinc (sicer direktor Radia Ljubljana), sekretar Boris Mužević, Mirko Fabčić, strokovno-politični delavec RK SZDL, Slavko Gerič, izvršni sekretar CK ZKS, Boštjan Pirč, predsednik odbora za informativno-propagandno dejavnost pri Republiškem svetu Zveze sindikatov, Uroš Pimat, predstavnik Sekretariata za informacije Skupščine SRS, Vili Pšeničny, predstavnik RK ZSMS, Slobodan Rakočević, predsednik koordinacijskega odbora za informacijske sisteme pri RK SZDL, Igor Ravnikar, predstavnik Gospodarske zbornice, in Marjan Šiftar, predsednik Republiškega komiteja za informacije.

SKUPŠČINA SR SLOVENIJE

IZVRŠNI SVET

Kabinet prodredsednika

Dušana Šinigoja

Ljubljana, 2/6-1982

ZAPIS

Z razgovora o nekaterih aktualnih vprašanih pri uresničevanju zakona o usmerjenem izobraževanju, ki je bil v četrtek, 27/5-1982

PRISOTNI: Dušan Šinigoj, Majda Poljanšek (RK za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo), Tone Ferenc, Ivan Bitenc, Franc Lazarini (Izobraževalna skupnost Slovenije), Jože Ajdič (PIS za gozdarstvo), Tomo Martelanc, Bruno Hartman (PIS za kulturo), Tončka Horvat (PIS za gostinstvo in turizem), Živko Stupar (PIS za kemijo,

farmacijo, gumarstvo in nekovine), Zvonimir Bertok (PIS za agroživilstvo), Jože Podpeskar, Janez Mencinger (PIS za tekstilno stroko), Zoran Bizjak, Zvone Kržičnik (PIS za promet in zveze), Mladen Tancer, Jadran Maček (PIS za pedagoško usmeritev), Oskar Mohar, Anton Laznik (PIS za ekonomsko usmeritev), Tilka Stupica (PIS za usnjarstvo), Božo Igljič, Anton Flek (PIS tiska in papirja), Niko Jesenovec, Tone Košir (PIS za zdravstvo), Lojze Jožef, Drago Jurišič (PIS za družboslovno usmeritev), Viljem Merhar (Ekonomska fakulteta v Ljubljani), Drago Očepek, Jože Hohkraut (PIS za rudarsko in geološko usmeritev), Karel Gregorčič, Jože Arh (PIS za metalurško in kovinarsko usmeritev), Jordan Blažević (PIS za lesarstvo), Stane Kranjc (Strokovni svet za izobraževanje SRS), Marjan Jelen (RK SZDL), Boris Lipužič (RS ZSS) in Adolf Misja (Gospodarska zbornica Slovenije).

Sestanek je sklical podpredsednik IS tovariš Dušan Šinigoj z namenom, da se na osnovi nekaterih pomembnejših sklopov vprašanih pri uresničevanju zakona o usmerjenem izobraževanju preveri izvajanje temeljnih ciljev reforme izobraževalnega sistema. Potreba po sklicu sestanka je temeljila predvsem na oceni, da v dosedanjem procesu uvajanja usmerjenega izobraževanja niso dovolj prišli do izraza interesi in potrebe združenega dela, ampak so v večji meri prevladali interesi izvajalcev ter nekaterih občinskih in regionalnih struktur. Nadaljevanje takšnih tendenc tudi v tretjem letu uvajanja usmerjenega izobraževanja bi lahko pripeljalo do resnih problemov, saj bi povzročilo skrajno neracionalnost pri organiziranju strokovno-pedagoškega dela ali pa bi ga v posameznih primerih celo onemogočalo.

Na razgovoru je bilo poudarjeno, da od osnovnih strateških ciljev reforme ni možno odstopati, za njihovo uresničevanje pa je potrebno razreševati predvsem naslednja pomembnejša vprašanja in probleme, ki se zastavljajo pri uresničevanju.

– Eno temeljnih je vprašanje celovitosti programskih zasnov in sprejetih vzgojnoizobraževalnih programov in njihovo uresničevanje v praksi. Pri tem predstavlja problem predvsem prevelika razdrobljenost programov, ki bi jih bilo nujno združevati, ter nezadostno upoštevanje potrebe po skrajšanih programih, saj jih od sprejetih skrajšanih programov v letošnjem šolskem letu več kot polovica sploh ni bilo razpisanih. Prav tako se v preamajni meri uresničuje določilo zakona o preusmerjanju udeležencev usmerjenega izobraževanja v druge smeri, kadar izobraževalna organizacija na podlagi preverjanja in ocenjevanja znanja ugotovi, da bi bilo to potrebno. V zvezi s tem je potrebno preveriti, ali so sprejeti vzgojnoizobraževalni programi zasnovani tako, da takšno preusmerjanje omogočajo.

Pri oblikovanju vzgojnoizobraževalnih programov višjega in visokega šolstva bo nujno preučiti, ali je glede na celovitost programov ustrezno, da se določena znanja, ki so bila že absorbirana v predhodnih programih, ponovno pojavljajo, kot tudi potrebe in možnosti za krčenje nekaterih smeri v smislu interdisciplinarnega pristopa. Glede na nekatere tendence po ponovnem vzpostavljanju splošnoizobraževalnih organizacij po vzoru gimnazij, katerih vloga naj bi prevzele srednje šole naravoslovno-matematične usmeritve, in glede na to, da ta usmeritev tudi nima jasno izdiferenciranih uporabnikov, bi bilo potrebno ponovno preučiti ustreznost njenega nadaljnjega ohranjanja oz. potrebo po zmanjšanju obsega vpisa in mreže šol, hkrati pa tudi možnosti za vključitev posameznih znanj, ki jih te šole dajejo, v ustrežnejše usmeritve. Udeleženci razgovora so predlagali, da ta problem preuči posebna delovna skupina, ki bi jo sestavljali predstavniki izobraževalne skupnosti Slovenije in pisov tistih usmeritev, v katere bi bilo možno vključiti posamezna znanja naravoslovno-matematične usmeritve.

– Nesmotnost obstoječe mreže šol že povzroča težave, ki se lahko v prihodnjem šolskem letu še znatno zaostrijo. V največji meri jih povzroča razdrobljenost mreže oz. dislocirani oddelki šol, ki so neracionalni zaradi visokih stroškov, pa tudi po vsebinski plati ne dosegajo potrebne kvalitetne ravni. Zaradi neracionalnosti je bilo nekaj dislociranih oddelkov v letošnjem šolskem letu že ukinjenih. Do razpisa za vpis v prihodnje šolsko leto pa je potrebno celotno mrežo šol ponovno preveriti in jo racionalizirati.

V zvezi z združevanjem sredstev za izvajanje programov usmerjenega izobraževanja nastajajo težave zaradi neustreznega vključevanja uporabnikov v PIS-e. Ker ni bila uresničena zahteva, da uporabniki izrazijo v PIS, v katero se vključujejo, vse svoje potrebe in interese (in ne le tistih, ki jih lahko uresničijo neposredno v svoji PIS) ter za njihovo uresničitev tudi združijo potrebna sredstva, je prišlo do pojavnosti, da se mnogi uporabniki vključujejo v tiste posebne izobraževalne skupnosti, ki imajo nižje prispevne stopnje. Pri tem je bilo opozorjeno, da se določen del uporabnikov še vedno ni vklju-

čil v nobeno posebno izobraževalno skupnost. Zato je osnovna naloga na tem področju doseči vključitev uporabnikov v ustrezne PIS in v njih vzpostaviti dejanski družbenoekonomski odnos med uporabniki in izvajalci. V ta namen bi bilo potrebno oblikovati posebno delovno skupino pri izobraževalni skupnosti Slovenije, ki bi preučila uresničevanje družbenoekonomskih odnosov v posebnih izobraževalnih skupnostih ter ustreznost sedanjega načina združevanja sredstev v razmerju 40 : 60.

– Posebej je bilo poudarjeno, da zožene materialne možnosti in s tem omejena sredstva za družbene dejavnosti ne smejo in ne morejo biti razlog, ki bi oviral ali onemogočal uresničevanje reforme izobraževanja. Zastavljene cilje je potrebno uresničevati v skladu z realnimi možnostmi in v tem okviru tudi planirati nadaljnje aktivnosti.

– Med prioritarnimi nalogami v letošnjem letu je tudi dokončanje akcije opremljanja učilnic OTP. Ob tem pa bi kazalo tudi preveriti, kako so bila uporabljena sredstva, ki so jih vzgojnoizobraževalne organizacije že prejele za opremljanje učilnic.

– Prav tako je potrebno posebno pozornost posvetiti nadaljnjemu razvoju delegatskega sistema v PIS, saj ta še ne deluje, kot bi moral, predvsem pa v premajhni meri prihajajo do izraza iniciative uporabnikov.

Tovariš Dušan Šinigoj je prisotne tudi obvestil, da je odbor IS za politični sistem in družbene dejavnosti na svoji 2. seji dne 25/5-1982 razpravjal o nekaterih odprtih vprašanih v zvezi z določanjem strokovnih naslovov pri oblikovanju novih vzgojnoizobraževalnih programov v visokem izobraževanju in pri tem ugotovil, da z uvedbo usmerjenega izobraževanja ni hkrati nastopila tudi potreba po spremembi veljavnega zakona o strokovnih naslovih. Zato je odbor menil, da je potrebno vztrajati pri doslednem spoštovanju navadnega zakona in v skladu s tem še posebej odklanjati vse zahteve po višanju stopenj potrebne strokovne izobrazbe na posameznih področjih. V primerih strokovnih naslovov, ki jih lahko podeljujejo višje in visoke šole, pa je potrebno nove oz. spremenjene naslove določiti v ustanovitvenem aktu posamezne šole.

Zapisala

Lidija Apohal, I. r.

Matevž Krivic

Ljubljana, Bratovševa pl. 8

Ljubljana, 7. 6. 1982

UREDNIŠTVO »DELA«

Pošiljam vam svoj prispevek za objavo v sobotni prilogi (p. p. 29). Ker je njegova vsebina tudi protest (v zelo blagi obliki) proti nekorektnemu ravnanju tovariša Rojca pri avtoriziranju teksta okrogle mize, ga istočasno pošiljam v vednost tudi njemu in nimam nič proti, če istočasno s tem mojim prispevkom objavite tudi morebiten njegov odgovor ali pojasnilo. Upam, da ravnam s tem do vas in do njega dovolj korektno in da lahko zato tudi od vas pričakujem, da te moje geste ne boste izrabili za morebitno zavlačevanje objave mojega prispevka. Pismo mu pošiljam danes, v ponedeljek (ekspresno) – dobil ga bo torej jutri, tako da vam do petka dopoldne vsekakor lahko odgovori, če to želi. Če do petka njegovega odgovora ne bo, prosim, da pač objavite samo moj prispevek. V njem namreč ne gre samo za protest proti nekorektnemu ravnanju pri avtorizaciji, ampak predvsem za informacijo bralcem, ki so bili (verjetno sicer nenamerno) dezinformirani o resničnih stališčih avtorjev neobjavljenih prispevkov v enem, vsekakor ne nepomembnem vprašanju.

S tovariškim pozdravom!

Delo, 29. maja in 5. junija

Okrogla miza o reformi šolstva

Na okrogli mizi o reformi šolstva (Delo, 5. junija, stran 22) sva se z dr. Emilom Rojcem, predsednikom republiškega družbenega sveta za vzgojo in izobraževanje, med drugim zapletla tudi v kratek be-

sedni dvoboj glede vrednotenja tako imenovanih skrajšanih programov. Tov. Rojč je vprašal, zakaj smo v nekaterih razpravah dajali **izključno** negativen predznak tem programom, jaz sem odgovoril, da tega ni storil nihče, nakar je sledila njegova replika, da si je vendar podčrtal v enem od neobjavljenih prispevkov, da so skrajšani programi korak nazaj in da je to tisto, kar vodi v dezintelektualizacijo dela in človeka. To je govoril očitno po spominu (ni neposredno citiral), pri čemer so pomote povsem možne, razumljive in opravičljive. Ko je svoje besede avtoriziral za objavo, pa je storil nekaj, kar je težko opravičiti – celo z morebitnim pomanjkanjem časa: svoje po spominu govorjene besede je (najbrž zato, da bi zvenele bolj prepričljivo in verodostojno) spremenil v citate (z narekovaji) iz enega od neobjavljenih prispevkov, ne da bi pri tem preveril zanesljivost svojega spomina. Vsaj domnevam, da ob avtorizaciji ni nič preverjal, saj bi šlo sicer za namerno potvorbo. Od dveh »citatov« je bil namreč eden zapisan v bistveno drugačnem kontekstu, kot je to skušal prikazati, drugega (da skrajšani programi vodijo v dezintelektualizacijo dela in človeka) pa kljub dvakratnemu pazljivemu branju sploh nisem mogel najti – ne v prispevku dr. Strmcnika, od koder naj bi bil, ne v drugih štirih neobjavljenih prispevkih! S prvim »citatom« pa trdi, da so v enem (najbrž Strmcnikovem) prispevku skrajšani programi ovrednoteni kot korak nazaj, medtem ko je v resnici Strmcnik zapisal nekaj bistveno drugega: »Korak nazaj s starim pomeni **izredno močan in ne predviden porast** razredov s skrajšanimi učnimi programi (in ne torej ti programi sami po sebi – podč. in op. M. K.) in pa seveda sorazmerno visoko število učencev, ki šolanja niso zmogli in so ga preprosto zapustili.«

Ali ima dr. Strmcnik v tej točki prav ali ne, je seveda lahko stvar nadaljnje razprave. Morda je močni porast teh razredov (če o njem sploh lahko govorimo, saj prej takih programov ni bilo) le navidezno korak nazaj, v resnici pa le realistično priznanje dejanskega stanja in **začetek** postopnega odpravljanja zloglasnega dualizma z realističnimi ukrepi (v tem se torej z Rojcem strinjava) in ne z deklarativnim razglasjanjem vseh programov za enakovredne in enako zahtevne, kot pa to naši reformatorji s takim veseljem in brez trohice dvoma v realističnost svojih pogledov počnejo na nasprotnem polu težavnostne oziroma zahtevnostne lestvice srednješolskih programov.

No, o vsem tem bo morda še kdo drug kaj povedal, da se ne bomo prevečkrat oglašali eni in isti. Čutil pa sem za svojo pravico in dolžnost, da dokažem resničnost in utemeljenost svoje, na okrogli mizi dvakrat kategorično postavljene in naknadno z domnevnimi »citati« izpodbijane trditve, da nobeden od nas ni v svojih neobjavljenih prispevkih nasprotoval skrajšanim programom kot takim in trdil, da vodijo v dezintelektualizacijo dela in človeka. O intelektualizaciji dela in človeka je šele na sami okrogli mizi večkrat govoril Rastko Močnik, ki pa pri »šolah slabše kakovosti« nikakor ni rekel, da bi bile korak nazaj in ni napadel njihovih programov, ampak se je zavzemal za posvečanje večje pozornosti pedagoškimi kadrom na takih šolah, za moralno in materialno spodbujanje njihovega dela in s tem torej za postopno izboljševanje kvalitete teh šol. Zanikovalce smotrnosti skrajšanih programov, če res obstajajo, bo treba, tovariš Rojč, iskati drugje in ne med udeleženci naše okrogle mize!

Matevž Krivic

Ljubljana

K razpravi »kakšno izobraževanje?« – Delo, 29. maja in 5. junija

Ob okrogli mizi so se nekateri razpravljalci precej nasplošno sklicevali na ustavo, po kateri vse pravice izhajajo iz dela: to načelo je v primeru šole presplošno, saj otroke pušča brez pravic. Hkrati pa pravice, ki izhajajo iz obveznega dela, niso natančneje določene. Nasploh je v izvedbi reforme vrsta pomanjkljivosti, ki se ne omejujejo na nedemokratičnost omejenega vpisa. Na eni strani nam priznavajo, da so uporabniki odpovedali pri izražanju zahtev združene dela, na drugi strani pa sploh ne upoštevajo kriterijev ved, ki se poučujejo. Katero vodilo je torej določilo sedanjo reformno shemo?

Ob vsej nekvalitetni pripravi na reformo si nekateri lastijo celo pravico, da bi prevzemali odgovornost za šolarje: družba ali njeni pred-

stavniki pač ne morejo odgovarjati za odločitve otrok ali staršev - vsekakor pa odgovarjajo za naravo in kvaliteto šolanja.

Očitno je, da prav te odgovornosti ob sedanjem stanju ne morejo prevzeti, saj kljub menda temeljitim pripravam na reformo manjka tako rekoč vse. Zato je sedanja naglica zelo neodgovorna, saj pomeni eksperimentiranje na celih generacijah otrok.

Veliko govorijo o odpravljanju dualizma v šolstvu, pri tem pa uvajajo nov dualizem razdelitev na proizvodne in neproizvodne poklice. Ta novi dualizem ni samo skrajno problematičen, ampak je tudi etično žaljiv.

Zakon o usmerjenem izobraževanju določa, da je naloga šole izobraževati za delo, samoupravljanje in celovito osebnost. Dvomimo lahko, da bi sedanja reforma zmogla izpolniti prvi dve nalogi, na tretjo pa je očitno sploh pozabila.

Moja Apih

Delo 29. 5. in 5. 6. 1982

Kakšno izobraževanje

V razpravi o šolski reformi me je zbudel izraz »plebiscitarna demokracija«, na katero se sklicujejo zagovorniki sedanje reforme. Iz svojih izkušenj sem do tega gesla nekoliko skeptična, prav tako ga ne potrjujejo nekateri podatki, ki so jih navedli že razpravljalci. V nasprotju z duhom demokracije pa se mi zdi zlasti sedanje prizadevanje, da bi izobrazbenim željam mladine vzeli njihovo legitimnost. Ker se je prav to vprašanje zaostriло z omejevanjem vpisa na najpotrebnejših izobraževalnih smereh, naj opozorim na tole možnost razmišljanja.

Na prvi pogled gre v tem trenutku za spopad med stališčem, ki izobrazbo omejuje v okvir t. i. družbenih potreb, in težnjo, da bi izobrazba vrh tega ustregla tudi še posameznikovi potrebi po široki omiki, četudi nekaterih prvih te širše omike trenutno ni mogoče povezati z izraženimi potrebami proizvodnega procesa. - Vendar je to le površen vtis: zavzetost mladine, da bi si pridobila čim bolj kakovostno in čim širšo izobrazbo, je namreč prav tako družbena potreba. Zlasti vidim v ambicijah mladine in staršev legitimno družbeno potrebo zato, ker prihaja med temi željami in šablono razpisanih mest do tako izrazitih neskladij. Potemtakem gre za spopad med dvema različnima umevanjema »družbenih potreb«: drugo stališče, ki potrebe opredeljuje v najširšem obzoru civiliziranega sožitja, je tudi z ožjega produktivističnega stališča neizpodbitno ustrežnejše. To je razvidno iz tiste razprave za okroglo mizo, ki se je ukvarjala z vprašanjem študija medicine. Ne bom ponavljala argumente Korđaša, pač pa bi opozorila na tole izjavo tov. Poljanškove: »Tisti, ki bo pa čutil, da bi bil lahko zdravnik, bo pa verjetno imel celo vrsto dodatnih znanj...« - Ni jasno, kje si bo ta znanja pridobil. Nasprotno pa je medicinska fakulteta določila obseg potrebnega znanja in tudi pokazala, kje si ga je mogoče pridobiti (na naravoslovno matematični usmeritvi).

Pogovor v Delu se ni dotaknil vprašanj delovne prakse. S tem v zvezi bi javnost brez dvoma zanimalo, v kolikšni meri bodo pri tem upoštevali predpise in stališča medicine dela o delu mladostnikov in o zaščiti pri delu. Prav tako nisem zasledila, da bi bilo rešeno vprašanje nagrajevanja, ki izhaja kot pravica iz slehernega dela. Mladostniki, ki so se doslej skušali zaposliti med počitnicami, so imeli velike težave, da so delo sploh dobili, plačilo pa ni bilo stimulatívno. Bojim se, da bo zdaj, ko je delo obvezno, spodbude še manj. Nadaljnje bistveno vprašanje so mentorji, ki jih nudijo delovne organizacije. Nisem zasledila, da bi te mentorje že usposobili, četudi bi to sodilo k pripravam na reformo in bi morali biti zdaj že usposobljeni. Prav tako se mi zdi zdaj že nekoliko pozno, da bi pri redno zaposlenih zagotovili ustrezen odnos do teh otrok.

Vsiljuje se vtis, da so ta in druga vprašanja reforme še vedno odprta. Ker gre za osrednja vprašanja, je sedanja naglica pri ukrepanju videti nesmiselna. Do količkej zadovoljivih rešitev ne bo mogoče priti brez demokratičnega strpnega usklajevanja stališč. Zato je neokusna pripomba enega izmed odgovornih tovarišev na vašem pogovoru, iz katere je mogoče sklepati, da je zanj demokratični proces izgubljanje časa.

Za začetek bi zadostovalo, če bi se odprli za demokratično iniciativo in odpravili omejevanje vpisa. Odprava tega strahovalnega in-

strumenta je sploh pogoj, da bo šola lahko začela streči resničnim družbenim potrebam: svobodno izobraževanje bo namreč omogočilo usklajevanje med ožimi in kratkoročnimi potrebami in splošnimi zgodovinskimi družbenimi težnjami, hkrati pa bo omogočilo ustrezno razširitev in združevanje sedaj nesmiselno razdrobljenih programov.

Cvetka Dragoš

Revidirati šolsko reformo!

Okrogla miza o reformi šolstva, Delo 29. 5. in 5. 6. 1982

Ta zapis sicer ne želi biti nadaljevanje polemik o preobrazanju usmerjenega izobraževanja, vendar pa ga je iz njih spodbudilo vsaj dvoje: ugotovitev udeležencev okrogle mize samih, da se pogovarjajo »na različnih ravneh« in da »ne bodo nikoli skupaj«, ter sklepna ugotovitev Dela, ki jo je mogoče razumeti tudi kot prijazno vabilo k ohranjanju kontinuitete razpravljanja o šolski reformi. Glede drugega ni težko poskrbeti: kontinuiteto zagotavlja že sama dvojnost uradnega in dejanskega javnega mnenja, kot je bilo tudi rečeno v razpravi, predvsem pa nadvse zavezujoči sklepi IX. kongresa ZKS in enega njegovih konkretnih pozivov (ki ni izražen pogojno z »bi morali« ampak z prepričano resolutnostjo): »Bomo preverjali ustreznost sedanjih izpeljav koncepta usmerjenega izobraževanja, zlasti z vidika ustrezne motiviranosti mladih za izobraževanje...«. Kar pa zadeva prvo, različnost ravni razpravljanja, je le-ta, kakor znano, teoretsko lahko zelo plodna, ni pa dvoma, da zaplete položaj na ravni praktičnih ukrepov - od koder sledi, da je seveda težko »priti skupaj«; vendar je to nemara vprašanje, ki presega okvir tega zapisa in zadeva razkorak med političnimi odločitvami in strokovno-oznanstvenimi ugotovitvami. Tu nas bolj zanima različnost ravni, ki so jo pokazale razprave o usmerjenem izobraževanju, njegovih izhodiščih, ciljih in resničnosti v predkongresnem obdobju, ko so vprašanja izobraževanja prešla iz strokovnih, poklicnih in uradnih krogov »v bazo«, kar je preveč simptomatično, da bi bilo naključno in med drugim pomeni, da smo se zavedeli, da so vprašanja vzgoje, izobraževanja in znanja preveč pomembne zadeve, da bi jih prepuščili samo poklicnim strokovnjakom in upravnim postopkom. Tolikokrat zatrjevana demokratičnost v razpravljanju o preobrazbi izobraževanja daje pravico do besede »poučenim« in »manj poučenim«; poučeni pač z večjo legitimnostjo vlagajo svoje prizive tako na teroretski kot na praktični ravni razpravljanja.

Izpostavliti želim samo dvoje vprašanj: kje smo med cilji izobraževalne reforme in resničnim dogajanjem, drugo pa je sicer staro, vendar po razpravah sodeč še vedno prisotno in nerazrešeno: splošna izobrazba in njen pomen za vsakršno drugo izobraževanje (strokovno, poklicno, za delo - ali kako drugače imenovano). Kongres slovenskih komunistov je potrdil, da je bila preobrazba šolstva potrebna, da je nujnost, ki smo jo sprejeli vsi - razhajanja se torej ne začnejo, ko gre za načela in cilje, ampak, ko gre za njih izpeljavo v življenju - sicer poziv k preverjanju koncepta usmerjenega izobraževanja pravzaprav ne bi bil potreben. Šolske reforme smo se lotili, ker smo spoznali krizo izobrazbenega sistema: če doslej iz te krize še nismo izšli je to dobro, saj je krizna situacija pač odprta in plodna situacija, ko je še mogoče najti drugačne in boljše rešitve. Zdi se, da gre zlasti za drugačnost rešitev, ne za dohitevanje ali povzemanje drugih izobrazbenih sistemov: gre za samoupravni demokratični izobrazbeni sistem, ki bo tak po dejanskih možnostih, vsebini in oblikah, ne po meščanski (lažni) tezi o »enakih možnostih«. Če pa naj preverjamo, koliko smo pri tem uspeli potem pač moramo meriti z istim merilom željno in uresničeno, načela in izhodišča ter rezultate in cilje - ne bi torej smeli šteti za napačno, da se dostikrat daje na isto tehtnico nekatere elemente osnovnega izhodišča oziroma načela reforme usmerjenega izobraževanja in to zamenjava z izpeljavami« (Okrogla miza (2), tov. Rojc.).

Razkorak, ki nastaja med načeli, zapisanimi v dokumentih, na katere se vsi razpravljalci sklicujemo, od Ustave do kongresov ZK in med dogajajočo se prakso je zdaj že očitno - seveda pa ga je mogoče prikriti, če bomo načelna izhodišča vrednotili z eno ero, praktične uspehe ali neuspehe pa z drugo. Končno vemo, da se vsaka teorija potrdi šele, ko jo sprejme praksa in gotovo je, da ima v končni instanci zmeraj prav življenje... Globoko se je mogoče strinjati

z razpravljajci, ki so ugotavljali, da gre pri izobraževalni preobrazbi za »proces«, da je usmerjeno izobraževanje »projekcija«, »vizija« (naprimer, misli tov. Veljka Trohe), ker je samo to lahko produktivno izhodišče za »revizijo reforme«. Plodno pa je zopet lahko le, če dopušča strpnost v razpravljanju na podlagi enakopravnosti udeležencev v razpravi. Zakaj paradoks je v tem, da se na prav ista načela in izhodišča sklicujejo tisti ki recimo, po uradni dolžnosti, pa gotovo tudi po svoji strokovni vesti zagovarjajo in veljavljajo reformo in tisti drugi, katerim prvi ne priznavajo, da tudi zagovarjajo nujnost reforme, vendar ob predpostavki, da jo je treba revidirati in revidirano uveljavljati. Ti drugi si na ta način pridobivajo dvomljivi sloves uradnih heretikov in nič ne pomagajo, če smo se iz zgodovine naučili, da so heretiki bili vedno potrebni in da je zgodovina, ko je minila, pogosto zanikala njih heretičnost. Če pa se spomnimo Močnikove utemeljene pripombe pri obravnavanem omizju – namreč o dvojnizi med uradnim in dejanskim javnim mnenjem – se moramo vprašati, kaj tedaj, kadar je splošnejše mnenje heretično?!

Nemara še na nobenem kongresu Zveze komunistov ni bilo toliko angažirane, pripravljene, analitične razprave, da ne govorimo o občem priznavanju potrebe po znanju. Da je potrebno dvigniti raven poklicnih in tehničnih šol je torej nevprašljiva in nesporna predpostavka. Ta ugotovitev je zbudila misel, da bo to mogoče storiti z več splošne izobrazbe – uveljaviti več splošne izobrazbe je pogoj, da bi izpeljali lažjo prehodnost v izobraževalnem sistemu in da bi dosegli večjo možnost prilagajanja, večjo gibljivost iz »poklicne vloge« in seveda tudi večjo usposobljenost za opravljanje samoupravljaljskih nalog in dolžnosti, večjo poučenost kot pogoj za podružbljanje vseh družbenih opravil. Zdi pa se, da je imperativ »izobraževati za delo« zapeljal v skrajnost: na praktični ravni, v izkustvenem življenju namreč pomeni izobraževati za opravljanje »del in nalog«, kar je pravzaprav še ožja določenost kot nekdanje izobraževanje za poklice; potisnilo pa je v ozadje tudi splošno izobrazbo in jo celo obsodilo kot nekakšno preživelo, meščansko kategorijo, čeprav so se te obsodbe običajno zakrivale z formalnim razlogom kritike gimnazij. Prav takšna pojmovanja pa kažejo neosvobojenost našega razmišljanja od modelov zares meščansko določenih pojmovanj, ki splošno izobrazbo zares razumejo kot zgolj humanistično in družboslovno, torej ne-utilitaro ali kar ne-produktivno. Takšno togo usmerjevano izobraževanje pa je zavrnil že pozni taylorizem, zavedajoč se, med drugim, da si je na podlagi splošnih znanj mogoče dokaj hitro pridobiti poklicne veščine in spretnosti, kjer so potrebne, da pa bodo kaj redki poklicno (»opravilno«) preveč usmerjeno izobraženi ljudje lahko prispevali k napredku znanosti in povečevanju znanj. Po drugi strani pa tudi ni res, da bi takšna usmerjevanja (rečeno po starem: poklicna) ustrezala logiki znanstvene specializiranosti, ker je vsaka specializiranost, brez dovolj široke izobrazbene podlage, pač zadnja, ki se zave potrebe po spremembi disciplinarnih razdelitev. Te potrebe se zavemo šele, ko spoznamo tudi nujnost enotnosti znanja, ki ukinja celo naš znameniti strah pred elitizmom.

Sicer pa je to, o splošni izobrazbi, samo še ena variacija na mnogokrat izrečene, zapisane in celo objavljene prizive zaradi zmanjševanja obsega splošne izobrazbe, ki zares prepričljivo niso bili nikoli zavrnjeni. Če pa bomo sledili strpnemu pozivu k kontinuiranemu preverjanju načel reforme v praksi, če se bomo torej ob preobražanju izobraževanja permanentno izobraževali, bomo zanesljivo prišli do odgovorov, morda celo pravih in – če ne bo zatajil naš »pedagoški eros«, si bomo nemara zastavili tudi prava vprašanja... Eno takih je, naprimer, ali je res dilema, ki da se celo zaostruje, »ali izobraževati za življenje ali za delo«, kakor je bilo povedano za Delovo okroglo mizo (2) (tov. Poljanškova).

Če drugega ne, je vsaj neživljenjska. Res da utegne imeti permanentno revidiranje reforme kar epske razsežnosti, vendar pa je to še vseeno bolje, kot da se izteče v konec, ki bi nas spomnil na misel Petrice Kerempuha, če bi se bil ukvarjal s šolsko reformo, namreč: »Kakva je – takva je – NAŠA JE; a blagor mu, čija nije.« Ampak to je balada.

Nada Pagon – Brglez

Ta tekst je nastal kot nadaljevanje Okrogle mize o izobraževalni reformi, vendar ne kot še en nov pogled na to problematiko, temveč kot analiza nekaterih stališč udeležencev te okrogle mize.

Ker je bil časnik Delo eden izmed udeležencev te razprave in to kot uradni povezovalac, bom začel z razmislekom ob naslednjem sklopu misli, ki so bile izrečene iz njegovih ust, ob začetku Okrogle mize.

»Takoj na začetku današnje debate moramo povedati, da se tovariš Matevž Krivic ni strinjal s tem, da nismo objavili njegovega pisma, češ da je to nedemokratsko... Mislimo, da je demokratična možnost razprave za okroglo mizo dovolj razvidna, tovariš Krivic pa ima seveda možnost, kot vsakdo, da prek tiskovnega sveta izrazi svoje nestrinjanje nad tako potjo. Logika, s katero se Delo izmakne kritiki o nedemokratski tiska, je v tem, da Delo ne zanika ali potrjuje nedemokratski svoje politike do objavljanja pisem bralcev, temveč problematiko premesti, točko, za katero je šlo Krivicu, tj. za možnost demokratične razprave, mu vrže v obraz, jo zoperstavi njemu samemu ter se mu za nameček še poroga s tem, da mu ponudi taisti medij, ki mu je bil pred tem odtegnjen.

Problem naravoslovno-matematične usmeritve je eden ključnih problemov sedanje ključne reforme, kako ga rešuje ena najbolj gorečih zagovornic Usmerjenega izobraževanja tov. Poljanšek pa je očitno iz tega stavka: »Če je v naravoslovno-matematični usmeritvi dana večja prednost nadaljevanju izobraževanja kot v drugih primerih, je po mojem mnenju s tem programom nekaj narobe.« Tov. Poljanšek pač moti, da je ta šola znamenje neenakosti med dijaki. To neenakost bi anulirala s tem, da bi odpravila, oz. temeljito preobrazila naravoslovno-matematično usmeritev. Poteze te vrste so nam dobro znane iz nedavne zgodovine, ko so iz istih vzrokov odpravili latinščino in gimnazijo, ko pa bodo odpravili še naravoslovno-matematično usmeritev, bo na vrsti neka druga šola, ki bo rušila harmonijo in tako bo šlo v slabo neskončnost. Če pa bi bila tov. Poljanšek marksist, bi se tega problema lotila tako, da bi reformirala preostale šole po vzgledu naravoslovno-matematične in tako ta usmeritev ne bi bila več znamenje neenakosti med dijaki.

Tov. Poljanšek je nerazumljivo tudi stališče medicinske fakultete, da ji je šola predhodnica naravoslovno-matematična usmeritev in ne zdravstveno medicinska. Stališče medicinske fakultete je stališče znanstvene vede, ki je utemeljena na znanjih fizike, matematike in biokemije, ne pa na znanju medicinskih sester, kot je utopična predstava že prej omenjene tovarišice terdrukih zagovornikov šolske reforme. Spričo teh dejstev je razumljiva tudi zahteva tov. Vadnal, da mora po sedanji reformi srednjega šolstva priti še ustrezna reforma univerze, kajti sedanje usmerjeno izobraževanje res ne vodi na zdajšnjo univerzo. Taista tovarišica na dokazovanje prof. Močnika, da je najslabši polletni učni uspeh prav na tistih usmeritvah, kjer je neposredni delovni proces najbolj abstrakten in Rotarjevo historično marksistično analizo šolskega parata, odgovori obema z očitkom težke teorije.

Izjava, da je marksistična analiza težka teorija, je s stališča marksista neresnična.

Ta izjava pa je resnična za birokrate, staliniste ter reakcionarje, ki še kako občutijo težo in neznosnost marksistične teorije. Močnikove izpeljave pa zavrne z naslednjima stavkoma: »Marx je v Kapitalu kar na prvih straneh zapisal, da ima delo dvojni karakter, da je abstraktno in konkretno. Delovni procesi pa so močno konkretni, kar lahko bolj kot teoretična razpravljanja potrjujejo naši delavci.«

Ker Vandalova noče biti »težak« teoretik, bi ji enostavno povedal, da delovni procesi v neposredni proizvodnji potekajo pač tako, da je človek privesek stroju, njegovo znanje je zgolj posedovanje potrebnih gibov za upravljanje mašine, delavec za svoje delo za strojem ne pozna, niti ne potrebuje poznavanja fizikalnih zakonov, na podlagi katerih ti stroji delujejo in so upravljani. To delo je abstraktno v tem, da delavec opravlja delo brez poznavanja konkretnih mehanskih zakonov, oz. narave dela samega. Delavci pa ne morejo potrjevati, da so delovni procesi res konkretni, zakaj dejstvo, da je delo konkretno, ni odvisno od pritrjevanja ali nepritrjevanja akterjev dela. To, kar delavci potrjujejo, je to, da je njihovo konkretno delo tako abstraktno, da vsakdo, ki ima možnost oditi s teh delovnih mest, to stori, oz., da je pomanjkanje delovne sile prav v neposredni proizvodnji.

Močnikov predlog za intelektualizacijo delovnega procesa, kjer pa to ni mogoče, pa vsaj intelektualizacijo delovne sile, to je človeka, se je prav tako odbil od njenega stališča, češ, da je delo v neposredni proizvodnji res tisto pravo.

Ena izmed izjav tov. Vandal je tudi poziv, naj pogledamo, kakšno dolžnost ima kdo in zavijamo rokave. Na prvi pogled lepa parola, ki od praznega besedičenja poziva k akciji v praksi. Toda to predstavlja izdelan program, ki naj bi se enostavno prenesel v prakso. Tak pristop pa blokira vsakršno inovacijo, vsakršno spreminjanje programa, če ta ni ustrezen in tako ni presenetljivo, da v neposredni proizvodnji, ki temelji na tem, da delaš tisto, za kar si zadovoljen, ni inventivnosti, da je skratka v krizi.

O objektivni nujnosti razvoja, na kateri temelje stališča tovarišice Katje Vandal, izvršne sekretarke predsedstva CK ZKS za vzgojo in izobraževanje, bi ji toplo priporočil v branje knjigo našega marksističnega teoretika doktorja Božidarja Debenjaka **V alternativni**, kjer je zapisal, da razvoj pelje v komunizem ali v vandalstvo, ter da ni nobene objektivne nujnosti, po kateri bi pristali v komunizmu.

Da je ocenjevanje šolske reforme po enem letu neutemeljeno, dokazuje z naslednjo metaforo: »V kmetijstvu počakamo, da pšenica vsaj dozori, pa jo potem ocenimo, ne pa, da bi jo šli že novembra rezat in gledat, kakšna je.

Ta okorna in pogrošna metafora ne spodbija tega, da bi po enem letu lahko ocenili šolsko reformo.

Na njeno domisljico pa bi ji odgovoril takole: zato, da ugotovimo, da puškin izstrelek ne bo zadal cilja, še ni treba, da ga zares izstrelimo, dovolj je, da pogledamo, ali je puška obrnjena proti cilju, ali proti strelečevi glavi, seveda, če tarča ni strelec sam. Gibalo zgodovine je razvoj proizvodnih sil, oziroma proizvodnih odnosov, ta pa se vsekakor ne dogaja v skokih, temveč je prisoten v vsakem momentu razvoja. S tega stališča nobene reforme ne bi pričakali, da bi se razvila do konca, ker konca pač ni. Kjer je na delu razvoj, nam za ocenitev reform ne more rabiti njihova končna točka, temveč nam povsem zadoščajo izhodiščne postavke take reforme, v okviru katerih se bo razvijala.

Omejevanje vpisa je seveda spremljevalec sedanje reforme in v navezavi na to tovariš Rojc govori o demokratičnem usmerjanju. Kolikor je to usmerjanje zgolj svetovanje, se lahko govori o demokratičnosti usmerjanja, če pa je posameznik usmerjen na šolo mimo svoje volje, pa je demokratičnost usmerjanja dvomljiva. Ta postopek je demokratičen, toda zgolj med člani institucij, ki o usmerjanju razpravljajo, ni pa za dijaka o katerega usodi je govor. O takem usmerjanju bi navedel misel enega izmed razsvetljenjših udeležencev, te okrogle mize: »Če bi šole vodile kartoteke o sposobnosti učencev, njihovem socialnem vedenju in tako naprej, bi jih to spremenilo v policijsko ustanovo in bi postale teroristične.«

Omejevanje vpisa in preusmerjanje pa izhaja iz predpostavke, da bo preusmerjen dijak zanesljivo prišel do delavnega mesta. Ob tem, da niti ekonomisti ne morejo natančno predvideti svojega razvoja in potreb, je ta predpostavka skrajno vprašljiva.

Ta tekst bi sklenil s paradoksom, ki v teh temnih časih izgublja svojo paradoksalno ost; za mračni srednji vek velja, da so bili ljudje neosveščeni, ker niso hodili v šole, za sedanji trenutek našega razvoja pa je neosveščenost že skoraj to, da ljudje nimajo poslušnosti za potrebe združenega dela, ter se množično vpisujejo na fakultete.

Bernard Nežmah
V Dovjež 18
Ljubljana

Rastko Močnik
Resljeva 1
Ljubljana

Ljubljana, 8. junija 1982

Tiskovnemu svetu
pri RK SZDL

Pritožba

Spoštovani,

prosim, da obravnavate mojo pritožbo v zvezi z ravnanjem uredništva dnevnika »Delo« in da razpravljate ter sprejmete stališča o načelnih vprašanjih, ki jih moja pritožba odpira.

Predmet moje pritožbe so tile postopki dnevnika »Delo«:

1. Novembra 1978 sem za rubriko »Poštni predal« poslal odmev na

neko informacijo o pripravah na šolsko reformo. »Delo« tega spisa ni objavilo. Na moje poizvedovanje mi je tajnica odgovornega urednika prenesla njegovo sporočilo, da je za mojo zadevo pristojen glavni urednik, ki pa ga trenutno ni bilo v Ljubljani. »Delo« me ni obvestilo o zavrnitvi in o razlogih zanjo. Takrat nisem mislil, da je zadeva pomembna, zato sem nadaljnje korake opustil, sem pa ravnarje »Dela« registriral v opombi, ki je izšla v Problemih, št. 184 (4), 1979.

2. 21. aprila 1981 sem za rubriko »Poštni predal« poslal repliko na tri novinarske zapise, ki jih je »Delo« objavilo 16. in 21. aprila. Ko »Delo« do 18. maja spisa ni objavilo in me tudi ni obvestilo o zavrnitvi, sem na podlagi prejšnje izkušnje prek izdajatelja RK SZDL poslal pritožbo na »izdajateljski svet dnevnika Delo«. Pozneje sem izvedel, da se ustrezní organ imenuje »skupščina Dela«, vendar menim, da je pismo prišlo na pravi naslov, saj sem ga poslal prek izdajatelja. – Na pritožbo nisem dobil odgovora, prav tako me »Delo« ni seznanilo z odločitvijo o odklonitvi prispevka.

3. Novembra 1981 me je zunanjepolitična redakcija »Dela« povabila k pogovoru za okroglo mizo o stalinizmu. Ker sem v razpravi govoril tudi o naši šolski reformi, sem takoj po pogovoru opozoril tovariša novinarja, ki je okroglo mizo vodil, da bi v zvezi s temi mojimi izjavami v njihovem uredništvu lahko prišlo do zapletov. Prosil sem ga, naj me obvesti, če bi prišlo do težav, ker sem pripravljen do neke mere upoštevati njihove želje. Čez nekaj dni sem telefoniral temu tovarišu, ki me je obvestil, da je magnetogram izgotovljen in da je celota zdaj v kompetenci glavnega urednika ter da me bodo kontaktirali, če bi imeli na moje razpravljanje pripombe. »Delo« me pozneje ni kontaktiralo – vendar v besedilu okrogle mize, ki je izšlo v prilogi ob 29. novembru, nobenega izmed mojih posegov v razpravo niso objavili. Pač pa so na začetku objavljenega besedila zapisali, da sem bil pri okrogli mizi navzoč, in ob mojem imenu objavili povzetek nekaterih načelnih misli, ki pa mi ga niso dali v avtorizacijo.

4. V začetku marca 1982 sem za rubriko »Poštni predal« poslal odmev na novinarski komentar v »Delu« 5. marca. Na podlagi prejšnjih izkušenj sem hkrati poslal pismo – predsedniku sveta dnevnika Delo«, v katerem sem ga zaprosil, naj zagotovi, »da bodo na uredništvu dopis korektno obravnavali«. Pismo sem poslal na naslov izdajatelja RK SZDL, zato menim, da je prišlo v prave roke, čeprav sem naslov funkcije napačno navedel. Na pismo nisem dobil odgovora. »Delo« mojega dopisa ni objavilo in me tudi ni obvestilo o svoji odločitvi.

5. O isti temi, o kateri sem pisal v svojem zadnjem dopisu, je na »Delo« prišlo še več odmevov. Uredniški kolegij se je odločil, da jih ne objavi, pač pa da o teh vprašanih priredi »okroglo mizo«. O tej svoji odločitvi so obvestili vse pisce zavrnjenih prispevkov – razen mene. Po naključju so bili med avtorji zavrnjenih spisov moji znanci, zato sem po tej poti – torej zasebno – izvedel za iniciativo »Dela« in sem glavnemu uredniku napisal pismo, v katerem sem izrazil stališče, da so me kot avtorja zavrnjenega prispevka o isti temi dolžni povabiti k »okrogli mizi«. Šele na podlagi tega pisma sem bil k razpravi pripuščten in sem se je tudi udeležil.

Ni dvoma, da je v vseh petih primerih »Delo« do mene ravnalo nekorektno. Mislim pa, da se ob tem odpirajo širša vprašanja, ki ne zadevajo zgolj postopkov v teh konkretnih primerih:

1. Na »Delu« nimajo nikakršnega pravilnika, ki bi urejal postopek ob zavračanju besedil in določal načine, kako se lahko zavrnjeni pisci pritožijo in zavarujejo svojo pravico do izražanja stališč in mnenj. Te pomanjkljivosti očitno niso pripravljene kompenzirati tako, da bi se držali dobrih navad v odnosih med uredništvu in zunanji sodelavci. Zato se vsiljuje vtis, da na »Delu« svojo pomanjkljivost izkoriščajo sebi v prid, s tem da zavrnjene pisce postavijo pred dovršeno dejstvo.

2. V mojem primeru so večkrat odpovedali tudi organi, ki so po zakonu in po ustaljeni praksi zadožleni, da nadzorujejo delovanje uredništva.

3. V naštetih primerih in v razpravi o problematiki šolske reforme ob vprašanju naravoslovno-matematične smeri se »Delo« ni ravnalo po načelnih svoje vsebinske zasnove; kolikor mi je znano, se organi, katerih naloga je, da nadzorujejo izvajanje vsebinske zasnove in to izvajanje zagotavljajo, s to pomanjkljivostjo doslej še niso ukvarjali. Ker je bila javnost o problematičnih postopkih na »Delu« že obveščena, domnevam, da zanje vedo vsaj nekateri člani omenjenih organov.

Glede na pomembnost dnevnika »delo« kot osrednjega in najbolj razširjenega časnika in glede na njegovo politično mesto kot glasila SZDL je nujno, da tiskovni svet razišče, kako je moglo priti do tako eklatantnih napravičnosti – ali da sprejme izhodišča, na katerih bo ustrezní družbeni organ ali ustrežno telo SZDL ugotovil odgovornost in sprejel ustrezne ukrepe.

4. Tiskovni svet bi moral sprejeti načelno stališče o mejah kompetenc, ki jih ima uredniški kolegij na »Delu«. Ni se namreč mogoče pavšalno sklicevati na pravico slehernega uredništva, da izvršuje svojo uredniško politiko. Status »Dela« je namreč tak, da bi morala ali biti uredniška politika širša, kakor se je pokazalo v navedenih primerih, ali pa bi uredništvo moralo dopuščati in objavljati tudi stališča občanov, ki se ne ujemajo z njegovo siceršno uredniško politiko. »Dela« je po svojem položaju prostor za najširšo razpravo in soočanje pogledov, zato bi moralo objavljati tudi kritiko tekočih političnih in upravnih ukrepov.

Okrogla miza o šolski reformi je sicer pomemben korak naprej v tej smeri, vendar nas ne more zadovoljiti iz dveh razlogov: a. Kritike sedanjih ukrepov na šolskem področju so že vnaprej postavili v neenakopraven položaj: za nosilce ene politične smeri je »Dela« odprto in jih tudi pretežno podpira z novinarskimi prispevki, kritiki te usmeritve pa imajo pravico do besede le v navzočnosti njenih nosilcev, kar tem nosilcem daje privilegij takojšnjega odgovora. Hkrati so kritikom sredi debate vzeli pravico do pisnega izražanja mnenj, tj. pravico do tehtnejšega, bolj zbranega in bolj argumentiranega nastopanja. b. »Okrogla miza« je bila izbojevana z osebnim angažiranjem zavrnjenih piscev, kar pomeni, da se morajo občani zamudno in s trudom bojevati proti uredniškim monopolom. 5. Nedopustno bi bilo, če bi se kršenje etičnih, pravnih in splošnih socialističnih norm »splačalo«. Zato v tem primeru ne zadošča, da ustrezna telesa ugotovijo pomanjkljivosti, prekrške in odgovornost, pač pa morajo sprejeti tudi ukrepe, ki bodo preprečili, da bi se kaj takega še kdaj zgodilo. Domnevamo lahko, da je ravnanje »Dela« vplivalo na potek šolske reforme in da je torej pripomoglo k sedanjemu stanju; nadaljnje dušenje demokratične razprave bi lahko pripeljalo do hudih deformacij.

Ker menim, da so navedena vprašanja širšega političnega in družbenega pomena, s svojo pritožbo na tiskovni svet seznanjam tudi organ izdajatelja »Dela« predsedstvo RK SZDL in seveda uredništvo »Dela«.

Tiskovni svet prosim, da me o svojih sklepih, stališčih in pogledih pisмено obvesti.

S tovariškimi pozdravi,

Rastko Močnik

Spoštovani tovariš
Matevž Krivic
Bratovševa ploščad 8
61000 LJUBLJANA

Sporočamo VAM, DA NE NAMERAVAMO OBJAVITI Vaše replike na objavo okrogle mize o reformi šolstva. Gre za repliko, ki zadeva avtorizacijo razprave Emila Rojca. Menimo namreč, da ne odpira novih in bistvenih vprašanj, ki zadevajo smisel in namen okrogle mize o šolstvu. Tudi sicer smo prepričani, da bi bilo v korist nadaljnemu spreminjanju šole, če bi z odmevi bralcev poglobljali in z novih vidikov presojali oziroma spodbujali reformne procese v celotnem sistemu vzgoje in izobraževanja.

Tovariško Vas pozdravljamo.

Urednik kulturne rubrike
Jože Volfand

Ljubljana, dne 23/6-1982

METODE PRITISKA NE MOREJO BITI NADOMESTILO ZA ARGUMENTIRAN BOJ MNENJ

Pod gornjim naslovom je DELO dne 21. julija letos objavilo uvodne besede dr. Borisa Majerja na seji predsedstva CK ZKS o nekaterih aktualnih idejnopolitičnih vprašanjih. Kot podpisnika pisma trem predsedstvom SR Slovenije dr. Borisu Majerju javno postavljava dve vprašanji.

Zakaj pomeni pobuda »metodo intervencije, ki ne ustreza našemu demokratičnemu sistemu«, čeprav po vsebinski plati »opozarja na realne stvari, na dejanske pomanjkljivosti, ki jih kaže temeljito preanalizirati« in se obenem uveljavlja po poti, ki jo določa 199. člen Ustave SR Slovenije? Bi morda kazalo spremeniti ali odpraviti to nevšečno in »nedemokratično« ustavno pravico? Iz kakšnih ocen dejanskih (ne pa zgolj željenih in normativno predvidenih) možnosti odločanja v naši družbi izhaja, ko prav pri podpisnikih pobude ugotavlja takšno neobglednost in prikrajšanost pri odločanju?

Anton Perenič

Matevž Krivic
Ljubljana, Bratovševa pl. 8

Ljubljana, 25. 7. 1982

UREDNIŠTVO (UREDNIŠKI KOLEGIJ) DELA

Posiljam vam svoj prispevek z naslovom »O metodah pritiska in še o hujših rečeh«. Objavo zahtevam na podlagi 209. člena Ustave SRS in 43. člena zakona o javnem obveščanju, po katerem imajo občani pravico zahtevati, da tisk objavi njihova sporočila, če so pomembna za javnost. Objavite ga lahko kadarkoli in v katerikoli rubriki Dela, vendar najkasneje v soboto, 31. julija 1982 (predlagam objavo v sobotni prilogi pod »Prejeli smo«, lahko tudi v p. p. 29). Če do takrat ne bo objavljen, bom po analogni uporabi ustreznih določb zakona o upravnem postopku in zakona o javnem obveščanju smatral, da je vaša odločitev negativna (tudi če mi je ne boste sporočili ne ustno ne pisмено) in bom zoper njo takoj sprožil postopek za varstvo ustavnih pravic pred sodiščem.

Če prispevka ne boste objavili v p. p. 29, mu seveda lahko dodate vsebinsko ustrezne podnaslove in mednaslove, če smatrate to za primerno – vendar s pripombo, da so ti podnaslovi in mednaslovi vaši.

Za morebitne dogovore sem na razpolago. Od vključno torca dalje bom predvidoma na dopustu v Bohinju. Če vam telefonično ne sporočim drugega naslova, mi lahko pustite sporočilo, naj vam telefoniram, v recepciji hotela Kompas, Bohinj, Ribčev laz 41.

S tovariškim pozdravom!

Matevž Krivic

P. S. Prispevek bom, kot sem že v njem napovedal, poslal tudi nekaterim republiškim funkcionarjem, da bodo z njim seznanjeni, še preden bo objavljen (tovarišem Marincu, Šetincu, Avblju, Smoletu, Majerju in morda še komu).

Potrjujem prejem: Uredništvo Dela

26. 7. 1981

O METODAH PRITISKA IN ŠE O HUJŠIH REČEH

Če hočem kot član ZK spoštovati statut in načelo demokratičnega centralizma (in to hočem), potem si glede na objavljena stališča komiteja MK ZKS Ljubljana z dne 12. 7. 1982 in predsedstva CK ZKS z dne 19. 7. 1982 nisem čisto na jasnem, kaj smem in česa ne smem. Mi je pisanje odprtih pisem in peticij prepovedano samo, dokler nisem izkoristil drugih »možnosti in poti, ki so v našem sistemu na voljo« – ali morda tudi v takem primeru, čeprav gre za ustavno zagotovljene pravice občanov, ki torej ne morejo biti »tuj našemu sistemu«? Objavljena stališča predsedstva CK ZKS namreč odklanjajo samo metode pritiskov, ki izražajo »nostalgijo po centralističnem urejanju posameznih vprašanj ali pa jasno željo po patronatu, s katerim bi si pridobili nedemokratično prednost pri zagovarjanju rešitev«, s čimer se seveda popolnoma strinjam – naše odprto pismo je namreč izražalo prav zahtevo po odstranitvi »nedemokratičnih prednosti« posameznih vodilnih funkcionarjev pri zagovarjanju nekaterih nesprejemljivih rešitev in sprožitve široke razprave v SZDL. Odprtih pisem in peticij nasploh ta stališča ne omenjajo. Omenja jih le uvodni referat, objavljen en dan kasneje – toda uvodni referat ni isto kot sprejeta stališča, obvezna za vse članstvo (razen

če bi bilo izrecno tako sklenjeno in to javnosti sporočeno). Poleg tega je tudi predsednik predsedstva CK ZKS v intervjuju, objavljenem še tri dni kasneje, nasprotoval le »iskanju poti mimo institucij razvejenega političnega sistema« in ne odprtim pismom ali peticijam nasploh in v vsakem primeru.

Dokler se ta nejasnost znotraj Zveze komunistov ne razjasni, seveda ob sodelovanju osnovnih organizacij oziroma članstva (v 6. členu Statuta ZKS je namreč rečeno, da morajo tudi organi ZK pripravljati svoja stališča in sklepe tako, »da lahko vsak član sodeluje pri njihovem oblikovanju«), se bom v vsakem primeru vzdržal pisanja skupinskih peticij in odprtih pisem. Da vsaj pisanje individualnih pisem in vlog ni več v nasprotju z našim sistemom, pa sem zvedel v zadnji številki Komunista (21. 7. 1982), kjer v članku »Kako samoupravne« med drugim piše: »Med 11. in 12. kongresom so dobili organi in funkcionarji CK ZKJ čez 17.000 pritožb... Pisici vlog so... velikokrat »preskočili« organe in ustanove v svoji občini ali regiji.

Na prvi pogled se zdi, da je za to kriva... želja, da bi posredovala močnejša avtoriteta. Nedavna analiza komisije CK ZKJ... pa je ugotovila še en razlog: nezaupanje do organov in ustanov... delovni organizaciji ali občini... Skratka, ljudje... Zahtevajo... naj se partija angažira pri reševanju problemov in sporov, za katere so pristojne druge institucije našega sistema. ZKJ si seveda ne more jemati pristojnosti drugih, lahko pa da svojo oceno, svojo sodbo o številnih konkretnih napakah... To je... samosvoja knjiga našega samoupravnega, vsakdanjega, ne zmeraj prijetnega življenja. Njeni pisici... **že s tem, da se obračajo na partijo, izpričujejo svoje zaupanje vanjo.** Partija pa bo to zaupanje najbolje vrnila, če bo to življenjsko knjigo čim temeljiteje proučila in čim globlje dojela njena sporočila« (vsa podčrtavanja so moja). Komentar najbrž ni potreben.

Zelo se strinjam tudi s stališčem predsedstva CK ZKS, »da moramo (preiti) od besed k dejanjem, ki bodo skladna s sprejetimi političnimi opredelitvami«, ali v Majerjevi varianti (uvodni referat), da »se v mnogih okoljih ponovno pojavljajo težnje, **globoko zakoreninjene v dokajšnjem delu naše dosežane prakse,** nadaljevati tudi po kongresih po starem, govoriti eno, delati drugo...«. Da to še posebno velja za besede in dejanja v zvezi z odgovornostjo (na kongresih tako poudarjeno), samo po sebi niti ne preseneča, saj bo tu resničen korak od besed k dejanjem gotovo najbolj boleč in se mu bodo zato vsi prizadeti gotovo izmikali, dokler se bo le dalo – toda to, kar se je zadnje mesece dogajalo okrog ugotavljanja odgovornosti za slabo in nestrokovno pripravljene spremembe mreže šol v Ljubljani in morda celo za nezakonita ravnanja v zvezi s tem, daleč presega vse politične nepravilnosti in kršitve »pravil ravnanja«, kar sem jih doslej v svoji dvajsetletni politični praksi spoznal (in jih nisem tako malo), in je tudi mnogo hujše od vseh nesamoupravnih pritiskov, kakorkoli se že tudi z njimi ne strinjamo.

V enem stavku povedano: začelo se je maja letos z zavajanjem delavcev in učencev neke šole, ki jim je preprečilo, da bi pravočasno sprejeli ustrezne samoupravne odločitve, potrebne za zakonito spremembo mreže šol, nadaljevalo nato z zvrčanjem odgovornosti za pravkar povedano na njih same in doseglo vrhunec 20. julija, ko so isti mestni funkcionarji (soodgovorni za prej povedano) z **neresničnimi in namerno pomanjkljivimi informacijami** zavedli še zbor združenega dela mestne skupščine in se s tem (upam, da le začasno) izognili odgovornosti pred njim. Hude obtožbe? Za vsako zapisano besedo stojim, pripravljen sem jo dokazati in zanjo tudi odgovarjati. In zakaj o tem pišem v Delo? Zato, ker so bili o dogajanjih do začetka julija vsaj naknadno obveščeni mnogi najvišji mestni funkcionarji (predsedstvo mestne skupščine, predsednica MK SZDL, sekretar komiteja MK ZKS), a niso storili ničesar za ugotovitev odgovornosti v zadevo neposredno vpletenih mestnih funkcionarjev (razen delno predsedstva mestne skupščine, kolikor je moje pismeno gradivo o teh vprašanih dodelilo v obravnavo odboru zbora združenega dela za družbenopolitični sistem – o tem več kasneje), z dogajanjem dela za družbenopolitični sistem – o tem kasneje), z dogajanjem 20. julija pa je bil neposredno seznanjen vsaj predsednik zbora združenega dela, a je vsaj dopustil prej omenjeno zavajanje delegatov, če ni pri tem morda celo sam sodeloval. Izmikanja odgovornosti in skrivanja odgovornih je bilo v tem primeru že toliko, da mestnim funkcionarjem v tej zadevi preprosto ne zaupam več (edino za predsednika MK ZKS Jožeta Smoleta ne vem, ali je bil o stvareh obveščen ali ne). Republiškim bom sicer poslal tale prispevek istočasno kot Delu in upam, da bodo reagirali hitreje in odločneje kot mestni – toda v zadevo je vpletenih že toliko dovolj visokih funkcionarjev, da vidim jamstvo za pošteno in dosledno razčiščenje zadeve samo v primeru, če bo o vsem obveščena tudi javnost in to takoj. Navsezadnje tudi ne vidim razloga, zakaj kritika no-

silcev javnih funkcij ne bi smela biti javna in objavljena. Kritika seveda še ni obsodba. Do te lahko pride šele potem, ko bodo tudi kritizirani povedali svoje in ko bo izpeljan ustrezen postopek ugotavljanja odgovornosti. A vsaj kritika in odgovor nanjo naj bosta glede na naravo, težo in pomen zadeve popolnoma javna (v časopisih), čeprav v morebitnem nadaljnjem postopku ne bi bilo mogoče prav o vseh podrobnostih tako na široko poročati.

V nadaljnjem prikazu dogodkov se bom omejil samo na kratek prikaz tistega, kar sem prej povedal v enem stavku, in sicer iz dveh razlogov. Prvi je ta, da bi bilo prikazovanje celotne problematike preobširno za časopis. Samo moje gradivo, poslano predsedstvu mestne skupščine in še osim naslovnikom 9. julija, obsega deset strani, dokumentacije pa je že za kar zajeten fascikel. Pomembnejši pa je drugi razlog. Prikazovanje zapletenejših pravnih vprašanj o tem, ali so bili veljavno sprejeti sklepi izobraževalne skupnosti Slovenije, PIS-ov itd. o mreži šol (ker so jih sprejemale skupščine teh skupnosti in ne uporabniki in izvajalci z medsebojnimi samoupravnimi sporazumi), ter še nekaterih – v mojem gradivu z dne 9. 7. – je namreč odgovornim omogočilo, da so dodatno zamegljevali bistvo vprašanja in se izmikali odgovornosti. O navedenih pravnih vprašanjih bodo pač razsodili Ustavno sodišče SRS in drugi pristojni organi in do takrat navedeni sklepi pač veljajo. V tem prispevku se torej omejujem samo na vprašanje odgovornosti za to, da na Srednji šoli Ivan Cankar za splošno kulturo in elektroenergetiko na Šubičevi ulici v Ljubljani (v nadaljnjem besedilu SŠIC) niso bile pravočasno sprejete samoupravne odločitve, potrebne za zakonito spremembo mreže šol v Ljubljani. To vprašanje je namreč dovolj preprosto, da bodo vsakovrstna izmikanja hitreje opazna, obenem pa je to vprašanje za celotno nastalo situacijo tudi bistveno.

Torej, na kratko. Ravnateljica SŠIC je 2. aprila poslala na več naslovov vrsto vprašanj v zvezi s predvideno združitvijo SŠIC in SŠVJ (Srednje šole Vide Janežič na Poljanah), med njimi zlasti vprašanje, ali je za to združevanje potrebno izvesti referendum in ali na njem soodločajo tudi učenci. Na sestanku na mestnem Komiteju za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in telesno kulturo (v nadaljnjem besedilu: MKI) 21. aprila so »predstavniki srednjih šol zavzeli stališče, da v referendumu, ki odloča o statusnih spremembah, ne moremo izločiti učencev« (stališče predstavnikov MKI v zapisniku ni zabeleženo), ugotovljeno je bilo, da »bi bilo potrebno pripraviti samoupravni sporazum, v katerem bi predvideli vse spremembe, ki bodo nastale ob združevanju obeh šol«, in sprejet je bil sklep: »Obe šoli skupno s pravnikom SML tov. Vladimirom Dejanom pripravita sporazum do 5. 5. 1982.« Tudi v dopisu MKI Gimnaziji Ivan Cankar z dne 22. 4. 1982 je še vedno govor o »izvedbi statusnih sprememb«.

V začetku maja pride (verjetno zaradi bojzani, da združitev s preselitvijo na Poljane zaradi nočnih vsebinskih ugovorov, ki so jih do tedaj imeli na ŠIC – prenatrpanost, nevdržne higienske in pedagoške razmere, na tej šoli na referendumu ne bi bila sprejeta) do nenadnega preobrata v stališčih MKI in drugih mestnih dejavnikov: ne gre za nikakršne statusne spremembe, zato tudi referendum sploh ni potreben!

V tem smislu najprej pravnik SML tov. Dejan šoli ne izroči dogovorjenega samoupravnega sporazuma o združitvi šol, ampak (kot v posmeh) osnutek samoupravnega sporazuma o združevanju dela delavcev v šoli. Da ne gre za malomarnost ali slučajno napako, se pokaže 12. maja na razširjenem zboru delavcev SŠIC, ko v navzočnosti še trinajstih (!), mestnih in občinskih funkcionarjev tov. Dejan in tov. mag. Katja Koba, namestnica družbenega pravobranilca samoupravljanja za štiri ljubljanske občine, večkrat in zelo odločno poudarita oziroma delavce in učence SŠIC »poučita«: ne gre za nikakršne statusne spremembe, referendum ne bo! (o tem obstaja na srečo magnetofonski zapis, ki sem ga v svojem gradivu z dne 9. julija tudi dobesečno citiral). Na vprašanje, kaj pa 140. člen zakona o usmerjenem izobraževanju, po katerem šolo upravljajo delavci in učenci, tudi z referendumi, tov. Kobalova odgovori: »Za vas veljajo prehodne in končne določbe, ne pa sedaj gledati člen, ki ste ga brali. Imamo specifično situacijo, ko gre za nov sistem šolstva, ne pa za združevanje šol v obstoječem. Ko bo reorganizacija šol izvedena, pa pride v poštev določba člana, ki ga citirate, in takrat dajete delavci svoje soglasje k statusnim spremembam.«

Da so po takih izjavah in »razlagah« zakonov delavci SŠIC prenehali pripravljati referendum o združitvi, je seveda popolnoma razumljivo, čeprav bi se pravno o teh »razlagah« splačalo razpravljati kvečjemu v humoristični rubriki kakšnega strokovnega časopisa. Treba bi bilo ugotoviti, ali so bile take »razlage« zgolj rezultat neznanja in strokovne nesposobnosti ali morda celo zavesten manevar, da bi se izognili »nevarnemu« referendumu. V obeh primerih nosita po mojem mnenju odgovornost ne le tu poimensko navede-

na pravnik, ampak tudi vseh drugih trinajst navzočih funkcionarjev (poimensko navedenih v mojem gradivu z dne 9. 7.); kdor ne ve, da nobene prehodne določbe nobenega zakona ne morejo delavcem odvzeti njihovih temeljnih samoupravnih pravic, ki jim jih zagotavlja ustava in zakon o združenem delu, po mojem mnenju ne more več opravljati funkcij, kakršne ti ljudje opravljajo – če se bo za koga ugotovilo, da je celo zavestno hotel delavcem onemogočiti izvedbo zakonitega referendumu, pa je zanj seveda treba ugotoviti tudi stopnjo njegove kazenske odgovornosti.

Ker so se 20. julija na seji odbora za družbenopolitični sistem zbora združenega dela SML nekateri mestni funkcionarji, med njimi tudi predsednika zbora združenega dela in družbenopolitičnega zbora, ob obravnavi mojega gradiva o odgovornosti za pravkar povedano sklicevali zlasti na odgovor družbenega pravobranilca samoupravljanja SR Slovenije z dne 19. 7. 1982 na to moje gradivo, češ da tudi on dopušča kot zakoniti obe varianti: z referendumom ali brez njega, moram povedati nekaj tudi o tem. Prvič: jasno je povedal vsaj to, da je spremembe mreže šol **možno in zakonito** opredeliti kot statusne spremembe, ki potem zahtevajo referendumske odločitve – žal ni dodal tudi iz tega izhajajoče nesporne ugotovitve, da je bila razlaga mestne pravobranilke samoupravljanja, ki **te možnosti ni dopuščala**, torej napačna. Drugič: tudi kot drugo možnost, ki je po njegovem mnenju zakonita, je navedel nekaj popolnoma drugega kot mestna pravobranilka samoupravljanja, namreč možnost administrativne ukinitve SŠIC, ki da več ne izpolnjuje z zakonom določenih pogojev za delo (ker da je izgubila vse svoje programe, ki da so bili preneseni na druge šole), medtem ko so 12. maja delavcem in učencem SŠIC dopovedovali nekaj popolnoma drugega: »Dobili boste sklep PIS in soglasje ustanovitelja, nato pa se samoupravno organizirate na osnovi teh dveh aktov!«

Stališča mestne pravobranilke samoupravljanja so bila torej v vsakem primeru zgrešena. Kako pa je s stališči republiškega pravobranilca samoupravljanja? Da bi bila v nekem položaju zakonita tako rešitev, ki z administrativno ukinitvijo njihove delovne organizacije delavcem odvzame vse njihove samoupravne pravice, kakor tudi rešitev, ki jim dopušča, da o nadaljnjem obstoju ali neobstoju svoje šole samoupravno odločajo na referendumu, je zame pravni in politični absurd, o katerem je škoda izgubljati dosti besed. Zakonita je lahko samo ena od teh dveh rešitev. Če bomo pristojni izbrali rešitev z ukinitvijo šole (z začasnim sklepom Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje in z administrativno dokončnim sklepom občinske skupščine), je zoper tak sklep seveda možen upravni spor pred Vrhovnim sodiščem SRS, v katerem bi se razjasnilo vprašanje, ali je tak sklep zakonit ali ne. Seveda tudi teh postopkov do začetka novega šolskega leta ni več mogoče izpeljati, zato upam, da pristojni ne bodo zagrešili novih nezakonitosti s tem, da bi izsiljevali upravne, sodne ali samoupravne odločitve s politiko izvršnega dejstva, torej s prisilno preselitvijo delavcev in učencev na Poljane, preden bi bilo odločeno, ali to je zakonito ali ne.

Da to ni zakonito, je zame seveda zunaj vsakega dvoma. Tudi če bi sprejeli tezo, da bi bila administrativna ukinitve SŠIC zakonita, namreč ostaja dejstvo, da tudi na drugi šoli (SŠVJ) niso bile izvedene ustrezne referendumske odločitve o statusnih spremembah, ki pa tam nedvomno so potrebne (izvedene so bile samo na nekaterih šolah v Ljubljani, pa še tam po izjavi predsednika MKI brez sodelovanja učencev, torej nezakonito in neveljavno). Če ima kdo namen take referendume na Poljanah izvajati pod pritiskom izvršnega dejstva, torej jeseni po že izvršeni preselitvi, ga opozarjam, da ga bom prijavil javnemu tožilstvu kot storilca kaznivega dejanja po 77. členu kazenskega zakona SRS («Kršitev samoupravnih pravic»).

Spremembe mreže šol v Ljubljani torej niso bile pravočasno pripravljene (iz napisanega je, upam, dovolj jasno, kdo je za to najbolj odgovoren) in mestna skupščina bi po mojem mnenju vsaj 20. julija, če ne že na seji 1. julija, morala sprejeti predlog delavcev SŠIC, da se zaradi nepripravljenosti in nezadostne proučenosti (ne le pravne, tudi pedagoško-strokovne) predlagane spremembe mreže šol odložijo za eno leto oziroma v tem času ponovno pripravijo, do 1. septembra letos pa pripravi vse potrebno za začetek pouka na starih lokacijah.

In zdaj pridemo do vrhunca (ni bilo že doslej dovolj?). Delo je že s svoje mestne skupščine 1. julija poročalo: »Delegati mestne skupščine se sprašujejo, kdo je odgovoren za zaplete okrog programov usmerjenega šolanja« in »Verjetno mora biti za vse zaplete okrog preemestitve programov nekdo odgovoren«. Ko sem zvedel, za kaj gre, sem vprašanje sprožil na seji sveta RK SZDL za vzgojo in izobraževanje 5. julija (glej Delo, 6. 7.). Posledica: poseben sestanek 7. julija na mestni SZDL ob navzočnosti vrste mestnih funkcionarjev in obeh kritikov s seje 5. 7. (dr. Ane Krajncve in mene)

ter ob odsotnosti novinarjev (kljub njihovem zanimanju), 9. julija pa še en sestanek v ožjem krogu s pravnimi strokovnjaki za razčiščevanje pravnega vidika vprašan). Rezultat obeh (ob mojih protestih): informacijo za mestno skupščino naj pripravi MKI oziroma mestni izvršni svet, torej v bistvu tisti, katerega odgovornost bi bilo treba presojsati!

Da bi delegatom omogočil, da slišijo še drugo plat zvona, napišem 9. julija že omenjeno gradivo in prosim predsedstvo mestne skupščine, da ga pošlje delegatom. Predsedstvo dodeli to v obravnavo le odboru (okrog 10 ljudi) tam pa predsednik zbora združenega dela Natan Bernot izjavi (dopoldne pred popoldansko sejo zbora 20. 7.), da gradiva ni poslal delegatom zato, ker bi bilo to neracionalno obremenjevanje delegatov z množico papirjev, ki bi jih le zavajalo, namesto da bi jim pomagalo, da si zbistrijo sliko. Odbor moje in Lahove (profesor SŠIC, predlagatelj še enega gradiva) zahteve, naj se popoldne delegatom razdele vsa gradiva in obravnava preloži na naslednjo sejo, sicer ne sprejme, sprejme pa najino zahtevo, naj se potem vsaj v tistem edinem gradivu, ki ga bodo delegati dobili, jasno pove **kakšna so bila stališča MAI 21. aprila (referendum), 12. maja (nikakršnega referendumu) in po 9. juliju, ko MKI oziroma njegov predsednik znova spremeni stališče** in nenadoma začne pritiskati na SŠIC, naj med počitnicami skličejo svet šole, sprejmejo predlog samoupravnega sporazuma o združitvi v SŠVJ in izvedejo referendum (!!!).

In zdaj pride resnični vrhunec: na popoldanski seji zbora združenega dela predsednik MKI Štefan Balažič tega dogovorjenega dodatka k poročilu izvršnega sveta ne prebere (verjamem, da je v razburjenju na to preprosto pozabil) – bistveno pa je to, da je v tem dodatku (ki so ga delegati skupaj s poročilom izvršnega sveta dobili tik pred začetkom seje) tisto, kar sem že označil kot **neresnične in namerno pomanjkljive informacije**, s katerimi so zavedli zbor združenega dela, da bi se s tem izmaknili svoji odgovornosti pred njim. Namerno pomanjkljiva informacija: kljub izrecnemu dogovoru na dopoldanski seji odbora **navaja le stališča s sestanka 21. 4., za stališča 12. 5. ne navaja, kakšna so bila** (oziroma samo, da so bila enaka kot v dopisu družbenega pravobranilca samoupravljanja SRS, kar prvič – sploh ni res, in drugič, tega dopisa delegati sploh dobili niso!), **vnovični preobrat v stališčih po 9. juliju pa je sploh zamolčan!** V njej piše, da je pravna služba SML do 5. maja pripravila samoupravni sporazum o združevanju dela delavcev (in ne pravega, o združevanju šol) zato, »ker po naročilu pravne službe SML Srednja šola Ivan Cankar na omenjenem sestanku (21. 4.) ni posebej vztrajala pri združevanju obeh šol«. Resnica je popolnoma nasprotna in je razvidna iz zapisnika tega sestanka, ki ga je sestavila strokovna služba samega MKI: »Potrebno bi bilo pripraviti samoupravni sporazum, v katerem bi predvideli vse spremembe, ki bodo nastale ob združevanju obeh šol.« Druga naresnica: »Pri tem je očitno prihajalo do nesporazuma, o čem odločiti na referendumih, na kar opozarja tudi družbeni pravobranilec samoupravljanja SRS...« Dvojna neresnica: 1. povsem nesporno je bilo, da gre za referendum o združitvi obeh šol; 2. to je nesporno tudi za družbenega pravobranilca samoupravljanja SRS, ki ne opozarja na nikakršen nesporazum o tem, »o čem odločiti na referendumih«, ampak samo na nesporazum o tem, ali se o statusnih spremembah tudi v izobraževalnih organizacijah odloči z referendumom ali morda kar s sklepom sveta šole (gre torej za očitno manipuliranje s stališči pravobranilca, ki delegatom niso bila znana)!

Je na vse to sploh še potreben kakšen komentar? Z moje strani najbrž ne več. Čes bi bil, da ga **javnosti** podajo pristojni – za komentiranje in zlasti za **ukrepanje**.

Matevž Krivic,
LJUBLJANA

Matevž Krivic
LJUBLJANA, Bratovševa pl. 8

PREDSEDSTVO SKUPŠČINE MESTA LJUBLJANA
DRUŽBENI PRAVOBRANILEC SAMOUPRAVLJANJA SRS
DRUŽBENI PRAVOBRANILEC SAMOUPRAVLJANJA LJUBLJANSKIH OBČIN
KOMISIJA ZA DRUŽBENO NADZORSTVO PRI SKUPŠČINI MESTA LJUBLJANA
REPUBLIŠKI KOMITE ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

KOMISIJA PREDSEDSTVA SRS ZA VARSTVO USTAVNOSTI IN ZAKONITOSTI TER ZA URESNIČEVANJE SVOBOŠČIN, PRAVIC IN DOLŽNOSTI ČLOVEKA IN OBČANA DELEGACIJI ZA ZD IN DELEGACIJI ZA SIS IZOBRAŽEVANJA IN VZGOJE SREDNJE ŠOLE IVAN CANKAR ZA SPLOŠNO KULTURO IN ELEKTROENERGETIKO

Pošiljam vam svoje gradivo »Vprašanje zakonitosti in spoštovanja samoupravnih pravic pri odločanju o spremembi mreže šol v Ljubljani«. Predsedstvu Skupščine mesta Ljubljana ga pošiljam s predlogom, da ga uvrsti kot gradivo za sejo mestne skupščine 20. julija, ki se vnaprej pošlje delegatom, in sicer zato, da delegatom o tej občutljivi problematiki ne bo predloženo samo gradivo, ki ga bodo pripravili prav tisti mestni organi in funkcionarji, katerih odgovornost bi delegati morali presojsati (tudi po sklepu zbora združenega dela z dne 1. julija). Drugim naslovnikom pošiljam gradivo v čimprejšnjo obravnavo in presojo.

S tovariškim pozdravom!

Matevž Krivic

VPRAŠANJE ZAKONITOSTI IN SPOŠTOVANJA SAMOUPRAVNIH PRAVIC PRI ODLOČANJU O SPREMENBI MREŽE ŠOL V LJUBLJANI

V gradivu, ki ga je mestni komite za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in telesno kulturo pripravil za sejo mestne skupščine 1. julija, je bilo popolnoma prezrto, da bi zahtevala izvedba nove prostorske razporeditve srednješolskih programov v Ljubljani vrsto statusnih sprememb v vzgojnoizobraževalnih organizacijah (ukinitve, združitve ali pripojitve delovnih organizacij), spremembe dejavnosti, spremembe sedeža, spremembe imena itd.). V gradivu za omenjeno sejo mestne skupščine je bilo (na 5. strani) omenjeno samo, da bi mestna skupščina morala dati soglasje k takim statusnim spremembam (pri čemer spremembe sedežev šol niti niso bile omenjene kot statusne spremembe), nič pa ni bilo pojasnjeno, kdaj in kako naj bi se take statusne spremembe izpeljale. Potrebno jih je namreč sprejemati na referendumih delavcev in učencev, teh pa – če do 1. julija še niso bili izpeljani – do začetka novega šolskega leta nikakor ni več mogoče izpeljati. Besedilo sklepa oziroma splošnega akta, o katerem se glasuje na referendumu, mora namreč najprej pripraviti svet šole v obliki predloga (že za to sejo sveta šole so potrebni zbori delavcev in zbori učencev oziroma šolske skupnosti, ki predlog obravnavajo), od razpisa referenduma do glasovanja pa mora po zakonu miniti najmanj 15 dni, v katerih je treba izvesti ponovno zbor delavcev in učencev za tako imenovano poprejšnjo obravnavo referendumskega predloga. Da v počitniškem času niti veljavne seje svetov šol (z ustrezno izvedbo delegatske priprave nanje) niso možne, kaj šele referendumi, bi morali biti pristojnim organom jasno in bi morali na to tudi opozoriti delegate mestne skupščine, česar pa niso storili. Postavlja se vprašanje, zakaj tega niso storili: iz neznanja oziroma nesposobnosti ali morda celo z namenom, da bi delegatom prikrili dejansko stanje. Oboje bi po mojem mnenju zahtevalo ugotavljanje odgovornosti. (Če je pri kom obstajala morda celo ideja o tem, da bi šole najprej – med počitnicami – preselili in šele nato jeseni izvajali referendume, bi to seveda predstavljalo hudo nezakonitost: 1. ker bi šlo za izsiljevanje samoupravnih odločitev s politiko izvršenega dejstva, kar bi bilo verjetno treba okvalificirati kot »oviranje pri uveljavljanju samoupravnih pravic« in torej kot kaznivo dejanje po 77. členu KZ, in 2. ker že tudi sama sprememba sedeža delovne organizacije zahteva referendumsko odločitev (sprememba statuta).

V omenjenem gradivu (na 5. strani) piše, da je »za izpeljavo predlaganih prostorskih sprememb ... pravna služba Skupščine mesta pripravila predlog pravnih postopkov, pri čemer je izhajala iz 10., 26. in 29. člena zakona o usmerjenem izobraževanju«. Iz te navedbe je razvidno, da tudi za pravno službo mestne skupščine določbe zakona o združenem delu o načinu sprejemanja statusnih sprememb očitno niso bile pomembne in jih je povsem prezrla. Do tega je prišlo kljub temu, da je ravnateljica gimnazije Ivan Cankar že 2. aprila letos poslala mestnemu komiteju za izobraževanje, občinskemu komiteju za družbene dejavnosti, družbenemu pravobranilcu samoupravljanja in republiški izobraževalni skupnosti dopis, v katerem so bila med drugim tudi naslednja vprašanja: »Ali gre za združevanje dveh delovnih organizacij? Ali je za to potrebno izvesti referendum? Ali na referendumu glasujejo samo delavci ... ali tudi učenci? V juliju in avgustu ... ne bo možno doseči potrebne

večine glasov sveta šole, pripraviti materialnih pogojev za delo in ustrezno prerazporediti kadre – 1. 9. 1982 pa mora biti nova DO že formirana. Kdo bo odločil in po kakšnih kriterijih o razporeditvi delavcev, kjer ne bi bilo mogoče doseči soglasja?

Vse do danes šola na to vprašanje ni dobila ustreznega pismenega odgovora niti »predloga pravnih postopkov«, o katerem govori gradivo za sejo mestne skupščine 1. julija na 5. strani. S strani nekaterih mestnih funkcionarjev se že pojavljajo očitki šoli, zakaj teh postopkov ni izpeljala, češ, zakaj so jih pa druge šole lahko izpeljale (pri tem bi bila seveda najprej potrebna povsem točna informacija, ali so te postopke res izpeljale vse druge šole razen gimnazije Ivan Cankar in ali so ti postopki zajeli že tudi statusne spremembe, potrebne na podlagi sklepa mestne skupščine z dne 1. julija: o spremembi dejavnosti, o spremembi sedeža in naslova, o razdelitvi osnovnih sredstev itd.). Že po logiki možnega možnega časovnega zaporedja sprejemanja teh odločitev je jasno, da seveda vse te odločitve tudi drugod še niso mogle biti sprejete, razen pri šolah, pri katerih je bilo morda potrebno sprejeti samo odločitev o spremembi dejavnosti (črtanje enih programov, privzemanje drugih in podobno).

Gimnazija Ivan Cankar je prejela od mestnega komiteja za izobraževanje le dopis z dne 22. 4. 1982, v katerem se samo na splošno govori o potrebi po samoupravni reorganizaciji, in dne 4. 5. zapisnik sestanka z dne 23. 4. (na mestnem komiteju za izobraževanje), v katerem je med drugim zapisano stališče, da od referendumskega odločanja o statusnih spremembah ni mogoče izločiti učencev, in pa **sklepi**: da obe šoli (GIC in GVJ) skupno s pravnikom SML tov. Vladimirom Dejanom pripravijo sporazum do 5. 5. 1982 (namreč sporazum o združitvi dveh DO v eno), da se 5. 5. na GIC skliče zbor delavcev, razširjen s predstavniki SML in DPO mesta Ljubljane, da do tega zbora poljanska gimnazija (GVJ) posreduje Gimnaziji Ivan Cankar pismen odgovor na njihova vprašanja in še en sklep. Drugi in tretji sklep sta bila realizirana (le da je bil razširjeni zbor delavcev en teden kasneje, tj. 12. 5.), prvi sklep pa ne. Tov. Dejan je sicer poslal osnutek nekega samoupravnega sporazuma, vendar povsem napačnega, namreč sporazum o združevanju dela delavcev, ne pa dogovorjeni sporazum o združitvi dveh DO v eno. Iz razprave na zboru delavcev 12. 5. je možno sklepati, da to ni bila slučajna napaka ali površnost. Kljub izrecnemu dogovoru oziroma sklepu o omenjenem zapisniku in kljub stališču v dopisu mestnega komiteja za izobraževanje (MKI), ki se konča z »menimo, da bo ob zavzetih in odgovornih prizadevanjih vseh udeležencev izobraževanja v vaši VIO, proces samoupravne reorganizacije možno izpeljati do pričetka novega šolskega leta«, so namreč odgovorni mestni funkcionarji na zboru delavcev 12. 5. zastopali **povsem nasprotno stališče, namreč da ne gre za nikakršne statusne spremembe in da zato tudi nikakršni referendumi niso potrebni**. V dokaz bom iz zapisnika (obstaja tudi magnetofonski trak) citiral izjave tov. Dejana in tov. mag. Katje Kobal, namestnice družbenega pravobranilca samoupravljanja (d. p. s.), dane v prisotnosti Štefana Balažica (MKI), Vere Vošnjak (MK SZDL), Brede Čizmek (MK SZDL), Andreja Perka (MK ZSMS), Lojzeta Pajka (obč. svet sindikatov), Staneta Jeraja (OE Zavoda za šolstvo), Ksenije Preželj (obč. komite za družbene dejavnosti), Marije Skarza-Žerovnik (MKI), Terezije Osterman (MIS), Janeza Železnika, Miloša Poljanška, Noela Škerjanca (OK ZKS) in Janka Pučnika (MK ZKS).

Kobalova: (str. 2): ... Kaj učenci mislijo z referendumom? V primeru reorganizacije šolstva ne gre za nobeno statutarno spremembo, temveč za prilagoditev organizacije potrebam, ki so bile usklajene v PIS in na katere je dal soglasje tudi ustanovitelj. Prejeli boste sklep od PIS-a, v katerem bo določen program, od ustanovitelja soglasje, nato sledi samoupravna organiziranost tako, da boste sprejeli ustrezne akte in spremembe priglasili pri registru.

Učencem 3. 1: Če nimamo vpliva, zakaj smo se potem zbrali? ...

Kobalova: ... Treba je upravljanje in samoupravljanje ločiti od usklajevanja obstoječega šolskega sistema po zakonu o usmerj. izobraževanju. (str. 3) ...

Dejan (str. 7): ... Ali iti v obliko, ki velja za organizacije združenega dela? Vzgojnoizobraževalne organizacije pa so organizacije posebnega družbenega pomena, pa to ne morejo gledati na zakon o usmerjenem izobraževanju.

Grgičeva: Kako imeti zaupanje po vsem tem, kar ste vi povedali?

Kobalova: Vi boste dobili sklep PIS in soglasje ustanovitelja, nato pa se samoupravno organizirate na osnovi teh dveh aktov.

Železnik: ... Če hočete demokratično razpravljati, smete samo do določene meje. 1. julija bo odločila skupščina mesta Ljubljane, ki prevzema tudi odgovornost za socialno varnost.

Kadunc: Pravna služba je ta sporazum tudi poslala. Vendar to ni ta sporazum za združitve dveh organizacij, ampak sporazum, ki ga

predvideva 336. člen ZZZ, ki ga mi že imamo ... (str. 8)

Dejan (str. 8): Morali boste ta sporazum imeti in sprejeti in ravno tako tudi statut. Referenduma ne bo, glede na sklep PIS-a in Mestne skupščine SZDL.

...

Lah: Prosim za pojasnilo člena 140 ZUI (citira člen, ki govori o tem, da v šoli sodooločajo delavci in učenci).

Kobalova: Za vas veljajo prehodne in končne določbe, ne pa sedaj gledati člen, ki ste ga brali. Imamo specifično situacijo, ko gre za nov sistem šolstva, ne pa za združevanje šol v obstoječem. Ko bo reorganizacija šol izvedena, pa pride v poštev določba člena, ki ga citirate in takrat dajejo delavci svoje soglasje k statusnim spremembam. Ne gre za statutarno spremembo, temveč za uskladitev obstoječih gimnazij z novim zakonom, ki gimnazij več ne pozna, ampak določene programe. To ni nič proti samoupravljanju.

...

Da so po takih izjavah in stališčih, danih v pristojnosti prej navedenih in brez vsakršnega ugovora z njihove strani, delavci in organi šole prenehali pripravljati referendumske odločitve, je najbrž povsem razumljivo. Mislim pa, da je prav v citiranem zapisniku ključ za odgovor na vprašanje, ki je bilo zastavljeno že na seji mestne skupščine 1. julija kakor tudi v nekaterih pisnih staršev v Delu, namreč na **vprašanje o odgovornosti** za nastali položaj, za nepravčasno pripravljenost sprememb in vseh postopkov, ki bi jih bilo za to treba izpeljati. Če bi referendume pravočasno izpeljali (kar so delavci GIC hoteli, a so jim to prav mestni funkcionarji tako rekoč prepovedali), bi se seveda lahko zgodilo, da bi delavci ali učenci na referendumu glasovali proti. V tem primeru bi bilo zoper GIC seveda možno izpeljati postopek za uvedbo začasnih ukrepov družbenega varstva (po starem rečeno - »prisilne uprave«), vendar bi se v tem postopku utegnili razkriti (prizadeti kolektiv ima namreč zoper odločitev občinske skupščine o uvedbi takih ukrepov pravico do pritožbe na sodišče), da stvari vendarle niso bile tako dobro pripravljane, kot nekateri skušajo prikazati, in da sodišče morda ne bi pritrdilo stališču, da je glasovanje proti tako pripravljenim spremembam možno šteti za družbeno škodljivo nasprotovanje širšim družbenim interesom in zato uvesti začasne ukrepe proti šoli.

Ne glede na motiv, zakaj je na sestanku 12. 5. nenadoma prišlo do spremembe v stališču odgovornih funkcionarjev (da referendumi niso potrebni, čeprav so na nekaterih drugih šolah že bili izvedeni), ostaja dejstvo, da se je to zgodilo in da so torej prav tisti, ki bi morali skrbeti za pravilen potek vseh postopkov in kolektivu pri tem nuditi pravno pomoč, s svojimi napačnimi stališči zavedli kolektiv in mu prepredili, da bi te postopke pravočasno izpeljal. Odgovornost pri tem udeleženi pravnikov je gotovo njihov strokovni usposobljenosti primerno večja, toda tudi vsi drugi navzoči mestni in občinski funkcionarji bi po mojem mnenju morali, tudi če niso pravniki, vedeti, da nobene prehodne določbe nobenega zakona ne morejo delavcem odvzeti njihovih temeljnih samoupravnih pravic, ki jim jih zagotavlja ustava in zakon o združenem delu. Vsa nasprotna razglabljanja so zame kot pravnika in občana te družbe tako absurdna, da se mi zdi škoda o njih izgubljati dosti besed. Sprašujem se samo, kako je možno, da pride do takih absurdnih stališč celo v Ljubljani, kjer je vendarle velika koncentracija ustrezno usposobljenih kadrov in tudi strokovnih institucij, ki bi jih pristojni mestni organi navsezadnje tudi lahko zaprosili za mnenje, če si sami niso bili na jasnem, kako pravno in samoupravno stvari stojijo.

O tem, da so ustrezni sklepi PIS-ov in RIS-a (kolikor so bili tudi sami pravilno sprejeti - tudi o tem namreč obstaja določen dvom) **samo podlaga za ustrezne samoupravne odločitve prizadetih delovnih organizacij**, je sploh škoda vsake besede - navsezadnje je tudi tov. Kobalova v dveh od zgoraj citiranih izjav povedala, da sklepom PIS-ov in soglasju ustanovitelja sledi sprejemanje ustreznih samoupravnih aktov v šolah. Kako naj bi bili ti statuti in samoupravni sporazumi (statusni), za sprejemanje katerih je po ZZZ brez vsake izjeme obvezen referendum, sprejeti v šolah brez referendumov, je seveda vprašanje, na katerega verjetno ve odgovor samo tov. Kobalova in tisti, ki jo v tem njenem stališču podpirajo.

Sklacevanje na prehodne določbe ZUI (219. člen): tam je rečeno samo to, da do leta 1985 PIS-i in OIS-i »v postopku kontinuiranega planiranja usklajujejo v izobraževalni skupnosti Slovenije razvoj izobraževalnih zmogljivosti in njihovo razmestitev tako, da zagotovijo nemoteno nadaljevanje izobraževanja vpisanih učencev in uvajanje novih VIP-ov v skladu s tem zakonom in z zakonom o svob. menjavi dela na področju vzgoje in izobraževanja«. Torej niti sledu o

kakšni izjemni določbi, s katero bi bile za čas reorganizacije šolstva izključene iz uporabe določbe tega zakona o samoupravljanju v šolah, kot si je dovolila trditi tov. Kobalova, namestnica družbenega pravobranilca samoupravljanja! Kvečjemu nasprotno bi bilo možno trditi (in to je tisti dvom, ki ga izražam glede veljavnosti sklepov samih PIS-ov in RIS-a o razmestitvah oziroma mreži šol), namreč, da bi te odločitve morali sprejeti **uporabniki in izvajalci v PIS-ih s samoupravnimi sporazumi** (na referendumih) in ne skupščine PIS-ov s svojimi sklepi (pa nekaterih odločitev niti skupščine niso sprejele, ampak so za to pooblastile druge organe: RIS je pooblastila svoj odbor za usmerjeno izobraževanje, PIS za elektrotehniško usmeritev celo svoje predsedstvo itd., kar vse verjetno predstavlja nadaljnje nezakonitosti v postopku). Odločitev po mojem mnenju niti skupščine s svojimi sklepi ne bi smele sprejeti zato, ker že citirani 219. člen ZUI jasno pravi, da se te odločitve sprejemajo »v postopku kontinuiranega planiranja« - za planske odločitve je pa jasno, da morajo vse temeljiti na referendumsko sprejetih samoupravnih sporazumi o temeljnih planov, ki jih sprejemajo delavci v svojih izvajalskih in uporabniških organizacijah, in ne po delegatski poti v skupščinah.

Ali je taka pravna ureditev tega vprašanja smotna ali ne, je seveda drugo vprašanje - dejstvo je, da je taka in da citirana prehodna določba ZUI ne izvzema iz uporabe ne sistemskih določb ZZZ ne sistemskih določb zakonov o planiranju (zveznega in republiškega). Toda tudi v primeru, če omenjenih sklepov PIS-ov in RIS-a ne štujemo za nepravilno sprejete in torej nezakonite, ostaja kot bistveno dejstvo, da bi tem sklepom morale slediti referendumsko izvedene statusne spremembe v nekaterih (ali morda celo v vseh) prizadetih šolah, da pa to ni bilo povsod izvedeno in da tega do začetka novega šolskega leta seveda tudi ni več mogoče izvesti.

Zanimivo je dodati še tole. Vprašanje, kako izvesti spremembe v mreži šol, se je pojavilo tudi v občini Murska Sobota (dvojezične osnovne šole), namreč vprašanje, ali je te spremembe mogoče izvesti z odlokom oziroma sklepom občinske skupščine (podobno kot v ljubljanskem primeru s sklepi PIS-ov in RIS-a). Zakonodajno-pravna komisija republiške skupščine je v zvezi s tem dne 8. 6. 1982 zaprosila za mnenje Vrhovnega sodišča SRS, ki je dne 21. 6. 1982 (št. Su 204/82) odgovorilo, da takih sprememb (razen v enem primeru, ko gre za odpravo neke šole, ne pa za združevanje, pridruževanje ali podobne statusne spremembe) »ni mogoče izvesti z odlokom oziroma sklepom občinske skupščine, **marveč le s sklepi oziroma odločitvami prizadetih delavcev teh šol** oziroma s postopki, predpisanimi z zakonom o združenem delu, pa seveda s soglasjem že omenjene občinske skupščine oziroma samoupravne interesne skupnosti«. Dejstvo, da je srednje šolstvo do leta 1985 v nekem prehodnem obdobju, osnovno šolstvo pa ne, pri tem ničesar bistvenega ne spreminja, ker, kot že rečeno, kakršnokoli omejevanje temeljnih samoupravnih pravic delavcev v šolstvu tudi v prehodnih določbah ZUI ni predvideno, kot to razlaga tov. Kobalova in drugi - če bi pa v resnici bilo predvideno, bi bila pa taka zakonska določba seveda očitno protiustavna (zato ni čudno, da take določbe v prehodnih določbah ZUI seveda ni).

Končno še vprašanje, ali je bil veljavno sprejet sklep mestne skupščine 1. julija. Odgovor na to vprašanje je odvisen od tega, ali ima ta sklep naravo splošnega akta ali ne. Naravno splošnega akta ima, če je to sklep, s katerim je mestna skupščina dala soglasje k splošnemu aktu kakšne samoupravne organizacije ali skupnosti. Gre torej za vprašanje, kaj pomeni formulacija v 2. točki tega sklepa »soglašja s predlaganimi spremembami razmestitve ...« in »se strinja s spremembami samoupravnih splošnih aktov vzgojnoizobraževalnih organizacij in ustanovitvenih aktov, ki so posledica ...«. V gradivu za sejo mestne skupščine 1. julija, ki ga je pripravil MKI, je na 5. strani navedeno, da je »skupščina izobraževalne skupnosti Slovenije dne 3. 2. 1982 pooblastila mesto Ljubljana kot ustanovitelja večine srednjih šol, da v soglasju s posebnimi izobraževalnimi skupnostmi ... pripravi dokončen predlog prostorske razmestitve mreže šol v Ljubljani«. Tov. Ferenc sicer zanika ustreznost te formulacije, toda če bi bila točna, bi šlo pač samo za predlog nekega splošnega akta (ni sicer jasno, katerega, čigavega in kakšnega) in ne za splošni akt oziroma za soglasje k njemu (in sklep mestne skupščine torej ne bi bil neveljavno sprejet). Citirana formulacija sklepa pa ne govori o tem, da bi bil to predlog, ampak soglasje z nekim predlogom (spet ni povsem jasno, katerim, čigavim in kakšnim - ker če bi bil to predlog MKI, to po odobritvi v skupščini ne bi bil več predlog, ampak splošni akt skupščine, če pa naj bi šlo pač samo za predlog nekega splošnega akta (ni sicer jasno, katerega, čigavega in kakšnega) in ne za splošni akt oziroma za soglasje k nekim predlogom (spet ni povsem jasno, katerim, čigavim in kakšnim - ker če bi bil to predlog MKI, to po odobritvi v skupščini ne bi bil

več predlog, ampak splošni akt skupščine, če pa naj bi šlo za predlog PIS-ov, pa bi šlo seveda za soglasje mestne skupščine s sklepom PIS-ov itd.), medtem ko pa predsednik istega MKI, ki je pripravil prej omenjeno gradivo za sejo mestne skupščine 1. 7. s prej omenjenimi formulacijami, v svojem dopisu ravnateljstvu štirih prizadetih srednjih šol z dne 5. 7. piše, da so »zbori Skupščine mesta Ljubljana na svojih sejah 1. julija 1982 sprejeli **soglasje k sklepom izobraževalne skupnosti Slovenije** o razmestitvi izvajanja VIP-ov srednjega usmerjenega izobraževanja v Ljubljani«. Kljub totalni zmedbi in nejasnosti, kakšen sklep je bil 1. julija pravzaprav sprejet (in ki še dodatno priča o tem, kako malomarno in nestrokovno je bil pripravljen in izpeljan že postopek do sklepa mestne skupščine – da o nadaljnjih referendumskih odločitvah ponovno ne govorim), se mi zdi, da je zadnja od citiranih formulacij (soglasje k sklepom RIS) še najbližja dejanskemu stanju. Morda sicer res ne gre za soglasje kot pravni akt, ampak le za nekakšno politično soglasje, ki pravno ni predvideno in tudi nima **pravnega** učinka. V tem primeru 1. julija sprejeti sklep velja. Če ni tako, pa sklep (vsaj v 2 točki) ne velja, ker je v zboru združenega dela zanj glasovalo samo 26 od skupno 60 delegatov, statut mesta pa predpisuje, da se odloki in splošni akti sprejemajo z večino vseh delegatov in ne samo z večino navzočih.

Na misel, da je bilo soglasje k samoupravnim splošnim aktom šol (v drugem delu 2. točke sklepa) v resnici mišljeno kot vnaprejšnje **pravno** soglasje k še ne sprejetim splošnim aktom šol, me navajajo tudi tu citirane izjave tov. Kobalove na sestanku 12. 5., ki je tam dvakrat (str. 2 in 7 zapisnika) izjavila, da bodo šole najprej dobile sklep PIS in **soglasje ustanovitelja**, šele nato naj bi sledile statusne spremembe. Vnaprejšnje soglasje k še ne sprejetim aktom bi bilo seveda neveljavno.

Ostaja še vprašanje (ki ga žal nisem imel časa preveriti), ali je soglasje ustanovitelja morda po zakonu potrebno k sklepom PIS-ov in RIS-a o razmestitvah oziroma o mreži šol (torej tudi o tem, kateri program naj posamezna šola izvaja). Če to po zakonu je potrebno, potem je seveda izven vsakega dvoma, da je sklep mestne skupščine z dne 1. 7. treba razumeti prav kot sklep o takem **zakonsko potrebnem soglasju** (in da je torej predsednik MKI v dopisu šolam zdne 5. 7. uporabil pravilno formulacijo). V tem primeru tak sklep v zboru združenega dela ni bil sprejet z zadostnim številom glasov in torej ne velja. Na to opozarjam zato, ker je v primeru pravočasnega razčiščenja tega pravnega vprašanja morda še možno na seji 2. julija to morebitno napako s ponovnim glasovanjem odpraviti (če poslovnik to dopušča).

Za konec naj poudarim še tole. Ker referendumskih (in morda celo še drugih odločitev, če tudi te niso bile pravilno sprejete – sklepi PIS-ov, RIS-a, mestne skupščine) seveda ni mogoče izpeljati do začetka šolskega leta 1982/83, je jasno, da lahko obravnavani predlog nove mreže šol stopi v veljavo kvečjemu v šolskem letu 1983/84. S tem nastane vprašanje, kaj storiti v šolskem letu, ki je pred durmi. S pravnega in pedagoškega vidika vidim dve možnosti. Prva je status quo – seveda z zagotovitvijo drugih prostorov tistim, ki so jih medtem že izgubili (zlasti, kolikor vem, bivša babiška šola), vendar brez vsakih statusnih sprememb – ali pa morda samo s tistimi, ki so jih kolektivi že veljavno referendumsko sprejeli (če so za to dobili tudi že ustrezna soglasja). Predlogov za nove prostore je bilo slišati že več (slabo zasedeni prostori v pedagoški gimnaziji, v gradbenem šolskem centru, v nekaterih dijaških domovih, kjer bi se najbrž tudi dokaj hitro dalo usposobiti takšne učilnice itd. – če so te informacije seveda točne). Druga možnost je delna izvedba predlagane spremembe mreže v tistem delu, kjer so vsi postopki (tudi referendumski v šolah) pravilno izpeljani – če so take delne spremembe seveda možne in če izpad enega člana v predvideni verigi preselitve ne onemogoči vsega skupaj. Domnevam, da temu vendar ni tako, saj bi bila v nasprotnem primeru izvedba celotnega preselitvenega plana jeseni onemogočena že zaradi preprostega dejstva, da nova pedagoška akademija, ki tudi predstavlja en člen v verigi predvidenih preselitvev, ne bo dokončana do začetka šolskega leta, ampak baje z **najmanj** dvomesečno zamudo. Tudi o po-

sledicah tega dejstva bi bila seveda potrebna natančna informacija.

Vse te pripombe in svoja pravna mnenja sem dal zgolj kot občan, ki mu ni vseeno, kako stvari v šolstvu tečejo in ali se pri tem spoštujejo samoupravne pravice delavcev in učencev. Če stalno govorimo, naj se učenci samoupravljanja ne bi samo učili pri predmetu STM, ampak naj bi ga v šoli in izven nje tudi prakticirali in doživljali kot resnično družbeno vrednoto, se seveda sprašujem, kako so mogli odgovorni mestni funkcionarji na to pozabiti – če bi že sprejeli tezo, da se nezakonitosti obravnavanih postopkov kot nepravilni morda niso zavedali. Bil sem že deležen očitkov, češ, kje si bil pa doslej, zakaj pa že prej nisi opozoril na vse to, zakaj nastopaš kot advokat neke šole itd. Na vse to lahko odgovorim samo z enim stavkom: žalostno je, če bomo zdaj zvrtačili krivdo na občana, ki je opozoril na nepravilnosti pač takrat, ko je zanje zvedel, ponovno pa bomo, kot že tolikokrat šli mimo odgovornosti tistih, ki so bili po svoji funkciji dolžni skrbeti, da se take stvari ne bi dogajale – pri nekaterih pa je bila to celo njihova službena dolžnost (so plačani za to). Naj povem tudi to, da moj prvi korak ni bil pisanje tega pisma. Najprej sem na problem opozoril v ponedeljek, 5. 7., na seji Sveta RK SZDL za vzgojo in izobraževanje in zahteval, naj stvar prouči družbeni pravobranilec samoupravljanja SRS (ker obstaja sum, da mestni tu ni prav ravnal). To je bilo tudi objavljeno v Delu. V sredo, 7. 7., sva s članico prej omenjenega Sveta dr. Ano Krajnčevno ponovno opozorila na vsa ta vprašanja na posebnem sestanku na mestni konferenci SZDL, ki se ga je udeležila vrsta mestnih funkcionarjev s tega področja in tudi nekateri republiški. V petek, 9. 7. (to je danes), sem bil povabljen na sestanek na mestni skupščini, ki je bil posvečen izrazito pravnemu pretresanju nastalega položaja. Na obeh sestankih (sicer neformalnih) je bil sprejet zame vprašljiv sklep, da informacijo za mestno skupščino oziroma za nadaljne ukrepanje pripravijo tisti, ki so očitane nepravilnosti sami zagrešili. Predlagal sem, da bi se obrnili na družbenega pravobranilca samoupravljanja SRS in s prošnjo za pravno mnenje Vrhovnega sodišča SRS (kot v primeru občine Murska Sobota), vendar ne vem, ali bo ta moj predlog sprejet in kdaj. Sklep, da informacijo za mestno skupščino pripravijo organi, katerih strokovnost ravnanja je bila postavljena pod sum, se mi zdi pravi in utemeljen samo v primeru, če se delegatski skupščini hkrati predloži tudi nasprotno gradivo, da ne bo, kot tolikokrat poudarjamo, enostransko informirana – in to prav v vprašanju, ko gre za odgovornost njej in celotni javnosti odgovornih funkcionarjev in strokovnih služb. Zakaj moram ob vseh pravobranilcih samoupravljanja, družbenopolitičnih organizacijah in drugih, ki bi morali skrbeti za spoštovanje zakonitosti in samoupravnih pravic, prav jaz nastopati »kot advokat neke šole«, pa je vprašanje, na katerega naj odgovori in se ob njem zamisli kdo drug in ne jaz.

S tovariškimi pozdravomi!

Matevž Krivic

Poslano:

- predsedstvu Skupščine mesta Ljubljana (s predlogom za uvrstitev v gradivo za sejo mestne skupščine 20. julija)
- družbenemu pravobranilcu samoupravljanja SRS
- družbenemu pravobranilcu samoupravljanja ljubljanskih občin
- komisiji za družbeno nadzorstvo pri Skupščini mesta mesta Ljubljana
- republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje
- delegaciji za SIS izobraževanja in vzgoje Srednje šole Ivan Cankar za splošno kulturo in elektroenergetiko
- komisiji Predsedstva SRS za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter za uresničevanje svoboščin, pravic in dolžnosti človeka in občana
- delegaciji za ZZZ Srednje šole Ivan Cankar za splošno kulturo in elektroenergetiko

BRACO ROTAR: INTERVJU ZA RADIO ŠTUDENT

Prvo leto šolske reforme je razkrilo predvsem zamolčevanje nekaterih temeljnih vprašanj. Svoj donesek demistifikaciji optimizma je prinesla tudi razprava na okrogli mizi Dela. Katera so po vašem mnenju tista vprašanja, ki najbolj pereče zahtevajo javno obravnavo?

B. R.: Prvo nerazjasnjeno vprašanje je, kdo je pristojen – strokovno, ideološko, državljansko pristojen razpravljati o šolstvu. Ni jasno, kaj je dolžnost strokovnih teles in kaj dolžnost in pristojnost državne administracije. Mislim namreč, da so strokovne službe v veliki meri odpovedale in da je administracija prekoračila pristojnosti že s tem, da je silila k prenatrpanim sklepom in k izvajanju nedodelanega in neprehtanega reformnega programa ter se ogrevala za papirnate poenostavitve, ki v dejanskosti povzročajo nepotrebne in škodljive napetosti in zaplete. Videti je, kakor da bi skušala mimo demokratičnih instanc in javnosti – ali kar skoznje – pretihotapiti ukrepe, ki jih strokovno ni mogoče utemeljiti. Ta občutek – in nemara ne zgolj občutek – zbujata »politika kratkih rokov« in »izvršenih dejstev« (gimnazija I. C.), ki na področju izobraževanja nikakor ni primerna.

Najbolj neokusno pa se mi zdi, da nas skušajo zlasti predstavniki administracije prepričati, da je bila reforma dobro pripravljena. Dobra pripravljenost ni preprosto v premem sorazmerju s potrateno količino papirja, delovnih ur in s številom sestankov. Vsa reč že spominja na neko Brechtovo pesmico, v kateri pravi, da je sistem že dober, le ljudstvo je treba zamenjati.

Skratka – in to ni nobena skrivnost, vsakdo, ki obvlada temeljne logične povezave, dobi to sliko že iz tega, kar je bilo povedano na Delovi okrogli mizi – torej: v razumevanju ciljev reforme, zlasti pa v njenem izvajanju tičijo tele protislovja in pomanjkljivosti:

– nejasna opredelitev splošne izobrazbe, ki omogoča linearno pariteto predmetov, ne zastavlja pa si vprašanja o temeljnih področjih vednosti, ki jih mora danes človek vsaj poznati, če že ne obvladati (denimo razmerje med fiziko in tehnološkimi predmeti ali med filozofijo oz. zgodovino in STM);

– ni rešeno vprašanje, kaj naj šolar s »prakso« pridobi: zgolj pouk o trenutnem stanju v naših delovnih organizacijah ali kompleksno (tj. zgodovinsko, tehnično, sociološko, ideološko itn.) predstavo o tem, kje tičijo te delovne organizacije, in o naravi delovnega procesa in družbenih razmerij, ki v njih prevladujejo. Ni jasno ali vajeniški uk ali izobrazba.

– nepojasnjeno je vprašanje, kaj pomeni uskladiti izobrazbo z zahtevami združenega dela; mar ni dejanski interes tega dela – ki pa ga večidel samo ni zmožno jasno formulirati, ta, da preseže svoje lastno sedanje stanje; to pa pomeni, da ne more postavljati sebe, tako, kakršno je, za kriterij družbenih potreb; sicer pa uporabniki očitno precej pasivno sodelujejo pri izražanju potreb združenega dela (Sušnik). Mislim, da je teza iz naslova nekega članka v Delu, ki se glasi: »Možnost za delo naj usmerjajo šolanje«, demagoška. In sicer zato, ker je enostranska. Denimo že zato, ker je neodgovorno in nestrokovno predvidevanje »možnosti za delo« že povzročilo hude težave z zaposlovanjem v Beogradu. Pa tudi zato, ker znanje v tej defetistični paroli ne nastopa kot produkcij-

ska sila. Po mojem bi se moral naslov glasiti nekako takole: »Znanje naj končno omogoči spremembo delovnega procesa in narave dela, s tem pa nove možnosti za delo, šole pa naj dajejo tako znanje«. In da bom jasen, tako znanje ni zgolj specializacija za tehnološki delovni postopek, temveč zmožnost delavca, da racionalno presoja o vseh stvareh, ki se ga tičejo kot osebe in kot nosilca delovnega razmerja.

R. Š.: Veliko se govori tudi o zavajanju učencev in o odgovornosti za šolanje.

Družba ne more odgovarjati za napačne odločitve staršev in otrok in zato je menda potrebno prisilno usmerjanje, omejevanje vpisa itn. Mislim, da drugo ni logična konsekvence prvega: družba je namreč odgovorna za izobraževalni sistem in za vrednotenje znanja. Nesporno pa odgovarja za naravo in kvaliteto izobraževalnih možnosti, torej posredno tudi za odločitve otrok in staršev.

Otroke in starše je seveda treba opozoriti, kaj sledi iz šolanja na posamezni usmeritvi. Toda ali je to sploh mogoče. Mar so ad hoc skrpana zaposlitvena predvidevanja kaj boljše jamstvo za zaposlitev po dokončani srednji šoli, ali niso zgolj deklarativna horizontalna prepustnost šol, trditve, da je mogoče od koderkoli nadaljevati študij na visoki šoli ipd. cenena demagogija? Ne sme nas zaslepiti to, kar je »treba storiti«, pomembno je to, kar se dejansko dogaja za plazom besed. Dogaja pa se, denimo, neracionalna in vse prej kot varčna reorganizacija šolske mreže v Ljubljani, da o socialnem in človeškem aspektu zadeve niti ne govorim.

– Reforma je po mojem mnenju slabo pripravljena tudi zato, ker pravzaprav nima pozitivne orientacije. Kaj hočem s tem reči? Neki predstavnik administracije in pripravljalec reforme je pred kratkim, na kongresu ZKJ govoril o »razbijanju avtarkije nekaterih fakultet«. Kot je že v navadi, ni povedal niti besedice o tem, kaj je fakultete prisililo, da se obnašajo avtarkično. Vsekakor je najbrž vsem jasno, da je treba poznati vzroke, če hočemo odpravljati posledice. Take izjave so zame ceneno razbijašтво.

Tudi sicer se reforma bolj ukvarja z destrukcijo, kakor bi bilo prav. Je zoper »elitizem«, zoper gimnazije, zoper »staro« kar poprek in podolgem, vendar brez pravih argumentov. Seveda obstaja na kupe argumentov, ki govorijo za reformo šolskega sistema, a bore malo jih je bilo slišati iz ust izvajalcev reformnega programa. In celo tam, kjer so najbolj prepričevalni, so izvajalci pripravljani odstopiti od njih. Pripravljani so popuščati pri zahtevnosti splošne izobraževalne osnove in pri t. im. manj zahtevnih programih. Že ta »manjša zahtevnost« je kaj ponesrečeno ime za šole te vrste, saj ne gre za manjše zahteve, temveč za zahteve druge vrste, ki so bržkone celo napačne.

Konec koncev pridemo do tega, da gimnazij več ni, ostanejo pa obrtne in srednje strokovne šole. Že od vsega začetka pa je jasno, da so prav »manj zahtevni programi« preskusni kamen reforme. Prav tukaj bi bilo treba največ spremeniti. Tega pa – kot se iz dneva v dan kaže – ni mogoče z voluntarističnimi razglasi. Zlasti v teh šolah je treba spremeniti pedagoške prijeme, kader, število učencev na učno enoto in – to se mi zdi manj pomembno – opremo. Tudi te šole so vsaj deloma odgovorne za to, da njihovi učenci niso nadarjeni.

R. Š.: O tej nadarjenosti bi bilo morda potrebno še posebej spregovoriti. Po naših občilih in v besedilih o reformi je veliko govora o psihofizičnih lastnostih, o nadarjenih učencih in celo o tem, da je »talent v največji meri darilo narave«, kakor pravi dr. Kornhauzerjeva.

B. R.: Povejmo jasno: ni ločnice med sociokulturnim in biološkim faktorjem pri oblikovanju osebnih dispozicij. Kaj malo vemo, denimo o tem, kako vpliva način življenja nosečnice na zarodek. Vemo pa, da so za mentalni razvoj posameznika zelo pomembne kulturne in družbene razmere, v katerih preživlja zgodnje otroštvo. To je čas, v katerem se razvijajo interesi in mentalni vzorci. Tako je seveda deloma res, da bi se gimnazijci pri »praktičnih« predmetih slabše odrezali, vendar zelo verjetno ne enako slabo, kakor se »praktiki« pri »intelektualnih« predmetih. Dodal pa bi, da bi se vsi skupaj porazno odrezali med amazonskimi Indijanci.

Skratka: najnujnejše, talenti, psihofizične lastnosti niso nekaj, kar bi bilo od boga dano in česar sistematična družbena akcija ne bi mogla spreminjati, izboljševati, namesto da se ukvarjamo s površnim pobiranjem naključnih sadežev. Sprememba obrtnih in strokovnih šol – pa ne le teh šol, temveč tudi otroškega varstva in osnovnih šol – je nujno potrebna z vidika dolgoročne izobraževalne politike. Spremembe na tem področju omogočajo spremembe v t.im. nacionalni mentaliteti. Rezultati pa se pokažejo precej pozno – pri otrocih današnjih šolarjev.

– Prav tako si ne moremo privoščiti neodgovornega ravnanja z distribucijo »zahtevnejših« in »splošnoizobraževalnih programov« v nacionalnem prostoru. Če se nepremišljeno specializirani programi prostorsko razvrščajo, dobimo tale učinek: V neki regiji je, denimo, najzahtevnejša srednja šola električarska; distribucija nagnjenj do te stroke je med otroško populacijo bolj ali manj poprečna. To pa pomeni, da se znajdejo vsi tisti otroci, ki bi radi hodili v kakšno drugačno šolo iste zahtevnostne stopnje in imajo enake iste osebne zmožnosti zanj, v depriviranem položaju. Le socialni privilegiranci med njimi bodo zmogli stroške dislociranega šolanja, pa še zanje bo prenehanje družinskega življenja tvegano dejanje. Drugi otroci pa bodo hodili ali v kvalitativno neustrezne šole ali pa bo po sili razmer nastala električarska regija. Socialni elitizem v tem seveda ni odpravljen, ampak prav narobe.

RŠ: Veliko se govori tudi o odpravljanju dualizma med »splošno izobrazbo« in »praktičnim znanjem.«

B. R.: To se lepo sliši in človek bi stvar iz srca pozdravil, če, denimo, »praktično znanje« ne bi bilo preprosta priučitev za delo, intelektualno delo pa ne bi veljalo za odvečno razkošje.

Kdo pa še danes lahko misli, da znanosti, tako naravoslovne kot družboslovne in filološke, niso praktične in to na veliko več ravneh, kot je t.im. neposredno proizvodno delo. Tako se neogibno zgodi, da odprava ene ideološke klasifikacije vednosti proizvede drugo, še bolj reterdirano razdelitev na proizvodna in neproizvodna znanja, ki posnema poznosrednjeveško delitev na artes liberales in artes technices, le da so zdaj zamenjani vrednostni predznaki.

– Reforma je slabo pripravljena tudi zato, ker ločuje delo od znanja, kakor je opozorila dr. Ana Krajnc, pa tudi zato, ker meša izobrazbo in poklic. Izobrazba, najsi je formalna, spontana, regulirana, racionalno ali iracionalno usmerjena, vselej presega zahteve poklica. Od delovanja šolskega sistema pa je v veliki meri odvisno, ali bodo v njej prevladovale iracionalne, populistične, nacionalistične, lokalistične ipd. sestavine ali kaj drugega, denimo, demokratična usmerjenost, utemeljena z racionalno zgodovinsko zavestjo.

– Neustrezna je preprosta diferenciacija šol in znanja glede na poklice oz. »delo« in neupoštevanje narave in notranje strukture ved, ki tvorijo to znanje. To je podobno delu za tekočim trakom, kjer delavec pravzaprav ne ve, kaj dela, po kakšni logiki se pojavljajo pred njim določeni mehanizmi ali deli in kako delujejo ti mehanizmi in deli zase in v celoti končnega produkta. Zanj to ve nekdo drugi. Shematska poklicna diferenciacija prinaša atomizacijo znanosti in ved. To je antiintelektualizem, ki temelji na banalni podmeni, da iz malega raste veliko, a kaj ko medicinska sestra ni majhen zdravnik, mesar pa ne nedorasel anatom. Raje bi rekel, da mora danes Janez biti zmožen znati veliko več, kakor se je Janezek naučil.

Nihče ne odreka smisla in smotrnosti določenega vertikalizma v izobraževalnem sistemu, vendar ta vertikalizem ne more postati izključevalno pravilo, temveč zgolj usmerjevalno načelo. Proučiti je treba tudi število takih smeri in ga kar se da skrčiti, hkrati pa uvesti priučitveno izobraževanje kot dopolnilo premajhnemu specialnemu znanju. Nobena izmed zahtevnih srednješolski smeri ne bi smela producirati ljudi, ki bi bili tako ozko profilirani, da bi imeli nepremostljive težave pri vpisu na drugačne visokošolske študije. Šele tedaj bi dosegli dejansko enakovrednost smeri, ne pa še enakovrednosti posameznih šol.

R. Š.: Kaj ste kot pedagog pričakovali do reforme in kaj ste dobili?

B. R.: Pričakoval sem, da se bo reforma v skladu z deklariranimi cilji še posebej lotila dveh problemov, in sicer dejanske transformacije obrtnih in strokovnih srednjih šol ter fleksibilnosti sistema. A se je prav na teh dveh področjih najslabše odrezala.

S spisom "Samocenzura" (Nova revija 3/4, str. 463-466) je tudi Tine Hribar "priključil svoj glas k zboru", ki že skoraj deset let odgovarja na pluralizem potreb naše družbe ob teoretski psihoanalizi: s pisanjem ljubezenskih sporočil forumom oziroma osebam o nemarksističnosti, idejni neprimernosti itn. posameznih pristašev teoretske psihoanalize, s pred in zakulisnim razširjanjem izmišljenih "podatkov", denunciacij in izsiljevanj, s teoretskimi diskvalifikacijami, ki so seveda praviloma "kratke", "udarne", v slogu "saj to ni vredno resnega spoprijema", tj. "saj so stvari danes že povsem jasne", ali, kot je zapisal sam Hribar v 2. številki Nove revije:

"Nezadostnost te "psihoanalitične" koncepcije, ki spočetka, ko še ni imela ambicije, da bi se prelevila v nekakšno obče družboslovje, za večino ni bila očitna, je danes že povsem razločna."(str. 135)

Res "povsem razločna" stalinska figura: "stvari so danes jasne", pri čemer imamo tudi "večino", ki pač - naivna, kot je - spočetka ni mogla vsega videti (in kajpada njen nujni protipol: budno manjšino, ki ji je bilo od samega začetka vse jasno), ne manjkajo pa niti znameniti narekovaji, ki takoj povedo, da "stvari ni jemati resno"! - Poglejmo torej, kaj prinaša v omenjeni "zbor" novega Hribarjev glas! Bodimo za začetek naivni in se delajmo, kot da gre vsaj pri tem glasu - če že ne pri ostalih - za teorijo; kako je s siceršnjim Hribarjevim razumevanjem Lacana, dovolj jasno povedo tile njegovi stavki, ki stoje neposredno pred navedeno izjavo o "nezadostnosti" psihoanalitične koncepcije:

"Užitek ne izvira iz imaginarne (svetle, blažene) prihodnosti, ko naj bi bile izpolnjene vse želje ("vsakomur po njegovih potrebah"), marveč iz preseka med željo in prepovedjo: presežni užitek je prepovedani užitek. Če hoče biti človek torej kolikor toliko "srečen", se mora odpovedati čisti želji, ki je istovetna z željo po smrti, in se sprijazniti s svetom prepovedi, tj., Zakona."(Nova revija, 2, str. 135)

Ti stavki pač "povsem razločno" kažejo, kako je Hribar zgrešil (oziroma ni "zakapiral", če naj uporabimo njegov lasten izraz iz polemike proti M. Kerševanu v Problemih-Razpravah 4-6 1982, str. 251) elementarno razmerje med zakonom in željo pri Lacanu: pri Lacanu je "čista želja" istovetna z zakonom, sam zakon je tisti, ki ukazuje užitek, ne pa da imamo opraviti z nekakšno "čisto željo", ki bi se ji nato morali odpovedati in se sprijazniti s svetom prepovedi oziroma zakona; ni naključje, da Lacan pogosto navaja kot zgled "želje v čistem stanju" prav Kantov kategorični imperativ! Če dela torej Hribarju takšne težave najbolj elementarna vloga zakona v Lacanovi teoriji, tako da je tu njegovo obravnavanje Lacana povsem na ravni tistih doslejšnjih "izvirnih" slovenskih del, ki nosijo v naslovu naziv "strukturalizem" ali "strukturalno", potem nas kajpak ne sme začuditi, če se mu zadeve nekoliko zapletejo tudi ob tem, ko skuša spodbiti Žižkovo razumevanje zakona pri Pascalu:

"Žižek pozabi poudariti sklepno Pascalovo ugotovitev: ljudje imajo sicer veljavnost (avtoriteto) zakonov za resničnost, toda prav zato "se kaj radi uprejo, brž ko jim kdo dokaže njihovo ničvrednost (il est sujet à se révolter dès qu'on lui montre qu'elles ne valent

rien)". Ker Žižek ni šel preverit francoskega originala, marveč izhaja iz površnega slovenskega prevoda, je spregledal, da Pascal ne govori le o veljavnosti (avtoriteti) in resničnosti, ampak tudi o ničvrednosti zakonov." (Nova revija 3/4, str. 466)

Žal je sam Hribar tukaj tisti, ki ne le "pozabi poudariti", marveč preprosto spusti sklepni stavek te Pascalove misli (325) in tako da fragmentu, ki ga navede, neustrezen pomen. Navedimo celoten odstavek iz Pascala:

"Dobro bi bilo tedaj, da bi se ljudje pokoravali zakonom in navadam že zato, ker so zakoni; da bi vedeli, da ni nobenega pravega in pravičnega, ki bi ga morali uvesti, da se sami na to ne spoznamo in da se je zato treba držati že sprejetih. Vendar ljudje niso sprejemljivi za to stališče. Ker torej mislijo, da se resnica dá najti in da je ta v zakonih in navadah, jim verjamejo in njihovo starost jemljejo kot dokaz za njihovo resničnost (ne pa samo za njihovo veljavnost brez resničnosti). Zato se jih držijo; vendar se kaj radi uprejo, brž ko jim kdo dokaže njihovo ničvrednost "(oziroma neveljavnost - pomenska razlika tu pač ni odločilna)". To pa se dá dokazati za vse, če gledamo nanje z nekega posebnega vidika."

Kaj namreč pove ta zadnji, zares "sklepni" stavek? Da je samo dokazovanje ničvrednosti zakonov nekaj ničvrednega, poljubnega, zavezano omejenosti razumskega prepričevanja, kjer se pač da vse dokazati, če gledamo z nekega posebnega vidika. Ne gre torej za nikakršno herojsko, vrednostno pozitivno dokazovanje ničvrednosti zakonov, ki bi nam omogočilo, da se iztrgamo njihovi moči, marveč Pascal to dokazovanje eksplicitno ovrednoti negativno, kot nekaj nevarnega, nezaželenega, subjektivno-poljubnega (kajpak ne v pomenu filozofske subjektivnosti).

Zdaj pa pridemo do ključnega momenta in hkrati do ključne potvorbe, ki jo Hribar izvede v nadaljevanju ~~njegovega~~ svojega teksta: Hribar interpretira Žižka tako, kot da so zanj zakoni "nekaj nepremakljivega in nedotakljivega", proti čemur se je nesmiselno in nemogoče upirati, ~~kar~~ kar je treba brezpogojno ubogati "zato, ker gre za zakon", ne glede na njegovo utemeljenost v resnici in pravici itn. - in v čemer naj bi temeljili Žižkov in Močnikov praktični konformizem, cinizem, politikantstvo ipd. oziroma kar naj bi upravičevalo takšno njuno ravnanje. Vendar pa pozornemu bralcu ne more uiti, za katero temeljno vprašanje gre Žižku v navedeni recenziji: pač za vprašanje - osnovno vprašanje "teorije oblasti" - od kod tako imenovana "prostovoljna služnost (servitude volontaire)", zakaj so ljudje pokorni zakonu, kako jih zakon "drži" - od kod, če kot odgovor ne zadoščajo niti "moč" niti "resnica" ali "pravica", se pravi, niti zunanja prisila, ki stoji za zakonom, niti notranje prepričanje v njegovo pravičnost, umno utemeljenost itn. Odgovor, ki ga Žižek tu zgolj nakaže (širše pa utemelji drugod), je, da zakon v svoji libidinalni-nezavedni ekonomiji deluje kot traumatično dejstvo "označevalca brez označenca"... Iz tega pač sledi, da - če hočemo zlomiti "notranjo" moč zakona - ne zadošča dokazovanje njegove ničvrednosti, marveč mora priti do preloma v sami nezavedni ekonomiji subjekta. Videti v tem nekakšno zagovarjanje ali opravičevanje prilagojevalske pokornosti dani "pozitivni zakonodaji" bi bil pač zgolj površen nesporazum - če se žal za njim ne bi nakazoval dovolj očiten račun...

Kar pa zadeva Hribarjevo razkrinkovanje cinično-prilagojevalske vsebine Močnikovega spisa Parva asinaria, priporočamo bralcu, naj povsem preprosto skrbno prebere odlomek, ki ga navede Hribar (ali,

še bolje, celoten tekst v Problemih-Razpravah 201-202), nato pa naj ga primerja s tem, kar iz njega izvleče Hribar; če ne bo opazil razlike, mu pač ni pomoči... Toda bodi dovolj o teoriji, saj v vsej tej zadevi itak ne gre zanjo; preidimo k zloglasni notici na platnicah Problemov-Razprav 201-202. Navedimo najprej besedilo spuščene in končno, v skladu s preizkušeno dramaturgijo vzbujanja zanimanja v "javnem mnenju", le objavljene 27.točke:

"Mimo vednosti uredništva Problemov, pač pa s pomočjo glavnega in odgovornega urednika Slavoj Žižka, je k zboru Javorška, Tribune in Vidmarja na hrbtu 201-202 številke Problemov priključil svoj glas še historični materialist Rastko Močnik: V zvezi s ponudbo mešane skupine kulturniških apolitikantov, da so v zameno za revijo, ki bi bila čisto njihova, voljni prodati ali zatolči Probleme, opozarjamo morebitne interesente, da Problemi niso naprodaj; kupčije te vrste so brez stvarne podlage, razen kolikor seveda ponudniki sramežljivo ne namigujejo na svoje venalno stanje, kar pa Problemov ne zadeva. Edina resnica, ki udarja iz te verige označevalcev, je pač ta, da se je prek nje Močnik skušal postaviti kot vezir Problemov. Zaradi te in vrste drugih manipulacij pri Problemih in s Problemi N. Grafenauer, T. Hribar in D. Rupel izstopijo iz sveta revije Problemi."

Najprej tole: notica ni bila objavljena "mimo vednosti uredništva Problemov", pač pa - zaradi razumljivih razlogov - mimo vednosti tistih nekaj članov uredništva, ki so podpisali proglas za Novo revijo; z njo je bila seznanjena večina uredništva, z njo se je solidariziral širok krog sodelavcev Problemov-Razprav. (Tudi povsem "empirično" Močnik ni njen edini avtor.) Intenca končno objavljene 27.točke je ob tem dovolj razvidna: narediti iz stališča širokega kroga sodelavcev Problemov-Razprav tako rekoč privatni eksces nekoga posameznika (Močnika) - precedensi takšnega iskanja "ekstremnega jedra" so žal v politični sferi še preštevilni. - Navedimo zdaj še tisto mesto iz proglasa za Novo revijo, na katero leti omenjena notica na hrbtu Problemov-Razprav:

"Izdajatelj meni, da zastopniki tako imenovane srednje generacije ne smejo biti v uredništvu Problemov, ker da so Problemi mladinska revija. Toda zastopniki tako imenovane srednje generacije niso pri Problemih kot predstavniki določenega rodu, marveč kot sodelavci revije in - v svetu revije - kot predstavniki teh sodelavcev. Ker je logika, po kateri določeni sodelavci že a priori ne bi mogli biti uredniki revije Problemi, čeprav bi bili po svojem delu do tega nedvomno upravičeni, protislovna logika, je izhod le v tem, da se upošteva očitno kulturno-politično ozadje vsega tega zapleta in da zastopniki tako imenovane srednje generacije prenehajo biti sodelavci revije Problemi, ki naj postane izključno revija mladih. To pa seveda terja ukrep, po katerem bi že izoblikovani in uveljavljeni sodelavci iz sedanjih Problemov lahko začeli oblikovati novo revijo."

Kako razumeti te stavke, če ne pač dobesedno, kot so zapisani, tj. takole: podpisniki proglasa za Novo revijo (približno 1/3 sodelavcev Problemov je podpisalo proglas) vidijo edini izhod iz krize ("... je izhod le v tem ...", "druga možnost" je takoj v naslednjem odstavku zavrnjena!) v tem, da "uveljavljeni" pisci "srednje generacije" prenehajo biti sodelavci Problemov in dobijo svojo, novo revijo, Problemi pa "naj postanejo izključno revija mladih", tj. mentorsko-mladinska revija (in mar je treba spomniti na to, da je

sprememba Problemov v mentorsko-mladinsko revijo dolgoletna želja in pritisk kulturno-političnih forumov, proti katerima vodijo Problemi, predvsem Razprave, vsa ta leta ogorčen boj?!). Če bi se ta predlog realiziral, je torej jasno, kdo bi obvisel v praznem: pač tisti, ki niso niti podpisniki proglasa za Novo revijo niti ne padejo v koncept "izključne revije mladih", tj. predvsem Razprave, pa tudi pomemben del literarne avantgarde. Zato so pač vsi, ki so s svojim delom zavezani konceptu Problemov-Razprav in nasploh ne-"mladinskemu" konceptu Problemov, morali ugotoviti, da navedenega odlomka iz proglasa za Novo revijo ni mogoče dojeti drugače kot ponujanje kupčije oblasti.

Tako smo končno prišli do tretjega momenta Hribarjevega teksta, do kopicé namigovanj, podtikanj ipd., ki so ravno dovolj "konkretna", da vzbujajo videz vsebinske utemeljenosti, hkrati pa dovolj zamegljena, da onemogočajo jasno soočenje ob dejstvih. Vzemimo tale zgled njegovega sloga: Močnik in Žižek "sta se sredi sedemdesetih let proglasila za dialektična materialista, se pravi, v času, ko so v imenu te iste filozofije pri nas ljudi metali z univerze. Morda je bilo to za njuno preživetje nujno, ni pa bilo lepo." (str. 463) Kaj na to odgovoriti? Poglejmo, kako je to očitano "napredovanje v razmerah ideološke represije" (str. 466) uspevalo Žižku: Natanko sredi teh zloglasnih 70-ih let, ko naj bi bil njegov konformizem na vrhuncu z razglasitvijo za dialektičnega materialista, mu je bila zaradi kritičnosti do Marxa in marksizma zavrnjena magistrska teza oziroma mu je bilo kot pogoj za pristop k njeni obrambi postavljeno, da napiše poseben "Dodatek", kjer naj "pojasni" svoj odnos do marksizma; v naslednjih letih je linija njegovega "napredovanja" potekala do današnjega vrhunca, ko je zaposlen na ISU kot raziskovalec z delom na nalogi, ki ne ustreza njegovi strokovni usposobljenosti in področju njegovega dela, in sicer z zakonsko zagotovljenim minimalnim osebnim dohodkom - 6.700.- din. Medtem ko je Hribar ~~vsaj~~ vsaj nekaj let predaval na univerzi, je bilo ob Žižku s strani "tistih" že od vsega začetka odločeno, da "ni primeren", in torej vsaj doslej sploh nikoli ni bilo resno vprašanje, ali bo "prišel na univerzo" ali ne.

"Slavoj Žižek in Rastko Močnik sta prišla na vodilni mesti v uredništvu Problemov potem, ko sta morala v letu 1971 Dušan Pirjevec in Taras Kermauner na izrecno zahtevo političnih forumov zapustiti uredništvo; obenem smo iz solidarnosti uredništvo Problemov zapustili še nekateri drugi." (str. 463)

Kaj spet odgovoriti na to? Poglejmo uredništvo Problemov-Razprav za leto 1972: V. Arzenšek, S. Hribar, L. Kreft, M. Maček, A. Medved, R. Močnik, M. Pintar, B. Rotar, I. Urbančič, S. Žižek. Kdo je torej tisti, ki je leta 1971 "obenem iz solidarnosti zapustil uredništvo"? Resnica Pirjevčevega in Kermaunerjevega odhoda je žal nekoliko drugačna: res je bil pritisk političnih forumov, toda večina članov uredništva (med njimi tudi Močnik in Žižek) je bila proti temu, da se popusti temu pritisku; situacijo sta rešila sama Pirjevec in Kermauner, ki sta izstopila, da bi omogočila nadaljnje delo revije, pri čemer sta "solidarnostno" izstopila zgolj dva člana literarnega uredništva (če spomin ne vara, sta to bila M. Slodnjak in A. Zorn), nihče pa iz Razprav. Resnica je preprosto v tem, da je v Problemih hkrati z omenjenimi političnimi pritiski in pravzaprav že pred njimi prišlo do trenj v uredništvu, katerih prva "očitna" manifestacija, ki ni bila prav nič povezana s političnimi pritiski, je bil

razcep na Razprave in Magazin (od leta 1972 Literatura) in ki so nato konec leta 1973 (s številko 128-132) pripeljala do sedanjega profila Problemov-Razprav. Kako so potekala trenja v samih Razpravah v letih 1971-1973 (zadrževanje rokopisov pri posameznih urednikih, zavračevanje z izidom "nezaželenih" številok ipd.), v to se zdaj ne bi spuščali; omenimo le, da smo bili mi, "strukturalisti", tisti, ki smo - kot bi rekel Hribar - "na vsakem koraku čutili, da smo nekdanjim so-drugom čedalje bolj v napoto".

Ostalih Hribarjevih namigovanj in podtikanj pač ne bi komentirali - kdor jim nasede, naj jim, nas pač ne moti, če nas ima kak dobrostoječi kulturnik več za "cinične karieriste" ipd. Dodajmo le, da je k istemu podvzetju v 2. številki Nove revije pristavil svoj lonček tudi Ivan Urbančič s svojimi "Zgodami iz zgodovine nastajanja spominskega zbornika o Dušanu Pirjevcu" (str. 252-256): z izmišljotino, da je bil Žižek tisti, ki je sprožil plaz govoric o neprimerosti Tadićevega in Stojanovićevega prispevka, s kupom zamolčanj, ki povsem zameglijo osnovno dejstvo, da je uredništvo Problemov - kljub temu, da se žal nikakor ne šteje med tiste, ki so kakorkoli zadolženi Pirjevcu - predlog za zbornik sprejelo, da Žižek s svojo dejavnostjo nikakor ni za hrbtom oviral izida zbornika, marveč je pripomogel k temu, da sta ga sprejela oba dela sveta revije; kasnejša sprememba stališča zunanjega dela sveta, ki je preprečila izid zbornika pri Problemih, je pač, kot bralcu ni težko uganiti, rezultat posredovanja "višje silex".

Takšno postopanje Nove revije bržkone ni poljubna poteza nekaterih njenih sodelavcev: njegov koren je v tem, da je teoretska pozicija Problemov-Razprav neumestljiva v polarizacijo, ki se zdaj začrtuje pri nas, med različnimi inačicami uradnega, opozicijsko-uradnega, uradno-opozicijskega itn. marksizma ter Novo revijo, ki pač pretendira na vlogo kulturniške "kritične vesti" (s kakšno pravico in zakaj nam pri Problemih v tej vlogi izpade smešna, to menda dovolj jasno kaže že navedeni odlomek iz proglasa za Novo revijo). V tej polarizaciji med "politiko" in "kulturo" je pač tisti, ki je v skrajni liniji izključen, teorija kot taka, ki čedalje bolj postaja sredstvo kulturno-političnih obračunov in diskvalifikacij. Sam obstoj Razprav torej postavlja pod vprašaj celotno polje te polarizacije; ne trdimo, da "so vsi isto", trdimo pa, da jih "vse" družijo neka skupna izključitev. Od tod na prvi pogled nenavadna ujemanja, ko se z obeh strani - z mlajše, starejše, izvirne itn. marksistične in s Hribarjeve - z največjim besom udriha po istem nasprotniku (Althusserju), od tod poskus, za vsako ceno ne le teoretsko diskvalificirati, marveč tudi in celo predvsem na "zasebni" ravni oblatiti teoretike Razprav, jih predstaviti kot karieriste, cinike ipd. - od tod v temelju isti leitmotiv tako od tistih, ki se imajo za goreče marksiste, kot od tistih, ki se od marksizma distancirajo: poglejte jih, niso ta pravi marksisti, to se samo delajo iz prilagojevalsko-manipulativnih razlogov... in to ob stališču, ki je na teoretični ravni že zdavnaj "povsem razločno" opredelilo svoje razmerje do marksizma.

Zato ta zapis seveda ni pričetek, marveč konec dialoga. Invektive pa, kot je običaj, podpisujejo Dolar, Močnik, Riha, Rotar, Žižek.

